

પ્રકરણ	પૃષ્ઠ
૮ મિ હમ્મીસ ...	૧૧૪
૯ દ્રાવિડ મહાકવિ ...	૧૨૭
૧૦ ગિરિપ્રદક્ષિણા ..	૧૩૪
૧૧ શ્રી રમણગીતા ..	૧૪૦
૧૨ શ્રી નટનાનંદ સ્વામી ...	૧૪૬
૧૩ એક પ્રકારનો ગૃહસ્થાશ્રમ ...	૧૫૬
૧૪ મિત્ર ગોપાલસ્વામી ...	૧૭૩
૧૫ કચ્છામૃતિ* ...	૧૭૮

બીજો ભાગ : તથાપન

૧ આશ્રમની તથાપના ...	૧૮૬
૨ ચોર ...	૧૯૪
૩ અંધાવલી ..	૨૦૨
૪ કેટલાકે હિન્દી ભક્તો ...	૨૧૦
૫ પરદેશી ભક્તો ..	૨૧૭
૬ પોત્ર જાટન [૧] ...	૨૧૯
૭ પોત્ર જાટન [૨] ...	૨૩૩
૮ મહાનિર્વાણ ..	૨૪૧

ત્રીજો ખંડ : વર્ણન

૧ નિત્યચર્યા ...	૨૪૧
૨ ઉપદેશ ...	૨૬૧
૩ મહિમા ...	૨૭૭
એવા ગુરુ રમણને કરેલ પ્રણામ (સ્તુતિ) ...	૨૮૭

॥ ॐ नमो भगवते श्रीरमणाय ॥

પ્ર સતા વ ના

મરુણગિરિમુપેત સન્નિવદાનંદમુતિ
રમણ ક્વિતિ પચિવ્ધાં વિધુતં જ્ઞાનમૂર્ધ્વમ્ ।
મહન હૃદયવિદ્યા લીલયા લોચનત્
સતતમહમમેય સદ્ગુણ સત્મરામિ ॥

જે અજ્ઞાનમયમાં વાસ કરતા હતા, જે સન્નિવદાનંદસ્વરૂપ હતા, જે આખી પૃથ્વીમાં શ્રીરમણને નામે પ્રખ્યાત થયેલા જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય હતા અને જે મહાન હૃદયવિદ્યા રમતવાતમાં શિખરી દેતા હતા એવા અમાય 'સદ્ગુણ' હું નિત્ય સન્મરણ કરું છું.

૧ નાતન, શાશ્વત અને પરિપૂર્ણ સત્ય વિષે સુજો થયાં માનવ-જાતિમાં વિવિધ વિચારસરણીઓ પ્રચલિત થતી રહી છે આ બધી વિચારસરણીઓને જે મુખ્ય પરસ્પરવિરોધી વર્ગોમાં મૂકી શકાય : (૧) અધ્યાત્મવાદ અને (૨) અનધ્યાત્મવાદ પ્રાચીન કાળથી આ બે વાદો વચ્ચે વિરોધ ચાલ્યો આવે છે અને બન્ને વાદના અનુયાયીઓ પોતપોતાના માર્ગનું એકસરખી દૃઢતાથી અનુસરણ કરે છે પૂર્વ તેમ જ પશ્ચિમમાં આવી એકસરખી પરિસ્થિતિ જોવામાં આવે છે.

વાસ્તવિક રીતે જોતા, આ વિરોધ એ બે વાદો વચ્ચેનો નથી; કારણ કે મનુષ્યના મનનું ઘડતર જ એવા પ્રકારનું છે કે તેને લીધે જુદી જુદી વિચારસરણીઓ જોખી થાય છે એટલું જ નહિ પણ તેઓ વચ્ચે ચાલુ ધર્મણ થયા કરે છે. હિપનિદોએ પણ આ હકીકતનો સ્વીકાર કર્યો છે. કહેપનિદ કહે છે :

પરાચિ લાવિ વ્યતુળત્વયમૂસ્તસ્માત્પરાજપશ્યતિ નાન્તરાત્મનું ।

કચિચ્છોર પ્રત્યગાત્માનર્ગસદાવૃત્તચક્ષુરમૃતત્વમિચ્છન્ ॥

સ્વયંભૂ પરમાત્માએ ઇન્દ્રિયોને વીધી એટલે તે બહિર્મુખ બની; આ કારણે મનુષ્યની દષ્ટિ બહિર્મુખ બને છે અને તે અન્તરાત્માને જોતો નથી. છતાં જે પીર પુરુષ અમૃતત્વ પામવાની ઇચ્છાથી આજીવન સુધી બને તે પ્રત્યગાત્માનું દર્શન કરે છે.

ઉપદ્ધા શ્લોક પરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે સાચો વિરોધ અથવા ધર્મજી મનની અંતર્મુખતા અને બહિર્મુખતા વચ્ચે જ રહેલું છે.

ભારતવર્ષમાં પ્રાચીન કાળમાં અનધ્યાત્મવાદનું જે સ્વરૂપ પ્રચલિત હતું, તેનાથી પશ્ચિમમાં આજે પ્રવર્તતા અનધ્યાત્મવાદનું સ્વરૂપ જો કે જુદું દેખાય છે છતાં બન્નેનું અંતરંગ એક જ રહ્યું છે. બંને આજનો અનધ્યાત્મવાદ એટલે જોએની વાનો કંઈ પણ તેનું અંતરંગ કૃષ્ણ કૃત્વા મૃત વિવેત્તની વાતો કરનારા પ્રાચીન કાળના અનધ્યાત્મવાદનાં અંતરંગથી જુદું નથી. આવી જાનની વિચારસરણીને કારણે જ હાલની આર્થિક વિપત્તિઓ જીમી-ઘવા પામી છે. તેને લીધે ધનિકો વધારે ધનવાન અને રંક વધારે ગરીબ બનતા જાય છે. પરિણામે સામાજિક ધર્મજી પેદા થાય છે.

પશ્ચિમનાં તો અત્યારે એવો આત્મસ થાય છે કે, ત્યાં અનધ્યાત્મવાદ જ સર્વોપરિ છે માનવજાતિની ઉત્પત્તિ પછી આવા આત્માઓ અનેક વાર દેખાયા ક્યાં છે, છતાં વસ્તુસ્થિતિ કંઈ જુદી જ છે અનધ્યાત્મવાદનો કદી વિજય થયો નથી; અધ્યાત્મવાદનો જ સદા વિજય થતો રહ્યો છે. મનુષ્યો અન્તે અનધ્યાત્મનાદથી કંટાળ્યા વગર રહેતા નથી અને એવાં યાકેલાં અને કંટાળેલાં માનવીઓને આખરે અધ્યાત્મવાદને જ શરણે જવું પડ્યું છે. જર્મનીના નાસ્તિક ફિલ્સફ સોપનહોર જેવાને પણ આખરે વેદ અને ઉપનિષદમાથી જ સતોષ મળ્યો હતો. ઉપનિષદના ગહન જ્ઞાન પર એ ખૂબ જ મુગ્ધ થઈ ગયા હતા.

પરંતુ આ ધર્મજી વસ્તુતઃ સાચું છે કે ખોટું એ આપણે તપાસવું જોઈએ જો એ ધર્મજીને સાચું ગણીએ તો સનાતન સત્યને બાધ આવે

છે અને તે સનાતન સત્ય રહેનું નથી. તો પછી આ ધર્મણુ અસ્તિત્વમાં
 શી રીતે આવે છે ? ખરી વાત એવી છે કે જીવનનું સાચું રહસ્ય અને
 તેની પ્રાપ્તિનો માર્ગ નહિ સમજવાને કારણે જ આ ધર્મણુ ઉત્પન્ન
 થાય છે. અહીં આપણે જીવનના રહસ્યના મહાન સિદ્ધાંતોની ચર્ચા નહિ
 કરીએ પણ આટલું કહેવું બસ છે કે પ્રત્યેક મનુષ્યના જીવનનું સામાન્ય
 ધ્યેય સુખ મેળવવાનું હોય છે, પછી બસે તેની વિચારસરણી ગમે તે
 હોય. એટલે ગમ્મન એવી છે કે બહારથી એક ખીજની વિરોધી દેખાતી
 આ અનેક વિચારસરણીઓનું અંતિમ ધ્યેય એક જ-સુખપ્રાપ્તિનું-હોવા
 છતાં, જુદા જુદા પક્ષો જુદા જુદા માર્ગો અનુસરે છે! આનું શું કારણ ?
 આનું કારણ એ જ છે કે એ જુદા જુદા પક્ષોવાળાઓનું માનસિક ધબ્બર
 જુદું જુદું હોવાથી તેઓ સુખપ્રાપ્તિના માર્ગની વ્યાખ્યાઓ જુદી જુદી
 કરે છે. કોઈ ગરીબ ધનપ્રાપ્તિમાં સુખ માને છે તો વળી ધનની ઉપાધિથી
 કંટાળેલો કોઈ ધનવાન ગરીબાઈમાં સુખ ગણે છે. કોઈ સંતાન વગરનો
 માણસ સંતાનની પ્રાપ્તિમાં સુખ માને છે તો વળી સંતાનોથી કંટાળેલો
 માણસ નિઃસંતાન રહેવામાં સુખ જુએ છે. આમ કોઈ વૈભવમાં, કોઈ
 ક્ષતિમાં, કોઈ પાંડિત્યમાં તો કોઈ સત્તાની પ્રાપ્તિમાં સુખ જુએ છે. જેની જેની
 સમજણ તે પ્રમાણે તે પોતાનો સુખપ્રાપ્તિનો માર્ગ ચુકરે કરે છે. આમ
 સુખપ્રાપ્તિનો કયો માર્ગ સાચો અને કયો ખોટો એ નક્કી કરવાની વિવેક-
 બુદ્ધિના અભાવને લીધે જ અનધ્યાત્મવાદીઓ ખોટા માર્ગે જીતરી પડે છે.
 ખોટો હોવા છતાં એ માર્ગ માયાવી અને મોહક છે. એના આરંભમાં
 મનને મુગ્ધ કરે એવાં અનેક દૃશ્યો-આવતાં હોવાથી લોકો આંખ મીચીને
 એ માર્ગે ચાલ્યા જાય છે પણ જેમ જેમ તેઓ આગળ વધે છે તેમ તેમ
 તેઓની વિપત્તિઓ શરૂ થાય છે. પછી માર્ગમાં અનેક મોટા મોટા પહાડો
 અને જાંઠી પીણા આવે છે ત્યારે જ તેઓની આંખ જાઘડે છે અને તેઓ
 હતાશ થઈને પાછા ફરે છે આખરે તેઓ થાકે છે અને સત્ય માર્ગના
 કોઈ પરિદર્શકને શરણે જઈ, સાચો માર્ગ દર્શાવવાની ચામત્તા કરે છે.

કાળના વહેવા સાથે જગતમાં અનેક નવી સમસ્યાઓ ઊભી થાય છે અને તે અવનવાં અને અટપટાં રૂપ ધારણ કરે છે. આથી મનુષ્યો ખૂબ મૂંઝાય છે અને એ સમસ્યાઓની પૂર્તિ શી રીતે કરવી તે ન સમજતાં તેઓની બુદ્ધિ ખૂંદેર મારી જાય છે. આમ કરતાં કરતાં જ્યારે પરિસ્થિતિ કંટોક્તીની બને છે ત્યારે પરમાત્મા વેણેના ઉદ્ધાર માટે આ પૃથ્વી પર કોઈ મહાપુરુષને અવતરિત કરે છે. યુગે યુગે સત્ય માર્ગના કોઈ ને કોઈ પરિદર્શક અને ઉદ્દેશોધકના અવતારો તે તે યુગની જરૂરિયાનો પ્રમાણે થતા રહ્યા છે. આવો અવતારી પુરુષ જ્ઞાનમૂલ્યા માનવીઓને સનાતન સત્યની પ્રાપ્તિના માર્ગનો બોધ કરી તેઓને એ માર્ગે ચલવાનું બળ બક્ષે છે એ વિશેષી વાદોના અંતિમ ધ્યેય, સુખપ્રાપ્તિના માર્ગની સાચી વ્યાખ્યા તે જનતા સમક્ષ પુનઃ પુનઃ ઉદ્દેશોધિત કરે છે અને બન્ને પક્ષોનો વિરોધ ઝાઝો થાય તથા ઝોઝો થતો થતો સાવ નાખૂડ થાય એ જગતનો પોતાનો જવહાર રાખે છે. સ્વયના શોધકો એ મહાપુરુષમાં સમસ્ત વિરોધનો અન્ત આવેયો જુએ છે એવો મહાપુરુષ સમસ્ત માનવજાતિ માટે આદર્શ પુરુષ બની રહે છે.

આધુનિક યુગના આવા એક આદર્શ અને પૂજનીય અવતારી મહાપુરુષ ભગવાન શ્રીરમણમહર્ષિ હતા. તેમણે પૂર્વ તેમ જ પશ્ચિમવાસી સર્વ લોકોને સુખપ્રાપ્તિના સત્ય માર્ગનો એવો સ્વોદ ઉપદેશ કર્યો હતો કે, તેના પ્રભાવથી અનેક મનુષ્યોએ ખોટા માર્ગ છોડી દીધ, તેમણે ઉદ્દેશોધેષા સાચા માર્ગનું અનુસરણ કરવા માંડ્યું હતું, મહર્ષિજીના જીવનકાળ દરમિયાન જ તેમના ઉપદેશનું આવું અદ્ભુત પરિણામ આવ્યું હતું. તેમણે Atomic bomb અંટમિક બોમ્બનો ત્યાગ કરવાનું કહી, Atmic bomb આત્મિક બોમ્બનો સ્વીકાર કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો જેટલો તક્ષવત Atomic bomb અંટમિક બોમ્બ અને Atmic bomb આત્મિક બોમ્બ વચ્ચે છે (એટલે કે Atomic માંથી o અથવા યત્ય કાઢી નાખતાં તે Atmic બની જાય છે) તેટલો જ તક્ષવત અનધ્યાત્મવાદ અને અધ્યાત્મવાદ વચ્ચે

છે (એટલે કે અનંધ્યાત્મવાદમાં જે ચત્યતા છે તે કાદી નાખતાં અધ્યાત્મવાદનો ઉદ્દેશ થાય છે).

જે સત્તાનો શ્રીરમણ બગવાને બોધ કર્યો હતો તે સત્ય એમના જીવનમાં જોનપ્રોત થઈ ગયેલું જેવામાં આવતું હતું કારણ કે સંપત્તિ સંપાદન જ એવું છે કે કોઈપણ માણસ પોતે સત્યમય થઈ જાય નહિ ત્યાં કુષ્ઠી તે સત્તાનો ઉપદેશ કરી શકતો નથી. ખરું જોતાં એવા પુરુષને ઉપદેશ કરવાની જે જરૂર પડતી નથી, કારણ કે એવું જીવન જ સોંકોને ઉપદેશરૂપ થઈ પડે છે. શ્રી મહર્ષિજીએ જે રાજમાર્ગનો બોધ કર્યો તે બીજા માર્ગોની જેમ અડિધુંટીવાળો કે ગુચવણુભર્યો નથી; તે સચ્ચો અને સરળ છે. તેમની મહત્વપૂર્ણ બોધપુસ્તિકા 'હું કોણ?'માં બતાવેલા આત્મવિચારરૂપી રાજમાર્ગ પ્રચાલુ કરવાથી, સુક્તિરૂપી પરમ ધ્યેયને નિશ્ચિતપણે પામી શકાય છે. આ માર્ગ ધણા મનુષ્યોને કદાચ કઠિન લાગે, તે એવા મનુષ્યો માટે તેમણે એવો જ બીજો રાજમાર્ગ 'શરણુગતિ'નો ઉદ્દેશ્યો છે. 'હું કોણ?' ના વિચારમાર્ગનું અનુસરણુ જેનાથી ન થઈ શકે તેઓ શરણુગતિ સ્વીકારી, પોતાનો બેડો પાર કરી શકે છે. પણ ખરું જોતાં આ બંને રાજમાર્ગો બિન્ન નથી. 'હું કોણ?'નો વિચાર કરતાં કરતાં જ્યારે અકબંધાવ ગળી જાય છે ત્યારે શરણુગતિ આપોઆપ આવી જાય છે તે જ પ્રમાણે સાધક અતિશય બકિતભાવપૂર્વક ઇશ્વરની શરણુગતિ સ્વીકારે છે તે પહેલાં જ તેનો અકબંધાવ ગળી ગયેલો હોય છે. આમ આ બંને રાજમાર્ગો એક અને અભિન્ન છે.

શ્રીમહર્ષિજી મનુષ્યની જુદી જુદી રીતે પ્રમાણે સોંકોને ઉપદેશ આપતા હતા. કર્મ, યોગ, બકિત અને જ્ઞાનના ચારે માર્ગોના અનુયાયી-ઓને પોતાને જોઈતું માર્ગદર્શન એમના ઉપદેશમાંથી મળી રહે છે એ એમના ઉપદેશની ખૂબી છે. આ રીતે બધાને જ સંતોષ મળી રહે છે તેનું શું કારણ? કારણ એ જ કે શ્રીભગવાને કોઈ ચાલી આવેલી સાધના

હારે સત્યની ખોજ કરી ન હતી-તેમ જ તેઓશ્રી આધુનિક શિક્ષણ કે સમ્યક્તાના રંગથી રંગાયેલા પશુ ન હતા. તેમણે તો સદા વિદ્યમાન સત્યનો એના મૂળ સ્વરૂપમાં પોતાની અનોખી રીતે સાક્ષ્ય તાર કર્યો હતો. બધા સપ્રદાયો કબૂલ કરે છે કે સત્ય એક અને અદ્વિતીય છે. એટલે એ સત્યની સ્વાનુભૂતિ પામેલા શ્રીભગવાનના શ્રીમુખેથી ત્યારે ત્યારે ઉપદેશ નીકળે ત્યારે ત્યારે ગમે તે સપ્રદાયવાળા સાચા માધુક પર એનો સચોટ પ્રભાવ અવસ્થ પડતો. આથી જ મિ. મોમરસેટ મોદમ જેવા આધુનિક નાસ્તિક અને સ્વ. શ્રી જમનાયાસ બજાજ જેવા લાખોપતિ પશુ, શ્રીભગવાનના ઉપદેશથી કોઈ પણ નમ્ર અને શ્રદ્ધાળુ બક્ષના જેટલા જ પ્રભાવાંકિત થયા હતા. આવા અનોખા એમનો ઉપદેશ હતો અને એમની ઉપદેશશૈલી પણ એટલી જ અનોખી હતી.

અજ્ઞાન અને ભ્રમરૂપી ગાદ અધિકારમાં ગોચાં ખાલી માનવજાતિને ભગવાન શ્રીરમણમહર્ષિએ જ્ઞાન અને વિવેકરૂપી મશાલ બનાવી હતી તેને પ્રતાપે આજેજગતના આધુનિક સમર્થ વિચારકો તેમણે ઉદ્દોષેલા માર્ગનું અનુસરણ કરવાનો સૌકોને આગ્રહ કરવા લાગ્યા છે. આત્મ મહાન કાર્ય શ્રીભગવાનના જીવનકાળ દરમિયાન જ સિદ્ધ થયું એ એક વિશેષતા છે. આવી કાર્યસિદ્ધિ પણ અનોખી ગણાય. ધનુષ્ચિરત જેવા મહાપુરુષના જીવન કાળમાં જે ન બનવા પામ્યું તે શ્રીભગવાનના જીવનકાળ દરમિયાન જ બની ગયું. ધનુષ્ચિરતના દેહવિસર્જનકાળે એમનો એકકે શિષ્ય અથવા અનુયાયી એમને પડખે રહ્યો ન હતો, પરંતુ શ્રીભગવાનની વાત કંઈ એાર હતી. એમના મહાનિર્વાણકાળે એમનો ભક્તસમુદાય ઘણો મોટો હતો.

આવા પ્રાતરભરણીય મહાપુરુષનું ઐદિક જીવન એટલું જ મહાન અને બોધદાયક હોય એમાં શું આશ્ચર્ય ? આસો ત્યારે, આપણે એ દિવ્ય વિભૂતિના ચરિત્રામૃતનું પાન કરી પાવન થઈએ.

[તા ૨૪-૧-૪૮ના દિવસે લીધેલો ફોટો]

રા. ગરુભૂતપ્રજ્ઞામય આપ માતા
આબી રડી મુખ ફથામૃદુ પામ્યમાબા

શ્રીરમણભગવાનને ચરણે

પિતા વાતા નેતા ત્વમગિ વિપમે સાધનવયે
 પ્રભો માતાઃમિ ત્વ હ્યનુપમદળામૃતિરમલા ।
 ગુહ્ય ચંદ્રર્તા મુક્તરહિત સતારજલયે—
 સ્વિરુપો ભાસિ દર રમણભગવત્ને પદજુષામ્ ॥

પિતા, વાતા, નેતા તું જ વિપમ સાધનપંથે,
 પ્રભો માતા તું હો અનુપમ ધ્યાનમૂર્તિ વિમલા;
 મુરે તું ઉન્નર્તા ભવજલધિના મહત થકી,
 નિરૂપે તું ભામે રમણ ચરણાધીન જનને.

—શ્રી-મહાવાક્યી પૃષ્ઠ ૧૬

હૃત્સ્પલે મનઃ સ્વસ્પતા ક્રિયા ।
 નક્ષિતયોગ્યોપાદય નિરિવનમ્ ॥
 મનનું ંશ્યાન હૃદય કહેવાય,
 મન કિયર થાઇ ત્યાં બેસી બય,
 એ જ કર્મ, અને ઘોણ મિઠાણ,
 એ જ બળિ ને છે એ જ્ઞાન.

— ઉપદેશ સારઃ પ્રયોગ ૧૦

શ્રી રમણચરિતામૃત

પ્રથમ અંક

પહેલું પ્રકરણ : દેશ

મોક્ષ એ પગમ પુગાર્ય છે આ પુગાર્યને 'ધનમા રાખીને જ આયો પે તાનુ રાજનું' છવન ગુનર છે આર્યોને માટે વિદિત થયેતુ એતુ મોઘ પળુ કર્મ નથી કે જે પ્રત્યક્ષ અથવા પદોક્ષ કે પે મોક્ષની પ્રાપ્તિમા સદાયક ન હોય ચોસક કળાઓ પળુ કેવળ ભોગને માટે કે લાલસાઓની તૃપ્તિઓને માટે નથી પ્રાચીન કાળમા કળાના ઉપાસનોએ પોતાની ભાવનાઓ વ્યક્ત કરવા માટે પથર આદિ જડ પદાર્થોમાથી એરી કિંચ મૂર્તિઓની ગ્યના કરી હતી કે તે આજે પળુ મૂર્તિમંત છવન-કયા જ બની ગી છે આ જ પ્રમાણે એ પ્રાચીન પુરોહોએ ચોમક કળાઓની ઉપાસનાને એક પ્રકારની યોગસાધનાનુ રૂપ આપ્યુ હતું મંદિરામા, વિદ્યાશામા અને ગુફાઓમા પ્રત્યક્ષ સ્ત્રી ચિત્રકળા અને નિંચ મૂર્તિઓ તે વખતના લોકોની આ ધર્મતત્ત્વગતતાની સાક્ષી પૂરે છે તેઓ મિહલ્લત્ત હતા અને તેઓએ અરૂપ સત્ય, શિવ, સુદર વસ્તુમત્તાને પળુ એક રૂપ આપીને પોતાની કૃતિ અમગ બનાવી દીધી છે

ઉત્તર દિશમા મુમયમાત્રોના અત્યાય શેને લીધે અનેક દેરાવયો ધૂળમા મળી ગયા ■ પરતુ દક્ષિણ દિશમા રાખી વિદ્યાનુષ્ઠાના પુણ્ય-પ્રતાપથી વિદ્યાનગર (વિજયનગર) સામ્રાજ્યનો પાયો નખાયો, જેને પરિ-

ભામે જેવા તોની શિવપંથાનુ રક્ષણ થતુ આયોની ગિરિપંથાનુ મૈત્ર્ય
જોરાની પ્રાને ધ્વજ હોય તો તેજ દક્ષિણ દિશની યાત્રા કરી જોએ

દક્ષિણ દિશમા એક પહાડ ગામ એવુ નદિ મળે તે જ્યાં પ્રાણે તે પ્રાણ
પ્રમાણુ મળિ ને તેમ મનુષ્યના સત્કર્મથી સાત મતાનોમા મનિશની
સ્થાપના પણ એક છે મનિ જાણે ગામમાં હવે છે એ પ્રામણવનનો
મૂળ પાયો જ છે ગામ વસાવતી વખતે પ્રથમ મનિ નિમાણુ મવામા
આવતુ હતુ આ પ્રમાણે એ મનિશની સ્થાપનાની મ્ય ક્ષેત્રમાદાત્મની
મ્ય બની ગઈ છે જે ગામકુ એમ ક્ષેત્ર મની ગણુ છે અને દરેક મનિમા
ના ક્ષેત્ર મળા, ઉપાસનાની દષ્ટિએ સ્થાપિત થવા પામી છે આથી પંચમા
ભાતી અનંત વિભ્રનિઓનો પરિચય આપ્યા દેશમા અને તે પગને મળી
તે છે દ્રવિડ દેશમા શેવમાગીનુ ખૂબ જોર છે તેઓના મન પ્રમાણે
ના દેશ માં ક્ષેત્રો નથા પાય નિર્માણુ મ્યાન ૬

શ્રી નામેશ્વરજીની યાત્રાના માર્ગમા યાત્રીને ક્યારેય સુદૃઢ પ્રાતોમા
અને જવાનુ મળે છે એ મવામા પાંચ દેશ થયે જ સુદૃઢ છે તે
મહેરી વૈધા નામ જગી આદિ નદીઓના અમૃતમય વાગિને કારણે જળ
ફળ તથા ધાન્યથી ભરપૂર છે આ યાત્રા મળે મળે ક્યારેય કરાવે
તથા થાક જણાવો નથી

આવા એમ દેખામા મુરુડની દક્ષિણે તિરુચ્ચુળિ નામનુ ગામ
આવેતુ છે રામનાથજી રિવામતનુ આ એક પ્રસિદ્ધ ગામ છે પહેલા ત્યાં જ
નવકમેળી હતી ક્યારેય ધનવાન લોકો ત્યાં જ રહેતા તિરુચ્ચુળિ નિચ
ક્ષેત્ર છે તેની પાસે કૌડિયા નદી વહે છે તેને પાપહરી પણ મટે છે
આ નદીને તીરે મૌલિય સરિએ તપ કર્યું હતુ એમ કહેવાય છે

તિરુચ્ચુળિ મદુર થી ત્રીસ મહલ દૂર છે સૈથી પાલેતુ રેન્ડે રંગન તિરુ
નમરુ છે ત્યાંથી તિરુચ્ચુળિ અંદર મહલ દૂર છે

તિરચ્ચુળિ મળ્લનો અર્થ "કુંડા" થાય છે આથી શિવજી શ્રીભૂમિનાથના
રૂપમાં ભિગળજ્ઞાન છે આજ શિવશેષોમાનું આ એક છે આ કાન્દો
મુંદરમુનિ, મામિક્ષયવાચકર આદિ બહુતોએ આનંદમય થઈને મંલુપ
ગીતો પડે શ્રીભૂમિનાથની મુતિ કરી છે આ શેષ અને શેષપનિનું
માહાત્મ્ય 'યોગિય પુરાણ'માં સુદર રીતે વર્ણવેલું છે

આ બધી જુના સુગમી વાનો છે. આપણા આ ચરિતામનના
નાયક શ્રી રમણ ભગવાનનો અવનાજ પામ આ જ શેષમાં થયો હતો
જોને ભગવાને પોતાની લીલામુમિ બનાવીએ તો તિરચ્ચુળિ મામના બાબના
જેટલા વખાણ કરીએ?

બીજું પ્રકરણ : વંશ

અબધી ઇકાનેર વંશ પડ્યા તિરચ્ચુળિ મામમાં એક સદ્ગુરુરથ
જેના હતા એમનું નામ સુદરમ અપ્પર હતું તેઓ
પારાશર ગોત્રના દ્રાવિડ સ્માર્ત શાસ્ત્રી હતા તેઓ વધીયાત કળા હતા
એ કાળમાં પરીજ્ઞાઓની સુવામી ન હતી ચોખ્ખા તોય તો વધીયાતની
મનઃ મગી જતી હતી સુદરમ અપ્પર પડ્યા એ રૂપિયાના મામિક પગાર
ક્યાક મુનશી તરફિ જોડયા થીમે થીમે પોતાની ચોખ્ખાનાથા ઉન્નતિ કરતા
જરેતા થોડા જ સમયમાં વધીય બની ગયા વધ્યામાં એમનું નામ પદા-
યેલુ હતું પ્રજા તેમ જ અમથયેશ એમનાથી ખૂબ જોતા

વધીય બન્યા પછી ચલુ તેઓ પોતાની ગરીબાઈના દિવસે જુલ્યા
ન હતા તેઓ પ્રજા ગરીબને પોતાને માગ્યેથી નિગળ કરીને પાછો

વાળના ન હતા એ પ્રાંતમાં તેઓ સન્નિવૃત્તતા માટે એટલા બધા મગહર થઈ ગયા હતા કે એણે પણ એમની આડી નીકળે ત્યારે તેમને લૂંટના ન હતા તેમને ત્યાં વ્રત, નિયમ આદિનો આદર તો હતો જ નહિ પણ પુરાણુશ્રવણ, હરિકથા વિગેરે થયા કરતા હતા પર્વના સ્તિઓએ તેઓ મદિગા ખાસ જતા અને ભૂમિનાથેશ્વરના દર્શન કરી આવતા. તેમનું ઘર મોટું પેવાયી અતિથિઓનું સ્વાગત કરવા માટે ઘણું અનુકૂળ હતું.

એમના કુટુંબવિશે એક કથા પ્રચલિત છે કે એમના કોઈ પૂર્વજને ત્યાં એક વાઝ કોઈ જુઓતરસ્યો સન્યાસી ભીખ માગવા ગયો હતો પણ ત્યાં તેને એક માલો પણ મળ્યો નહિ જિવદુ સન્યાસીને એવાર ખરીબોની વાતો સાબળાવી પડી સન્યાસીએ ક્રોધે બરાબરે તેમને શાપ આપ્યો કે 'તમાગ વશમા દરેક પેઢીએ કોઈને કોઈ મારા જેવો ભિખારી જન્મશે' અગત્યની વાત છે કે તે દિવસથી આમ જનનું જ આવ્યું છે.

સુદરમ અશ્વરના એકે કાકા સન્યાસી થઈ ગયા હતા વળી તેમના ભાઈ વેકેશ અંધર એક દિવસ 'તિરુપરન કુન્દમ' જવા માટે ઘેરથી નીકળ્યા તે નીકળ્યા જ પાછળથી ખખર મળી કે એ પરિવ્રાજક બની ચિદમ્બરમાં મંદિરની પ્રદક્ષિણા કરતા ભકતોના માર્ગમાં પડેલા કાલા વીણી સેતા નજરે પડ્યા હતા એમનું નામ જિવાનદયોગી પડ્યું હતું અને એમને ઘણા શિષ્યો હતા.

સન્યાસીનો શાપ જરૂર જોતાં તો વરદાન જ હતું, કાગલુ કે દરેક હિંદુનું કર્તવ્ય છે કે તે સસારની વાતનાઓની એડી તોડીને પગ પુરવાર્યનો માર્ગ સ્વીકારે એવો જડ બુદ્ધિવાળો માણુ હશે કે જે મુક્તિની અભિલાષા ન રાખતો હોય / આ દૃષ્ટિએ સન્યાસીનો શાપ ખરેખર વરદાન જ હતું નહિ તો સસારના તારણદાર શ્રી રમણ ભગવાન એ વશમા કેવી રીતે અતરૂરી મક્ત / ભક્તે એ શાપ એમના વશજો માટે

શાપ હોય પણ આપણા જેવા બવપીડિતોને તો પેલા સન્મારગીએ અનુગ્રહ કરીને વરદાન બ આપ્યું જણાય.

સુંદરમ્ અપ્પરનાં પત્નીનું નામ શ્રીમતી અણ્ણમ્માળ હતું. તે પતિને અનુગ્રાહ ગેનારાં દેવી હતાં.

આવા આદર્શ દંપતીને ઘેર શ્રી રમણમુખમવાનનો અવતાર વિક્રમ સંવત ૧૬૩૬ના માગસુર વદી ખીજ ને સોમવાર એટલે દસવી સુત ૧૮૭૬ના ડિસેમ્બરની ૩૦મી તારીખે થયો હતો. રાતનો સમય હતો. આદર્શ દંપતીનો મંગળ સમય હતો. તિરવ્વુળિના મદિરમાં મહાદેવજીની ક્રિયાસના થઇ ચૂકી હતી અને ઉત્સવ સમાપ્ત થયો હતો. ઉત્સવ પછી ખર્તિને મદિરના જોપુરની નીચે પથરાયી હતી. એક વાગી ગયે હતો. આ જ સમયે શ્રી રમણુદેવ સંસારનાં દુ.ખો હરવા માટે માનવશરીર ધારણ કરીને અવતર્યા. આદર્શ દંપતીના દિવસને યેવમાર્ગીઓ મોટા દિવસ ગણે છે. આ દિવસે જ નટરાજે ગૌતમ, વ્યાઘ્રપાદ અને પતંગત્રિય વિગેરેને આદ્યપદ દર્શન દીધાં હતાં.

દેહધાક ખારિકો શ્રી રમણુદેવને કાર્તિકસ્વામીનો અવતાર માને છે. એક નાકી ગ્રંથમાં પણ એવું જ લખેલું છે. એમ કહેવાય છે કે કાર્તિકસ્વામીએ એક વખતશ્રાવણી મરકરી કરી કોષેલશકને શ્રક્ષાએ તેને શાપ દીધો કે તે ત્રણ વાર માનવશરીર ખારણુ કરી પૃથ્વી પર અવતરશે. એ શાપ અનુસાર કાર્તિકસ્વામી પહેલા અવતારમાં કુમારિય બદ્ધ થયા અને તે કાલે તેમણે કર્મમાર્ગેનું પ્રતિપાદન કર્યું હતું. ખીજા અવતારમાં જ્ઞાનસંબંધરમૂર્તિ થયા અને તે કાલે તેમણે જ્ઞકિતમાર્ગેનો ઉપદેશ કર્યો હતો. બકતો વિશ્વાસપૂર્વક માને છે કે ત્રીજા અવતારમાં કાર્તિકસ્વામી શ્રી રમણુદેવનું રૂપ ધરી જ્ઞાનમાર્ગેનું પ્રતિપાદન કરવા માટે પધાર્યા હતા.

શ્રી રમણ અદ્વૈત માર્ગના અનુયાયી હતા તેઓ આત્મા સિવાય બીજા કોઈ દેવને માનતા ન હતા આવા રમણદેવને અમે કોને અંતાર કંડીએ ? તો પણ મોટરાઓની વાતોની અવહેલના અમારાથી થઈ શકે નહિ

છાસું જ્યોતિર્માઓના વિનોદ ખાતર ભગવાન શ્રી રમણમહર્ષિની ૧૮-મકુંડળી નીચે આપીએ છીએ.

જન્મઃ ચાદમાન પચાગ પ્રમાણે પ્રમાણિ માર્ગશીર્ષ વદ બીજા ને મોખવારે મત્રે ૧૯૧૧ થડી વીટ્યા બાદ પુનર્વસુ નક્ષત્રમા

રાત્રિ	કુજ	અંશ કેટુ
પુરુ		
રવિ રોકુ	પુષ્ય શુક્ર	લગ્ન

શુક્ર	કેટુ	અંશ
પુષ્ય		શુક્ર
		રવિ
	લ. કુજ	રાત્રિ રોકુ

ત્રીજું મકરણ : બાળકીલા

શ્રી સુદરમ અધ્યરના પુત્રોમા કોઈ જાનની વિરોધતા દેખાતી ન હતી એમનું બાળજીવન શીઘ્ર બધા બાળકોના જેવું જ હતું. તે વખતે કોણ કહી શકે એમ હતું કે તેમનામાંથી એક બાળક એવા મહાન પુરુષ થશે કે જે ‘એતે તરે અને બીજાઓને તારે’ એ ઉક્તિને ચરિતાર્થ કરશે ?

શ્રી સુદરમ અધ્યરના અર્ચવાસને સમયે ત્રણ પુત્રો જીવતા હતા સૌથી મોટા નાગરવામી, બીજા આ ચરિત્રના નાયક વેદરામન અને

શ્રી રમણ અદ્વૈત માર્ગના અનુયાયી હતા. તેઓ આત્મા સિવાય બીજા કોઈ દેવને માનતા ન હતા. આવા રમણદેવને અમે કોનો અવતાર કહીએ ? તો પણ મોટેરાઓની વાતોની અવહેલના અમારાથી થઈ શકે નહિ.

હવે આજે જ્યોતિષીઓના વિનોદ ખાતર બમવાન શ્રી રમણમહર્ષિની જન્મકુંડળી નીચે આપીએ છીએ.

જન્મ : આંદમાન પંચાંગ પ્રમાણે પ્રમાણિ માર્ગશીર્ષ વદ બીજ ને સોમવારે રાત્રે ૧૯૧૧ ધડી વીત્યા બાદ પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં.

રાશિ	કુળ		ચંદ્ર કેતુ
શુક્ર			
રવિ શુક્ર	બુધ શુક્ર	સ	

શુક્ર	કેતુ		ચંદ્ર
બુધ			શુક્ર
			રવિ
	લ. કુળ	રાશિ શુક્ર	

ત્રીજું પ્રકરણ : બાળલીલા

શ્રી મુદરમ અધ્યરના પુત્રોમાં કોઈ જનની વિશેષતા દેખાતી ન હતી. એમનું બાળજીવન બીજા બધા બાળકોના જેવું જ હતું. તે વખતે કોણ કહી શકે એમ હતું કે તેમનામાંથી એક બાળક એવા મહાન પુરુષ થશે કે જે 'પોતે તમે અને બીજાઓને તારે' એ ઉક્તિને ચરિતાર્થ કરશે ?

શ્રી મુદરમ અધ્યરના સ્વર્ગવાસને સમયે ત્રણ પુત્રો હતા હતા. સૌથી મોટા નાગરવામી, બીજા આ ચરિત્રના નાયક જે હરિશ્ચંદ્ર અને

એએ આ એ માર્ગોમાના કોઇ એકનો આશ્રય લઇને પોતાની ઉપાધિ અથવા કાયાને નિર્મળ બનાવેલી હોય છે શ્રીમદ્વિની ગાદ નિઠા પણ કોઇ એની દગાનુ ઉઠાવેલુ જણાય છે

વે કટરામન અગિયાર વર્ષના થયા ત્યા સુધી તિરુમ્મુણિમા તામિલનો અભ્યાસ કરતા હતા તે વખતે એ સમૃત જાણુતા ન હતા તેથી એમને ધાર્મિક વિચારોનો પરિચય ઘણો થોડો હતો સને ૧૮૮૨મા એમના પિતાશ્રીનો રત્નગંધર્વ થયો, ત્યાગપદ્મી નામરનામી તથા વે કટરામન એમના કાકા સુબ્રહ્મણ્યને ત્યા મદુરા રહી બહુના દ્વાર્યા એ જ શહેરમાં રહી મિત્ર રૂપમા વે કટરામને જીવી અને સાતગી કુશાનો અને ત્યાની જ અમેરિકન મિશન હાઇસ્કૂલમા હજારી શ્રેણીનો (આપણી તન્કના અંગ્રેજી હુકા ધોરણનો) અભ્યાસ કર્યો હતો

ત્યા સુધી એમના જીવનમા આધ્યાત્મિક ભાવની ગંધ પણ ન હતી બચપણમા પૂજની સામગ્રીના રમકડા મનારી એ રમતા હતા ખરે પણ પત્રી જે એમનામા ભક્તિની કોઇ વિગેર જાણ હોખાતી ન હતી ધરના અન્ય માણસો સાથે એ પણ મદિરે જતા પરના દિવસોએ ખીજત લોકોની જેમ એ પણ શકરની આરાધના કરતા પણ એ બધું માન હોખાય પુત્રુ જ હતુ કોઈએ એમને ભક્તિનો માર્ગ બતાવ્યો ન હતો નિગાળમા ‘બાયમય’ શીખરનામા આનંદુ પણ એમા એમનુ ચિત્ત લાગતુ ન હતુ

કહેવાય છે કે શ્રી રામચદ્રજીને યજ્ઞા વિગેરેએ કશું ન હતુ ત્યા સુધી પોતે અનંતાર છે એની ખબર એમને પણ ન હતી તે જ પ્રમાણે આ મહાપુરુષની જાણતમા પણ એના ભાનનો વખત હજી આવી લાગ્યો ન હતો અમિને રાષ્ટ્રે હાકી રાખ્યો હતો તેના જ્યોતિને પ્રકટ કરવા માટે પવનનાં સુસનાહાની જ જરૂર હતી

ક આગળ જતા ઉચ્ચ તપોનિષ્ઠા સંજ્ઞ કરવા માટેજ એમને આનુ કસાયેતુ શરીર મળ્યું હતું ?

શાનીઓતુ કહેતુ છે કે પરમાત્માની બે નકિતઓ છે (૧) ચિત્-નકિત અને (૨) ક્રિયા શક્તિ જોડી બિંધમા બંધી ધન્દ્રિયોતુ જ્ઞાન સુચિત થઈ જતી છે અને ચિત્-શક્તિ આત્મામા હીન થઈ જતી છે (જુઓ છાદોગ્ય ઉપનિષદમા ઉદાવક અને શ્વેતકેતુનો સવાદ) ક્રિયા શક્તિ જે સકલ્પ વિના કામ કરી શકતી નથી તે બંધન ન જતા ઉપાધિમા જ રહી જતી છે પરિણામે ઉપાધિ અથવા શરીર વધારે બળવાન અને તેજસ્વી બને છે આવા શરીરમા તપની ઉચ્ચતા સંજ્ઞ કરવાની શક્તિ આની જાય છે

વેદનરામનના શરીરની એક વિશેષ ખાસિયત એ હતી કે એમની બિંધ ખૂબ જ વેરી રહેતી સો ૧૮૮૧ની આ વાત છે દિડીગનમા એ રહેતા હતા એ અરસામા એક દિવસ ધરના બંધા માણુઓ મદિરમા ગયા હતા વેદનરામન બારણું મધ્ય કરીને અદર સૂઈ ગયા ધરના માણુઓએ પાછા આવેને બાગણા ખખડાયા અને જોરથી બૂમો મારી છતાં યે કંઈ વળ્યું નહિ વેદનરામન ઘેરી બિંધમાં પડ્યા હતા આખરે એક જાણુ દિવાલ પરથી કૂદીને અદર ગયા અને દરવાજા ઉઘાડ્યો એને બંધા ધરમા ગયા અને વેદનરામનને ખૂબ દુઃખીને જણાડ્યા ત્યારે માઠ માલ એમની બિંધ જોડી એમની બિંધ એમણી માઠ હતી કે નાનપણમા એમના વિશેધીઓ એનો ગેરલાભ લેતા હતા સૂતા હોય ત્યારે તેઓ એમને ઉપાડી ગતા અને ખૂબ મારીને પાછા એમને પથારીમા મૂકી જતા આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે અનેરા બળવાળા વેદનરામન આ બંધી વાતો એ સમયે ચૂપચાપ સહને કરી લેતા અને જનમતા ત્યારે એમને આ ધનનાનુ રમણજી પલ્લુ રહેતુ ન હતું

સમાધિની મજા કંઈક આવી જ વાત છે સુષુપ્તિ સકલ્પપૂર્વક થતી નથી એને તે એક પ્રકારનો જ્ઞાન વચરનો યોગ છે પણ સમાધિ સકલ્પપૂર્વક લાવી શકાય છે એને તે જ્ઞાનવાળો યોગ છે બંધા યોગી

એએ આ એ માર્ગોમાંના કોઇ એકનો આશ્રય લઇને પોતાની ઉપાધિ અથવા કાયાને નિર્મળ બનાવેલી હોય-છે. શ્રીમદ્વિની ગાઢ નિદ્રા પણ કોઇ એવી ક્ષણતું ઉદ્દરણુ બન્યાય છે.

વેંકટરામન અગિયાર વર્ષના થયા ત્યાં મુંદી નિરમ્બુળિમાં તામિલનો અભ્યાસ કરેતા હતા. તે વખતે એ સંસ્કૃત જાણુતા ન હતા. તેથી એમને ધાર્મિક વિચારોનો પરિચય ઘણું થોડો હતો. સને ૧૮૬૨માં એમના પિતાશ્રીનો સ્વર્ગવાસ થયો, ત્યારપછી નાગરવામી તથા વેંકટરામન એમના કાકા સુખ્યૈયરજીને ત્યાં મદુરા રહી બહુવા લાગ્યા. એ જ સહેરમાં રૉડ મિલ્ક સ્કૂલમાં વેંકટરામને છટ્ટી અને સાતમી કક્ષાનો અને ત્યાંની જ અમેરિકન મિશન હાઇસ્કૂલમાં દસમી ગ્રેણીનો (આપણી તરફના અંગ્રેજી છટ્ટા ધોરણનો) અભ્યાસ કર્યો હતો.

ત્યાં મુંદી એમના છવનમાં આધ્યાત્મિક ભાવની ગંધ પણ ન હતી. ખચપણમાં પૂજની સામગ્રીનાં રમકડાં બનાવી એ રમતા હતા ખરા પણ પછી એ એમનામાં ભક્તિની કોઇ વિશેષ છાયા દેખાતી ન હતી ધરનાં અન્ય માણુઓ સાથે એ પણ મદિરે જતા. વર્ષના દિવસોએ ખીતન લોકોની જેમ એ પણ સંકરની આરાધના કરતા. પણ એ બધું માત્ર દેખાવ પ્રવૃત્તિ જ હતું. કોઇએ એમને ભક્તિનો માર્ગ બતાવ્યો ન હતો. નિશાળમાં ‘બાયબલ’ શીખવવામાં આવતું પણ એમાં એમનું ચિત્ત લાગતું ન હતું.

કહેવાય છે કે શ્રી રામચંદ્રજીને જાણા વિગેરેએ કહ્યું ન હતું ત્યાં મુંદી પોતે અવતાર છે એની ખબર એમને પણ ન હતી. તે જ પ્રમાણે આ મદાપુગમની બાબતમાં પણ એવા ભાનનો વખત હજી આવી લાગ્યો ન હતો. અગ્નિને રાખે ઢાંકી રાખ્યો હતો. તેના જ્યોતિને પ્રકટ કરવા માટે પવનના સુસવાટાની જ જરૂર હતી.

કે આગળ જતા ઉગ્ર તપોનિષ્ઠા સહન કરવા માટે જ એમને આનુ કસાયેલુ શરીર મળ્યુ હતુ ?

માનીઓનુ કહેવુ છે કે પરમાત્માની બે શક્તિઓ એ (૧) ચિત્-શક્તિ અને (૨) ક્રિયા-શક્તિ જોડી જોડમા બધી દ્રવ્યોનુ જ્ઞાન સક્રિય થઇ જાય છે અને ચિત્-શક્તિ આત્મામા લીન થઇ જાય છે (ભુઓ જાદોગ્ય ઉપનિષદમા ઉદાવક અને ચ્વેતઃસ્તુતો સવાદ) ક્રિયા શક્તિ જે સકંપ વિના કામ કરી શકતી નથી તે વ્યર્થ ન જતા ઉપાધિમા જ રહી જાય છે પરિણામે ઉપાધિ અથવા શરીર વધારે બળવાન અને તેજસ્વી બને છે આવા શરીરમા તપની ઉગ્રતા સહન કરવાની શક્તિ આવી જાય છે

વે કટરામ ના શરીરની એક વિશેષ ખાસિયત એ હતી કે એમની જીધ ખૂબ જ ઘેરી રહેતી અને ૧૮૬૧ની આ વાત છે દિડીગનમા એ રહેતા હતા એ અરસામા એક દિવસ ધરના મધા માણુઓ મંદિરમા ગયા હતા વેકટરામન બાળુ બંધ કરીને અદર સહ ગયા ધરના માણુઓએ પાછા આવીને બારણા ખખડાયા અને જોરથી બૂમો મારી છતાંયે કંઈ નહ્યુ નહિ વેકટરામન ઘેરી જીધમા પડા હતા આખરે એક જાણુ દિનાલ પરથી કૂદીને અદર ગયા અને દરવાજે ઉઘાડયો એમને બંધા ધરમા ગયા અને વેકટરામનને ખૂબ દંડોળીને જગ્યાડયા ત્યારે માઠ માઠ એમની જીધ જડી એમની જીધ એમની ગાઠ હતી કે નાનપણમા એમના વિશિષ્ઠિઓ એનો ગેરનાબ લેતા હતા સજા હોય ત્યારે તેઓ એમને ઉપાડી મતા અને ખૂબ મારીને પાછા એમને પચારીમા મૂકી જતા અશ્વર્થની વાત તો એ છે કે અનેરા બળવાળા વેકટરામન આ બધી વાતો એ સમયે ચૂપચાપ સહન કરી લેતા અને જાગતા ત્યારે એમને આ ધનનાનુ રમણ પશુ રહેવુ ન હતુ

સમાધિની મણુ કંઈક આવી જ વાત છે સુકુમિ સકંપપૂર્વક થતી નથી એમને તે એક પ્રકારનો જ્ઞાન વખરનો યોગ છે પણ સમાધિ સકંપપૂર્વક લાવી શકાય છે એટલે તે જ્ઞાનવાળો યોગ છે બંધા યોગી

ઓએ આ બે માર્ગોમાંના કોઈ એકનો આશ્રય લઈને પોતાની ઉપાધિ અથવા કાયાને નિર્મળ બનાવેલી હોય-છે. શ્રીમદ્ધર્મની ગાઢ નિદ્રા પણ કોઈ એવી દશાનું ઉદાહરણ બન્યાય છે. ,

વેંકટરામન અગિયાર વર્ષના થયા ત્યાં સુધી તિગ્ધ્યુષિમાં તામિલનો અભ્યાસ કરતા હતા. તે વખતે એ સંસ્કૃત જાણતા ન હતા. તેથી એમને ધાર્મિક વિચારોનો પરિચય થણે થોડો હતો. સને ૧૮૬૨માં એમના પિતાશ્રીનો સ્વર્ગયાસ થયો, ત્યારપછી નાગરવામી તથા વેંકટરામન એમના કાકા સુબ્રહ્મચરણને ત્યાં મદુરા રહી બહુવા લાગ્યા. એ જ શહેરમાં રંગદ મિલ્લ સ્કૂલમાં વેંકટરામને છઠ્ઠી અને સાતમી કક્ષાનો અને ત્યાંની જ અમેરિકન મિશન હાઈસ્કૂલમાં દસમી ગ્રેડનો (આપણી તરફના અગ્રેજી છઠ્ઠા ધોરણનો) અભ્યાસ કર્યો હતો.

ત્યાં સુધી એમના જીવનમાં આધ્યાત્મિક ભાવની ગંધ પણ ન હતી. બચપણમાં પૂજની સામગ્રીનાં રમકડાં બનાવી એ રમતા હતા ખરા પણ પછી એ એમનામાં ભક્તિની કોઈ વિશેષ જાણ દેખાતી ન હતી ધરના અન્ય માણસો સાથે એ પણ મદિરે જતા. પર્વના દિવસોએ ખીન લોકોની જેમ એ પણ શંકરની આરાધના કરતા પણ એ ખુદ માત્ર દેખાવ પુરતું જ હતું કોઈએ એમને ભક્તિનો માર્ગ બતાવ્યો ન હતો. નિશાળમાં ‘બાયમલ’ શીખરવામાં આવતું પણ એમાં એમનું ચિત્ત લાગતું ન હતું.

કહેવાય છે કે શ્રી રામચંદ્રજીને બ્રહ્મા વિગેરેએ કશું ન હતું ત્યાં સુધી પોતે અવતાર છે એની ખબર એમને પણ ન હતી. તે જ પ્રમાણે આ મહાપુરુષની બાળતમા પણ એવા જ્ઞાનનો વખત હજી આવી લાગ્યો ન હતો. અગ્નિને રાખે ઢાંકી રાખ્યો હતો. તેના જ્યોતિને પ્રકટ કરવા માટે પવનના સુસવાટાની જ જરૂર હતી.

ચોથું પ્રકરણ : અરુણોદય

નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેધયા ન બહુના શ્રુતેન । •

યમેવૈય વૃણુતે તેન લભ્યન્તસ્વૈય આત્મા વિવૃણુતે ઈનૂ સ્વાત્ ॥

અર્થ : આ આત્મા લેદના અધ્યયન વડે પ્રાપ્ત થતો નથી, બ્રહ્મ વડે પ્રાપ્ત થતો નથી કે ઘણા શાસ્ત્રાલ્યાસથી ચે પ્રાપ્ત થતો નથી. એ આત્મા જેને ષસંદ કરે છે (અર્થાત્ જે મનુષ્ય અનાત્માને ઊડીને આત્માને ષસંદ કરે છે) તેને જ એ પ્રાપ્ત થાય છે. તેની સમક્ષ જ આત્મા ચિંતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે.

—કટોપનિષદ અ. ૧-વ. ૨-૨૯૧. ૨૩.

તે ૧૮૯૫નો નવેમ્બર મહિનો હતો એક દિવસ વેંકટરામનને તિગ્ચુળિના એક જુદ પુરુષ મળ્યા. તે યાત્રા કરીને આગ્યા હતા. વેંકટરામને એમને કુશળ સમાચાર પૂછ્યા પછી પ્રશ્ન કર્યો કે “તમે ક્યાં જા છો આગ્યા ?” તેમણે જવાબ આપ્યો, “અગ્નિચળ.” અગ્નિચળનું નામ સાંભળતાં જ વેંકટરામનની નમોમા વીગળી પ્રસરી ગઈ. તત્કાળ દિશમાં જોઈ ચાલું અને હૃદય યનગનવા લાગ્યું એમનું બાળકદય આનંદની લહેરોમાં ઝૂલવા લાગ્યું આવા ભાવમાં મગ્ન થતા એમને કોઈ પાવન બૃજમાં આકાશને સુખી રહેલાં ગોપુરોની વચ્ચે એક મહિરની મધ્યમા, પવિત્રતા, રાત્ર આદિનું પ્રતિષાદન કરનારા કોઈ જગતમાં, એક સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, પ્રસન્ન, આનંદમય મૂર્તિ (લિંગમ) અરુણ બાન થવા લાગ્યું. એમની ભાવનાની વેલીએ એ લિંગને ચારે બાજુથી વીંટી લીધું. આ પહેલાં પણ વેંકટરામને કેટલી ચે વાર અરુણચળનું નામ સાંભળ્યું હતું. પરંતુ કોઈ વાર એમના દિશમાં આવો ભાવ પ્રગટ્યો ન હતો. આટલો આવેગ

કદી આગ્યો ન હતો તો પત્રી અજો આ ઉમંગ ગાથી થા ? આજે કઈ અન્યક્ત નમ્રુ દેખાઈ રહી હતી ? એ જ કે એ મદનસ્તુના દર્શન કરી આવેલો એક યાત્રી એમની નગર સામે આજે ઊભો હતો

ગોતાના આવેગને 'માવીને માળગે એ જલને પૂ.સુ 'રુ કમ્પુ । અગણાયણ ? એ કયા છે ?' ડોસાના ચરંગ પર મદ હાસ્ય ફરકી ગયું માળકના અસાન માટે તેને દયા આવી અને બોલ્યા 'એમ્લુ મે જાણતો નથી એમ । તિરુવણ્ણામૈ એ જ અરણ્યાયણ, તને ખમર નથી શુ ?' આ જ નામ સાંભળીને બાળમ્નુ હૃદય જાણે સકોચાઈ ગયું જેમ પાણી ઘટવાથી દૂધનો ઊભરો મેમી જર તેમ બાળકનો બધો આવેશ શાત થઈ ગયો

અત્યાગ મુઠ્ઠી આ છોકરાને 'તન્મયતા' શી ગાંજ છે એની ખમર મુઠ્ઠા ન હતી પૂ. આ.સુ બો પળનારમા જીનરી પણ ગયું એનું કારણ રુ દોષ શકે ?

ભક્ત અને ભગવાનનો સમઘ બને અધોપર્ધો દોષ પણ તે બના મે પુગોનો હોય છે એ સબધ જરણુ, નદી, મજાનદી ત્રિગેરેનુ રૂપ ધારણ કરતો કરતો ગગાઈની માફક, એ કોમળ બાળકના હૃદયસ્ત્રેષ્ટને જ શુ પણ બધા જીવોના હૃદયસ્પી ખેતરોને લીનાઝમ બનાવનારો જીવનપ્રદાતા ચેતનપ્રદાહ નહિ બને રુ ?

આ અગસામા એક દિવસ વેકટરામનને 'પેરિય પુરાણમ્' ની એક નકલ મળી ગઈ ચોર્યાસી વૈષ્ણુવોની વાર્તાઓ, નાભાદાસની ભક્તમાળ ત્રિગેરે પુસ્તકો જેનુ જ પેરિય પુરાણ છે તેમા ત્રેસઠ નાયનારો (શિવભક્તો)ની વાર્તાઓ છે આ નાયનારોનો જન્મ દ્રવિડ દેશમા થયો હતો તેઓ આશુ જીવન શિવના ઉપાસક રહ્યા હતા તન મન ધનથી શકરની ભક્તિ કરી તેઓ ધન્ય થઈ ગયા મહાદેવજીના 'સત્ય શિન મુદર' રૂપના દર્શનથી એ ન યનારોના હૃદય વિકસિત થયા હતા પોતાની ભાવનાની લહરીથી પ્રપુલ્લિત થઈ તેઓએ મલ્લુવ બજારો રચ્યા હતા

ગૈરિય પુરાણ વાંચતાં વાંચનાં વેંકટરામન ભૂખતરસ ભૂલી ગયા. એમની નગર પટેલો આ પટેલો જ ધાર્મિક ગ્રંથ હતા. તે વાંચવામાં એ તક્લીન થઇ ગયા. એમને એવું લાગ્યું કે પોતે કોઇ ખીજ દુનિયામાં વસી રહ્યા છે, જ્યાં મસ્તુનો ભય ન હતો, જ્યાંના રાજામદારાગ દેવ હતા અને જ્યાંની સતોપી પ્રભ એમના ભક્તો હતા; એ દુનિયામાં સર્વત્ર શુભ, શાન્તિ, ભક્તિ નેમ જ પ્રેમ પ્રવર્તી ગયાં હતાં. આવા અનોખા રાજ્યના રમણથી જ દ્રવિડ દેશ સેકાઓ સુધી છવંત રહ્યો છે. વાંચતાં વાંચતાં વેંકટરામનના હૃદયમાં એ ભક્તવરો પ્રત્યે અર્થાત્ર શ્રદ્ધા, પ્રેમ અને ભક્તિ પેદા થઇ પગંતુ પુસ્તક વાંચવાનું બંધ કરનાં જ વેંકટરામનને જણાયું કે પોતાના દિવસ પર તેની કંઈ જ અસર રહેવા પામી ન હતી ન તો એ ભક્તોનું અનુકરણ કરવાનું મન થયું કે ન એમનાથી આગળ વધી જવાની લાલસા થઇ. ભક્તિનાં ખીજોના અંકુરો કુટવાને હજી થોડો સમય બાકી હતો. સ્વયં મદધિ'છતું કથન છે કે 'તે સાધક ઉત્સાહી હોય, સદ્ગુણો ઉપદેશ મળે, સાધના નિયંત્ર હોય અને સમય પરિપક્વ થયો હોય તો જ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

એક વખત એમ જ ચાલ્યું ગયું. સને ૧૮૬૬નો આગસ્ટ મહિનો હતો, એ વખતે અચાનક એવી ઘટના બની કે જેથી વેંકટરામનના દિલમાં ભક્તિનું જોર પાછું વધવા લાગ્યું. ત્યારે એ હુબ્બુ અને તંદુરસ્ત હતા. એમનામાં જિભારીનું કંઈ ચિહ્ન ન હતું. કોણ જાણે રાથી વેંકટરામનને અપૂર્વ ભય લાગવા માંડ્યો. એ ઘટનાનું એમના શબ્દોમાં જ વર્ણન વાંચીએ એ જ ઉચિત છે :-

“અચાનક મને ઠર લાગ્યો કે હું મરી જવાનો છું. મને લાગ્યું કે હું મરી રહ્યો છું. શરીરમાં કોઇ પણ મકારનો ફેરફાર દેખાયો નહિ. એટલે વિચાર કરવા છતાં વેલયનું કોઇ કારણ દેખાતું ન હતું. લયબીવ થયું ઉચિત હતું કે અનુચિત એનો નિશ્ચય કરવાનો વિચાર

પણ થઈ ન શક્યો. વડીલોને અથવા મિત્રોને આ અગ્રણ હાલતનો ખુલાસો પ્રજ્ઞવાની પે ધ્યક્ષ ન થઈ. પોતાની મેળે જ આ કઠિન સમસ્યાનો ઉકેલ કરવાનું મેં ખીડું મડ્યું.

ભાવેનો વેગ એટલો તીવ્ર હતો કે મૃત્યુનો ભય અને તેનો અનુભવ એક માથે પ્રતીત થવા લાગ્યા. ચહેરો કીકડો પડી ગયો. આમ ફંધાઈ ગયો. હોઠ ખિડાઈ ગયા. ટોછ પછુ જતનો અવાજ નીચળી શકતો ન હતો. શરીર મુડદાની માફક પડ્યું હતું.

પરંતુ આશ્ચર્યની વાત તો એ કે મારી મનોવૃત્તિઓ જેવી ને તેવી રહી હતી. મને ખાતરી થઈ ગઈ કે મરણ આને જ કહે છે. શરીર લાકડાની માફક પડ્યું હતું. તેને કોડો મસાણામાં લઈ જશે અને તે બળીને ખાક થશે. આમ છતાં પે મારા 'અહ' 'હું' ભાન ગયું ન હતું. જો કે મોંમાંથી 'હું' એ શબ્દ નીકળતો ન હતો છતાં શરીર-ભાવનો નાશ થતાંની સાથે 'અહ'ભાવનો નાશ થયો નહિ. શું આ શરીર 'અહ' પડ્યું હોતકે ? કદી નહિ. શરીર જડ છે, જ્ઞાનરહિત છે. મને તો પોતાની સત્તાનું, વ્યક્તિત્વનું સ્ફુરણ સ્પષ્ટ રૂપે થઈ રહ્યું હતું. આથી સ્પષ્ટ થયું કે 'અહ' શરીરથી ભિન્ન જ વસ્તુ છે. મરણથી પાંચ તત્ત્વોનું બનેલું પૂતળું ભલે રાખ થઈ જાય પરંતુ આ 'અહ'પદ્ધત્ય વસ્તુસત્તાની પાસે મરણ કદી ફરકી પણ શકતું નથી. આથી 'અહ' અમર છે, અવિનાશી છે. 'અહ' જ આત્મા છે. હું આત્મા છું; શરીર નથી.

આ જ્ઞાન કુદ્ધિ દ્વારા જન્મેનું ન હતું, કારણ કે તે ઇન્દ્રિયજન્ય ન હતું, ત્યારે ઇન્દ્રિયો બહિર્મુખ ન હતી. દષ્ટિ અન્તર્મુખ થયેલી હતી. તેમાંથી મીનમેષ કાઢવાની જગ્યા ન હતી. મારું આ ભાન પ્રત્યક્ષ અનુભવના જેવું નિશ્ચળ તથા દૃઢ હતું. આથી તકનાં પીંછડાં ચૂંથનારી કુચિત તથા અનુમાન માટે તેમાં સ્થાન જ ન હતું.

'અહ'પદ્ધત્ય પદાર્થ જ વાસ્તવિક રીતે 'સદસ્તુ' છે. મરણ પછી આ જ વસ્તુ નિત્ય અને અવ્યય રહે છે. બધી ચેતનકળાઓ

એમાથી જ ઊડે છે, તેના વડે જ ચારે બાજુ ફેલાય છે તથા તેમા જ
નય પામે છે. આ *મારો દંડ નિશ્ચય છે”

પાઠક ! તમને ઉપરની વાતો આશ્ચર્યજનક લાગશે થોડ તપન્યા
કરતા છતાંયે જે મહાન્ તરની અનુભૂતિ થવાનું લાગે જન્મોમા જે
મુગ્ધ છે એમ કહેવું છે, એ જ પ્રત્યગ્દષ્ટિ સત્તર વર્ષના કુમારને
સર્વેશ્વરી પ્રાપ્ત થઇ ગઇ !

શ્રી ગણપતિ મુનિએ દીક જ કહ્યું છે કે -

ત્વ તુ સપ્તદશે વર્ષે વાલ્ય एवं महायया ।

लब्धवानसि विज्ञान योगिनामपि दुर्लभम् ॥

પગમાત્રાનો સકંપ જ અથવા સગિન પૂરારાગિ જ છાપડ ફાડીને
અનુભ કરવાને નથી રહ્યો હોય ત્યારે ખીજા સાધનોની કી જરૂર રહે

વે કદગમન હવે દિવ ખની ગયા' માત્ર જનોદથી મહા દિવ ખનવું
નથી પ્રત્ય હિ મળવાથી જ દિવ, ખરા દિવ મને છે વે કમરામનના
છાવનનુ એક નડ પ્રકરનુ શરૂ થઇ ગયું તેમનામા પડેલા 'અદમ્'ન
શ્કુરનુ અને નદસ્તુનુ બાન ન દત્ત એવા વિચારથી એ એકમ અગનનુ
દત્ત હવે ખીજ જ વાત જોવામા આવી પગે પગે એમની બધી ચિત્ત-
વૃત્તિઓ 'અદમ્'ના વિચારમા કેન્દ્રિત થવા લાગી શરીરથી બોધવા વિગેર
કાય' થયા કુળા છતાંયે ચિત્ત તે આત્માના અનુરાગમા હમેશાં તીન
પડેલા લાગ્યું પડેલા તે ઝરામુની માફક અને પછી તેમની ધારની માફક
આત્માના જ ધ્યાનમા નિમગ્ન રહેવા લાગ્યું આ પડેલા એમની દષ્ટિ
બીતર તન્કે વળી ન હતી પાછું હવે ને અન્નમુખ અની ખોખર આ જ
સાચી દિવજતા છે

● નાતચીતમા મહર્ષિજી પોતાને વિરૂ બાળતા હું શબ્દનો ઉપયોગ કરતા
ન હતા એ પોતાને ત્રીજ પુરુષના તે શબ્દથી સંબંધ રખાતાની ખાતર જ
આવી 'ક' શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે આ કવન શબ્દમા એમનું પિતાનું નામ
એમના સાથેનું દિગ્દર્શન કરાવવાનો જ આવી યથાર્થકિત પ્રયત્ન કર્યો છે

પ્રકરણ પાંચમું : પરિપક્વતા

વેદ્યરામનની હૃદયની ગૂઝે દહાડા મુંઘી કોઈ રાગ બજાવ્યો ન હતો તે ચૂપ જ પડી હતી. પાગુ હવે એમના હૃદયના તાર ઝાંઝાળી જાણ્યા તારોના ઝાંઝાળાટથી કોઈ અપૂર્વ રાગ રજાળી જાણ્યો ! બહિતનો તાર, વિચાર અથવા વિભાવનો તાર અને સાસારિક ચિંતનનો તાર એ ત્રણે એક માથે વાગવા લાગ્યા ત્રણે સ્વરોના મેળાપથી મેઘ મધુર ગગ, મેઘ અપૂર્વ સંગીતના મુગ પ્રગટવા લાગ્યા ચારે બાજુ સુધામય ગાનબદરી પ્રમદી ગઈ અને વેદિકાના તારના આત્માઓને જનને અમૃતપાન કરાવવા લાગી.

વેદ્યરામન જ્વલાવે ગંભીર દત્તા હવે એમના મનની ગતિ સર્વને સરેલાઈથી અમનના લાગી દૃષ્ટિ મિત્રો તથા સમાસભ્ય ધીઓની સગત ધીરે ધીરે છુટવા માડી એમનું મન ગમતગમન પરથી ઊડી ગયું બાજુનું ફક્ત દેખાવ પૂરતું જ રહ્યું પાંડવા એમનું છાતન કોઈ પણ પ્રેય વિનાનું હતું તેમા હવે એકાગ્રતા આવવા લાગી પડેલા કોઈ એમની વિરદ બોલતું તે એમનાથી અદન થઈ શકતું નહિ પણ હવે એમના એ ગરમ જ્વલાનમા એકદમ ફેરફાર થઈ ગયો એમનું અભિમન નાશ પાડ્યું એમની મસ્કરી કરવામા આવે અથવા એમ માએમા મુઠકેલીઓના આવે તો એ એ જિયાનીયા થના નહિ એ સદા પોતાની શાત પ્રકૃતિ જાળવી ગળવા લાગ્યા મોઝેથી પ્રસનો જ નાબ પણ નીકળતો નહિ 'રમતગમતમા સ્થિતિજનનીથી શામિય થનાર એ હવે એકાતની મોઝમા સતાવા લાગ્યા એમની ભૂખ અને ઊંઘ કોણ જાણે કયાય બાગી મઈ પડેલા મંદિરમા જવા માટે એમને તાલાવેલી લાગતી ન હતી, પણ હવે વેદ્યરામન નિયમપૂર્વક મંદિરમા જવા લાગ્યા પડેલા એ મંદિરમા જતા તો કેવળ રિતોદ માટે જ અથવા મિત્રોની આથે મેઘ ઉત્સવ જોના અથવા પડેના

દિરમોએ વડીયોના ગિવાજ મુજબ જતા પણ દમણની યાત કંઈ
ભુલી જ હતી

મદરાસા મદિયામા મીનાક્ષિ સુંદરેશ્વરનું મંદિર સૌથી પ્રાચીન છે
દક્ષિણ ભારતના દેવાલયોમા એની જોડીનું બીજું મંદિર નથી મદરાસાની
મીનાક્ષિદેવી પાંડવ ગમ્મઓના ઘરની પુત્રી છે એણે સુદર્શન સાથે ગ્રેમ
ખાંચો અને પોતાની ભક્તિના ગળ વડે એમનું દિવ દરી લીડુ અને
એમના અર્ધાંગના બન્યા એ પાંડવોની કુલદેવતા છે પાંડવોએ એમની
મુનિશ્રેયે મદરાસા અનુપમ મીનાક્ષિ મંદિર બધાંનું એ મંદિરમા ને
જગદોશસ્વ ત્રાજવરામા આપ્યું છે તે આજે પણ અત્યંત છે

આવા મોટા મદિયામા ઘણું ખડું દળદળ થાબવા રાજો મડપ હોય છે
મદરાસા એ મડપની જોબા અનુપમ છે એમા પત્થરની કાગીગરી
ખડુ જ સુદર કરેલી છે દરેક દિવ્ય પ્રતિમાઓ કોતરેલી છે એ કળામય
કૃતિઓ જોઈ શ્રેષ્ઠકનું માથું ભક્તિથી નમ્યા વિના ગેરુ નથી

વે કદરામન પોતાના નના ઉમગમા દર્શન મંદિરમા જતા અને
મીનાક્ષિસુદર્શની સામે અથવા પેલા નિશાળ મડપમા ભક્તિમગ્ન થઈ,
મીએલા નયને આસુ સાગી, વિનગ હૃદયે ધમ્મરને પ્રાર્થના કરતા કે,
“હે ભગવન્! માગ પર દયા કર, મુજરકને ભક્તિની ભિક્ષા દે! મને
તારા ભક્તોની શ્રેણીમા તુચ્છ, ઘણું જ તુચ્છ થવું તો ફે! પ્રભો!
નાથનાથના જેવી ભક્તિ તો આપ!”

એ સમયની એમની સ્થાનુ વર્ણન એમના પોતાના જ શબ્દોમા
નીચે આપ્યું છે —

“હું બૌદ્ધોની માફક કુખવાની ન હતો, કારણ કે મને તે
વખતે દુનિયાનો અનુભવ પણ થયો ન હતો એ ઉમ્મરમા દુનિયા
કુખથી ભરેલી છે એવું જાન કયાથી હોય? હું કમનુ પાત્ર ન હતો,
કારણ કે મને ખયેનનું વે જાન ન હતું સામાથી છુવાની પ્રાર્થના

કે ? પુનઃ-મના ચક્રમાથી છટવાની વાત દર જ રહી, કારણ કે તે વખતે મને પરિચયપુરાણ અને તેવારો (ભક્તિગીતો) મિત્રાઈ કોઈ ધાર્મિક ગ્રંથનો પરિચય પણ ન હતો. એ ખે ખુસ્તકોમાં મરુત, અનંત કંથાણુ-ચુલ્લિશિષ્ઠ પ્રભુનું સ્તવન છે: નિર્ગુણ મતાનું નામ પણ નથી. એ વખતે મને એ પણ ખબર ન હતી કે આત્માનુભૂતિનાં ઘણા પ્રકારના નામો હોય છે હું જાણતો એ ન હતો કે માગ દિલમાં એક પ્રકારની અજ્ઞાન વેદના, આવેગ વગેરે કેમ અને શા માટે પેદા થઈ રહ્યા હતાં. આખી જીવિત ધ્યાનમગ્ન થવા જ કોઈ જાતનો પરિણામ રહેતો ન હતો. પણ ખીજા અમરે પરિણામની સીમા જ રહેતી નહિ. એ પરિણામને નથી હું સુખ કહી શકતો કે નથી દુઃખ કહી શકતો. એ અનિવચનીય હતો. મીનાસિ સુંદરેગ અને નાયનારોની મૂર્તિઓ જોના જ મુઠ્ઠા ભક્તિથી જામગંધ જતુ. ભક્તિમાવનો સમુદ્ર ઊપડી પડતો. શાસ્ત્રની પંખિયાવામા આ દશાને સુદ્ધ માનમાવત્યા અથવા આત્મવિજ્ઞાન કહે છે.

“એતુ નામ ગમે તે હોય પણ અનેક ભાવનાઓથી પ્રેરાઈને ‘મનવાણીને અગમ્ય તથા અગેત્યર’ એવા મધુર ભાવપૂર્વક સાક્ષાત્કૃપ, આશીષ, આશુર્યને માટે દિવમરાગ વિરહ એવી તથા અધીર બની, ઇશ્વરની, પ્રભુની, માણનાથની વિવાપસહિત પ્રાથેના કરનારા બકતો જે દશામા પહોંચી જાય કે એવી જ મારી દશા થઈ થઈ હોય.”

આ દશા વેદગમન જગદે શુદ્ધિમા રહેતા ત્યાગી છે પરંતુ એક પણ પાત્ર એકાત મળતુ કે તરત આસન જમાવી બાન ભૂતીને એ આત્મનિષ્ઠામા તટ્વીન થઈ જતા અને ‘હુ-હુ’ ‘ઝી’ જે સ્ફૂર્તિ આત્મ-પ્રાગ આખા શરીરમા સચરી રહેતી તેમા એ મગ્ન થઈ જતા એમને માટે આત્મા જ શ્રુતિ હતી, નાદ, સ્વર, ગગ બધું આત્મા જ હતો એ પોતાના ચિત્તને આત્મામા લીન કરીને બ્યાપાગમ્ય થઈ જતા બાહ્ય

નિસોએ વડીનોના ગિવાજ મુજબ જતા પણ હમણાની વાત કંઈ
લુટી જ હતી

મંગના મંદિરામાં મીનાક્ષિ સુદૈશ્વરનું મંદિર સૌથી પ્રાચીન છે
-ક્ષિણુ ભાગના દેવાલયોમાં એની બેડીનું બીજું મંદિર નવી મંદિરાની
મીનાક્ષિદેવી પાડ્ય રાજ્યઓના ધરની પુત્રી છે એણે સુદૈશ્વર સાથે પ્રેમ
બાંધ્યો અને પોતાની ભક્તિના બળ પર એમનું દિન દરેક બીડું અને
એમના અર્ધાંગના બન્યા એ પાડ્યોની કુખવેળા છે પાડ્યોએ એમની
અનિરૂપે મંદિરામાં અનુપમ મીનાક્ષિ મંદિર બંધાવ્યું એ મંદિરમાં જ
આલોક્ય દાખવવામાં આવ્યું છે તે આજે પણ અનુભવ છે

આવા મોગ મંદિરામાં ઘણું ખર્ચ હજાર યાબના રાજો મડપ હોય છે
મંદિરામાં એ મડપની મોબા અનુપમ છે એમાં પત્થરની કાગીગી
બુજ સુન્દર કરેલી છે દેગુર દિવ્ય પ્રતિમાઓ મેલેલી છે એ કળામય
કૃતિઓ જોઈ પ્રેક્ષકનું માથું ભક્તિથી નમ્યા વિના એવું નથી

વેકરશમન પોતાના નવા હાથમાં દરેક મંદિરમાં જતા અને
મીનાક્ષિનું દેગની સામે અથવા પેના વિશાળ મડપમાં ભક્તિમય થઈ,
મીએલા નયને આસુ સારી વિવશ હૃદયે કમ્પરને પ્રાર્થના કરતા કે,
“હે ભગવાન! મારા પગ ક્યા કં, મુજ રકને ભક્તિની નિશા દે! અને
તારા ભક્તોની પ્રેક્ષામાં વુચ્છ, ઘણું જ વુચ્છ અન તો દે! પ્રભો!
નામનાગના જેવી ભક્તિ તો આપ!”

એ સમયની એમની દયાનુ વર્ણન એમના પોતાના જ સંદેશમાં
નીચે આપ્યું છે —

“હું બૌદ્ધોની માફક હુબવાની ન હતો, કાગળ કે મને તે
વખતે દુનિયાનો અનુભવ પણ થયો ન હતો એ ઉમ્મરમાં દુનિયા
હુબથી ભરેલી છે એવું જ્ઞાન કયાથી હોય? હું હમુપુ પણ ન હતો,
કાગળ કે મને બંધનનું જે બાન ન હતું સામાથી જુવાની માર્થના

કંઈ? પુનર્જન્મના ચક્રમાથી છૂટવાની વાત દૂર જ રહી, કારણ કે તે વખતે મને પરિયપુરાણ અને તેવાગે (ભક્તિવર્ણીને) મિવાય દોઢ ધામિકે અથમે પરિચય પણ ન હતો. એ ખે કુસ્તકોમા મથુળ, અનંત કંયાણુ-સુધવિગિષ્ઠ મધુનું સ્તવન છે: નિર્ગુણ મતાનું નામ પણ નથી. એ વખતે મને એ પણ ખબર ન હતી કે આત્માનુભૂતિનાં ઘણા પ્રકારના નામે હોય છે હું જાણતો એ ન હતો કે મારા કિલમાં એક પ્રકારની અજબ વેદના, આવેગ વગેરે દેમ અને શા માટે પેદા થઈ રહ્યા હતાં. આખી મીચીને ધ્યાનમગ્ન થતાં જ દોઢ જાતને પરિતાપ રહેતો ન હતો પણ ખીજા અમયે પરિતાપની સીમા જ રહેતી નહિ. એ પરિતાપને નથી હું સુખ કહી શકતો કે નથી દુઃખ કહી શકતો. એ અનિવચનીય હતો. મીનાસિ સુદેશ અને નાથનારોની મૂર્તિઓ જોતા જ હૃદય ભક્તિથી ભિન્નગઈ જતું. ભક્તિભાવનો સમુદ્ર જાયતી પડતો. શાસ્ત્રની પગિઆપામા આ દશાને શુદ્ધ માનમાવચ્છા અથવા આત્મવિજ્ઞાન કહે છે.

“એનું નામ ગમે તે હો પણ અનેક ભાવનાઓથી પ્રેરાઈને ‘મનવાણીને અગમ્ય તથા અગોચર’ એવા મધુર ભાવપૂર્વક માલોક્ય, મામીધ્ય, સાધુજીવને માટે દિવમરાગ વિરહ એવી તથા અધીર બની, ઇશ્વરની, પ્રભુની, પ્રાણનાથની વિલાપસહિત પ્રાર્થના કરનારા બકતો જે દશામા પહોંચી જાય તે એવી જ મારી દશા થઈ થઈ હતી.”

આ દશા વેદકસમન જ્યારે શુદ્ધિમા રહેતા ત્યાગની છે પરંતુ એક પણ પણ એકાત મળતું કે તરત આસન જમાવી બાન બનીને એ આત્મનિષ્ઠામા તાલીન થઈ જતા અને ‘હું-હું’કી જે સ્ફૂર્તિ, આત્મ-ધ્યાન આખા શરીરમા સચરી રહેતી તેમા એ મગ્ન થઈ જતા એમને માટે આત્મા જ શ્રુતિ હતી નાદ, સ્વર, ગગ બધું આત્મા જ હતો એ પોતાના ચિત્તને આત્મામા લીન કરીને વ્યાપાગમન્ય થઈ જતા માલ

ચેતનાનો એક જ ત્યાગ કરવામાં એમને કોઈ જાતની મુશ્કેલી લાગતી ન હતી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સ્વભાવથી જ અચળ જ્ઞાનમાં લીન થવાનું મળ એમનામાં આવી ગયું હતું.

સાથજે માટે આધારો અને મિત્રોની નિકટતા તથા સમાજની મુશ્કેલીઓ એ ન તોડી શકાય એવી એડી છે. વેદાંગમનને આવી કેટલીક મુશ્કેલીઓ વેધથી પડી હતી મિત્રો તો એમની આડે આવતા ન હતા, કારણ કે એ બધાઓને એમના પ્રત્યે માન હતું પણ એમના મોટાબાની વાત જુની હતી તે કોઈ કોઈવાર એમની મસ્કરી ઉઠાવતા હતા.

નવા ઉમરને કારણે વેદરામનનું બહુતર તથા ઘણું કામકાજ દીધું પડ્યું હતું. પતિજ્ઞાન એ આવડ્યું કે એમને ઘનમાં મોગાઓની અને નિશાળમાં શિક્ષકોની ચેતવણી અને પાઠથી ધમખાઓ પણ આવતી પડતી હતી. આ વાત એટલી દહે પડેલી ગઈ કે મારે ખારાની પણ વેળા આવી મોગાબાઈ કરેના કે ‘અમારું કમનસીબ છે! કેવો અક્લવચારો છોકરો હતો? મળ સ્વભાવે આજમુ તો હતો જ, તેમજ આ નકામી આધ્યાત્મિક ચિંતાએ એને ગાડો બનાવી દીધો! હે ભગવાન! હવે શું થાય?’ એમના કાકા પણ એમને રિંગે લમેળા દૂખી રેતેના દૈવિક જગ્યાએ વેદાંગમનનો ખુન તિરસ્કાર થતા બાગે એવા જ એમની નિરંજન થઈ એક એક એમના દિવસ પન્ન પ્રેમથી ભક્તિના ખીજ અકુળિત થઈ ગયા હતા, પણ એમની સાથે આવું સમાજની આ આખી જગતની વીરળાપેલી હતી.

સને ૧૮૮૬ના ઓગસ્ટ માસની ૨૬મી તારીખ ને ચનિવારનો દિવસ હતો. તે દિવસે અંગ્રેજ વ્યાકરણ જગમર નદિ આગળવાને કારણે શિક્ષકે વેદાંગમનને એક પાઠ ત્રણ વાર લખી લાવવાની સાર્વ કરી. બપોરે એ પહેલે માટે જઈને પાઠ લખતા બેઠી ગયા, બે વાર લખે પાલ ખસ પડી મનમાં પ્રશ્ન ઊભો થયો કે “શું હું મારું જ. ૫૪

છું કે કશા પણ ક્ષેત્ર કે કક્ષી પણ શ્રદ્ધા વિના હું કોઈ કામ કર્યું ન કરું ?” આ ભાવના ઊદ્ભવે છે કેવમ ચાલવી જમ થઈ ગઈ. જાકરજીની એપડી નીચે પડી ગઈ આસન લગાવી વેંકટરામન દયાનમાં એગી ગયા એ જ વખતે એમના મોઝા બાદ નાગગ્રામી ત્યા આવી લાગ્યા તે પોતાના બાદની આ બધી એણે એ જોઈ ગયા હતા. એકદમ એમના મોઝાથી કહોં શબ્દ નીકળી પડ્યા, “આવાને આનું શું કામ ?”

આત્મોન્નતિનું ખીજ કરાવે અને કેવી રીતે શેષાગે તે નાઈ હતી શકે નથી.

મોઝા બાદના આ દૃષ્ટાંતે આપણને શ્રીગમગુપ્તિનું પ્રદાન કરીને કૃતકૃત્ય કરી દીધા બાદના મોઝેથી અવી વાતો અત્યાગ્રહની કેટલીયે વાર નીકળી હતી પણ આજે કોણ જાણે કેમ, એ જ શબ્દો વેંકટરામનના દિવસા તીર્થની નેમ બોલાયા એ વિચારવા લાગ્યા : “બાદનું કોણું” બગાડ જ છે બાબુતર પર માફ દયાન નથી માગ્યા કટુ અને કાઈ લાભ નથી એટલે મારે અહીં ગદેવાનો મો અર્થ ?” વેંકટરામને ધર ઊડવાનો નિશ્ચય કરી લીધો પણ તેમને મોઝ એક આધારની તરફ હતી એમણે નિશ્ચય કર્યો કે ‘પરમાત્માનાં ચરણોગા પોતાનું મનસ્વ નોગ્રવ કરી દેવું’

આ વિચાર દિવસા ઊભો થતા જ, એમને એક વાર પાંચા ને અનુભવ થયો હતો તે પાછો થતા લાગ્યો પડેલા એમને અગમ્યા-અચેશ્વરની દિવ્ય મૂર્તિ એક ક્ષણ મારે જ અસ્પૃશ્યપે દેખાઈ હતી પણ આજે એ જ મૂર્તિના ફરીથી પ્રત્યક્ષ દર્શન થયા પાછો એ જ ઉમમ, એ જ આવેગ, ભાવનાની એ જ લહરીઓ દિવોળા વેવા લાગી આસ્વાદ્યચેશ્વર જ સર્વદ્રષ્ટા છે સર્વજ્ઞ છે, સર્વ શક્તિમાન છે એ જ પન્મખિતા છે એ જ પોતાના એકમાત્ર અધાર છે બાદના તિરસ્કારમા અગમ્યાચેશ્વરનું આદ્યાન ગુણ ગુણુ હતુ બાપ બોવાવે ને પીછેહઠ કરે

એવો પુત્ર મેળવું હશે? પ્રમાથી ખસાર પડ્યો જ છડ્યો હતો ને પગલા પેગલા આવે તે બધા ગમ ગહેવાં જોઈએ બાદબાતે તેની ખબર પણ ન પડતી જોઈએ. આ જ વેંકટરામનનું સંપૂર્ણ સ્વાભાવિક હતું, સાચો સર્વોત્તર યજ્ઞ હતો અને સર્વજનનું અમરપણ હતું.

ધ્યાનમાથી જીતેને વેંકટરામને બાદબાત કહ્યું કે. “નિશાળમા બાર વાગે એક ખામ વગ છે માટે નિશાળે જવું જોઈએ” બાદબાત કહ્યું: “વાડ, નીચે પેરી છે તેમા પાચ રૂપીઆ છે તારી નિશાળ પામ જ મારી કંચેજ છે ત્યા મારી શી ભરી દેજે.” મિચારા મોગ બાદબાત એ વખતે કયા ખબર હતી કે બાદબાત વાખખતીના પૈઆ પળ પોતે આપી ગયા હતા! વેંકટરામન વિચારવા લાગ્યા, “પિતા જ મને મદદ કરી ગયા છે આ પળ એક શુકન જ છે, માફ અંગેભાગ્ય છે” પછી તે નીચે જીનર્થા, જગ્યા અને કાપી પામેથી પાચ રૂપીઆ લઈ એક જૂના નકશા પર નજર દેડાવી

મદદથી ગાડીમા બેસીને વિજયપુરમ્ જઈ, ત્યા નાની ગાડી માટે ગટ્ટી કરવી પડે છે એ ગાડીમા બેસીને નિરવજગમયે જવાય છે. વિજયપુરમ્થી કાંપાડી જતી આ લાદબાત સને ૧૮૬૨માં નખાઈ હતી, પણ જૂના નકશામા તે બતાવેલી ન હતી તેમા જોના એમ માન્ય પડતું હતું કે અભ્યાસ, મદાસ અને વિજયપુરમ્થી વચ્ચે નિડીનમ્થી પામે આવેયો છે એ હિસાબે મુસાફરીખર્ચ માટે ત્રણ રૂપીઆ પૂગતા હતા આથી વેંકટરામને બાકીના બે રૂપીઆ પેરીમા મૂકી દીધા અને સાથે એક ચિટ્ટી પણ લખીને ગાળી પછી પછી માળે છોડીને અનન વિદાગને માટે આકાશ તરફ જડી ગયું

ચિટ્ટીનો અક્ષર-ગ અનુવાદ નીચે પ્રમાણે છે -

“હું મારા પિતાની યોગમા એમની આજ્ઞાનુસાર જ અહીંથી મ્યાણ કરું છું, આ મતકાચ માટે જઈ રહ્યો છે એટલે ડોહ એને માટે ચિંતા ન કરે એને સોધના માટે થોડા વે ધનનુ ખર્ચ ન કરે.

સચના: તમારી દીભરી
નથી બે રૂપીઆ પાઠા
મુકયા છે

એ જ

— — —

ધનનો ત્યાગ કરી વખતે ધણુ કરીને મનુષ્યના હૃદયમાં છુ-
નના મનનો, બાઈબાડુઓના વિયોગનુ દુષ્ણ અને બારી છુન વિંતી
ગકાઓ ઊંમરાઈ આવે છે પણ વેકરમનની ચિત્રીમાં આ બધાની
છારા સુદા ન હતી પેલે કયા વત્તાના છે એ પણ એમાં વખતુ ન
હતુ ચિત્રીમાં એક વાત સાફ સાફ દેખાતી હતી = એ પોતાના બાઈ-
બાડુઓને નકામી પચાતીમાં નાખતા માગતા ન હતા એ પોતાના
અક'પમાં વજસમાન દદ હતા પણ પોતાના સક'પને પાન પાડવામાં
નિમજ્જન ગણા હતા

ચિત્રી મહત્વની છે તે બરાબર લક્ષપૂર્ક વાચનાથી આપણને માન્યમ
પડે છે કે ચિત્રી લખતી વખતે વેકરમનના વિચારોમાં કેમિક વિકાસ
થઈ રહ્યો હતો ખીજા વાક્યમાં 'હુ' ને બદલે 'આ'નો ઉપયોગ કર્યો
છે પરેલા 'હુ-પણુ'નું જ્ઞાન હતુ, દેહાત્મસુદ્ધિ હતી, 'હુ'ને શરીર
સમજતા હતા પછી 'મારા પિતાની જે વત્તા' એમ લખી બધુ જ એ
પિતાના ચરણોમાં ન્યોહાન કરવામાં આવ્યુ ત્યારે પણ વ્યક્તિત્વનું
જ્ઞાન ગયુ ન હતુ 'મારા પિતા મા, શરીર અને આત્મા એ બંનેનો
પરસ્પર અધ્યાસ ગમે ન હતો તો યે પરમાત્મા અને વેકરમનનો
સમઘે પિતાપુત્રનો હતો પન્માત્મા અને છનાત્મા વચ્ચે નેરળ સમનવીય
બેદ હતો આ સમ્બંધ પ્રયોગથી શરીરનો અધ્યાસ આ' થ ગમે આ'
જડ શરીર છે શરીર અને 'હુ' જે બિન્ન પદાર્થ છે તિરવણુભક્તે જનારી
ચીજ આ' છે, શરીર છે 'હુ'નું અભિમાન એકદમ ગળી ગયુ અક્રમે જ
ચિત્રી લખનાતુ શરૂ કર્યું હતુ ચિત્રી પૂરી થતા થતા, એ અહ પડે ના
છનાત્મભાવમાં ફેરવાયુ અને અન્તે પરમાત્મભાવમાં લીન ગઈ ગયુ

આ જડ શરીર માટે સગાવહાનાઓ તરફથી શા માટે શોધાગ્રાધ
થરી બેઠ્યો ? શોધનાથી લાભ પણુ શુ ? વેકરમન નામનો છુન હવે
ગ્યો જ ન હતો ચિત્રીમાં સદી જ ન હતી ચિત્રી લખનાર દસકત ૭

વાનુ એ બૂતે ? પોતાની અન્ય સ્થાનુ બાન ચાલુ મધુ હતુ એના દસકત કરનાર 'કર્તા' મેલુ ને ? સૂચનામા પણ 'કર્તા'નુ બાન એના લખનારની સહી નથી. પગથીએ પગથીએ વેદગ્રામન આધ્યાત્મિકતાના જિયા ડિખાવ પ પોતેની મયા.

પરિપક્વતાની આ પરામર્શ દલી મિચા- કન્નાર અને સમ-
જનારે આ ચિત્રીમા કેલી ચે અનેાખી રાતો નવરે પછે અગણાયનુ
નામ સાબળના ન ભાવાવેગ, તદુરસ્ત દોવા આ મગ્ધુનો અનુબન
ભક્તિ અને જ્ઞાન બંને માર્ગોની એકી સાથ પ્રાપ્તિ છ અદવાડિયામા
ચિત્તની મુદ્ધિ અને દેહા મુદ્ધિને બદલે છવાત્મમુદ્ધિનો ઉપતથા તે પણ ગળી
જતા યથામાવનો સમૂહો અને આત્મનિઃ નાશ આ બધી ધમ્નાઓ
આશ્વર્થજન નહિ તો બીજુ શુ છે ?

મકરણ છુઃ : શરણાગતિ : નિષ્કમણ

જો તે દિવસ ગાડી વખતવર આવી હાન તો વેદગ્રામને એ
ગાડી ન મળત પણ તે વિષે ગાડી આવનામા પધારે
મેલુ મધુ વેદગ્રામન પગથીએ માર્ગનો રસ્તો પાઠ કરીને એકને
પોતામા ગાડી એક ક્ષણ પડી આવી વેદગ્રામને જાને પણ એક
સાઠ શકુન માન્યુ એકદુરુબની માર્ગ પરમેશ્વર એમને પોતાની તરફ
બેચી રહ્યા હતા મધી ન ધમ્નાઓ આપોઆપ અનુકૂળ થા ન્હી હતી

નિવિનમતી ગિયર લેવામા એમને મે રૂપીના તેજ આના ખચવા
પાયા રોગન પરના રત્ને-નમ્નામા નિવિનમતી નીચે વિશુદ્ધ મગ્ધાડા

લાદન દોરેથી હતી પણ પોતાના પ્રિયારામાં મરન થઇ ગયેલા વેંકટરામનને એ જોવાનું સ્વપ્ન થે નહિ. ખીજને પૂછવાથી વાત જિઘાડી પડી જવાની ખીક હતી. તીવ્ર વેરાએ પેદા થતાં, માનવસંજતિ પણ અકારી હાથે છે. વેંકટરામન કોઈને કંઈ જ પૂછતા ન હતા. ટિપ્પી લઈને ગાડીમાં બેસી ગયા અને તરત આંખો મીચી ધ્યાનમાં મગ્ન થઇ ગયા.

ચોતરક મનને લક્ષ્યાવનારી હરિયાળી જમીન પથરાયેલી હતી અને ખાલુ સુંદર ઉપવન અને નિર્મળ જળવાળી નદીઓ વહી રહી હતી અને ઠાણમાં આંખોને મુગ્ધ કરી દેતી હતી. પણ પ્રકૃતિની આ ગંધા સુંદરતા એમના મનને આકર્ષી શકી નહિ. એ પોતાના મનોનેત્ર દ્વારા પ્રકૃતિના રનામી પરમશિવના દર્શન કરી આનંદમગ્ન બની ગયા હતા.

સામાન જોવાવાની જરા થે ખીક ન હતી, કારણ કે એમની પાંચે સામયવાની જરૂર પડે એવું કંઈ જ ન હતું. એમનું ધન, એમનું સર્વસ્વ અરણ્યાયત્રનાથ જ હતા. ભગવાનના ચરણોમાં જોડે પોતાનું સર્વ કંઈ સમર્પણ કરી દીધું હોય તેને શાની ખીક હોય ? પોતાની જાંડી જ જવાબદારી જોણે પરમશિવ પર નાખી દીધી હોય તેને કંપા બાર નડે ? મુકિત અને ભુકિત બન્નેના એ એક જ પ્રભુ છે, ઇશ્વર છે.

અધાર થઇ ગયું. ગાડી તિરચિનાપલ્લી પહોંચવા આવી હતી હજ્યામા કોઈ મોલવી બેઠા હતા એ સાકુસતેની છત્રનકથાઓ કહી રહ્યા હતા. હજ્યામાના મુસાફરો ધ્યાનપૂર્વક એમની વાતો સાંભળી રહ્યા હતા. મોલવી સાહેબે જોયું કે એક ખૂણામાં એક છોકરો એમની વાતો ન સાંભળતાં, પોતાના ધ્યાનમાં મસ્ત બેઠો હતો. મોલવીએ છોકરાને પૂછ્યું : 'રવામી, ક્યા જાઓ છો ?'

વેં-તિરુવણ્ણમલ્લે

મોન્ડું પણ ત્યાં જ જઇ રહ્યો છું.

વેં-આપ પલુ ત્યાં જ રહેઓ છે ?

મો-ના, એની પામેના સ્ટેશને.

વેં-એનું નામ ?

મો-તિરકોઇલૂર.

વેં-(અજ્ઞયમ થઇ) તિરકોઇલૂર ! ત્યારે શું ગાડી તિરવણ્ણામલે જાય છે ?

મો-કમાલ ! ત્યારે તમે ક્યાંની ટિકટ લીધી છે ?

વેં-તિરિવનમલી

મો-તિરિવનમલી ટિકટ કેમ લીધી ? બાહ, તમારે ત્રિશુપુરમ જાવું પડશે. ત્યાંથી તિરકોઇલૂર અને તિરવણ્ણામલે તરફ ખીછ ગાડી જાય છે.

આટ્ટમુલ્લે વેંકટરામનના કાન પર પડ્યું. 'પછી એ તરત પાછા ધ્યાનમાં આસ્થાગયા. તિરિચીના પશ્ચીઆચ્ચુ' ત્યારે એમની આંખો ડાઘડીગઇ. જમનાનો વખત થઇ ગયો હતો. વેંકટરામનને ભૂખ લાગી હતી એમણે એ ફળ ખરીદ્યાં એવાર કકડા ખાધા તેડલાથી જ ભૂખ રાખી ગઇ અને ખાવાની રચિ, ગદી નહિ. પહેલાં એ દિવસમાં ત્રણ દિવસ પાર જમના હતો. પણ આત્મરે ફળના એ ત્રણ કકડાથી જ એમની ભૂખ સતેલાઇ ગઇ, એ અજ્ઞયર્થીની વાત હતી.

વેંકટરામન ફરીથી ધ્યાનમાં લીન થઇ ગયા (ધ્યાન અને જીવન બંધારથી કોઇ બેદ દેખાતો નથી) મળસકું ચનાં ગાડી ત્રિશુપુરમ પહોંચ્યા. વેંકટરામન તિરવણ્ણામલેના માર્ગે મેપના લાગ્યા. રવાનાવિક સરમને લીધે કોઇને કંઈ પછી સકાવું ન હતું. ફરતા ફરતા ભૂખથી જતાવરા બની ગયા. એક વીક્ષીમાં જલને ખાવાનું માચ્યું. વીક્ષીવાળાએ બપોર સુધી બેસવાનું કહ્યું. વેંકટરામન ત્યાં જ બેઠા અને ધ્યાનમાં મગ્ન થઇ

ગયા વીંછીનાળાને બારે અચ્ચો થોડું આવેલું મુઠ્ઠર છેકરે કાળા કાળા વાળ, જોડ મન, પામે કંઈ આમાન નહિ અને આખી ગીચીને બેળી ગય છે। એ કાંતો છેકરે હશે જન્મવાનું તૈયાર થતા જ વીંછીનાળાએ એમને સમાધિમાધી જગાડીને જમાડ્યા વેંકટરામને પૈસા આપના માણ્યા ત્યારે વીંછીનાળાએ પૂછ્યું, “બાઈ, તારી પામે કેટલા પૈસા છે?” વેંકટરામને કહ્યું, “બી બાના!” આ સાંભળી વીંછીનાળાએ એમની પામેથી પાછ પછું લીધી નહિ.

વેંકટરામને એ બી બાના રહે મામળાપદ્મ સુધી રેનમા મુમાફરી કરી અને ત્યાંથી પગે ચાલવાનું રાઈ કહ્યું તેમણે કહી તાને વેંકટે ન હતો એટલે દગ માઈલ ચાલ્યાથી એ ખૂબ જ થાપી ગયા અને અરેયલિનપુર ગામે પહોંચ્યા.

એ ગામમા અનુબનાયેશ્વરનું મંદિર છે જ્ઞાનસભધરે એ તીર્થના દર્શન કરીને મંદિરમા એક બાળુ અરુણાચરેની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અનુબનાયનું મંદિર એક ટેકરી પર આવેલું છે તેના પગ ચડીને જોવાથી અરુણાચર પડાડ બગમડ દેખાય છે અરુણાચરેની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી જ્ઞાનસભધરેને એ ટેકરી પગ અરુણાચરેના પ્રત્યક્ષ દર્શન થયા હતા વેંકટરામન આ બધી વાતો જાણતા ન હતા ચાક્યાપરકળા એ ટેકરી પર ચડીને મંદિરના ધૂધળા મહપમા બેઠા જો ધ્યાનસ્થ થઈ ગયા એ જરૂરે અરુણાચરે જો જ્ઞાનસભધરે જ્યોતિષે દર્શન દીધા હતા વેંકટરામનને પણ ક્યાકથી આગતી એક જ્યોતિષ દેખાઈ તે ધર્મધીર પોતાના કિરણોના પ્રસારમા બધું જ, એમનું શરીર પણ ઘેરી લેતી દેખાઈ એમણે પડેલા તો એમ માન્યું કે એ જરૂર મૂર્તિનો પ્રકાશ દેવે જોઈએ અહર ગયા અને જોયું એટલામા તો જ્યોતિષ પણ ગેમ થઈ

● આવી જ જ્યોતિષ કેટલાયે વાક્યોને દેખાઈ છે પરમહંસ સમદ્વૈધેના જીવનચરિત્રમા પણ આ બાબતનો ઉલ્લેખ છે

ગઈ ગર્ભગૃહમાં અગાઉની જેમ અધાડ ફેંપાઈ ગયું ત્યાંથી ખખખ
 ટાપ બોલતી નીકળી જ ન હતી

એટલામાં પૂતળી આંખો અને ડોકલાને "સમાધિમાથી જગાડ્યો
 "પેણુ છે ? બેઠ, મહાર જા દુનાને બધ કરવો છે" વેકરામને
 બોલતે થોડા પ્રસાદની ચાચના કરી પૂતળીએ કડક સંદેશો કહ્યું,
 "તારે માટે અગી બોલન નૈયાર રાખ્યું છે શુ ?" વેકરામને કંઈ
 નહિ તો એક રાત ત્યાં ગેવાની રજા માગી પણ એમની એ માગણી
 પણ નિષ્ફળ ગઈ મદિના સેરકે કહ્યું "ભાઈ! અગીથી પેણુ
 માધ્ય પર કીજૂર નામનુ ગામ છે, ત્યાંના મદિરમાં કાલ્ય તમને પ્રસાદ
 મળી જશે" વેકરામન તેની સાથે જ ચાલ્યા એ મદિરમાં પાનુ પૂજન
 પૂરી થતા કુધી એ આખ મીચીને દયાનમાં બેસી રહ્યા તે પછી ત્યાંના
 પૂતળીએ પણ ના જ સબળાવી દીધી આ માળાકને બોલતે અવનિર્ગત
 દયા આવી અને તેમનામાંના એકે પૂતળીને કહ્યું, "મહારાજા! એ
 છોકરાને કંઈ નહિ તો મારે ભાગ આપી દે"

પાણી પીવા માટે એ સોખમે વેકરામનને પામે આવેલા એક
 બ્રાહ્મણને ઘેર મોકલ્યા જ્ઞાનામાં એ ચાર ગજી વટારવી પડી ધગમયા
 ત્રાઈ પાણી સેના અદર ગયું અને પાણી લઈને આવે એ પહેલા જ
 વેકરામનનું શરીર ઢીલું પડી ગયું, ચક્કર ખાન્યા અને એમને માલ્ય
 જગનનું બાન રહ્યું નહિ પામે હોમેલા સોખને બાકે વ્યયબો થયો
 શુદ્ધિમાં આન્યા પછી વેકરામને મુઝીબર અનાજના દાણા પીણીને
 ખાઈ લીધા અને પાણી પીને રાત ત્યાં જ પસાર કરી

મળસકું થયું જન્માટ્ટીનો દિવસ હતો (તા ૩૧મી આગસ્ટ
 ૧૮૮૬) શરીર બેદર થાળી ગયું હતું હતું લાખી નાં દાપનાની
 હતી. લગભગ ૨૦ માધ્ય ચાનનાનું હતું, બૂખ મનાવી ન્દી હતી સીંચી
 પહેલા પેટપૂજનનું કાર્ય અનિશ્ચય જાણી હતું રેવેમાં જ સંસ્કર કરાવું

હયિત વાગતુ હતુ પણ પૈમાની તગી હતી રિયાન કનતા યાદ આપુ
 & કાનમા વાગીઓ છે તે ગીતરી મૂકરી અથવા વેની દેવી એનુ સમી
 આ પુ આરી ગામનમા વે કટરામન બીનઅનુનની હતા વાગીઓ કાઢીને
 હાથમા રાખી અો ત્યાના એક આશ્રમને ઘેર જઈ બોજન માન્યુ એ
 આશ્રમનુ નામ મુતુકૃષ્ણ ભગવતર હતુ તેમણે મુદિતી પામે માગસનુ
 કધુ મુદિતીને બારે દુપ યો & આજ મુદિતીને દિવસે આવે
 માળક જેના મો પર દેવી જોઈને જળા ગદી હતી તે અનિચિ બનીને
 પોતાને ઘેર આપે !

એ સાંરી સ્ત્રીને માળક ધાકે પાકયા જણાવે અને એમનેયા
 થતા સુધીમા તો એ બેસી થઈ જઈ એવો બધ લાગે આપી તેજો
 આશ્રમ કરીને માળકને પડે ના નાસ્તો કરાવે અને પછી જ રમેષ કવ
 રસોડામા ગઈ દરમિયાન વે કટરામન મુતુકૃષ્ણ પામે બેઠા અને વાગીઓ
 ગીતરી રાખવાની રાત છેડી તેમણે પોતાનુ દેહાપુ આપી દીધુ એને
 ભગવતરને કહી શકા આવી નહિ વાળીઓનુ સાનુ સાચુ હતુ તેમા
 જણે ન ગ પછુ રવજ અને હાથ રગરના હતા ભગવતરે વે કટરામનની
 વાત રવીકારી લીધી એનામા તેઓને અદરથી જમરા માટે બોનાવવામા
 આપ્યા અને રસોડામા ગયા અને મિષ્ટાન્નનુ બોજન કધુ એ સતીએ
 વે કટરામનને બાથા માટે થોડુક ખાનાનુ પછુ બાધી આપ્યુ

વે કટરામન સ્ટેશન પર પહોંચી, રાત્ર ત્યા જ સુઈ રહ્યા સનારની
 ગાર્ડમા બે િ પોતાના પિતા અરણ્યાચરેજની બોજમા નીકળી પડ્યા

કોચન પોતાનુ ઇકુ કાગલાના માળામા મૂકે છે અને કાગડી તેને
 મવે છે પાખ આવે નહિ ત્યા સુધી કોચનનુ બચ્ચુ ચાચ બોલીને
 બોનનુ સુદ્ધ નથી પછી મો બોલીને ગાવા લાગે છે અને પોતાની
 જનતિમા બળના માટે છીડી જાય છે બધા જ દિવે, અને તે માણસ
 હોય કે પક્ષી, બધાની આવી જ વાત છે

પ્રકરણ સાતમું : પિતાના સાન્નિધ્યમાં

પેને ૧૮૯૬ના સપ્ટેમ્બરની ૧લી તારીખના પંચાંગિયાના સમય હતો ગાડીમાં બેસના જ વેક્ટરરામનની ઉત્સુકતા વધી ગઈ ક્યા જે અસહાયક ? ક્યા છે ? ધીરે ધીરે અધાડ ચાલ્યું ગયું પડેના ધૂધળું હતું હવે જરા વધારે પ્રકાશ થયા લાગ્યો દુઝથી અગ્નિગિરિનું શિખર પડી વચનો ભાગ, પડી પદાંતી તમેટી તમેટી પરના ગગનચુબી ગોપુરમો પડેના અપ્પાટ અને પડી સાફ માફ નજરે પડના લાગ્યા વેક્ટરરામનના દિવમાં આનંદની લહરો દિવોળા લેના લાગી ગઈ ન કપી ઉઠ્યું હૃદય ભગઈ આપ્યું ધણા વખત સુધી રાહ જોયા પડી રામ-મદિના દર્શન કરીને, 'અદા ! એ જ ભગદિ છે, ભુઓ એ જ ભગદિ છે।' એમ ટોનાર ગમગસને, માથાડમને પેને પાગથી સ્વપ્નામાં મોતેરી કિરણોમાં ચમત્તી રહેવા ચિદવરના મદિના ગોપુરમો જોના નન નદનાને તથા નીલાચવાસી સ્વામકૃષ્ણના મદિનો ધુમટ નેના મદાપ્રભુ ચતન્યને પણ, વેક્ટરરામનને એ વખતે પ્રાપ્ત થોવા આનંદનો મોઝો ભાગ બાએ જ મળ્યો હતો

ગળુ વંદી જોમના દર્શન માટે એ જાખના દલા એ પિતાના આજે ચર્મચમુઓ વડે માક્ષાત્ દર્શન થયા જે હૃદયગ્રી વેળી છપાઈને દિવમાં જ ફાળી ની હતી જોના મધુર ફળ આજે ચાખવા મળ્યા ન ગુ વનમયા જે પિતાનો વિયોગ મેરી વિહંગ થઈ ગયા દલા તેમની આજે પુન પ્રાપ્તિ થઈ ! વેક્ટરરામનનો આનંદ ક્યા મે સમાતો ન હતો

ગાડી ઝેરનામાં પડેલી કે તન જ વેક્ટરરામન હરખની મારક ફનાગો મારતા મદિર તરફ દોડ્યા લાગ્યા એ વખતે મદિરમાં મોખ રહ્યું ન હતું કેવળ સવારનો શીતળ પવન જ ભગવાન અગ્નિપ્રેક્ષી

મેવામાં તત્પર હતો એ વખતે મદિયામાં કંઈ સમારકામ આવી ગયું હતું એટલે મદિયાના દરવાજા શાજ સવારે આઠ વાગ્યા મુઝી બિઘડતા નહતા પરંતુ આજે કોણ બળે સાથી વેંકટરામન ત્યા પહોંચ્યા એ પગેના જ દરવાજા બિઘડી ગયા હતા. આનો શો મર્મ મેહ શંક ? પાંદક એને જરા વિચાર કરે એમ તો નહિ હોય કે પરમ પિતા પોતાના પુત્રને દીક્ષામંત્ર આપવા માટે અનુકૂળ પરિસ્થિતિ જોવી કળ્યા માગતા હતા અથવા શું પરમેશ્વરને એવો વિચાર હતો કે પોતાના પુત્રને બીડના ત્રાસ-માથી બચાવી લેવો અથવા શું પરમપિતા ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા કે 'પ્રિયવર! મને તું આ સસારમાં નહિ પામી શકે માટે આ ગર્ભગૃહની માફક અધકારથી ભરેલી તારી હૃદયગુફામાં મારી ખોલ કર! હું તો તારી પામેજ છું ?'

વેંકટરામને ગર્ભગૃહમાં જ ગર્ભો પ્રવેશ કર્યો અને પિતાના ચર-લોમાં માથું મુકી બિનતી ઠરી કે 'પિતાજી! આપની આરાતુમાં આ ઝક આવી પડેઓ છે આપ જ એના રક્ષક છો.'

હૃદયનો પેયો ભાવાવેગ હવે રહ્યો નહિ કંઈ સધારું પણ રહ્યો નહિ આ વખતે મનમાં શું થઈ રહ્યું હતું તે એ કહી શકતા નહતા કોઈ અત્યંત વેદના જળાતી હતી એ સુખ ન હતું કે દુઃખ પણ ન હતું એ અનિવર્તનીય દશા હતી ને એને કંઈ પણ નામ આપી શકાય તો તેને આનંદ જ કહી શકાય ત્રિવિધ ભૂમિકાઓ ધારણ કરીને વિશ્વના રંગમય ઉપર અત્યાર લગી પુત્ર ખૂબ જ નાચી ચૂક્યો હતો હવે આ આખરી ભૂમિકા હતી હવે એને કોઈ વેપ ધારણ કરવો નહિ પડે હવેથી પુત્ર પિતાના ખોળામાંથી વિખરે નહિ પડે *

~ શ્રી મહાવિંછએ કહ્યું છે કે એ વખતે લગભગ પાંચ છ અઠવાડીયા મુઝી વેંકટરામનના આખા શરીરમાં એક પ્રકારની અમન બળી રહી હતી. અચ્છા-ચલેગતા દર્શન કરતા જ એ મગી મગી કહેવ વ છે કે લેંચના દર્શન કરતા વેત ફાળવારમાં ત્રિવિધ તાપ તજ થઈ ગયું

યે કટશમનના મૂળ આધાર, એમના સર્વદેવ અરજીગિરિનાથ ન
હતા સસારના કપ્પાણુ માટે ન વે કટશમનનો સસાર સાથેનો સંગ
છૂટી ગયો સમાગના છવનસત્રામમા દવે વે કટશમનનુ કંઈ ન રહ્યું
ન હતુ । દવેથી પરમ સાતિ ધારણુ કરીને ગિરિના આશ્રમસ્થાનેમા ન
પુત્ર પિતાની સોડ છોડ્યા વિના છવન પીનાવડે બધું ન જોણવડ કરી
ઠીક હતું એમવે દવે પોતાનુ કંઈ ન રહ્યું ન હતુ

એમને જમનાખાવાની શીક ન કયા હતી ? બગવાન ન કીડીને
કાગુ અને હાથીને મળું આપી ગ્દે છે

ગીતામા પણ કથુ ન છે -

જનવાદિવન્તવન્તો મા વે જના પર્યુગમતે ।

તેષાં નિત્યમિદુષ્ણાના, યોગલેમ વહામ્યહમ્ ॥

અનન્ય ચિન્તથી એમો કદે મારી ઉપામના,

તે નિત્યયુક્ત બહોનોનો યોગક્ષેમ ઉપાડું કુ. (૧-૨૨)

યે કટશમને બધું ન જોણવડ કરી ઠીક હતું એને ? મુ એ
પત્થરની મુનિને કે અગ્રાગણ નામના પદાર્થને ? નુ વે કટશમનના
નિમા શકા થેા થઈ હતી ? એમને પદેવેથી ન પોતાને પુગીગ્યા

• પોતાના 'અરજીગિરિ આદ્ય' નામક રતેત્રગા શ્રી મદનિએ કહ્યું તે કે
તિરવળ્લ મહી પહોચતા મુખી એમને ખમર પણ ન હતી કે અરજીગિરિ કેમ
પહોંચતુ નામ છે એને એમને પિતા માન્યા હતા તે ન હતા પત્થરનુ નિમ
કે ન હતો જડ ચિંત્ર એ તત્ત્વ સર્વોત્તમ દેવ તે એને પ્રાપ્ત કરવા મટે
અરજીગિરિ મુખી આરવાની રી જરૂર હતી ? આ પ્રશ્નને કંઈ નહાય આપી
માથ તેમ નથી જગપ્રભૂ અરજીગિરિ નામ સામગ્રી ન શ્રી મદનિ ને કેમ
મદન તત્ત્વનુ જ્ઞાન મળુ હતું ? એટલુ જાણી મારું એ એમને તિરવળ્લામને
મિત્રો મળું ને તત્ત્વની આગમ એ જાનાર હતા એ વળતે એ કે ના
રોડયા રોડ પ તેમ નહત

બિન્ન બાળી લીધા હતા, તો પછી એમને આ ગદા સ્ત્રી રીતે બિન્ન થાય ? એમના બાળાન પત્થરનું આ વિગ ન હતું એ તો કેવળ એનું એક પ્રતીક જ હતું ! કોનું પ્રતીક ? આ ગળનચુબી પવંતરાજ પાનું પ્રતીક હતું ! કોનું ? એક અમીમ અને અનન્ત વસ્તુસત્તાનું, એ અતિસૂક્ષ્મ ગડન તત્ત્વનું, કે જે આખા સસારનું મૂળ લેવા છતાં તે તેનાથી બિન્ન છે, જે અદ્વ અદાર સર્વત્ર વ્યાપેનું છે, જે શક્તિનો એકમાત્ર આશ્રય છે અને જે પ્રાઇ પણ પદાર્થથી બદ નથી, તે સૂક્ષ્મ, અતિસૂક્ષ્મ ગડન તત્ત્વનું એ પ્રતીક હતું એ જ તરન એમના પિતા હતા એ તેમનામા પણ બરેનું હતું 'તેમનામા' એવે વેદકરામનના દેહમા નરિ, પણ બહુ પદાર્થ આત્મપદાર્થમા મનનાળીને અગમ અને અગોચર એના એ તત્ત્વમા વેદકરામને પોતાનો 'સ-ન્યામ' કરી દીધો હતો આ વિદ્વત્સન્યામ કે દનો વિવિદિરામ-ન્યાસ ?

પ્રકરણ આઠમું : આત્મલીનતા

જે દિવસે વેદકરામને મગલનો સાક્ષાત્કાર થયો હતો અને એમણે પોતાને શરીરથી અવગ નસ્ટુ જ સમજી લીધી હતી તે દિવસથી જ એમના શરીરના અણુઅણુએ બાળી લીધું હતું કે પ્રભુ જ ચેતન છે, શરીર જડ છે, પ્રભુ જ ગામી છે દેહ દાસ છે એ દિવસથી શરીરનો પ્રત્યેક અણુ પોતાને પ્રભુ સાધન સમજી આત્માભિમુખ બની ગયો હતો.

આમ પ્રાણમન અશુની એ શક્તિઓ ખાંધી જીવી ખોલી બાળના-શક્તિ જે મુદ્રામા જ ધ્યયાના ધ્યાનમા લીન થઈ હતી અને બક્તિના

નિર્મળ મરણમાં ધોવાઈને અમૃતમય બની જાય હતી. બીજા ક્રિયાશક્તિ, જે શરીરને અણુમણુ સુધી લઈ આવવામાં સફળ થઈ હતી. રસાનુભૂતિ જળતત્ત્વમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે એટલે જડતત્ત્વથી લિંગનાં દર્શન કરી રસાનુભૂતિ શાંત થઈ એમાં જ લય પામી ગઈ.

હવે વેંકટરામનનું મન હમેશાં ઇશ્વરના ચિંતનમાં જ મગ્ન રહેવા લાગ્યું. જ્યોતિર્ના આવિર્ભાવ થનાં જ વેંકટરામનના છવનની જ્યોતિ એમાં વિલીન થઈ ગઈ. એમને ઇશ્વરનો આવિર્ભાવ થઈ ચુક્યો હતો એટલે વિરામમય કોણ પણ આત્મોન્મુખબનીને તપમાં લીન થઈ ગયો હતો.

આત્મજ્ઞાની વેંકટરામન હવે સંન્યાસીબની ગયા. એમને કોઈ બાલ ચિદ્ધોત્તી કશી જરૂર ન હતી. એમને કોણ દીક્ષા આપે એ પ્રશ્ન પણ નિરર્થક હતો. દ્વિત્વેના ગુરુ પિતા જ ગણાય છે. વેંકટરામનના પિતા શ્રી અરણ્યાચર્યેજી બીજા ગુરુએની આજ્ઞા કરે-હવે શિરને સ્પર્શ કર્યો નહિ કે કાન લીધ્યો નહિ અને છતાં જે દર્શન તથા મીનાપદેશ દ્વારા એ વેંકટરામનનાં ગુરુ બન્યા હતા. હવે બીજા ગુરુની શ્રી અરણ્યકંઠા હતી ?

મુતકૃષ્ણ ભગવતરે જે કાળના પર પોતાનું નામકામ લખી આપ્યું હતું તે વેંકટરામને પાડી નાંખ્યો તથા ભગવતની પત્નીએ આપેલું ખાવાનું પણ અધ્યકૃદ્ધમના તળાવની પામે બટકતા હતા તે વખતે તેમણે કૃપાથી દીકું અને સ્વમન મોડયા : “હવે આ લાકડાને (શરીરને) માંડ પણ મીઠાઈ શા માટે આપવી ?”

માથા પર લાંબા લાંબા કાળા વાળ હતા. શરીરને આ મોંજાની માં જરૂર હતી ? વેંકટરામન મદિરની પામે બટકી ગયા હતા એવામાં કોઈએ પૂછ્યું “બાઈ! હજમન કરાવવી છે ?” વેંકટરામને દર પાડી કે તરત જ તેમને હજમની પામે લઈ જવામાં આગ્યા અને એમના માથા પરથી વાળનો બાગ કમી કરવામાં આગ્યો. ત્યાં પછી તેમણે આન પલ્લુ ક્યું નહિ. શરીરબુદ્ધિ જ નહિ પ્રાપ્ત થઈ ગઈ હતી ત્યાં સ્નાન કરાવવું અને ? જ્યાં

એક ચમકારી ઘટના એવી જાતી કે દગ્ગમત કરાવ્યા પછી તરત જ વરસાદનું એક ઝાપડું પડ્યું અને વેંકટરામનને ન્દવરાવી દીધા ।

વેંકટરામનનો દેહાત્મભાવ ચાલ્યો ગયો હતો. તેમણે જોતાના કપડામાથી માત્ર લગોડી બેટલું કપડું ફાડીને તે પહેરી લીધી. બાકીના કપડાં તથા જોતાની પાંચ ત્રણ કપીઆ તથા ચાકાક આના હતા, તે ત્યાં તેમણે અવ્યંકૃતમના પગથીઆ પર જ ફગાવી દીધું. ત્યાર પછી એમણે કહી એ ધનનો સ્પર્શ કર્યો ન હતો. શરીર પરથી જનોઘ ઉતારીને તે પછુ ફેંટા દીધી. આમ જનોઘનો ત્યાગ કરી એ વલુથી પર ચઢ ગયા. કૌંપીન પહેરીને તેમણે ‘અભયય’ ધારણ કર્યું અને મનવાણી તથા કર્મથી કામના શત્રુ જાતી ગયા.

વેંકટરામન પ્રવળ પિના જ મીની જાતી ગયા. એમના આત્માની જુદી જુદી દશાઓમા મૌનદશા સ્વતઃસિદ્ધ દશા હતી. મૌનધારણ એ મહાવ્રત છે. મૌન જીવની પરમાત્મા જોડેની એકતા સચવે છે. સિદ્ધિ કેટલી પ્રાપ્ત થઈ છે તે મૌન દ્વારા જાણી શકાય છે. મઃપિંહએ કહ્યું છે કે ‘હ્રદ અને ધ્યારનો ભેદ મટયા પછી જે સંજ્ઞાસમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે તેમા કાયમ ટકા ગેહુ’ એને પૂર્ણ મૌન કહે છે.’ આવી મૌનદશા એમને આપોઆપ પ્રાપ્ત થઈ ગઈ બીજાઓની જેમ તેને માટે એમને કોઈ જાતનો પ્રયત્ન કરવાની જરૂર પડી ન હતી.

એ સમયે બાલસંન્યાસી અરણ્યાલયમા ગેહતા હતા. સંન્યાસીને ધરમા રહેવાની આજ્ઞા નથી આરામ લેવા માટે પશુપક્ષીઓને પણ માળા હોય છે પણ ચીતિને આ બધાની મનાઈ છે આખી પૃથ્વી એનું ધર છે, આકાશ ચંદ્રરેલો છે, ચંદ્રસૂર્ય દીવા છે, જમીન પથારી છે, જાડ ઇંદ્ર છે, હવા પંખો છે, શરીરના અવયવ નોકરો છે, ભુજાઓ તકિયા છે, નિરકિત ગૃહિણી છે, જોખો ભોજનનું પાત્ર છે તથા કંન્મૂળ એ જ એનો આધાર છે. આદેશાન મહેલોમા રહેનારા બાદશાહને પણ આવું સુખ

કપાથી મજે? અરણ્યવેશે પોતાના પુત્રને એકાલુ વગરના જોધને તેમના આશ્રમને અનુકૂળ સંદર્ભોની વ્યવસ્થા કરી જ રાખી હતી

પ્રથમ તો અરણ્ય બાળ્યોની અરણ્યચલેશ્વરના મંદિરમાં નેના લાગ્યા આ મંદિર ઘણું આયેશાન છે તેની લગાઈ ૧૪૮૦ કુટ અને પોળાઈ ૬૮૦ કુટ છે વેળાવ ગગ્ગોએ મંદિરની ચારે તરફ ઘેટ બંધાવ્યા હતા, તેમાંથી કોઈ કોઈ પડી ગયા છે બાલ્યનિ ત્યા પહોંચ્યા ત્યારે એની મરમત ચાલી રહી હતી એ મંદિરમાં કેટલાય એવા સ્થાનો છે કે જ્યાં સાધક એકાંતમાં બેસીને ધ્યાન ધરી શકે છે બીજી બચવા કમ્પનાર સાવળને બેસના માટે ગોપુરોને મજલા કરવામાં આવ્યા છે પૂર્વના ધુમ્મટની ઉચાઈ ૨૧૬ કુટ છે અને તેને અગિયાર મજલા છે સહસ્રાગ્ના પ્રતીકરૂપી એક મંડપ છે, જેના ૧૦૦૦ ઘાબના છે તેની પાસે શિવગગા નામનો કુડ છે નિરાકાર પરમાત્માના ધ્યાનમાંથી જગી આખ ખોલીને જોનારને માટે મંદિરથી ચડે એવું બીજું ઉત્તમ સ્થાન ક્યું હોઈ શકે?

દર્યોગીઓનું કથન છે કે શેઠની સાધનામાં અનેક જાતના નાદ સંભળાય છે એ નાદો અને મંદિરના તુમૂલ નાદ વચ્ચે કંઈ સમાનતા રહેતી છે ખરી? આગમશાસ્ત્રો જાણનારાઓ કહે છે કે શરીર પણ એક મંદિર છે અથવા મંદિર શરીરની રચનાનું માત્ર અનુકરણ જ છે ગર્ભગૃહ હૃદય-શુદ્ધ છે, પાંચ મંડપ અથવા છે અને હજાર ચાબચાવાળો મંડપ સહસ્રાર છે

બાનસન્યાસી આ પવિત્ર મંદિરમાં રહેવા લાગ્યા એમને શરીરની લગાઈ ચિંતા ન હતી કારણ કે જેણે પેદા કર્યો છે એ જ નહિ પાળે શુ? કોઈ માણસ લાભો નિચાર કરીને સન્યાસ લેના જાય તો તે કદી સન્યાસી બની શકે જ નહિ

અરણ્યવનમાં વે કટરાગન પ્રથમ 'બ્રાહ્મણ પરદેશી'ને નામે ઓળખાના લાગ્યા એમને પોતાના સત્તરમે વયે જ આવા પ્રકારની દીક્ષા લીધી હતી તપશ્ચર્યા તો પહેલા જ થઈ ચૂકી હતી એમને સગુણ પ્રભનો સાક્ષાત્કાર જ્યોતિષે મળ્યો હતો હવે આત્મા અથવા અહિ જે સનાતન સદસ્તુ છે તેમાં જ એ સ્થિર થઈને રહેવા લાગ્યા

પ્રકરણ નવમું : નિર્વિકલ્પ સમાધિ

અદયમાત્મતનો કઠિનં વ્રતે વશ્યચિત્તમલં વિષમવ્રજં ।

ઋષિમરોપમપેતમનોરયં ઘૃતમદં વનચિલ્લહરીવસાત્ ॥

શરીરકષ્ટ સહે વ્રત ધારને, કઠણ ચિત્ત ધરી વિષયો ત્યજે;
ઋષિ અશ્વા મનોરથહીણુ જે, નિજ મનોર્ષિ થઈ વળી મસ્ત છે.

શ્રી રમણગીતા અ. ૧૮-શ્લો. ૭

૧રમાર, બાઈબાઈ, ધનવાન્ય એ બધાં સુખોમાંથી મન
જાણી લઈને બાલસંન્યાસીએ જે અખંડ ત્યાગ દેખાડ્યો
હતો તેનાં મીઠાં ફળ આજે ભવતાપથી તપેલા લોકોને ચાખવા મળે છે.
સંસારસાગર તરી જના ઇચ્છતા મુમુક્ષુઓ આજે પોતાનો બધો યે
ભાર એકમાત્ર એમની તપશ્ચર્યાના ફળ પર નાંખી દઈ નિરાંત સેવી રહ્યા છે.

બાળયતિની 'સંન્યાસ દીક્ષા' એવી હતી કે જે કોઈ શુરુ પામેથી
મળી ન હતી એ એવા દંડપાણી હતા કે જે દંડ ધારણ કરતા ન હતા.
શ્રી મહર્ષિજીના છવનમાં કોણુ જાણે કેટલી મે આવી અનોખી વાતો
બોલી છે !

એમના તપતું શું ધ્યેય હોઈ શકે ! શું એ તુરીયાવસ્થા મેળવવા
માટે કટિબદ્ધ થયા હતા ? મહાત્માઓનો અનુભવ છે કે પરિપૂર્ણ અથવા
નિર્વિકલ્પ સમાધિ પ્રાપ્ત થયા પછી શરીર ૨૧ દિવસથી વધારે ટકી
શકતું નથી. પણ શ્રી મહર્ષિની બાબતમાં આપણે શું કહી શકીએ ?
એટલું જ કે એ તો અવતાર હતા.

બાળતપસ્વી હજાર ચાલત્રાવાળા મહાપ્રમા પ્રાણક અઠવાડીયાં રહ્યાં,
તે દરમિયાન તેમને ઘણી કનડમનો થઈ. પૃથ્વીની જાડેલી એ કંઠણ જળીન

પર બેસીને આંખ મીચી એ ધ્યાનમાં મગ્ન ગ્રહેવા લાગ્યા. વચ્ચે વચ્ચે બેમી રહેતા અથવા આમનેમ કુરતા. કોઇ ખાવાનું આપે તો ખાઇ લેતા, નહિ તો કોઇની પામે માંગવા જતા નહિ. આ વખતે સને ૧૮૯૬ના શિવાજી ચાક્રનો હતો પરંતુ બાકગોગી આત્માગમ બની, દુઃખ દિયોના પ્રભુ બની અને ચિત્તનો સંયમ કરી યોગના સામ્રાજ્યમાં વિહાર કરતા હતા. તેમણે ભોક્ષનો સંગ છોડી દીધો હતો પણ શ્રેષ્ઠ એમનો સંગ છોડવા માંગતા ન હતા. એમાં ઘણાં તો એમની નિંદા કરનાર અને મસ્કરીહા કરનાર પણ હતા એ વખતે એમને માન આપનારા ઘણા જ થોડા હતા. મહાદેવજીનાં શ્રીચરણોને જ એકમાત્ર આધાર અને શરણુ માનીને તપ કરનાર આ તપસ્વી કુમાર, જોરનાં તોફાની તત્ત્વોના ભોગ બન્યા. કેટલાક લોકો, એમને પામણ ગણુવા લાગ્યા ચારપાંચ વર્ષ પહેલાં જ તિરુવણ્ણુમલ્લે આવેલા 'પામણ શેવાદિ' જેવા જ આ ખીળ તપસ્વી છે એમ ભોક્ષ કહેવા લાગ્યા.

શંકરના છોકરાઓને વે કટરામન અને પામણ શેવાદિ વચ્ચે કળા જ તકાવત દેખાશે નહિ. તેથી તેઓ પત્થર અને દેહાથી બાળતપસ્વીની પણ પૂજા (1) કરવા લાગ્યા, પણ સારે નરીબે એક પણ એમને વાંચ્યો નહિ. પણ આને ક્ષીરે એમની અયળનિશ્ચયા અડચણ થવા લાગી આ છોકરાઓની રંજાડમાંથી બચવા માટે એ પાતાળલિંગના ભોંયરામાં જઈને બેઠા.

મહિરના હજાર ચાંબલાવાળા મંડપની વચ્ચેવચ્ચ પત્થરનો એક ઓટલો છે તેની દક્ષિણ-પશ્ચિમે એક ભોંયર છે, તેમાં શંકરનું લિંગ સ્થાપેલું છે. એ સમયે તેની પૂજા થતી ન હતી. ભોંયરાની અંદર ચારે બાજુ ખૂબ અંધારું જવાયેલું રહેતું અને જમીનમાં અતિશય બેજ રહેતો. હજાર ચાંબલાવાળા મંડપમાં રાજા ઝાકુ કાદરામા આવતું ન હતું તો પછી આ ભોંયરા તરફ નજર પણ કાણુ નાંખે ? આ કારણથી તેમાં કુપ્રામકેડા રાજ કરતા હતા. તેમાં સ્થાપેલા લિંગનું નામ કાંઈએ 'પાતાળલિંગ' બરાબર જ પડ્યું છે.

તેવેના છોકરાઓ પાતાળવિંગમાં જતાં હતા હતા. આથી એક રીતે તપસ્વી કુમારને નિગંન થઈ પણ જોયગમાં ક્રીડામોહાનું નાશ હતું એટલે નવા આવેલા માનુષ એમને માટે શત્રુ જાન્યા. આત્માગમ તપસ્વી આસન જમાવીને આત્માનંદની અનુભૂતિમાં લીન થઈ જતા ત્યારે હવજાંતુઓ એમની જાંઘ પર ચટકા મારતાં અને એમનું લોહી પીતાં આથી તપસ્વી કુમારનું આખું શરીર જખમોવાળું થઈ ગયું. એ જખમોઆથી લોહી અને પડ વહેવા લાગ્યું પણ એ નિશ્ચય તપસ્વીને આ બાબતનું કશુંયે બાન ન હતું.

એક દિવસે વેદાધ્યયન પિણ્ગેની પત્ની રત્નમ્માળ તપસ્વી કુમારને જમાડવા આવી હતી, તેને એમની આ દશા જોઈને બારે કું.ખ થયું. તેણે એમને પ્રાર્થના કરી કે એ તેને ઘેર રહે અને ત્યાં જ તપ કરે. પણ તપસ્વીને એ મજા સંભળાતા જ ક્યા હતા કે એટલે રત્નમ્માળ કશા પણ ઉદ્દેશ વગર ત્યાં એક કપડું મૂકીને ચાલી ગઈ. તપસ્વીને આની પણ ખબર નહીં નહિ.

કૃતિકાને દિવસે ધણી યોગે એમની ઉગ્ર આત્મનિષ્ઠા જોઈને અર્ચ્યો પામ્યા. પરંતુ છોકરાઓનો ઉપદ્રવ દહાડો ઓછો થયો ન હતો તેઓ ફરી પણ પાતાળવિંગની તરફ દેશ કે કતા હતા તે તે તપસ્વી કુમારનું અંતરંગ જાણી (રત્નચુબુથી) ચિત્ત હતું તો પણ એમનું શરીર છોકરાઓએ કેદના દેશની જાણી દકાઈ ગયું એક વખત એમનું મક્કાનું કપડા માટે મેલાદ્રિ આવ્યા હતા, પણ એ તો છોકરાઓની નજરે પાગલ જ હતા એટલે ઉપદ્રવ ધરવાને બદલે ઓગ વધી પડ્યો.

એક દિવસ વેદાધ્યયન મોટલી નામના એક મજાજન ત્યાંથી ચાલ્યા જતા હતા, ત્યારે તેમણે કેટલાક મુસબમાન છોકરાઓને પાતાળવિંગ તરફ પથર ફેંકતા જોયા મોટલીને ખબર હતી કે ભોયરામા આહાણુકુમાર તપ કરી રહ્યા હતા આથી છોકરાઓનું લોકાન જોઈ મોટલી હાથમા ગ્રાહી

મોની રામી વધ એકરાની પાછળ દોડ્યા છેકગંગો ધૂમરાણુ મચાવતા નામી ગયા એ વખતે મોદલી ગેસાદિ સ્વામીને પાતાળવિંગના બોયગ માથી બદાર નીકળતા જોયા તેમજે સ્વામીજીને પૃથ્વુ 'કંઈ રામ્મુ તો નથીને ?'

ગેસાદિસ્વામીએ જવાબ આપ્યો 'મને તો રામ્મુ નથી પણ બદર નાના સ્વામી છે, એમણુ જગ દયાન નાખજે' મોદલી બોયગમા ગયા આધારો વીરે એમને પડેલા તો કશુ જ દેખાયુ નહિ પછી આખા આખા પાતાળનિગ અને ત્યાંપડી આત્મામા લીન થેના તપસ્વીકુમાર નજરે પડ્યા

મહાપતી પશ્ચિમે એ જગ્યાએ છે તેમા પોતાના જિંજોની નેડે એ મન્યાગી સાધુ ન્દેના દતા તેમની પાનેજઈ મો નીએ ત્રણ માણુ મોની મદ્દ માગી અને ચારે જણે મળી પાતાળ વિંગના બોયગમાથી ગાળતપસ્વીને ઊચક્યા આ માણુમોના સ્પર્શથી કે અચ્છાઅચડીથી સુદા કુમારની સમાધિમા ભગ પડ્યો નહિ ઊચકતી રખતે એ માણુમોને ખમર પડી કે તપસ્વીણુ આણુ શરીર પોલી અને ધડથી જવાયેણુ હવે તપ સ્વીને ઊચખતે તેજો બદાર મચા તો પણ તેમની સમાધિ તૂટી નહિ આવી અપ્પ દ સમાધિ નેદને તેઓની ખાત્રી થઈ ગઈ કે આવી ધોર તપશ્ચર્યા મીણુ ટાઇ થી જુદે નહિ તેઓએ તપસ્વીના શરીરને ગોપર સુલક્ષણ સ્વામી ના મદિરમા લાવીને સલાડી દીડુ

આ પ્રમાણે બાળતપસ્વીએ દ દશક થા વિજય મેળવ્યો આજથી લોકો તેમને 'બાલજ્ઞસ્વામી' કહેવા લાગ્યા

ગોપુર સુલક્ષણના મદિરમા એક મૌની સ્વામી રહેતા હતા તેમજે બે મદિના સુધી શ્રી મહાનિની રક્ષા કરી હતી મૌની સ્વામીનો આદાર બેનકળ તથા 'ઉમદેવી'નો અભિષેક થતા બન્નેણુ દુધ સિંચેનો હતો શ્રી મહાનિને જોતા જ મૌની સ્વામીએ તેમજે પણ મૌની અને બ્રાહ્મણ સમજીને

પોતાના યોરકમાંથી થોડો બામ આપવા ક્ષાગ્યા. ઉમાદેવીના અભિગેક નીચેમાં દૂધ, દળદર, પાણી, સાકર, અડધાં પાકાં કેળાં, ધૂપની સામગ્રી વિગેરેનું મિશ્રણ રહેતું હતું. બ્રાહ્મણ સ્વામીને રચિ કે અગચિ તથા રાગ કે દોષનો ખ્યાલ પામુ ન હતો. એ એક ઘૂંટડો અભિગેકનીચે પી લેતા હતા. કોઈ કોઈ વાર ધ્યાનમગ્ન થતા ત્યારે એમની આંખો કસાડો થું પામુ નિવમો સુધી ઝીણતી ન હતી. એ વખતે થોડો વળમળસીથી એમનું મોં ખોલીને તેમાં પાણી ચડતા હતા. એક દિવસે એક પૂજારીએ એમને જોયા. પૂજારીને એમના પર દયા આવી અને તેમણે ખીજ પૂજારી-એને, મૂર્તિનો અભિગેક કરવા પહેલાં જ જાનો સ્વામીએને શુદ્ધ દૂધ આપવાતું કહી દીધું. કોઈવાર દૂધ આપવામાં વિલંબ થતો તો આસ-પાસના બ્રાહ્મણોને ઘેર કોઈ ને કોઈ ખમર કરી આપતું એટલે તેઓ મિશ્રાન્ન લાઇને આવી પડોચતા. આ પ્રમાણે એ મદિના વીની ગયા.

મદિરની પૂર્વ દિશાએ એક દૂતવાડી છે. તેમાં ફરેલુના કેટલાંક ઝાડ થઈ જાંચા જોગલા છે બ્રાહ્મણસ્વામી ધ્યાનમાં બેસવા માટે ત્યાં પહોંચ્યા. ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં એ એક ઝાડ પામેથી ખીજ ઝાડ પામે ચાલ્યા જતા. તે વખતે એમને પ્રગ્નું બાન પણ રહેતું ન હતું કેટલાક દિવસ સુધી એમની લગેટ પામુ છટી ગઈ હતી અને એ નાગા જ પડયા મેંદા હતા. પછી મદિરના પૂજારીઓએ પ્રાર્થના કરવાથી એમણે પાંચી લગેટ પહેરી લીધી ત્યાર પછી બ્રાહ્મણ સ્વામી વાદનમંડપમાં રહેવા ક્ષાગ્યા ત્યાં ધ્યાનમાં રહ્યા રહ્યા એ અન્નગુતા જ મૂર્તિઓના પગોની વચ્ચે જ્યાં ત્યાં વિહાર કરતા હતા અહીં પણ નોકાની છોકરાઓની રંજાઈથી જ્યાં સકાય તેમ ન હતું. એટલે એ જિવગ ગા કુંડની પામેના ખીલીના ઝાડ નીચે થોડા દિવસ, મહુડાના ઝાડ નીચે થોડા દિવસ અને પછી મગે પિલ્લીયગના મદિરમાં કેટલાક દિવસ રહ્યા હતા.

અને ૧૮૬૫મા માગવના હિસાબ પ્રસંગે ઉઠડી નાખનાર નામના એક સૌરાષ્ટ્રીય બ્રાહ્મનુસ્વામીને જે આશ્ચર્યચક્રિન થઈ ગયા નાખનાર 'તેમમ્મિ' (વન્ડવામી પામના એક ગામ)ના ઝેવામી દના એ તામિલના આગ પડિન દના પાત્ર એ મિશ્રભૂમી તેમને છોતિ મળી ન હતી કે અપ્રેમ-હાનુભૂતિ પાત્ર થઈ ન હતી બ્રાહ્મનુસ્વામીને જેના ન તેમજે વિચારૂ થયા, 'આ જ તપ છે, આ જ અનુભૂતિ છે આમની મેવા કન્વાથી નુ પનુ તરી જાણશ' આમ વિચારીને આખો જિવાગો એ સ્વામીજીની નાથે ન્યા અને તેમની મેવા કન્વા જાગ્યા

ત્યારે જાત્રુ થઈ બીડને એછી કરવી એ એથી પળેથી મેવા હતી, હાગત્રુ કે બીડને લીધે નામીજીને અડચણ થઈ હતી

આ હામ ધમ્મ મુકેય હવુ થનુથે મેનિગ કન્વા છતા મદરિની આમપાસ બીડ થયા રગ-ગેની જ નદિ ન્યારે નાખનાર જમવા જતા દના ત્યારે મદરિ એકવા પડી જતા એ વખતે એકનગ્રો એમના પગ પૂરી કૃપા ખતાવતા હતા ! એક દિવસે કોઈ દુષ્ટે એમના વામ પર પેગ્ગાખ પાત્ર કુર્પો અને પછી તે દસનો દમનો ચા'થે ગયો ધ્યાનમ થી જાગ્યા ' પછી મદરિજીને એ વાતની ખબર પડી એમને તેથી જગથે ખેડ થયો નદિ આવી સ્થિતિમા નાખનાર કયા મુઠ્ઠી મદરિની રક્ષા કરી નકે ? ત્યારે ને મદરિની પાસે રહેતા હતા ત્યારે જાનવામિદ અથવા કેવલ્યનવર્તીન આદિ ત્રથો વાચના હતા અને મદરિજી ક્યારે આખ ઉધાડે અને તેને ઉદરેષુ દષ્ટ પ્રત્યક્ષ અનુભૂતિ કગાવે એની રાદ નેયા કન્વા દના પગ મદરિજીએ કોઈ દિવસ આખ ઉધાડી નદિ

આમ મદરિમા મદરિની ધ્યાનનિહા વિષ્ણુ અને અડચણો વગળી ન હતી આથી એ ધોને જગ્યા અદવવાનો આશ્રય કરવા લાગ્યા તે રખને એ મૌન પાળતા હતા એમની મેષ્ટાઓથી યોગો એમના મનના

બાવેાનું અનુમાન કડી મકલા દના પાનુ મદા કમ્પાનમાં મના એનાગમે
કમ એનાગમે એના શેર ?

મદરિજીએ 'અગાધાનસ દાક' નામના પોતાના રતોતમાં એક મુદ્દા
વાત કહી છે :-

'આ અગાધાનસ અદ્વૈતનું પાદચુંગક જેવો ગિરિ છે. જેઓ તેનું
રમણ કરે છે તેઓને તે પોતાની તરફ ખેંચી લે છે અને જલ્પત પનાવી
દે છે, ત્યારે જે એ તેઓને છેડવો નથી પોતાની તરફ ખેંચીને પોતાની
આમે તેઓને ધ્યાન આપે છે, ત્યારે જે એનું આકર્ષણ અમાન થતું
નથી તે પોતાના જેવો જ અચળ બાવ તેઓને ગણે છે. આપરે તે
તેઓને સ્વાદિષ્ઠ આઘ પદાર્થ અમણને ગળી જાય છે માટે તે માનવીઓ !
એનાથી એવના એવો !'

પ્રકરણ દશમું : ગુરુમૂર્તિ

ચાલત્વેન વિહીન વ્યોમામ પરિવૃર્ગમ્ ।

નિરસદ્ધ ગુરુપ તદ્વત્તા સ્પુરતામિ ॥

આકાશની માફક આલંબન વિનાનું, પદિપૂર્ણ અને નિરસદ્ધ
એ ગુરુરૂપી બ્રહ્મ મારી અંદર પ્રકાશી વડો.

ગુગીન-લો. ૧૪.

જેના વખતમા અગાધાનમા રૂપ સાધુઓનો એક મહા દનો
પોતાના અપ્રાપ્ય મુજબ તેઓએ એનું નામ 'અધીનમ્'
ગાખું હતું તિરવણ્યામલેના એક મળેલાના એક જગીયામા એ
સપ્રાપ્યના એક આસ્ત્રિની સમાધિ હતી, એટલે એ સમાધિનું નામ
ગુરુમૂર્તિમ્ પડ્યું હતું ત્યાં તમિગન નામના એક સાધુ ગેરતા દના એ

પોતાના સંપ્રદાયના માણસોની સાથે મળીને 'તેવરે' ગાતા હતા. એ ભિક્ષા માગતા હતા અને જે કંઈ ભિક્ષામાં મળતું તે ગરીબોને ખવડાવી દેતા અને પોતાના ગુરુની પૂજામાં લાગી જતા હતા. આમ તંત્રિગન નિયમો અને વ્રતોનું કડક પાલન કરનાર સાધુ હતા.

તંત્રિગને ક્ષાત્રજાતિવાળા પહેલવહેલા મહિરના કોટમાં ગાંડુડાના ગાડનીએ ધ્યાનમગ્ન બોલ્યા બોલ્યા હતા. એમની આત્મનિષ્ઠા અને જાત જગત વિશેના જ્ઞાનનો અભાવ જોઈ એ ચકિત થઈ ગયા. ત્યારથી જ્યારે જ્યારે પોતાને કુરુમદ મળતી ત્યારે ત્યારે તે મદર્પિણનાં દર્શન કરવા આશ્વાસ લેતા.

એક દિવસે ઉડડી નાથનારને લઈને તંત્રિગન રવામીજી પામે ગયા અને બોલ્યા. "ગુરુત્તમમાં જરૂરે બીડ થતી નથી એટલે ત્યાં આપ અચ્ચત્ત વગર તપશ્ચર્યા કરી શકશો. કૃપા કરીને આપ ત્યાં પધારો." તંત્રિગને પડેલા તે નાથનારને કશું હતું કે તેમણે જ મદર્પિને ગુરુત્તમ આવવાનું કહેવું, પરંતુ મદર્પિણ નાથનારની જોડે આખો મહિનો કશું જ બોલ્યા નહતા, એટલે નાથનારની પૂછવાની લિંગત આવી નહિ. આથી તંત્રિગને જ પ્રાર્થના કરી મદર્પિણએ હા પાડી એટલે સને ૧૮૬૭ના ફેબ્રુઆરી માસમાં એમણે ગુરુત્તમમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાંથી એમણું નામ 'ગુરુત્તમના રવામી' પડ્યું.

ગુરુત્તમમાં થોડા વખત સુધી કોઈ પણ પ્રકારની અચ્ચત્ત વગર મદર્પિણ ધ્યાનાવસ્થામાં રહી શક્યા. એમની નિષ્ઠા તીવ્ર થતી ગઈ તેમ તેમ શરીરની સંજ્ઞા તરફ એમનો આગ્રહબળ વધવા લાગ્યો. જરા વધી ગઈ અને નખ ખૂંચ થોડા થઈ ગયા હતા. આથી એ હાથ પડે કંઈ જ કામ કરી શકતા ન હતા.

ત્યાં કાડીઓનો બારે ઉપડવ હતો. આથી કોઈ માણસ ત્યાં પંદર મિનીટ પણ ત્યાં ટકી શકતો નહિ, પણ મુનિવર રમણને એની શી પરવાદ ? કાડીઓ કગડવા છતાંયે કસાકસે શું પણ અહવાડીયાં સુધી એ ધ્યાનમગ્ન બની, બાન બૂલી જઈ એમી રહેતા. એ જોઈને કોઈ સત્જનને એમને ખેસવા માટે એક બાંક મૂકાવી આપ્યો. બાંકના ચારે પાયાઓને પાણીમાં રાખવા છતાંયે, મદર્ગિની વાંમે બીંતને અડીને રહેતો હોઈ, કાડીઓ અગાઉની માફક વાંસા પર ચટકા માર્યા કચ્છી મદર્ગિની વાંમે જ્યાં અડીને ગેનો હતો ત્યાં બીંત પર વાંસાના આકારની છાપ પડી ગઈ.

ગુરુમૂર્તિના સ્વામીની કોર તપસ્યા જોઈને એમના પર લોકોની શ્રદ્ધા વધી પડી. નજો જોઈને કોઈએ એમને બુદ્ધા ધાર્યા લોકોને એવો વિશ્વાસ એમી ગયો કે સ્વામીજીમાં વરદાન આપવાનું તેમ જ શાપ આપવાનું સામર્થ્ય હોયું જોઈએ. કોઈ ધન મેળવવાની ઇચ્છાથી, તો કોઈ બચ્ચાં મેળવવાની આદનાથી, તો કોઈ શાગ મટાડવાના હેતુથી એમની પામે આવવા લાગ્યા અને ગતદિવસ લોકો ત્યાં ભેગા થવા લાગ્યા. લોકોએ મુનિવરના કાન સ્તુતિઓ સંભળાવીને બહેન બનાવી દીધા એમનાં ચરણોમાં લોકો કામતી બેઠે ધરવા લાગ્યા અને એમની પૂજન કરવા લાગ્યા તબિરાનને મુનિવર પર એટલી બધી ભક્તિ થઈ ગઈ હતી કે એ તેમને મદિરના અધિષ્ઠાતા દેવ જેવા માનતા હતા, તે એટલે સુધી કે એક દિવસે તેમને એમના પર ક્રૂષ્ણના અભિષેક કરવાનું નક્કી મુદ્દા કયું પણ સ્વામીજીને આવું કંઈ ગમતું ન હતું. એક બે દિવસ તો તે અભિષેકને વખતે જીડીને ક્યાક ચાલ્યા ગયા પણ તબિરાન પણ પાકા ધૂની હતા. એ એમ માનતા હતા કે સ્વામીજીનો અભિષેક કરવાથી લોકોની ભક્તિ વધી જશે (એ સમયે સ્વામીજી દરેજા સ્નાન પણ કરતા ન હતા) બીજો દિવસે તબિરાન પુનઃ ધૂપદીપ વિગેરે લઈને આવ્યા. સ્વામીજીને એ ન ગમ્યું જ્યારે લોકો એમની મુનિ કરતા હતા ત્યારે

તો એ વિનય, નિગ્ધિમાન, આત્મનિશ્ચય, વિનિવેશ આદિના અળ વડે એ અંતુ નેહ પણ પ્રકારે મદન કરી વેતલ દત્તા પરંતુ તત્ત્વિગ્નનો આ આશ્વ એમને દમ્યદ્દ જ સાચો ખીજો દિશ્વે એમને માટે તત્ત્વિગ્ન બિદ્યાન્ન વધ આગ્રહ ત્યારે મુનિવરે બીંત પર નામિય બાપામા બાપીને એમને અનાધી ફીડું કે 'જાને (પરીગ્ને) આની (અભનતી) જ વલ્લ છે' ના પ્રમાણે મુમુક્ષુમના તપસવીએ તત્ત્વિગ્નને આક્ર સાર રાખેમા પર આવી ફીડું કે એમને આક્રમર અને હામાદ નમન ન દતા *

આમીજી વાપા મેંના દના તેની ચારે આનુ વામની એક વાડ આધી વેવામા આવી, નેડી થોએ એમને અનાધી જ નદિ આ રીને અમુદ દર મુધી બીડીની નકવી નુ નિસારણ થન પ્રજ્ઞ, પણ વળી એક નરો નેવડો રોનો થોયો વેના મ નનાદના ને નામીજીને બિદ્યા આપવાથી માફ પુણ્ય મળે છે એટલે આ પ્રજ્ઞ આપવા માટે વેમિની નમદર બારે દરીદ્ર થવા ચાલી પરંતુ મરિયા તો તત્ત્વિગ્નની બિદ્યા વિના જ, હારી આગળ વચર પમાર થોયો પણ દલે ખીજી જ વાત જોતામા આવી આ નેવડાનો મરિજીએ જ એક રીત ઉદય કરી નાખ્યો પેમે બિદ્યા આપવા માટે ને ને માને વાવતા દતા એ ખર્ષી એ બેની કરી દના દના (એમા દુધનો આગ વધારે મેંતો એમને જુ બેળેના કરવાથી એ પાનગું પ્રવાદી ખીજી) અને એમાથી એક જ પવાનું બરીને આપા દિવસમા એક વાડ એ પી લેના દના મરિજી કથન છે કે આદાન્મા નિવમ પાળેમા એ વડગી છે પણ એ અમરે એક પાવન અમાપ્ય દન અને મેની એમને જાકર પણ ન દતી

મરિગોલગાન રખા થોયા આ કાર નિજમેતે હાને વાદન આમનું તરીકે જાણું પાનગુ થા અમુ. માત્રવાની મુધ તાહાન રી

* આ પાનાથી જે કાને ખમર થઈ જા છે રમણીજી બેડુ દર બેને તત્ત્વિગ્ન બધું દન

નહિ દિવસમા એક વાર પણ ખાડો થતો ન હતો, એમને આતરડામા મોત્તે નહોતો હતો જાંઠાની નાગિ । કરના જતા, જરીય ચક્કર ખાઈને પડી જતા થાસુ આશુ શરીર દાઝકાનુ માળખુ જળની ગતુ ને જીવી મે નાર પ્રયત્ન કરીને ચાનના જતા તો જનામા કયાક પડી જવાની મીક રહ્યા જ કળી હતી એક દિવસ દરવાજા સુધી પાચતા પહોંચતા મેલાન થઈ ગયા તેમની સાથે જે સેવક હતો તેજે એમને પડી જતા જતા જના ધ્યાનની લીનતામા રામીછને ગતદિવસનુ બાન નેતુ ન હતુ તો પછી તિથિનાર તો જાણે જ કનાથી ? એમની એ અનુભૂતિ દેશકાળની સીમાથી પર હતી જેનખાણાતીત હતી શુ મૂર્તિમા દીવો રાખવામા આવતો ન હતો, પણ આ આત્મનીન જામીછ ન શુભમૂર્તિ પ્રદીપ હતા પાચ છ મહિના વીના પછી અસ્થેન ચાનના જો દીપાદિનો પ્રમથ કરી આપ્યો હતો

દિક્કાલ્પાસનવન્ઠિત્રાનન્તચિન્માત્રમૂર્તયે ।

સ્વાનુમૂર્ત્યેકમાનાય નમસ્કાન્તાય તેજસે ॥

અર્થે - દિશા કાળ વિગેરની જેને અર્થાદા નથી, જે અનત અને દેવગ્ર ચેતન્યમૂર્તિ છે, જેનુ એકમાત્ર પ્રમાણુ આત્માનુભવ છે, તેના શાંત પ્રકાશરૂપ પરબ્રહ્મ નમસ્કાર હે ।

— અનુક્રુતિ

પ્રાણણુસ્વામીને શુભમૂર્તિમા જેના ગયાને દુનુ મે મહિના વીત્યા હતા એ અગસામા એક દિવસ તમિરાને નાચનાગને કહ્યુ એક અકવાડીઆમા પાડે આવીજ ત્યા સુધી તમે રામીછની મેરા કરજો અને તે ચાલ્યા ગયા એક નર્ સુધી તમિરાનના સમાચાર આજના નહિ થોડા અઠવાડીઆ પછી નાનનારને પણ તેમના મઠવાળાઓએ બોનાવી લીધા એમ્લે તેમને પણ રામીછને છોડીને જતુ પડ્યુ આમ તેમને થોડા દિવસ માટે જ રામીછની મેરા કરવાનુ સૌખ્ય પ્રાપ્ત થયુ

સંકેરમા પળનિસ્વામી નામના સાધુ અપ્યંકુળમ રરતા પર રહેતા હતા. ત્યાં ગણપતિની એક મૂર્તિ હતી. પળનિસ્વામી કેરળ પ્રાંતના વતની હતા. તે દરરોજ ગણપતિની પૂજા કરતા અને તેમને બામ ધરાવીને તેમને આથમે તે પોતાનું જીવન પીતાવતા હતા. તે દિવસમાં એક જ વાર મીઠા વગરનું ભોજન ખાતા હતા. એક દિવસ પળનિસ્વામીની ભક્તિ તથા શ્રદ્ધા જોઈને ધીનિવાસ અપ્પર નામના એક સત્ગુને તેમને કહ્યું કે 'પત્થરના ભગવાનની પૂજા કરવાથી શેા લાભ મળવાનો છે ? ગુરુમૂર્તિમાં સ્વયં ભગવાન જ માનવશરીર ધારણ કરીને મિરાળે છે. કઠિન તપશ્ચર્યામાં એ મુવ જેવા દેખાય છે. એમની સેવા કરવાનું સદ્ભાગ્ય જે તમને પ્રાપ્ત થશે તો તમે તરી. જશો.' આ શબ્દોથી પ્રેરાઈને પળનિસ્વામી ગુરુમૂર્તિ પહોંચી ગયા. એ વખતે સ્વામીજીને ગુરુમૂર્તિમાં ગયાને છ મહિના પીત્યા હતા અને ત્યાં એમની પાળે કોઈ જ રહેતું ન હતું. સ્વામીજીનાં દર્શન થતા જ પળનિસ્વામીને સમગ્ર જીવન કે 'આમની શુશ્રૂષા કરવાથી મારે બેડા પાર થઈ જશે. એમના સિવાય મુજ અનાથનો કોઈ નાય નથી.' આવી ભાવનાથી પળનિસ્વામી મહર્ષિજીની સેવા કરવા લાગ્યા. તે છેવટ સુધી એમના સેવક રહ્યા. શ્રી મહર્ષિ જ તેમનાં માતા-પિતા, ભાઈમાંકુ સર્વસ્વ હતા.

તે દિવસે દરવાજા પાસે શ્રી મહર્ષિજી પડી જતા હતા ત્યારે પળનિસ્વામીએ જ તેમને પડતા બચાવ્યા હતા. કોઈ કામસર તે બહાર જતા ત્યારે મહર્ષિજીને બીડમાંથી બચાવવા માટે અંદર બેસાડતા અને પારણાને તાણું વાસી દેતા.

એક દિવસ ગુરુમૂર્તિમાં મહર્ષિજી સિવાય બીજું કોઈ ન હતું એ વખતે એક ઘટના બની ગુરુમૂર્તિની પાસે આમલીનાં બે ઝાડ હતાં. બે ચોરાએ આમલી ચોરવાનો વિચાર કર્યો. તેઓ છુટ્ટા હતા અને બીજી કોઈ મોટી ચોરી કરવાને શક્તિમાન ન હતા. એક ચોરે બીજાને કહ્યું, 'ભાઈ! આ તો કંઈ હાલતા ચે નથી. લવ, એમની આંખમાં ચોરતું

દૂધ નાખીએ. જોઈએ તો ખરા કે પછી જોલે છે કે નહિ.' આ શબ્દો જોલાયા છતાં મકુર્ષિ જરા પે હાલ્યા 'નહિ કે જોલાયા પણ નહિ. એમની ઉદાસીનતા જોઈને એક ચોરે ખીજાને કહ્યું; 'ભાઈ! એમનાથી ડરવા જોતું નથી. એ કંઈ જ નહિ કરે. ચાલ, આપણે આપણું કામ પંનાવી લઈએ.' આમ કહી તેઓ આમલી પાડવા લાગ્યા. આ દરમિયાન મકુર્ષિ જી નિશ્ચેપ એસી જ રહ્યા. ચોરો ચોરોથી આમલી ઉપાડીને ચાલ્યા ગયા.

અત્યાર લગી દુનિયામાં કોઈને ખબર ન હતી કે બ્રાહ્મણસ્વામી કોણ હતા. લોકો એમને બ્રાહ્મણસ્વામી, ગુરુમૂર્તિમસ્વામી વિગેરે નામોથી ઓળખતા હતા. જ્યારે તખ્તિરાને દૂધથી એમનો અભિષેક કરવાની ઇચ્છા ખતાવી હતી ત્યારે એટલું તો માલૂમ પડી ગયું હતું કે સ્વામીજી બહુલા હતા અને દ્રાવિડ હતા.

પણ પછી એક ઘટના ખની તેને લીધે સ્વામીજીના પૂર્વાશ્રમની માહિતી લોકોને મળી ગઈ. તાલુકાના સિરસ્તેદાર વેંકટરામચ્ચરને સ્વામીજી પર અસીમ શ્રદ્ધા હતી. એ વારંવાર સ્વામીજીનાં દર્શન કરવા આવતા. સ્વામીજીના પૂર્વાશ્રમની વાતો જાણવાની એમને ભારે ઉત્કંઠા હતી. ધણું પૂઠવા છતાં પે સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો ન હતો. પણ વેંકટરામચ્ચર ભારે છદ્દી હતા. તેમણે એક દિવસ કહ્યું, 'ભક્ષે બૂખ્યો રહું', ભક્ષે (ઓંદિસમાં નહિ જવાને કારણે) મારી નોકરી જાણ પણ હું આપના પૂર્વાશ્રમની વાતો જાણ્યા વગર અડીચી ખસવાનો નથી' તેમની શ્રદ્ધા અને ભક્તિ જોઈને તેમ જ તેમની ઝોટી ઉમ્મર પર દયા ખાઈને સ્વામીજીએ અગ્રેજીમાં આ પ્રમાણે લખ્યું : 'વેંકટરામન, તિરુચ્ચુળિ'. તિરુચ્ચુળિ ક્યાં આવ્યું હતું એની અચ્ચરને ખબર ન હતી પાસે 'પેરિયપુરાણ' પડ્યું હતું, તેમાં સંદર્ભતિ સ્વામીના ભજનમાં તિરુચ્ચુળિ ગામનો ઉલ્લેખ હતો, તે સ્વામીજીએ અચ્ચરને ખતાવ્યો.

આ ખનાવ પછી દોઢ વર્ષે વીની ગયું.

ગુપ્તનંભ પુત્રા મેલનમાં આવેલું હોય, ત્યાં આવનારાઓને રાહડી શકવાની કોઈ અવરથા ન હતી આથી સ્વામીજીની લીનાવરથામાં અડચણ થતી હતી. પાંચે જ એક આઆવાડી હતી તેના માલિક વેંકટરામ નાયક હતા. તેમણે સ્વામીજીને પ્રાર્થના કરી, 'મારી વાડીમાં પધારો. અંદર કોઈ આવી શકશે નહિ, અને તપશ્વર્યામાં કોઈ ઝગતની દખલ પણ થશે નહિ.'

નાયકે આંખના 'ઝાડોની શીતળ છાયામાં સ્વામીજી તેમ જ પવનિસ્વામી માટે જોંયા માયગ્ર બંધાવી આપ્યા અને બંને જગુ બેઠું નાં રહેતું જીરન પીનાવવા લાગ્યા. મરણિંછ એ વાડીમાં હ મરિના રહ્યા. એ દરમિયાન એમને બાલ જગતનું સ્મરણ જ થતું ન હતું. હવે એમની સમાધિ સફળ અને નિમ્ન બની ગઈ હતી તન્નિમ પ્રાપ્ત થઈ ચૂકી હતી

મકરણ અગિયારમું : અરુણાચળની ઝોદમાં

વા તે કાન્તા ? કસ્તે પુત્રઃ ? સસારોઽવમતીત વિવિત્તઃ ।

કસ્ય ત્વ કઃ કુલ વાપાત્. ? તત્ત્વ ચિન્તય યદિદ્ બ્રાત્ ॥

ક્યાં કોણ તારી કામની ને કોણ તારો પુત્ર છે ?

સંસારના સંબંધની વાતો વિશેષ વિચિત્ર છે;

કોનો અને તું કોણ, આખો ક્યાં થકી નર દેકથી,

એ તત્ત્વનો વિચાર કર મનમાંહિ બાધ વિવેકથી.

—૪૫૮૫૪રી.

માં જ પડી ગઈ ગમવાની જગ્યાએ 'પણુ તે મળ્યો નહિ. થેર પણ આવ્યો નહિ પુછપરછ કરતા ખગર પડી કે નિગાજે પણ મિલકેલ ગયો ન હતો. જણુતરના બોગથી કંટાળીને તે પોતાની મા પાસે 'માનામડુંગ' તો નહિ જતો રહ્યો હોય? એના પર કોઈ ખીમયું પણ ન હતું. રાજ કરતાં એણે વધારે સમ્ર કોઈએ તેને કલ્યો ન હતો.

વિચાર કરીને નાગસ્વામી તથા સુબ્રમ્યણ્યે તે જ દિવસે (તા. ૨૯-૮-૧૮૯૬) માનામદુરા મુકામે ખજાર મોકલી કે 'વેંકટરામનનો પત્તો નથી.'

તે વખતે માતાજી અળગમ્માળ માનામદુરામાં પોતાના દિયર નેલ્લિયપ્પય્યરને ત્યાં રહેતાં હતા. પોતાના પુત્રનો પત્તો નથી એવા સમાચાર સાંભળીને માના કોમળ હૃદય પર તો જાણે વીજળી પડી. પતિના સ્વર્ગ-વાસને દજી પાંચ વર્ષ પછી પૂરાં થયાં નહતાં એવામાં આ એક નવી આપત્તિ માંઘા પર તૂટી પડી. મદુરામાં તપાસ કરાવી પણ કશો પત્તો લાગ્યો નહિ. દિલામો આપવા ખાતર કોઈએ કહ્યું, 'એને કંઈ થવાનું નથી. ત્રણ રૂપિયા જ લઈ ગયો છે. ખચી' ખૂટશે એટલે એની મેળે પાછો નદિ આવે તો શું કરશે?' અઠવાડીયાં વીતી ગયાં તો યે છોકરો પાછો આવ્યો નહિ. બધી આશાઓ પર પાણી ફરી વળ્યું.

એક મહિના થઈ ગયો ત્યારે હિત્તી ખજાર મળી કે 'વેંકટરામન કોઈ નાટક મંડળીમાં જોડાયો છે અને તિરવનંતપુરમાં છે. નેલ્લિયપ્પય્યર ત્યાં પહોંચ્યા. પણ મક્કી હાથમાં ન આવ્યું.' છતાં મેં માતાનું હૃદય હાથું' નહિ. પુત્રની શોધમાં તે પોતે નીકળી પડ્યાં. ગસ્તીના નાકા પર બરાબર વેંકટરામન જોવો કોઈ છોકરો દેખાયો પરંતુ પાસે જઈને જોતાં કોઈ ખીજે જ નીકળ્યો. ઠંડા નિસામો નાખીને અળગમ્મા ઘેર પાછાં આવ્યાં.

કાળનું ચક્ર ફરી રહ્યું છે નાગસ્વામીએ ઉંચી પરીક્ષાઓ આપીને હવે રજીસ્ટ્રેશન ઓફિસમાં કારકૂનની નોકરી લીધી છે. એમનાં લગ્ન થઈ ગયાં છે. નાગસુંદરમ્ સુવાન થવા આવ્યો છે. આ જન્મે દીકરાઓને જોઈને માતાનું જીવ્વો હૃદય કંઈક શાંતિ પામી રહ્યું હતું, એવામાં મદુરા મુકામે સને ૧૮૯૬ના ઓગસ્ટમાં સુબ્રમ્યણ્યરનો સ્વર્ગવાસ થયો. તેમની ઉત્તરક્રિયા માટે નેલ્લિયપ્પય્યરનું કુટુંબ મદુરા ગયું. સર્વ ક્રિયાઓ પૂરી થઈ હતી અને જ્યાં જિવાનજાનામાં એકા હતા એવે વખતે તિરુચ્ચળિનો

એક છોકરો દોડતો દોડતો આવી પહોંચ્યો અને બોલી જાણે 'મળી ગયો, વેડટરામન મળી ગયો હાનમા તે સાધુ મળીને તિરવણ્ણામનૈમા રહે છે' પણ એની વાત પર 'હાઈન બરૈમો મેંદો નદિ' આપણ એવું નરસીમ કથાથી હોય કે વેડટરામન સાધુ અને ? એવી સૌને શંકા આવી જતા કેદએ છોકરાને પૂછ્યું તને તીરીને ખમર પડી કે તે તિરવણ્ણામનૈમા છે ?

છોકરાએ જવાબ આપ્યો 'મેંદો કામસગ હું ત્યાના તિરગાન-સમધરના મઠમા ગયો હતો ત્યાં અણ્ણામનૈ તમિરાન તિરવણ્ણામનૈના મેંદો બાળસન્યાસી જોડે વાતચીત કરી રહ્યા હતા તેનો પતો જાતો તેણે આમ લખી જણાવ્યું 'તિરચ્ચુળિ વેડટરામન' આ વાતઆબળના જાણુ અગી આવી પહોંચ્યો છું'

આ આબળીને નેત્રિયપ્પય્યરની આશાવેળ પાછી ખીરી જાગી એ મેંદો દેસતને લઈને તિરવણ્ણામનૈ પહોંચ્યા તે વખતે માળોગી વેડટરામન નાયમરની આમારાડિમા રહેના હતા નાયમરે એ લોકને અદર જવા ન દીધા અને કહ્યું કે 'રવામીજી મૌન પાળે છે તમે ચોરે અદર જઈને એમને ત્રાસ આપશો' નેત્રિયપ્પય્યરે જવા ભા જણાવ્યું કે 'અમે એના સગા છીએ એને જોડા તો દો' પણ નાયમર કમુન ન થતા અન્તે નેત્રિયપ્પય્યરે મેંદો અપેતા કાગળની પાછળ માનામ રના નખી નેત્રિયપ્પય્યર દ્વારા કડવા આઢે છે એમ લખી નાયમર મારફત તે કાગળ અદર પહોંચાડ્યો એ મગગ રજીટ્રેશન ઓફિસનો હતો તેણે પર નાગરવામીનું નામ લખેનું હતું એ કાગળ જોઈને માળસન્યામનૈ પોતાના બાઈની નોકરી વિગેરેના પતો તાગો આશા મેંદો પડી જ નેત્રિયપ્પય્યર પોતાના મિત્રની જોડે અદર દરેક ગમ્યા

જેવું તો માવમ પડ્યું કે બાઈનો પુત્ર જ હતો પત્ર વેશ એકતમ જુદો જ હતો શરીર પર ધૂળ હતી વાળની જતા થઈ ગઈ હતી નખ

વંધીને વાંકા વળી ગયા હતા. નેલિયપ્પયરના હૃદયમાં દુઃખ અને આનંદની મિશ્રિત લાગણીઓ ઊભગઇ આવી. આનંદ એટલા માટે કે પોતાનો ભત્રીજો આવો મહાત્મા બની ગયો. કુમાર સંન્યાસી તો બોલતા ન હતા એટલે નેલિયપ્પયર પળનિસ્વામીને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યા.

“અમારા કુટુંબમાથી એક આવા મોટા મહાત્મા થયા એ જાણીને અમને ખુશાલી થાય છે. પણ એ આ પ્રમાણે તડકામાં અને ખુલ્લી હવામાં બેસી રહે એ અમને ગમતું નથી. બધાં સગાઓની વચ્ચે રહેવામાં જો વાધો? બધે એ સાધુ રહે એમનો બધો બદોષમત હું જાને કરાવીશ. ઘેર રહેવું ન હોય તો માનામદુગમાં એક મહાત્માની અમાધિ છે ત્યાં રહી શકે છે. એમના બોજનાદિનો ભાર હું મારે માથે ઊઠાવી લઈશ હું ખાતરીથી કહું છું કે એમની તપશ્ચર્યામાં કોઈ જાતની અડચણો ઊભી થશે નહિ.”

આવી વાતો પ્રત્યે બ્રાહ્મણસ્વામી બહેગ થઇ ગયા હતા એ તો પદ્યગની જેમ બેમી ગયા. નેલિયપ્પયરે ચારપાય વાગે કોશિશ કરી જોઇ પણ કંઈ વલ્યું નહિ આખરે એ ખૂબ જ નિરાશ થયા. ઊંઠગતું મગજ અગડી ગયું છે એમ સમજીને એ ઘેર પાછા ફર્યા અને પોતાના માણુઓને ખર્ખર આપી કે ઊંઠશે તો જડશે પણ તે ઘેર આવવા ગજ નથી

અળગઆજીએ વિચાર કર્યો કે ‘કૂખની પીડા તો મારા જ જાણે હું જાણ ને જોડે છું કે મારે લાલ કમ ઘેર નથી આવવો’ માએ નાગસ્વામીને સાંઘ્યાવવા કહ્યું નાગસ્વામીએ ઓઠિસમાથી ગળ મળતા જ સાથે જવાનું કબૂલ કર્યું

ગિયારી અળગઆજી પુત્રવેલી થઇ ગઇ હતી પ્રિયતી ક્રોમળ બુજાએ પણ બુદ્ધેવ તથા ચૈતન્ય મહાપ્રબુને બાધી શક્તી ન હતી કૌશલ્યા જેવી માતાએ ગમચંદ્રની જોડે વનરાક્ષસા જવાની આજ્ઞા કરી છતાં યે પુત્રની જોડે ન જ જઇ શક્તી હતી ખિસ્તે પોતાની માતાને જ પ્રથમ પૂછ્યો હતો

કે 'તું કોણ છે ?' આ સ્ત્રી તત્ત્વની વાતો મિત્રારી અળમ-આ ન્યા જનજનની હતી ? એને તો માન કૃષ્ણની પીઠાની જ ખમર હતી

બાળગોપીને આ મ્નોગીનો બધ જ શનો હોય ? એમને પ્રાધ્ની જ્ઞાન પર રહેવાનું પસંદ ન હતું તેથી એ શકન્યાયે પ્રતિજ્ઞા કરેલા અરણ્યગિરિનાથના મહિમા રહેવા જનાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા આ સમય સને ૧૮૬૮ના આગસ્ટ તથા સપ્ટેમ્બરનો હતો એ પ્રાધ્ને પેતાની જોડે પણ ગમવા ઇચ્છતા ન હતા, મિનકુચ એકાત્મક રહેવા ચાહતા હતા એમને તેમણે પળનિસ્વામીને આશ્વા જવાનું કહી દીધું પળનિસ્વામી આશ્વા તો ગયા પણ સાજ પડતા જ પાછા ફર્યા અને બોલ્યા 'તું જ મારા પ્રાણુ તને છોડીને ક્યા જાકે ?' બ્રાહ્મચર્યમાંને છોડીને પળનિસ્વામી એક જાણુ પણ છુપી શકે તેમ ન હતું

નરા નિવાસમાં પણ બાળસન્યાસી સ્થિર થઈ શક્યા નહિ એ રહેઠાણુ એક અગ્રહારની નજીક હતું, એમને પોતાની બીડ લેતી હતી આથી એમણે એક મહિનામાં જ એ મહિર છોડી દીધું અને અરણ્ય-અજેશ્વરના મહિરના ગોપુરમાં રહેવા માંડ્યું પણ બંધનોની કઠને વીરે તેમને ભારે તકલીફ રહેતી હતી

અગ્રણ્યાયળની ઉત્તરપૂર્વે 'પવળકુન્ડ' નામની એક ટેકરી છે એનું ખીલું નામ પ્રવાલ પર્વત પણ છે કેમકાક પોતાનો એવો મત છે કે તે અરણ્યાયળ પર્વતનો એક ભાગ જ છે એ ટેકરી પર મહાનજીનું મહિર છે, એક કુંડ, એક ગુફા અને નિમ્ને એક મહા પાણુ છે બાળગોપી એ મહિરની ગુફામાં રહેવા ગયા જ્યારે પળનિસ્વામી સાથે હોય ત્યારે કંઈ તકલીફ રહેતી નહિ પણ એ ન હોય ત્યારે અપણા તપસ્વીકુમાર પોતે ટેકરી ઊતરીને ગામમાં જતા અને બિશ્વા માગી લાવતા આ બિશ્વા ગાય એ બૂખના ત્રાસથી નહિ પણ માત્ર મજાની આતર કરતા હતા કેટલાયે દોષ એમને ટેકરી પર જ બિશ્વા આપના માટે આવીને જાબ

નહતા. ૧૫ ૧૬ વાર એવું બનતું કે પૂનરી તપાસ કર્યા વગર જ મદિ
ગેનો દરવાજો બંધ કરી દેતો અને બાળાગી ગુફમા પૂરાઈ જતા આમ
થતું ત્યારે લેઈને મદિરના પગથિના પર બેસીને બાળનપરવીના દર્શનની
રાહ જોતા બેસી રહેતા આ દેકરી પર બ્રાહ્મણનામી છ મહિના રહ્યા
હતા આ અરસામા એક એવી ઘટના મની કે જેને કારણે દુનિયાને એમના
વૈરાગ્ય જ્ઞાન નિષ્ઠા આત્મી ગણાય છે

ડિમ્મરની રજાઓના દિવસ હતા નાગરામીને લઈને અળગમમા
અસ્ત્રાચળ આવી પહોંચ્યા ત્યાં તેમને ખમર પડી કે તેમનો પુત્ર પવળકુન્દમા
રહ્યો છે બન્ને ત્યાં પહોંચ્યા પુત્રનો વેર નિરાળો હોના છતાં માતાની
આખ છોતરાઈ નહિ જોતાં વેત અળગમમા પોતાના બેગને ઓળખી
ગયા પુત્રની આવી દશા જોઈને માતા કુસકે કુસકે રહી પડ્યા અને તે
પુત્રને ઘેર પાછા ફરવાની જુદી જુદી રીતે આજ્ઞાઓ કરના લાગ્યા
પણ બાળનપરવી અડગ જ રહ્યા એક શબ્દ સુધા બોલ્યા નહિ

અળગમમાજીએ ધણું કહ્યું એમની વાતો સાંભળીને પત્યર પણ
પીગળે પણ તપસ્વીકુમારનો વૈરાગ્ય ન પીગળ્યો જે માતાએ એમને દર્શ
મના પેટમા રાખીને જન્મ આપ્યા હતાં જેણે એમનું પાનનપોષણ
કરવામા દીકરી તકલીફો ઉઠાવી હતી એ માતાને રાતા જોઈને પણ
બાળનપરવીનું વજ્ર જેવું હૈયું પીગળ્યું નહિ માતાએ સેકડો વાતો કરી
કહનાં વેણું સંભળાનાં કંપન આપ્યા પોતાના દુઃખને વખોડ્યું પોતાના
દુર્ભાગ્ય માટે રડ્યા દરશન મીઠાઈઓ લાવી નાવીને પ્રિય પુત્રને ખવ
નાવી છતાં એ તેમની એકે સુકિત શ્રાવી નહિ તપસ્વીકુમાર તો પત્યગ્ની
વ્રતિમા બની ગયા હતા તે પોતાના નિશ્વસમાંથી જરા એ કહ્યા નહિ

સસારના બધાનોમા માતાનો પ્રેમ અકામ્ય છે પુત્ર બધું કરી શક
છ પણ માનુ દુઃખ તેનાથી જોઈ શકાતું નથી અને મધ્ય વાર માતાની વાત
ઉઠાવી દેવામા આવે ત્યાં એ પુત્રને ક્યારેક પણ પોતાના એ કૃત્ય માટે

પગ્તાવો થયા વિના ગ્રેનો નથી પૃથ્વી પર જન્મ લેનાની લાલુથી મા જ પુત્રનું એકમાત્ર જનન થયું છે, એકમાત્ર કીર્તિસ્થાન છે પુત્રને સતો આપનારી અને પુત્રની વિના દુઃ કન્યાની માતા ખોળાથી ચડિયાની એવી પ્રીત કાઢેલી નથી માને હાથે થોડું થોડું ખાદ્ય, એના ત્રિમાસથી તૂનીકુદી અને તોતડી નાનો શીખીને જિનુ માનવસમાજમાં ન્યાય મેળવે છે કદી છોડ્યાથી કદંબૂ ન થઈ જાય તો મા તેની માફી આપે હ પણ પિતા માફી નહિ આપે મા એટલે બૂખો જીવનને ખરાબ છે દાનનું ધન છે હ ન માનું પર દેવત્વ માનાથી ચડિયાતું મહા દેવત્વ નથી મુકિતના માર્ગમાં માતાના આસુ પડાડ મીને ખડા નહે છે એને જ રાખોનું નિધાન છે કે માતાની રજા વિના મહાએ મન્યાસ લેવો નહિ આ કાગળથી જ શ્રી રાકરાચાર્યશ્રી મુકિતને આશ્રય લેને, શ્રી મ વા ચાર્યશ્રી ધમણી આપીને, ચેતન્ય મહાપ્રભુ પ્રેમથી, આમરેક લુદી લુદી રીને માતાની અનુરા મેળવીને જ સન્યાસી થયા હતા છતાં બકનોએ બગવાનની માતૃનારથી જ ઉપાસના કરીને એમના વાત્સલ્યને પ્રાપ્ત કરેલું છે

આવી મા આજે નજર સામે રહી રહી હતી એમની આખોમાયા આસુઓની ધાગ વહી ની હતી દૂસરું દૂસરું રહતી રહતી લામા નિસાલા બરતી હતી. બીઓની પાસે એક અમોઘ પણ પ્રેમજન હથિયાર છે તે છે આસુઓની ધારા આખરે તપસ્વીકુમાર માનો વિનાય સડન કરી રહ્યા નહિ આથી તે ત્યાથી જીવે ચાલ્યા ગયા

બીજો દિવસે પુત્રની મોઢમાં અજગમ્માશ્રી પાત્ર આન્યા એ સમયે જાળનપરવીની ન્યાસપાસ બીડ જળી હતી ચેકોને બતાવીને મા હેના લાગ્યા ‘મારો પુત્ર આજે મહાન છે હતા મારી જોડે વાન પણ કરતો નથી’ હાજર રોનાઓમાં પચાપચ પિલ્લી નામના એક સજ્જન દતા તેમનાથી આ દરશજોઈ રામણ નહિ એ બોલી જઈયા “સ્વામીજી! માતાજી આટલા મરીગયા થઈને વિનાય કરી રહ્યા છે તો તેનો જવાબ

તો આપો. જાનના કદતો કરો એ જ મોતજો તેમા માઇ આમ
તૂટી પડવાનું નથી એ પણ મિત્રાના ખૂશ થશે જે મૌનનો ભગ થઇ
જતો હોય તો કાળજી પર લખીને આપનો ઇન્દો જણાવો ” સ્વામીજીને
પિયજીની સાત નાજમી નાગી એને તેમણે કાળજી પર લખ્યું કે -

“મત્યેક જીવને જતાં તેના પ્રાગ્ધ અનુસાર ચલાવે છે જે
થવાનું નથી તે મત્યનો કરવા છતાં રે ચશે નહિ, જે દર્શાવું છે તે થયા
વિના રહેશે નહિ આ જ મત્ય છે માટે ચૂપ રહેવું એ જ ઉત્તમ છે ”

કહે છે કે પુત્રના પ્રેગગથી ડુખી થયેલી માને વિગળી પુત્ર કપિને
વેદાતનો ઉપદેશ આપીને ધીજી આપી હતી પરંતુ મિત્રારા અળગમ્માજી
દેવહૂતિની જેમ જાનનો ઉપદેશ નેનાને તેના ન હતા માતાજી આપ જોડ
ન કરે. ગમે તે થાય તોયે આપ શ્રીમદ્ધર્મના માનુષ્યાને જરૂર રહેવાના
છો એમના માતા હોવાને કારણે આપને એવું સ્થાન પ્રાપ્ત થશે કે ન્યાયી
પાલ કરતું જ નહિ પણ માટે અર્થ દખી શા સાક થતું જોઈએ ?

પરંતુ પુત્રના પાગન જેના ઉપદેશને કારણે માતાને એટલું બહુ
દુખ થયું કે પોતાના પ્રેમનો નિષ્ફળ થયા તેવું બં તેમને સાંતું નહિ
હવે બેર પાલ કરવા સિવાય બીજો કાંઈ ઇલાજ ન હતો નાગરનામીની
રમઝો પણ પૂરી થયા આવી હતી હતાજ થઈને એ મિત્રારા પોતાનું
હૈયું પત્યજ જેવું કરી પરાણે અરુણાચલ છોડીને નિઃશય થયા

વૈરાગ્યની નિહાનો આજે નિજન થશે જાનની જ્યોતિએ આજે
અધકારનો ચારે માલુથી નાગ કરો પ્રત્યેખન ધર્મનો રનાગ ધરીને જ્યારે
સામે આવે ત્યારે તેને છતવું મુસ્કલ થાય છે આવી અગ્નિપરીક્ષા-
માથી શ્રી રમણભગવાનની આત્મનિઠ ઉત્તીર્ણ થઈ ખરા મોનાની જેમ
ચમકી ડહી

જય જય શ્રીરમણ । જયતુ તે સર્વમ્ ।

પ્રકરણ પારમ્ : અવતાર

અ પ્રકરણ ખાસ કરીને આસ્તિક હિંદુ છાત્રાસુઓ માટે છે. અવતાર ખંડ પૂરાં થવા આવ્યો છે એટલે અત્રે શ્રી રમણ ભગવાનને અવતાર તરીકે સિદ્ધ કર્યા વિના ખંડની સમાપ્તિ કરી દેવી ઉચિત નથી.

અવતારનો શો અર્થ? ભગવાનની એક કળા કોઈ પ્રયોજનનો આધાર લઈ આ દુનિયામાં એક રૂપ ધારણ કરે છે, જે બધાની ચમત્ક્રમ્યો વડે જોઈ શકાય છે. આ પ્રમાણે એ કળા પૃથ્વી પર અવતીર્ણ થાય છે. એક ક્ષણને માટે પણ જો અવતાર થાય તો એ કોઈ ઉપાધિની જરૂર તો રહે જ છે. અવતારના કાળ આદિની સીમાઓ અનુસાર એ કળાઓનાં વિવિધ નામો પડે છે.

કોઈ એક જ પ્રયોજન માટે, એક જ કાર્ય માટે ભગવત્તત્વનો એક અથવા કોઈ ઉપાધિમાં અર્થાત્ મનુષ્યના શરીરમાં અવતીર્ણ થાય તો તેને ‘આવેશ’ કહે છે. કાર્ય પૂરું કરવામાં કદાચ થોડો વખત લાગે તો એ તેને ‘આવેશ’ કહે છે. આનું ઉદાહરણ પરશુરામજી હતા. દેહ પડવાની વેળા સુધી કળા ઉપાધિમાં રહે તો જ તે સાચો અવતાર કહેવાય. આનું ઉદાહરણ શ્રીરામ હતા.

કળાની વિસિદ્ધતા અને માત્રાની દૃષ્ટિએ, અવતારના પૂર્ણ અને અશાન્ત ભેદવાળા બે પ્રકાર હોય છે. શ્રીરામને અંશાવતાર અને શ્રીકૃષ્ણને પૂર્ણાવતાર કહે છે. શ્રીરામ આદિએ પ્રભુધર્મનો આશ્રય લઈ દુષ્ટોનું દહન તથા સતોનું રક્ષણ કરવા માટે અવતાર લીધે હતા. બુદ્ધદેવ, દક્ષિણામૂર્તિ, શ્રીશંકરાચાર્ય, ચતુર્થ પ્રભુ આદિ ઉપદેશઆપવા માટે અવતરિત થયા હતા.

એવો કોઈ નિયમ નથી કે જન્મથી જ ઉપાધિમા ભગવાનની કળાનો અંશ હોય ચૈતન્ય પ્રભુમા જન્મથી ભગવદ્દશની સ્ફૂર્તિ ન હતી

આપણામાયે ભગવાનની કળા છે યોગીઓમા આપણા કરતા કળાનો અધિક પ્રકાશ છે ત્યારે શુ આપણે પણ અવતાર છીએ? બેશક, આપણેયે અવતાર છીએ પરંતુ જ્યાં સુધી ભગવાનની કળા સ્પષ્ટપણે અધિક માત્રામા ભાસમાન થાય નહિ ત્યાં સુધી તેને અવતારનું નામ આપી નકાય નહિ ખીજી વાત એ છે કે એ પ્રકાશ પણ અનૈકિક હોવો જોઈએ એટલે કે એની સ્ફૂર્તિમા કૃત્રિક વિકાસ માટે સ્થાન જ નથી જ્યાં એ કળા અદ્યથી એટલે કે આનંદમય, વિજ્ઞાનમય, મનોમય અને પ્રાણમય કાશોને વટાવીને અન્નમય કાશમા એક વાર ખીસી જાહે છે ત્યારે એ ઉપાધિરિશિષ્ઠ ચૈતન્યને અવતાર કહેવામા આવે છે

લેખાનુ કહેવું છે કે ભગવાન શ્રી રમણમહર્ષિ સ્કંદ એને કાર્તિક-ચામીનો અવતાર હતા કલિયુગમા પ્રથમ કુમારિલ ભદ્ર, ખીજો જ્ઞાનસંધર અને ત્રીજો શ્રી રમણ ભગવાનરૂપે એના ત્રણ અવતાર એમના થયા હતા આ જ સિદ્ધાન્ત છે બધા પ્રમાણોમા આપ્તવાક્યનું પ્રમાણ બલિષ્ઠ છે ગણપતિ મુનીન્દ્રે આ જ વાત કહી હતી આર્ષ નાડીમયોમા પણ આમ જ લખ્યું છે બ્રાહ્મીનું અનુમાન છે આ સિદ્ધાન્ત પર પટોચનાના કારણો નીચે આપ્યા છે -

૧ શ્રી રમણભગવાનને પ્રત્યગ્દષ્ટિ અચાનક પ્રાપ્ત થઈ હતી અને તે પણ બૌદ્ધિક રીતે તે આ જન્મની કોઈ તપશ્ચર્યાનું ફળ ન હતું પણ પૂર્વ સંસ્કારોનું ફળ હતું એ અનુભૂતિ જન્મથી પણ ન હતી

૨ પ્રત્યગ્દષ્ટિ પ્રાપ્ત થતા વેત મહર્ષિજીએ પોતાને, શરીરથી અનગ અથવા ભિન્ન એવો આત્મા સમજી લીધા

૩ ત્યાર પછી બે મહિનાના દૂર અરસામા એમને સગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થયો સાધુઓમા આવી વાત ન કોઈ વખત જોવામા આવી છે કે ન સાંભળવામા આવી છે

૪ સમુલ્લુ બ્રહ્મના સાક્ષાત્કાર (જ્યોતિના દર્શન) ના વેગની માટે સાધારણુ યોગી છાત્ર શક્યો નથી ત્રીમૂલ્યના અવતાર ગણાતા મહાત્મ ચિત્ત-ય અને ગમ્ય, બધુ પરમ-એવ એ યનેના ગરીર જ્યોતિના આગિ ભાંનથી વિરમ થઈ જતા હતા એનાથી જે પર જે દગા છે તેમા મોઢ અથાનક પોગી જનર તો સરી પડી ગય છે આ નાનની યાસ પરપને ખમર હતી એવે તો એમને કહ્યુ હતુ કે 'હે ગાળી' તુ દેવે વધારે પડતુ કહુ ન પૂરીશ' એ ગણતા હતા 'ગાળી' તુ ગરી એ શક્તિના પ્રભાવને સહી શકે તેમ ન હતુ, એને તેમજે એમને એ પ્રશ્ન પૂજનાની મનાઈ કરી હતી પણ ત્રી રમણુ ભગવાનતુ નરીર વિવશ થયુ ન હતુ. એમતુ ચિત્ત એમને રશ હતુ આ પ્રમાણે રહેતુ એ અવતાર સિવાય બીજા સર્વને માટે દુરસાધ્ય છે

૫ 'બ્રહ્માત્મેષ્યની ભાવના નિર્વિક'પ સમાધિમા જ રહે છે પરમદસદેવતુ કથન છે કે નિર્વિક'પ સમાધિમા પાશ્વ્યા પછી ૨૧ વિવશથી વધારે વખત સરીરતુ છાત્ર રહેતુ અસભવિત છે ૧૪ પછુ ધર્મદ્વયમા આવા યોગી ૨૧ વિવશથી વધારે વખત છાત્રતા ન્હાતુ પ્રમાણુ છે જ નહિ માટે શ્રી રમણુ ભગવાનના અવતારે નિમે મોઢ સદેહ જ રહેતો નથી

૬ જાગ્રત, સ્વપ્ન અને મુદ્રામિતી દગાઓને પાર કરી તુરીયાવસ્થામા પહોચતુ ધણુ જ મુશ્કેલ ગણવામા આવે છે સમુલ્લુ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરવો હોય તો તે સમાધિમા થઈ શકે છે ખરો પણ નિર્વિક'કપ સમાધિ જેમા દૃ-દશ્યનો બેદ રહેતો નથી તેમા પ્રવેશ કરવો કદિન છે તેને પ્રાપ્ત કરી એ અવસ્થાને સહજ અવસ્થા બનાવી લેવી એ વળી એનાથી દુરસાધ્ય છે શકેરાચાર્ય આગિ પણ એ દશામા રહીને વ્યસતાર ચતા રવે અસભવિત નાગો હતો સમાધિ પૂરી થયા પછી જાગ્રત અવસ્થામા જ એ તેમજે પોતાનો જાગ્રત ચના થો હતો જાગ્રમુકિતની દશાતુ એમને

માત્ર અનુમાન જ હતું પરંતુ એમને તેની અનુભૂતિ મળી હતી કે નહિ એ વિવાદાસ્પદ છે જનક પણ એવા હતા કે નહિ એ કહી શકાતું નથી જનકના સંબંધમાં મોટામોટા આચાર્યોને પણ શકા થઈ હતી કે એ મુક્ત હતા યા નહિ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન વિશે કોઈને પ્રશ્ન જ નથી શરીરપાત થતા સુધી એમણે સોદમની ભાવનાપૂર્વક વ્યવહાર કર્યો હતો એવું સામર્થ્ય કોઈ અવતારી પુરુષ જ ધરાવી શકે છે શ્રી રમણભગવાન પણ એ જ પ્રકારે 'સોદમ'ની ભાવનાપૂર્વક દૈન્ય જ વ્યવહાર કરતા હતા. તો પછી એ અવતાર હતા એ હકીકત માટે કોઈ પ્રમાણની જરૂર જ શાની મહે ?

૭ શંકરાદિ શ્રેષ્ઠ યોગીઓને પણ માતાની અનુદા ન લેવાની બાબત આડખીલીરૂપ નીવડી હતી પણ ભગવાનના છવનમાં, માતાની આરા ન લેવાના હતાં એ એવી કોઈ આડખીલી જાણી થઈ ન હતી આમ છતાં રમણ ભગવાનના અવતાર પરત્વે કોઈને શકા મેંતી હોય તો તે શાસ્ત્રોની અને આપ્ત વાક્યોની વિરુદ્ધ છે એ કાર્તિકસ્વામીના અવતાર હતા એ હકીકત માટે નીચે મુજબના પ્રમાણ છે -

૧ ગણપતિ મુનીશ્રવણ કથન અને નાડી ગ્રંથોનું પ્રમાણ

૨ ગણપતિનું એ કથું છે કે જ્યારે મહર્ષિ પદ્મવ્રતનના મંદિરમાં હતા ત્યારે ૭ વર્ણુવાળા ૭ તારાઓએ એક રેખાંશે એમને ઘેરી લીધા હતા અને એ એક જ્યોતિના સમુદ્રમાં તરી રહ્યા હતા

૩ જે લોકો શ્રી રમણ ભગવાનને કાર્તિક સ્વામી માનીને સ્કંદ મહામંત્રની ઉપાસના કરે છે તેઓને તેનું ફળ મળેલું જોવામાં આવ્યું છે શ્રી રમણાષ્ટોત્તરમાં શ્રી રમણને કાર્તિકેયના અવતાર કહ્યા છે જેઓ એ રૂપે એમની પૂજન કરે છે તેમની મનકામનાઓ સફળ થતી રહી છે.

૪ શેવ સપ્રદાયના બધા લોકો જાનસંબંધરને કાર્તિકેયનો અવતાર માને છે. જે સ્થળે સંબંધગણને જ્યોતિના સ્વરૂપમાં સમુદ્ર બ્રહ્મને સાક્ષાત્કાર થયો હતો તે જ જગ્યાએ અને એટલી જ ઉંમરે શ્રી મહર્ષિને પણ

જ્યોતિના દર્શન થયા હતા સબધર વારિદ્ધ હતા, મદયિંછ પણ વારિદ્ધ હતા.

૫ સગુણ અહિનો સાક્ષાત્કાર થયા પછી તરત જ બધા ભાવોદ્ગોનો નાશ થયો નથી દરેક ભક્તના ચત્તિમા હાથુનાર માટે ઈશ્વરના દર્શનની પ્રાપ્તિ, એમનો વિરુદ્ધ, એમને માટે પરિતાપ અને એમની પુન પ્રાપ્તિ એવો ક્રમ જોનામા આવે છે પછી ઈશ્વર અને ભક્ત બન્ને આખીઆમણીની રમત રમે છે આ જ કારણથી ભક્ત સદાસત્ય એ કહ્યું હતું કે -

બાક કુદાયે જાત હે, નિર્મલ જાતિ કે મોહિ,
હિરદે સોં જમ ભય હો, મરદ બદોગો તેહિ

શ્રી રમણદેવની વાત અનોખી હતી અરણ્યાયમ મહાદેવના દર્શન કરતા જ બધાં એ ભાવાવેગ ગેમ ચાલ ગયો તેણે પાછું માથું ઊઠાવ્યું જ નહિ. એ સબધના રૂપમા હતા ત્યારે જ તેમના ભક્તિમાર્ગમા પડેના ભાવોનો આવેગ જીકીને પછી નજીકથી થયેયો હોવો જોઈએ નહિ તો આ અનંતામા બન્નું તેમ થતું અસંભવિત છે સબધજીની અતુબૂતિનો અન્ત એ જ શ્રી રમણમહર્ષિની અતુબૂતિનો આરભ છે

૬ જો પૂરંજામનો કોઈ સબધ જ ન હોય તો અરણ્યાયનેશનું નામ સાબળતા જ શ્રીમદર્ષિ ત્રી રીતે ભાવાવેગમા કુમી ગયા હતા ?

૭ જ્યારે એમને ખમત પણ ન હતી કે અરણ્યાયન કઈ બીજાનું નામ છે ત્યારે સુદા એમને એના તરફ પિતૃભાવની રીતે પેદા થયો હતો ? 'પિનાછની આરાધનુસાર એમને ત્યા જઈ છું' એમ સા માટે લખ્યું હતું ? ખિસ્તી નિશાળમા બા પિતૃભાવનાની એમને પ્રાપ્તિ થઈ ન હતી પુરજરપનુ ભાન હોય ત્યારે જ પિતૃભાવના છી શકે ને ? અત્રી પટ્ટાયવા પડેના 'અરણ્યગિરિ'ના રૂપની કાંઈ ભાવના જ એમને ન હતી, માટે સિદ્ધ થાય છે કે પિતૃભાવના પૂરંજામનું રમણમાત્ર હતું.

ઉપર આપેલી સુક્તિઓમાનો સમષ્ટિપે નિચા કરીએ તો મહર્ષિજીને કાર્તિકેયના અવતાર માનવામા યેઠ મુશ્કેલી જણાતી નથી

શ્રી મ્હાગુદેવનો અવતાર દુર્ગેના દયન માટે થયો ન હતો, વિવિધ ઉપદેશ આપવા માટે જ એમનો અવતાર થયો હતો અહી પ્રશ્ન એ ઊભો થાય છે કે આ અવતારનું ખાસ પ્રયોજન શું હતું ?

આ પ્રશ્નનો જવાબ આ પ્રમાણે આપી ગદ્ય ઉપનિષદોનો 'સર્વં ભલ્લિવદ્ બ્રહ્મ' નો સિદ્ધાંત આચરણુમા ન રહ્યો ત્યારે બુદ્ધાવતારની જરૂર ઊભી થઈ 'સમતા જ્ઞાનીઓનું લક્ષણ છે, અમે જ્ઞાનશૂન્ય છીએ એમને સમતાનું આચરણુ થઈ શકે તો પણ અમારે માટે તે આશ નથી', એના નિચાગાળા યોગેને માટે બુદ્ધદેવનો ઉપદેશ હતો એમના શિષ્યોએ 'સર્વં, શૂન્યમ્ શૂન્યમ્।' કહીને બ્રહ્મસ્થિતિની પુનઃ સ્થાપના કરવાની મહેનત કરવા માડી ત્યારે જ શ્રી શંકરાચાર્યની આવશ્યકતા ઊભી થઈ. એ પ્રત્યક્ષપણે ગૌડોની જોડે અધકચા ન હતા તેમણે કહ્યું 'જે દેખાય છે તે મનુષ્ય જ છે, જમ છે નિકંપ જ છે પણ તેનું જ્ઞાન સદ્ગુણ, ક્ષત્તિપદાર્થમા થઈ રહ્યું છે' આ જ્ઞાન થતું યથર્થ નથી એ બ્રહ્માત્મેક્ય જ્ઞાનના આચરણુમા ઉપયોગી નથી એ કેવળ પોથીમાનું રીગણુ યની જાન છે આથી વેદાંત કેટલાયે નિવાદોનું આસ્પદ બન્યું છે શ્રી શંકરાચાર્યે જગત્ અથવા નિયમ વાદસ્થતી નિવેચના કરીને બ્રહ્મિકસત્તાની સ્થાપના કરી હતી આત્મા, નિયતી દુષ્ટાની ઉપાસનાનો શો માર્ગ છે એ તેમણે પ્રતિપાદન કર્યું ન હતું, એમને એમના ઉપદેશમા ન્યૂનતા રહી ગઈ હતી એની પૂર્તિ માટે બોધકના એક અવતારની આવશ્યકતા જણાઈ આ પ્રમાણે શ્રી શંકરાચાર્યની પૂર્તિ કરવી એ જ શ્રી રમાજ ભગવાનના અવતારનું પ્રયોજન હતું

બુદ્ધભગવાને પ્રતિપાદિત કરેલા સમતાના પ્રધાનધર્મને શ્રી મહર્ષિજીએ જ્ઞાનીઓનું લક્ષણ જણાવ્યું આટલેથી જ એ અધકચા ન હતા પણ

તેમણે એમ પણ કહ્યું હતું કે લક્ષ્મણનું સાધન જ લક્ષ્મણ સાધન છે સાધક દશામા જે લક્ષ્મણ દોષ તે મિદ્ધા દશામા લક્ષ્મણ મની જન્ય છે મિદ્ધા દશાનું લક્ષણ, સાધક દશાનું લક્ષણ અને છે માટે સિદ્ધ દશાનું લક્ષણ જોઈથી હા સુરી આચાર્યશ્રીના ચાવી મકાચ તેમજ ચારણ જોઈએ

શ્રી શકિતાર્થજીની કલ્પવૃક્ષાનો શ્રી મંથિરજીએ સ્વીકાર કરી, તેમની જોમ જ દૃષ્ટા-દૃશ્ય વિવેક કર્યો એમનું જ નહિ પણ પોતાની પદ્ધતિ પ્રમાણે આત્મવિવેકનો તથા દૃષ્ટવિવેચનનો ચે ઉપદેશ કર્યો

ઉપનિષદનું કથન છે, પૂર્ણમદ, પૂર્ણમિદમ્ । મંથિરજીનો ઉપદેશ છે, " નાસ્તત્ય ચિન્તયેદ્વિદમ્ । ન ચા સ્વસ્ય તદયતામ્ । "

આ બંધી વાનોની અમીસા હવે પડીના 'અનુગ્રહ ખડ'મા ફરીશું

શ્રી રમણ મંથિર મ કરાચાર્યની બાવનાનું પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ હતા તેમણે ફનિયાને બતાવી આપ્યું હતું કે તુરીયાવસ્થાની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે અને થાય છે એનું પ્રમાણ એમનું પોતાનું જીવન જ હતું જન્મનના ઉદ્ધાર માટે એમણે માનવ શરીર ધાન્ય કર્યું હતું અને અધિકારીઓની ચોચતા અનુસાર એ અનુગ્રહ કરતા હતા એ સ્ત્રી અનુગ્રહની વાતો હવે પડીના 'અનુગ્રહ ખડ'મા આપી ઇ

૧

કલ્પાવૃક્ષના શાખની કથા અત્રે અન્યાને નહિ ચામુચ ખડ જોતા એ કથાનું ઋણ્ય અનોખું છે પ્રજાપતિએ ૧૩ ના અમ કાનિષ્ઠને શાપ આપ્યો કાનિષ્ઠ વિજ્ઞાનમય છે એને એમણે શાપને દીનદુષ્ટી નિરાસા ઉદ્ધારનું સાધન બનાવ્યું પરંતુ અવતારમા મન્નદેશા નક્ષિરોના સાક્ષાત્કારના પ્રમાણભૂત વેદોમા વાચ્યરૂપે પ્રતિપાદિત થયેલા તથા સાધાનનું જનનાને ખૂબ જ સુવન જણાતા કર્મમાર્ગનું પ્રતિપાદન કર્યું ખીજા અવતા મા એમણે વાત્સલ્યમય અગ્નિસોતને વહાવી દીધો, જે મંથિરજીને જ

લગ્ય હતો. આખરના અવતારમાં સર્વનું પર્વતસાન જે આત્માનેષા છે, જે સદ્ગત્સ્થિતિ છે, એનો જ ઉપદેશ કર્યો.

હાપન્યુગ માટે શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર હતા તો આ યુગને માટે શ્રી રમણદેવ હતા. ચાલે પાઠકો ! આપણે એમની અનુગ્રહલીલાનું પાન કરીએ.

આ ખડની સમાપ્તિ માતાની આજીજ્ઞાનો ઇનકાર કરી, લોકાનુ-ગ્રહની ખાત મદધિ છામે અગણિગિરિ પર સહેવાનો નિશ્ચય કર્યો એ ધનુષી થાય છે. અવતારમાં પ્રયોજનની સિદ્ધિની ગણના પ્રથમ હોય, તે અહીં સિદ્ધ થાય છે.

યજ્ઞિન્તા સ્થિરમુક્તયં બ્રહ્મતદ્રમણારમ્યમ્ ।

માત્રાવૃત્ય સમન્તાદાનન્દે નિદધાતુ ॥

અર્થ : જેનું ધ્યાન ધરવાથી સ્થિર મુક્તિ મળે છે એવું રમણ-હૃદી પ્રથમ આશમાં વ્યાપી જઈ મને આનંદમાં ગર્હ કરી દે.

— જુઓની ૨૨૧ ૧૬

શ્રી રમણચરિતામૃત

બીજો અંક : અનુચ્છ

મથમ ભાગ : અચ્છ તાંડવ

વિરુપાક્ષિગુહાનાથો વિરાજદવલાદિતિ : ।

રઘીપ્તનયન : પૂર્ણો રચિતાવલત્તદિવ : ॥

મધીર : પરમાચાર્ય. મુપ્રસન્ન ડમયપ્રદ : ।

દક્ષિણાસ્પનિમો ધીરો દક્ષિણાનિમુખ. સ્વરાદ ॥

વિરુપાક્ષિ ગુહામાં વાસ કરનાર, અચ્છ મૂર્તિદેવે વિરાજનાર, તેજસ્વી નયનોવાળા, પૂર્ણ, અચ્છ તાંડવ રચનાર, મધીર, પરમાચાર્ય, મુપ્રસન્ન, અણપદાન દેનાર, દક્ષિણામૂર્તિ મણુ, ધીર, દક્ષિણામુખી મુખવાળા આત્મનાથને (નમસ્કાર દે.)

ત્યાગીકમૂર્તિ, ધરતા જનરજનાથ
આ દેવ દક્ષિણ, કમલજી વામ, હસ્તે

પ્રકરણ પહેલું : ગિરીશ

“આ માત મારી” કહી પાર્વતીના ઉછરે
એકા ગણેશ નિરખી તવ મુગ્ધહૃદયમ્
આર્યેય “તાત મમ આ” કહી શબ્દ અકે
એકા નય, શિવજ્યે બહુ ભાડ કીધા

— રમણગીતા અ ૧૮-૨૨-૧૮

૧ ગણેશ સને ૧૮૮૧ માં શ્રી મહાગુરુશ્રીએ પ્રવાસ પર્વત
(પવનકુન્દર) ડાહીને અરણ્યાચન પદ્મનેજ પોતાનું શ્લોકો
બોલી દીધું સદગ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતા પુત્ર પોતાના સદગ્ધ ધ્યાનમાં
એકે એક પિતાની ગોપ્ત્રા મિત્રને એક જ ઉચિત ગણાય ને ?

અરણ્યગિરિ શહેરની પશ્ચિમે આવેલો છે મહિલા પશ્ચિમ ગોપુરમુખી
પામે પગાડ પર ચડનાના પગથીઆ બનાવેલા છે ત્યાંથી મોઢ પગાડ
પર ચઢે તો બંને બાજુએ એવી દ્રવીયે ગુપ્તો દેખાશે કે જે તપશ્ચર્યા
મોઢે અનુકૂળ ગણી મકાલ અહીં વૃક્ષોની કેટલીયે જાડી છે બંને બંને
ચારે માલુ ઘેરી હાથા પ્રસરી રહી છે આ જાડીઓ ક્યાંક ક્યાંક
એની ઘેરી છે તે ઉપરાંત જેની નાગે છે પદ્મ પર ચ તા ચડતા ચારે
તરફ નજર ફેડાવીએ તો અરણ્યાચનેશ્વર મહાદેવનું મહિર તેની પૂર્વે શહેર
શહેરની પૂર્વે માલુએ એક નજાર (આને હન્દ્રતીર્થ અથવા અમ્બ કુંડમ
કહે છે) તેની ચારે બાજુ મોગા ખેતરો સાગમગીચા દૂર ક્ષિતિજ પર
આમરા તથા પૃથ્વીને જોડી દેતી પર્વતની હા માળા આ બધું આખરે
મોહિન મરી છે એના માટે રૂઢિતિની મુદ્દતાના ઉપાસના પોતાના
દિવસના મમમજીથી ધ્યાનમાં પડી આ પાના પ ચડીને વનની સરે

ગાહ કરી મગ્ન લૂટે છે પન્માત્માના દયાનમા મગ્ન રોનાગ પણ આ પહાડને પોતાનું નેહાણુ મનાવે છે અને એમતમા ઓને ચારે તરફના સપ્તસૌ દેવની ખૂબી પર 'રાગી' અર્થ કે અને ને પન્માત્માએ એ મધુ નમતમા સંજ્ઞુ છે તેની અનંત ત્રિબૂતિઓના દયાનમા લીન થઈ ગય છે ગ્રાહ બકતે ઠીક જ કહ્યું છે કે, "માન પિતાના અનેક મહેલો છે તેમાના ગમે તે મહેલમા હું જુ તો મને કોણુ શકનાર છે ?" આ વાત અહીંની પહાડી ગુફાઓને મનખ લાગુ પડે છે

સદગુરુ સ્વામીની ગુફા : રસ્તામા પહાડની તળેડીમા જ સૌથી પહેલી જે ગુફા છે, તે પહેલા નહેવાલાયક ન હતી તો યે ગ્રાહ બેઠો તેમા રોતા હતા એક રખન તેમા એક ઝળવારની સાણુ રચ્યા હતા તેમની યાદગીરીમા આ ગુફાનું નામ સદગુરુ સ્વામીની ગુફા મખવામા આવ્યું

આ ગુફાથી થોડે ઉપર એક મંદિર છે, જેનું નામ 'ગુપ્ત નમ ગિરાનર' છે આ પણુ એક પ્રકારની ગુફા જ છે લેખિ તેને મંદિર જ ગણે છે

વિરપાક્ષિ ગુફા : ઉપર ચડતા 'વિરપાક્ષિ ગુફા' આવે કે પહાડ પરની બધી ગુફાઓમા આ ગુફા ધણી મશહૂર છે જિહિ પર ચડ્યા તેદિવસથી શ્રી રમણદેવ આ જ ગુફામા રહેવા લાગ્યા હતા આ ગુફાનો આકાર ઊંચા જેવો છે જ્યારે તેમા દવા જેવેથી પ્રવેશે છે ત્યારે તેમા ઊંચારનો નાફ સંભળાય છે તેમા વિરપાક્ષિદેવ નામના એક સિંહ પુગળી સમાધિ છે, જેના પરથી તેનું આ નામ પડ્યું છે તેની માનિષ્ટા વિરપાક્ષિ સ્વામીના સંપ્રદાય વાળા લોકોની છે જ્યારે શ્રી રમણદેવ પહાડ પર પહોંચ્યા ત્યારે તે ગુફાની માનિષ્ટા વિષે એક મુકદ્દમો ચાલતો હતો ગુફાને સાકસદ મખવાનું અર્થ જુને આવતા સંજ્ઞાનેના દાનમાથી નીમળતુ હતું પણ આ આનંદ નહિ જેવી જ હતી, એવે મુકદ્દમો લડતા અને પક્ષોમાથી એકેનું તેના પ્રત્યે ઠીક લક્ષ પણુ ન હતું આથી જેને મને તે ગુફામા ન્દી શકતુ હતું ગ્રાહ શકનાર ન હતું

શુદ્ધનમઃશિવાય પહેલાં તો શ્રીશૈલ પર રહેતા હતા. વીર શૈવોમાં એ પ્રસિદ્ધ ભક્ત ગણાતા હતા. તેમની ઇચ્છા અરણ્યાયત્ર જવાની થતાં, એ વિરપાક્ષિદેવ નામના એક ભક્તને સાથે લઈને, ઉત્તર તરફ ભ્રમણ કરતાં કરતાં તથા રસ્તામાં અગત્ય અમરકોશ બતાવતાં બતાવતાં અરણ્યાયત્ર આવી પહોંચ્યા, જ્યાં બંને જુદી જુદી ગુફાઓમાં રહેવા લાગ્યા. એ બંનેનાં નામ પરથી ગુફાઓનાં ઉપરોક્ત નામો પડી ગયાં. બંને ગુફાઓમાંથી વિરપાક્ષિ ગુફા જ અધિક રહેવાયોગ્ય છે.

આશ્રગુફા : વિરપાક્ષિ ગુફાની ઉત્તર દિશામાં ‘મુક્તિપાલતીર્થ (સ્તન્ય તીર્થ)’ છે, તેની પાસે એક આંખો છે, જેની નીચે એક ગુફા છે. આડનાં નામ પરથી ગુફાનું નામ ‘આશ્રગુફા’ પડી ગયું, ત્યારથી તે એ જ નામે જાણીતું છે.

તે વખતે આશ્રગુફા શ્રી મંદિરના ઝોડાણને ક્ષાયક ન હતી. કેટલાક દિવસ વીત્યા પછી ચોગમાર્ગના પ્રેમી શ્રી ગંગાચાર્ય નામના એક સન્નજને પોતાના બાઈ રામાનુજચાર્યની જોડે ત્યાં આવી ગુફા પર પડેલા મોટા પથ્થરને કોતરવાની પોષ્ઠ કાળી ગુફાને પહેાળી બનાવરાવી. આગલા ભાગમાં એક નાની દિવાલ પણ બાંધાવી અને તેમાં એક દરવાજો મુકાવી તાળું લગાડવાની ગોઠવણ કરી. આ પ્રમાણે એ ગુફાને રહેવાયોગ્ય બનાવવામાં આવી હતી જેનાળામાં વિરપાક્ષિ ગુફાની અંદર હવા આવતી નથી. અંદર પણ ગરમી વધારે રહે છે. પાણીનો બદોબસ્ત પણ કેંઈક મુશ્કેલીથી યાવ છે મુક્તિપાલ તીર્થની વાત એવી નથી તેમાં સદા મીઠું પાણી બરેબર રહે છે લોકોની માન્યતા છે કે શુદ્ધ નમઃ શિવાયની પાસે આવેલું ‘પાતીર્થ’ શ્રી શંકરના અંગૂઠાની ઠેસથી પેદા થયું છે, અને ‘મુક્તિપાલ તીર્થ’ને કોઈ અગ્નિકાળે પ્રસાદ માને છે.

***સ્કંદાશ્રમ :** આમ્રગુફા અને વિરપાક્ષિ ગુફાથી કંઈક વધારે જીએ ચડવાથી શ્રી રકદાશ્રમ આવે છે તેની પામે પાળીનું એક ઝંભુ વહે છે એક નાનકડો બામ છે, જેમા આમા અને નાળિયેરીઓ છે આ આશ્રમ પદાર્થનું હ્રદય તેવું એવો લાગે છે શરદેરમાથી આ આશ્રમ નજરે પડે છે તે બહુ સુંદર છે. ત્યાં રમોછ કરવા માટે એક અને ઝેવા માટે એક એમ બે ઓરડીઓ છે પાસે બે ઓળવાઓ પણ છે

શ્રી રકદાશ્રમ, વિરપાક્ષિ તથા આમ્રગુફામા શ્રી મહર્ષિ^૧ મોક્ષમ અનુસાર વારાફરતી રહેતા હતા છતાં યે એમનું મુખ્ય મહેશાણુ વિરપાક્ષિ ગુફા જ હતું એ ગમે ત્યાં રહે તો પણ પળનિરવામી એમની જાણની માફક જોડે જ રહેતા હતા આધારના પદાર્થો પહાડ પર જ મળી ગેતા દિવસે દિવસે ભક્તોની સખ્યા વધતી જ ચાલી કોઇ ને કોઇ બારે ઉમગમા ચાવી જઈ, શ્રી મહર્ષિ^૧ને બિશ્વા આપી દેતું હતું આ સિવાય જ્યારે પણ જરૂર પડતી ત્યારે પળનિરવામી ગામમા જઈને બિશ્વા માગી લાવતા

કીરીમ કોઠા : શ્રી મહર્ષિ^૧ પહાડ પર રહેતા હતા તે વખતે કીરી-મ ગામનો બારે ઉપદ્રવ હતો પણ તેમના તગ્મથી એ જંતુઓને કોઈપણ જાતની તકલીફ આપવામા આવતી નહિ એ કહેતા કે 'આ તેઓનું ઘર છે, આપણે તો દેવજ મનમાન છીએ તેઓને હેરાન કરવાનો આપણને હક્ક જ નથી' શ્રી મહર્ષિ^૧ આ જાનતને એવી ૧૬ સુરી માનના હતા કે તેમણે વીંછીઓ તથા સાપોને સુદા પ્રાંતપણુ જાનની તકલીફ આપી ન હતી વીંછીઓએ એમને ત્રણ વખત કષ્ણ માર્યો હતો પણ એમને એ ચડ્યું ન હતું કદાચ એમનું શરીરતત્ત્વ જ એવા પ્રકારનું હતું કે એ ચડે નહિ સાપોએ એમને પ્રાંત જાનની ઇજા કરી ન હતી

૧ આ આશ્રમ ભગવાન શ્રી રામજી મહર્ષિ એ પોતે રથાપેલા કહેવાય છે ત્યાં પ્રયાગ પડી પાસે ચાલીનું એક ઝંભુ પૂરી નીકળુ જોને ભક્તોએ પહોંચ બનાવીને, તેની પાસે આશ્રમની રથાપના કરી હતી

એક દિન સ રક દાશ્રમમાં એક સાપ આવી લાગ્યો તે વખતે શ્રી મહર્ષિના માતાજી ત્યાં જ હતા હતા એ બૂબ જ ગમતાઇ ગયા શ્રી મહર્ષિ દાંતિપૂર્વક સાપની નજીક ગયા કે તત્કાલ સાપ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો તે મે પત્યશૈની વચ્ચે બગાઇ ગયો અને ત્યાંથી ફેણ ફેલાવીને શ્રી મહર્ષિ તરફ સ્થિર દષ્ટિએ જોવા લાગ્યો મ નિંજી પણ એકી ટમે એના સામું જોઇ નહા આ પ્રભાણે આ સમોહન ક્રિયા થોડો વખત ચાલુ રહી એમણે શ્રી મહર્ષિની સહૃદયતામાં આપનો વિશ્વાસ ખેંસી ગયો એ એમની પાસે આવવા લાગ્યો અને એમના પગ સુધી આવી નાગ્યો એટલે એમણે પોતાનો પગ ખમેડી લીધો સાપ પણ પગી ચાલ્યો ગયો આ નાગ જ પ્રેલી થે વાગ એમના દર્શન મારે આગ્યા કે તો હતો તે મ નિંજીની બા પાસે જતો, એમણે સુની કે એમના પર ચઢી જવાનો અથવા એમના બોળામાં ખેસવાનો તે પ્રયત્ન કરતો આ સાપ અને આશ્રમના મોશ વચ્ચે બારે દોસ્તી હતી તેઓ પોતાની સ્વાભાવિક દરમનાનટ બૂલીને આપસમાં મોહાનત બતાવતા હતા શ્રી મહર્ષિ કહે છે કે જ્યારે મોઝ કળા પૂરીને નાચવા લાગતા ત્યારે સાપ પણ તેમની સાથે પોતાની ફેણ ફેલાવીને નાચવા મડી પડતો હતો

ખિસકોલીઓ, કાગડા તથા ચકલીઓ : ઝેરી જંતુઓ પર શ્રી જમણદેવની આગ્રહી બધી કૃપા હતી તો પછી ખિસકોલીઓ, કાગડા તથા ચકલીઓ પર એમનો શ્રેમ ધણો હોય એમાં શી નવાઇ? આ બધા શ્રી મહર્ષિના હાથમાંથી મેના ખાતા તથા પાણી પીતા એક કાગડી દરોજ સરાઈ પોતાના બન્યા એમને રાસો જ મૂકી જતી હતી બન્યાઓને બૂબ લાગતી ત્યારે તેઓ ‘કા કા કરી મૂકતા એટલે શ્રી મહર્ષિ તેઓને કંઈક ખાનાતુ આપતા સર્વ પ્રત્યે સમભાવ રાખવાની એમની બુદ્ધિમાં પક્ષી ઓથી માંડીને સૌ કોઈને વિશ્વાસ ખેંસી ગયા હતા ગીતાજી પણ કહે છે -

सर्वभूतस्य मात्मानं सर्वं भूतानि चात्मनि ।

ईक्षते योगयुक्ता मा सर्वत्र समदर्शन ॥

શેઝે થયેલ ચુકતાભા, મર્ચન સમદષ્ટિ તે,
દેખે સૌ ભૂતમા આત્મા ને સૌ ભૂતોય આત્મમા

અ ૬ - ૧૨૯/૬ ૨૮

પાંદરા : પશુપક્ષીઓમા વાદળાઓની માણસની સારે અધિક સમા-
નતા માલુમ પડે છે વાદળાની મઠે જ શ્રી રમણ દ્રને વિનય અપાવ્યો હતો
પાંડ પર નિનાસ કરતા એ વખતે શ્રી રમણ ભગવાન પામે વાદળાઓ
પણુ આનતા એ તેઓના ટટાફિસાદ પતાવતા, તેઓના રાજતત્રમા ભાગ
લેતા અને તેઓની જોડે દર્શીભગીને જોતા હતા ભગવાન વાદળાની બાપા
મણુતા હતા એ તેઓની જોડે વાતચીત કરી શકતા તેમણે તેઓને
ધ્યાનપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો હતો એ કહેતા કે 'વાદળાઓમા રાગ, લુદ્ધ,
સધિ વિગેરે હોય છે કોઈ વાદળે માણુઓની જોડે સ્ત્રીને પાડો જાય તો
સાધારણુ રીતે તેને ટેળામા દાખન કરવામા આવતો નથી તે એ ટેળા
માટે અદ્યત જોવો બની જાય છે' પણુ શ્રી રમણજીએ આ નિયમ લાગુ
પડતો ન હતો એમની જોડે જોવામા દોષ મનાતો ન હતો કોઈ દોષ ના
વાદળાઓના જુદા જુદા રંગો વચ્ચે જમ્મ જમ્મ માથ ત્યારે ફેસરો પનાનવા
વાદળાઓ શ્રી રમણ ભગવાન પામે આવી પડોયતા ભગવાન પણુ બને
જોની જુગાની સાબળીને ચુકદો આપતા જો કે શ્રી રમણજીએ પન જનિએ
કહેલી જતુબાપા સમજી શકતા ન હતા છતાં ચે તેમના સર્વોત્તમ પ્રેમને
કારણે બધા જીવજતુઓ એમને વરા જ રહેતા આ બાનતમા એક બે
વાતો સાબળના જેવી છે

વાદળના રાગએ એક વખત વાદળના એક નાના બચ્ચાને બદમ
બરી લીધા બચ્ચુ બેમાન થઈ ગયુ એને મરી ગયેનુ સમજીને રાગ એને
ત્યા જ છોડી ચા'તો ગયો એ નાનુ બચ્ચુ થોડા વખત પછી બાનમા
આવતા લગણતુ લગણતુ વિરૂપાક્ષિ ગુફા આગળ પડેચ્ચુ લગણતુ
હોવાથી એનુ નામ 'નાડિ' (લગડો) રાખવામા આવ્યુ ગુફામા જેટા

આશ્રમનાગીઓએ એની મેરાચાકી કરી પાચ ૭ દિવસ પછી 'નોડિ'ની ન્યાતના વાગ્યોએ એ રહેથી નીકળ્યા માગ્યોની જોડે રહેવા જતા મે એ રિંગે કશી પચાન ન કરતા તેઓએ 'નોડિ'ને પાઠો પોતાની ટોળીમા દાખલ કરી દીધો 'નોડિ'એ પેના ગમ્મની તદ્દ નિદેશ કરીને શ્રી મહર્ષિને જાણ્યું સુ ક 'એણે જ મને મટકા બધાં દના' આ બનાવ પડી કોઇ માઇ ના એ વાત્રાઓની ટોળી આશ્રમમા આવી પોચતી અને તેઓ શ્રી મહર્ષિના કોઇ સમાવાય તે રીને સન્કા પામીને પાઠા કરતા 'નોડિ' તો અચકાયા વગર શ્રી મહર્ષિના જોણામા બેગી જતો અને બીજાઓ પર શેફ કરતો

'નોડિ' ધનુ જ સાફ રહેતો હતો પણ એનો સ્વભાવ ચીડિયો હતો ખાતી વેળાએ તે અનાજનો એક તણો મે નીચે પડવા દેતો નહિ માઇ વાગ બૂલથી મે એક બે દાણા પડી જતા તો ઝટ વીણી લઇ ખાઇ જતો એક દિવસ કોઇ કાચુસા 'નોડિ'એ થોડું ખાનાનું બાક્યુ એને શ્રી મહર્ષિદેવે એને ટોક્યો, 'અ બાક્યુ ? એમ કહુ એ ઠીક નથી' આ શબ્દો સાંભળી 'નોડિ' ગુસ્સે થયો અને શ્રી મહર્ષિની આખ પર તમાચો લગાવી દીધો પણ એ લપડાક સખત ન હતી આ ગુનાને લીધે ટેલકાક દિવસ માટે જોણામા બેસનાનો એનો હક્ક છીનવી લેવામા આવ્યો આથી એને બહુ પસ્તાવો થયો શ્રી મહર્ષુ ભગવાનના પગે પડીને તે જાતજાનના કાવાનાવા ક ના લાગ્યો, એટલે તેમને દયા આવી અને 'નોડિ'ને ફરી પાઠો જોણામા બેસનાનો હક્ક મળી ગયો નોડિનો આ બીજો વાક હતો

નોડિનો પહેલો વાક આ પ્રમાણે હતો શ્રી મહર્ષિદેવ એક દિવસ નોડિ માટે ગરમ દૂધ ફૂકાને કહુ કરી ન્હા દના નોડિને એવો બ્રમ થયો કે શ્રી મહર્ષિ એનું દૂધ ખી જન છે કેધે ભરાઇ તેણે શ્રી મહર્ષિને ફટકો લગાવી દીધો પછી જ્યારે એને પોતાની બૂન સમજાઇ ત્યારે પોતાની મેળે જઇને

કાનાનાયા કર્યા અને શ્રી મહર્ષિના ઘોળામા ગમગીન સૂત બનાવીને બેસી ગયો. એ વેળાએ શ્રી મહર્ષિને ખાસ કંઈ વાચ્યું નહતું એને એનો વાકે જ્યદી માફ કંવામા આગ્યો હતો.

એક દિવસ દસતા દસતા શ્રી નમણુ ભગવાને તેને કહ્યું 'નોડિ તુ ત્યારે મન બની જશે ત્યારે તુ અમને બાગ્યે જ વા કરીશ' આશરેની વાત છે કે નોડિ સાચેસાચ પોતાની ટોળીનો મન બની ગયો. જ્યારથી એને શ્રી મહર્ષિનો આશ્રય મળ્યો હતો ત્યારથી એની ટોળીના બધા રાદગ એની તરફ દબાવત-આમરૂની નજરે જોના હતા ટોળીમા ત્રણ બુદ્ધિઓ ટોવા ઝા ટોળીવાળાઓએ 'નોડિ'ને જ રાજ ચૂટયો એ વખતે શ્રી મહર્ષિ આશ્રમમા નહતા પોતાનો રાજ્યાભિષેક આશ્રમમા થય એવી નોડિની ઇચ્છા હતી પણ શ્રી મહર્ષિ ન હોવાથી તેને બારે નિરાગા થઈ આ નિરાસાને કારણે હો અથવા તો રાજ્ય મળવાના અવદને કારણે હો અથવા બીજા કોઈ કારણે, નોડિ અને તેની પ્રજાએ આશ્રમમા બધા પ્રકારેના નાશ કરી દીધો. શ્રી મહર્ષિ ખાજ કર્યા અને ઝાડોની પાંચમાથી જોધને અજાયબી પામ્યા કે નોડિના નિરાદેશોએ આમ કેમ કયું હશે? બીજો દિવસે એ મો સાફ કરી રહ્યા હતા એ વખતે નોડિ ત્યા આગ્યો તે પરેયાની જેમ એમની પાસે ગયો નહિ પાસેના ઝાડ પર ચઢીને સૌથી ઊંચી ડાળીને ખૂમ જોરથી હવાવના લાગ્યો (આ પ્રમાણે વાદરાઓનો રાજ જ કહે છે) પણ તેનીએ ઊતરી શ્રી મહર્ષિની પાસે આવીને બેસી ગયો. આગલા રાત્રીએ ત્યા આવીને નોડિને સરામ કરી ત્યારે શ્રી મહર્ષિને ખમર પડી કે એમનો એ વાદરો રાજ બ-જો હતો જ્યારે શ્રી મહર્ષિ જમવા બેઠા ત્યારે નોડિ તેમની પગતમા બેઠો નહિ તે બુપડીમાથી બહાર ગયો લોકો એની પાછા ગયા અને જેતુ તો એ પોતાના અનુયાયીઓની વચ્ચે બેઠો હતો તેની બાલુમા તેની ત્રણ રાણીઓ બેઠી હતી વાદરાઓમા એવી પ્રથા જોવામા આવે છે કે જૂના રાજની રાણીઓ નવા રાજની રાણીઓ બની નય છે

આ બધાં કારણોને લીધે પોતાના અનુયાયીઓના ખાવા પહેલાં નોંડિ ખાવાનું પસંદ કરતો ન હતો. આ પ્રસંગે આશ્રમ તરફથી એ બધા વાંદરાઓને ભોજન આપવામાં આવ્યું હતું.

નોંડિને ૭ સંતાન હતાં, એ બધાં પ્રત્યે આશ્રમવાળાઓને લાગણી હતી. કેટલાક દિવસ પછી દિવાનના કાવત્રાને લીધે નોંડિને પોતાનું રાજ શુભાવધુનું પડ્યું. આથી પોતાનાં બચ્ચાં જોડે તેને લુદ્ધ રહેવું પડ્યું. શ્રી મહર્ષિ સ્કંદાશ્રમ છોડીને રમગુઆશ્રમમાં રહેવા લાગ્યા તે અરસામાં એક દિવસ નોંડિ એમની શોધમાં ત્યાં આવી પહોંચ્યો. પછી દર પખવાડીએ તે શ્રી મહર્ષિનાં ફર્માનાથે આવ્યા કરતો હતો.

વાંદરાઓનો ક્રોધ ક્ષણિક હોય છે. વાંદરાઓનો એક બુદ્ધો આગેવાન બિમાર પડ્યો અને મરણ પામે આવી લાગ્યું. તે ક્રોધ ટાળી જોડે જીવ રાકતો ન હતો એટલે તે આશ્રમની પામેજ ગદી પડ્યો. સવારે શ્રી મહર્ષિએ તેને જોયો ત્યારે એ વાંદરાઓને ઝાઝ પર મેસીને વિલાપ કરતા સાંભળ્યા. પહેલાં જ્યારે આ બુદ્ધો રાજન હતો ત્યારે આ બંને વાંદરાને તેણે ન્યાતબદાર કર્યા હતા. હવે એ બંને એ અધિકાર પર આવી ગયા હતા. છતાંયે તેમનામાં વેર લેવાની લેશ પણ જતિ ન હતી. તેઓનું દુઃખ જોઈને દિલ પાણીપાણી થઈ જતું હતું. શ્રી મહર્ષિએ પેલા બિમાર વાંદરાને ઉપાડ્યો અને પોતાના સાથળ પર સુવડાવી દીધો. પણ તેના છવવાની કંઈ આશા ન હતી. પેલા બંને વાંદરા પોતાના બાઈની મરણવેદના જોઈ રહ્યા હતા. જ્યારે શ્રી મહર્ષિએ બુદ્ધ વાંદરાને એક સાથળ પરથી બીજા સાથળ પર ફેરવવા માંડ્યો ત્યારે એના દાત એમના સાથળમાં ઘૂસી ગયા હતા. એની નિશાનીઓ શ્રી મહર્ષિના સાથળ પર પડી ગઈ હતી. થોડી વારમાં ચાસ પાડીને વાંદરાઓના રાજનએ પ્રાણ છોડી દીધા. પછી શ્રી મહર્ષિએ એના રાજનને દૂધ તથા પાણીથી નહવરાવ્યું, અને એના ચડેરા પર વિભૂતિ લગાવી, બાઈનું આપું શરીર કપડાવી દંકાવ્યું. ધૂપ, દીપ વિગેરે કરવામાં

આત્મ અને પત્ની એનું મન દ્વંદ્વાવવામાં આત્મ એ વખતે એ વાદના મુખ પર મન્યાનીના એનું તેજ અર્થત્ રાત્રિ ચમન ગદી હતી

લેખે કરે છે કે વાદ એમાં આમાંની વાગણી એકી રીતે છે પણ એ વાત સાચી જણાતી નથી એક દિવસ શ્રી રમણદેવ થોડા બકતો જોડે અમર્યાયળી પ્રદક્ષિણા કરવા નીકળ્યા હતા અપોત્તો અમય હતો પચ્ચે યમન મહિર મુંધી પહોચના મુંધીમાં તો અવા તડકાને લીધે થાકીને લેખયોધ થઈ ગયા તે વખતે પામે જ વાદરાઓની એક ટોપી હતી લેખોએ નજીકના જાણુના જાડો પ મઢીને એની ડાળીએ એવી જોડ્યી હસાવી કે જેતજેનામાં મેકડો પાકા જાણુ જાળીન પર દુબડી પડવા અને મોઢપણુ જાતની રાકા ન રહે એવા આતર વાદરાઓ પોતે ત્યાંથી ધણે દૂર ચાલ્યા ગયા તેઓ પોતાની કૃતજ્ઞતા જ અતાવવા માગતા હતા જાણુની મિજગ્યાનીથી મધાનો થાક ચાલ્યો ગયો અને મૌ તાજ શરૂ ગયા

વાદ : આ જ પ્રમાણે એક વાદ પણ કોઈ કોઈ નાર મિત્રભાવે આશ્રમની પાસે આજ્યા કરતો હતો એની મજવાની રીત પત્ની જ માલૂમ પડતુ કે તે મિત્રભાવે જ આવતો હતો શ્રી મહર્ષિ કહેતા કે એ વખતે દિવસ કોઈ પણ જાતનો નિકળ પેના મનો ન હતો પણ બકતો તો બમબીત ખની રાખ પ્રિયે ક્રૂકતા અને તેને નસાડી ચૂકતા અને વાદ પણ મિત્રભાવે પાડો ચાલ્યો જતો

એક દિવસ મેણુ જાણે કેમ એ વાદ ગુરુએ ચક્રને આશ્રમ પામે આવી લાગ્યા જાડ પર જે વાદરાઓ જોઈ હતા તેમાંના થોડાક એની મજાના સાબળીને ચન્દર કપેી ઊઠવા અને જાડ પત્ની નીચે પડી ગયા વાદ તેઓને ખાઈ ગયો, પણ આ એક જ અપવાદ હતો પણ પર એ વાદ મિત્રભાવે આજ્યા કરતો હતો

શ્રી અમલુ ભગવાનના જીવનમાં આવી અનેક ઘટનાઓ છે એમને તો ‘ ચમુર્ધવ કુટુમ્બકમ્ । વસુધા જ કુટુબ ’ હતું.

હે રમણુ ભગવાન! પશુપક્ષી અને મનુષ્યોમાં આપની સમૃદ્ધિ હતી. આપ માત્ર પલાક પર નહિ, પણ આખી દુનિયા પર રાજ કરતા હતા. જે વાત્સલ્યનો અનુભવ આપ આપના પિતાના ખોળામાં કરી ગયા હતા એ જ વાત્સલ્ય વડે આપે સમરાચર સંસારનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો. જે અમૃત-ધાગના પાનમાં આપ મસ્ત રહેતા એ જ અમૃતનું પાન બધા આપની પામેથી કરતા હતા આપ જ ગિરીશ હતા. આ જ કારણસર સાપ આપની સમક્ષ નાચતો હતો આપ કાતિકે સ્વામીના અવતાર હતા એટલે તો આપના મોશિ એ સાપને લગાઈ ઇજ કરતા ન હતા. આપના રાજ્યમાં કોઈ દુઃખી રહેતું ન હતું અને રહે તો આપ જ એની સેવાશુશ્રૂષા કરતા હતા. આપની પ્રભુતા રામની પ્રભુતા જેવી હતી. શ્રીરામ પોતાની પ્રજાની રક્ષા પિતાની જેમ કરતા હતા એ પ્રમાણે અમારે માટે આપ જ પિતા હતા.

પ્રકરણ બીજું : અંથોનું વાંચન

શ્રી રમણદેવ સદૃશસમાધિમાં આશ્વ રહેતા હતા. જે પદ્મું વેદાન્ત પણ વર્ણન કરી ચકતું નથી, એવું પદ એમણે મેળવી લીધું હતું. આહી સ્થિતિનું વર્ણન કરતાં વેદાન્તે કહ્યું છે કે :

યતો વાચો નિવર્તન્તે અપ્રાપ્ય મનસા સહ ।

શ્રી મહર્ષિ રમણે એજ બ્રહ્મસત્તાની જોડે પોતાની એકતા સાધી હતી. પણ એમને અંથોના અભ્યાસની શી જરૂર રહે ? તેઓશ્રી જે કંઈ શાસ્ત્ર-

અર્થા કરતા તે પોતાને માટે નદિ એમને તો એની લગાડે ૧૮૦ ન હતી પણ એમના ચરણોમા એમને કૃતકૃત્ય થવા માટે કેટલા મે લોજ આવતા, તેમને અનેક પ્રકારની શકાઓ થતી એટલે શ્રી અભ્યુદય તેઓને નરકની રીત એવી મુગમનાથી બતાવતા કે જેથી તે તેમનાથી તરત સમજી શકાતી.

કેટલાક ગાંધોના અર્થ અવદાનમા જાણીતા છે પણ પ્રથોના વાચન વિના એ જાણીતા અર્થોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતુ નથી બીજી વાત એવી છે કે શાસ્ત્રાર્થનાં નિર્ણયની બાબતમા અનેક શકાઓ જોવા થાય છે જુદા જુદા સોંકોના જુદા જુદા સંપ્રદાયો અનુસાર ગાંધોનો સમન્વય કરીને શકાઓનુ સમાધાન કરવું એ દિવિત છે પ્રથો વાચ્યા વિના જુદા જુદા સંપ્રદાયોનો, જુદા જુદા પૂર્વ અને અપર સદ્ગોનો ઉપક્રમ તથા ઉપસહાર સમજી શકાતો નથી એટલે અર્થનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી ત્રીજી કારણ એ છે કે કોઈ મેઈ લેડે પન્નાવે જાણવાને ઉત્કૃષ્ટ દોષ છે પરંતુ ઉપાસનાની પદ્ધતિ જાણવાનુ સામર્થ્ય તેઓનામા હોવું નથી એટલે તેઓથી મદજુ કરી શકાય એવી વાતો જ તેમને બતાવવી પડે છે આ જણે કાણોસર શ્રી મહર્ષિને પ્રથોનુ અનસોકન કરવાની જરૂર જોવી થઈ હતી.

જ્યારે પળનિશ્વામી નાયકરજીના બાગમા રહેતા હતા ત્યારે કુમ્ભડના વખતમા નાગવિગરનામી પુસ્તકાલયમાથી પુસ્તકો લાવીને વાચવાની બારે મહેનત કરતા હતા તામિય બાપાના કેવલ નરનીત, વાગિષ આદિ વેદાન્તના પ્રથો વાચવામા એમને બારે કુસ્કેલી પડતી હતી તે વખતે શ્રી મહર્ષિજી એ પુસ્તકો વાચીને તેઓનો સરળ અર્થ લખી આપતા, જે વાચીને લોકોને ભારે અભાસી થતી મહર્ષિજી મૂળે જુદિશાળી હતા અને એ વખતે તેમને જીજ્ઞાસાર્થની પ્રાપ્તિ થઈ ચૂકી હતી એટલે જે કંઈ વાચતા તે જલદી સમજી જતા હતા એમની કંપનાશકિત (ધારણશકિત) પણ અપૂર્વ હતી, એટલે આવી નાની નાની વાતોની એમને માટે કંઈ વિસાત જ ન હતી.

શ્રી રમણુદેવ વિરૂપાક્ષિ ગુફામાં ગહેતા હતા ત્યારે તેમના જાકતોમાં , ગલીગમ્ શેરયર નામના એક સજ્જન હતા એ ગમબક્ત હતા મ્યુનિ-
મિપન ઓવગસિયર હતા યોગશાસ્ત્ર જાનુવાની ઇન્દ્રજી એમણે સ્વામી
વિવેકાનંદજીના ગળયોગ, જ્ઞાનયોગ આદિ ત્રયે વાચ્યા હતા પણ તેમના
મનમાં આ વિષય પરત્વે કંઈ શંકાઓ રહ્યા કરતી હતી એનું સમા-
ધાન જાણુરાત્રી ઇન્દ્રજી એ જ્યાં જ પુસ્તકો લઈને એ એક નિરસ
રમણુદેવ પામે પઠેઆ રમણુદેવ કાગળની નાની કાપડીઓ પર એમની
શંકાઓનું સમાધાન લખી આપતા હતા આવી કાપડીઓનું એક બહુ
પાઞ્જીથી ગલીગમ્ ગોપ્યગના ઘરમાંથી મળી આવ્યું હતું એમના મરણ
પછી એમના મોગભાઈ કૃષ્ણય્યરે એ બહુ શ્રી મહર્ષિને પાછું સોંપી દીધું
હતું પછી એ બંધી કાપડીઓમાંના લખાણને એક પુસ્તકનું ૨૧૩૫ આપ-
વામાં આવ્યું અને એનું નામ 'આત્માનુસંધાન' ગણવામાં આવ્યું
મહર્ષિજીની જ્ઞાનાઓમાં 'આત્માનુસંધાન'નું સ્થાન પ્રથમ છે

એ જ પ્રમાણે બીજા લોગે પણ પુસ્તકો લાવતા અને પોતાની
શંકાઓનું નિવારણ મેળવી લેતા ચિત્તચરમના એક શાસ્ત્રી શ્રી શંકરા-
ચાર્યનો 'વિવેકચૂડામણિ' ત્રય પોતાની જોડે લઈ આવ્યા હતા પણ નિસ્વામી
પણ કેટલીક ચોપડીઓ લઈ આવ્યા હતા મહર્ષિજીને જ્ઞાનગાત્રનું જ્ઞાન
શ્રવણથી ઘણું પ્રાપ્ત થયું હતું જુદી જુદી બાબતો બતાવનાર જોડે વાત-
ચીત કરતા કરતા તેમણે એ બાબતો શીખી લીધી હતી આ પ્રમાણે તેમને
અસ્ફુટ, તેલુગુ મળ્યાજમ્ રિગ્વેદભાષ્યો સાબળીને જ શીખી લીધી હતી
પછી જેમ જેમ ચોપડીઓ મળતી ગઈ તેમ તેમ જુદી જુદી બાબતોમાં
મારી રીતે જાનવાનું અને ચોપડીઓ લખવાનું પાણિય એમને પ્રાપ્ત
થયું હતું

મહર્ષિજીએ બહિતમય ગીતો હાથે પાછું વેદાત્મકજનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત
કયું હતું તમિઝન તેવારે ગાવામાં બાંધે નિયુજ્જ હતા એ ગીતોમાં
વેદાત્મક કારણો હતા બધું છે

શ્રી રમણ મહર્ષિનો પ્રેમ જુદો સપ્રદાય ન હતો એમનો ઉપદેશ સાબળરાયી માલુમ પડે છે કે એમનો મત લગભગ શ્રી શંકરાચાર્યજીના અદ્વૈત મતને મળેલો આવે છે એ પ્રેમ જાતના તર્કનિતર્કના ચક્રવાતમાં પડતા ન હતા એ કેવળ તરુનો વિમર્ગ તથા વિવેકજ ઇચ્છતા એને 'રમણ સપ્રદાયના રાઘવિવાદપ્રેમી બોલે' એમના ઉપદેશથી તપ્ત થતા નહિ મહર્ષિજી પાસે ઉપાસનાનું જોરજુ મનવહતુ તેટલું પાડિયતું નહતું તેમના 'ઉલ્લાસ' ના પર્વ (સદર્શન ચાલીસી) નામના ગ્રંથના અનુમધ 'સંકિતસુધા'નો ૪૬મો શ્લોક આ પ્રમાણે છે -

“જે પડિનો પડિતાઇ ધરાવવા ઇત્યાદિ પામ્યા નથી તેઓના કરતા અમણ વધારે ધન્ય છે કારણ કે પડિતા મનમાં દુસાણેવા હોય છે, જ્યારે અમણ તેમથી જ્યેષ્ઠ હોય છે અમળને સન્માન મળે અત્રીથી તરી બટકતું પડતું નથી અને તેઓને વાણી તથા ચિત્તને કંતેશ પેતેશ નથી અવિદાન નર આવા બીજા ધણાએ અશુભેથી મુક્ત હોય છે

શ્રી રમણ બીનામાં પશુ કહ્યું છે કે -

એકલી શાસ્ત્રવચ્ચથી ના પામે સિદ્ધિ સાધક,
ઉપાસના વિના સિદ્ધિ મળે ના કદિ કોઇને,

અ ૧-૩૫૬ ૧૨

પ્રેમ પ્રેમ પડિતા મહર્ષિજી આગળ પોતાની પડિતાઇ બનાવવા આપના એવે રખતે મહર્ષિજી મૌન ધા જી કરીને બેસી જતા અને પડિતા બોલીબોલીને સરહ જતુના જ્યોતિત વાળની જોમ પાંચ ચામ્પાજતા દેના

મહર્ષિજીએ કયો વાચ્યા હતા એમ મુદ્દાનો આશય એવો નથી કે એ બધા જ શાસ્ત્રો જાણના દેના આશ્રમમાં એમનું સ્થાન પ્રેમ માનસિક કે આધ્યાત્મ શાસ્ત્રના પ્રેરિતનું ન હતું એ ઉપાસનાની પદ્ધતિની માદિનીમાં બારે કુળજ હતા એ પ્રેમ પ્રેમ સર ઉપનિષોના વાકોતોનું પશુ પ્રમાણ આપના આમ ॥ રામા એમનો આશય એવો જ દેનો કે આપને

ઉપનિષદોને પ્રમાણુથી માનતા હોય તેઓશ્રી તેમાંથી જ વાંકો ટાંકતા, જોથી આપણી શંકાઓનો નિકાલ જલદી આવી જાય પોતેજે વાતો કહેતા તેનું પ્રમાણુ એમની આત્માનુભૂતિ જ હતું. બર્તુદગ્ગિ પલ્લુ કહ્યું છે :-
'સ્વાનુભૂત્યેકમાનાય । જેનું એકમાત્ર પ્રમાણુ આત્માનુભવ જ છે.'

એક વખત ફ્રાંસ પડિતે મહર્ષિજીને પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો કે 'આજકાલ વિકાસવાદ (Evolution Theory) નું જોયું જાય ત્યાં' છે, તે વિષે રહેન્સર, શ્રી અરવિન્દ આદિ મહાત્માઓ જુદા જુદા મનો પ્રવર્તિત કહે છે. આપનો જો મત છે ?' ખિયારા એ પડિતને ક્યાં ખખર હતી કે મહર્ષિજી પ્રાકૃતિક શાસ્ત્રો ગણુતા જ ન હતા ? જ્યાં લગી જ્ઞાતિ સત્ય અને અસત્યની નિવેચનામાં સંલગ્ન ન થઈ હોય ત્યાં સુધી જ શાસ્ત્રોના અભ્યાસની જરૂર છે એવી મહર્ષિજીની દૃઢ માન્યતા હતી. શાસ્ત્રની ચર્ચાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે એવું એ માનતા જ ન હતા.

પ્રકરણ ત્રીજું : અંધરચનાનો આરંભ

લોકમાત સ્તન દૂધ પામીને, શકર સ્તવન કાવ્ય જે રચે;
દ્રાવિડ કિન્નર શિશુ ગિરિ ઝરે, તે જ સંત અવતાર આપ છે.

~

અ. ૧૮-શ્લોક ૧૬

કાવ્ય દ્રાવિડ ગિરિ વિષે કયાં, તે અગસ્ત્ય સમ સંતની ગિરા;
દષ્ટ દીર્ઘ થકી જ્યોતિ મેળવી, આપણુદ્ધિગણથી, ગુરુ વિના.

- રમણગીતા અ. ૧૮-શ્લોક ૨૧

શ્રી

ગંભીરમ્ ગેયચરની મારફત આપણને શ્રી રમણ મહર્ષિનું એક ખીજું પુસ્તક પલ્લુ પ્રાપ્ત થયું છે. તે સમગ્ર 'નિવેક-ચૂડામણિ'નો તામિલ પદ્યાનુવાદ થયેલો હતો ખરો પલ્લુ અધ્યાને તે મળી શકતો

નહતો શેષપ્પરે એ મૂળ ત્રયનો તામિર મધાનુનાદ મહર્ષિ'છ પાસે કરાવવાની ખૂબ કોશિશ કરી અને શરૂઆતના કે નાક પ્રકરણો તૈયાર પણ થઈ ગયા એ અગસામા કમાકચી તામિર પધાનુના' મળી ગયો મૂળ સંસ્કૃત ત્રય તો મળતો જ હતો એને મહર્ષિ'છને બીજે મધાનુનાદ કબ્બાની જરૂર જણાઈ નહિ આમ ટેટલા ચે વડી પીતી ગયા એક દિવસ ત્રિપાક્ષિ શુક્રમા બહુ કાઢતા કાઢતા એક ખુણામાંથી અગાઉ લખેના પ્રકરણોની દસ્તાવિખિત પ્રત મળી આવી તે જોઈને શેષપ્પરના બાજેજો મહર્ષિ'છને પુસ્તકનો બાકીનો ભાગ પૂરો કરવાનો આગ્રહ કર્યો, જેને પરિણામે લોખને તામિર મધમા રિવેકચૂામણિ' પ્રાપ્ત થયો

પાઠકોને યાદ હશે કે મહર્ષિ'છને મળવા આવનારાઓમા ઉંડી નાયનાર નામના એક મહારથ હતા તે શુરમૂર્તિમા મહર્ષિ'છને છેડીને આવ્યા ગયા હતા તેમાર પછી ટેટલા ચે વડી પીતી ગયા પણ તેમને મહર્ષિ'છના દર્શન કરીથી કરવાનું બાવ્ય મળ્યું નહિ જતી વખતે તેમજો સો રૂપીઆની થેલી મહર્ષિ'છના ચરણોમા બેઠા પન્વાની ધ્વજા પ્રદર્શિત કરી હતી આદલી વક્ત્ર જ તેમની મનેથી મિનકન હતી બાકીની લનધર્મમા વપરાઈ ચૂકી હતી મહર્ષિ'છએઆ શુરદક્ષિણા સ્વીકારી નહિ કાગળ કે પોતે તો માનતા હતા કે 'તેજ સ્થક્તેન મુજીયા મા ગૃથ વસ્યસ્વિદ્વન્મ્ । મન્યાસ ધર્મ' વડે આત્મ નુ પાવન કરે કોઈની સંપત્તિની આગ્રા ન કરે કારનુ કે વ્યારે ધન પમુ આત્મપ'ર્થ' મની જાય છે ત્યારે નેની ધ્વજા જ રેતી નથી' પણ નાયનાર એમને કયા છોડે તેમ દતા ૧ મહર્ષિ'થી છપાવી એમજો એ થેલી શેષપ્પરના હાથમા મૂકી દીધી અને તેને મહર્ષિ'છના પ્રાર્થના ઉપયોગ કરવાની વિનવળી કરી તે સમયે શેષપ્પર આમમની દેખરેખ ગમના હતા પાછળથી એ વક્ત્ર રિવેકચૂામણિ' છપાવવામા વપરાઈ હતી

આમાર સુધી મહર્ષિ'છનુ પોતનુ લખેતુ એકે પુસ્તક ન હતુ જે કંઈ પ્રગટ થોતુ તે કા નો માત્ર અનુવાદનો અથવા પ્રમોના ઉતારો

હતા. પ્રશ્નોત્તરરૂપે લખાયેલી 'હું' કોણ?' નામની પુસ્તિકા સાચા સાધકને માટે પ્રથમ કોટિની પૂર્ણ માર્ગદર્શિકા છે. તેમાં શ્રી શિવપ્રકાશમ્ પિળ્ગૈએ પૂટેલા પ્રશ્નો તથા શ્રી રમણ ભગવાને આપેલા તેના ઉત્તરો છે.

પ્રકરણ ચોથું : શ્રી. શિવપ્રકાશમ્ પિળ્ગૈ

રામ સ્વાત્મવિચારોડયં કોઝ્હં સ્યામિતિરૂપકઃ ।

વિત્ત વુદ્ધમ્ વીજસ્ય વહને વહનસ્મૃતઃ ॥

અર્થ : હે રામ ! 'હું' કોણ?'ની આ વિચારણા સ્વાત્મવિચારજ છે અને તે ચિત્તરૂપી ઝેરી વૃક્ષના બીને આળી નાખનારો અગ્નિ હૃદય છે.

—યોગવાસિષ્ઠ

શ્રી શિવપ્રકાશમ્ પિળ્ગૈને દર્શનસાસ્ત્રનો પગથિય હતો. આધ્યાસકાળ દરમિયાન તેમના હૃદયમાં આત્મવિચાર—'હું' કોણ?'—નો પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો. પ્રશ્નનો ઉત્તર મળે તે પહેલાં તો તેમને પરીક્ષા આપીને આર્કટ જીલ્લાના મહેસલ ખાતામાં નોકરી લેવી પડી. તે સને ૧૯૦૨માં મહેસલ કિધરાવવા માટે અણ્ણાયલ ગ્રાન્ડા અને કેટલાક માણસો પામેથી તેમણે પહાડ પર રહેના મૌની બ્રાહ્મણ સ્વામીની પ્રશંસા સાંભળી. તે મમળે પોતાના વિદ્યાર્થી જીવનનો પેયો પ્રશ્ન ફરી પાછો ઊભો થયો અને પોતાની શંકાના સમાધાન માટે તે મહર્ષિજીનાં દર્શનાર્થે ગિપડયા.

પ્રશ્નોના ઉત્તરો દક્ષાગતથી જ મળ્યા ચોક્કસ પ્રશ્નોના જવાબ જમીન પર લખી આપ્યા. ૧૩મા પ્રશ્નનો જવાબ પાટી પર લખી આપ્યો હતો,

જે પિલ્લૈણએ કાગળ પર ઉતારી લીધો હતો ત્રીજા સમાધાનો યાદ કરીને તેમણે પાછળથી પુસ્તિકામાં શામિય કર્યા હતા.

આ વાતચીતનું પતિસુખ પિલ્લૈ પર તરત જણાયું નહિ પરંતુ પાછળથી નોકરી પરથી તેમનું ચિત્ત જાડી ગયું અને તેમણે સને ૧૯૧૦માં રાજીનામું આપી દીધું. પછી કોઈ કોઈ વાર તે મદરિંછના ઈર્ષાનાથે આવતા, છતાં પોતાને તૃપ્તિ ચાચ એટલે ઉપદેશ તે એમની પાસેથી મેળવી શક્યા ન હતા.

સને ૧૯૧૩માં પિલ્લૈના ધર્મપત્ની પરસોઈ સિધાબ્યા હવે શુ કલુ એવે પ્રમ જાનો થયો. માનપ્રસન્ન થઈને રહેવું કે કરીથી લગ્ન કરી ગૃહસ્થાશ્રમનું ગુજારવું ? લગ્ન કોઈ સાધા જુ વાત ન હતી એમની ન્યાતમાં મોગી ઉમ્મરે લગ્ન કરનારને ડીપીઆનો વરસાદ વરસાવવો પડતો હતો એટલું ધન લાગવું ક્યાથી ?

વિચાર કરીને પિલ્લૈણએ કાગળ પર નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નો લખ્યા -

૧ સાસારિક કુખોમાંથી જાગ્યા માટે મારે શુ કરવું જોઈએ ?

૨ જેની જોડે તું લગ્ન કરવા ચાહું છું એ જ હોકરી જોડે નું પડણી શકાય કે નહિ ?

૩ જો એમ ન બને તો તેનું કાલુ શુ ? જો વામ થવાના જ હોય તો જરૂરી ધન કેવી રીતે મેળવવું ?

પિલ્લૈણએ આ કાગળ લઈને એક રાત્રે પોતાના ગામના ગજુપતિની મૂર્તિ સામે મૂકીને આ પ્રમાણે કહ્યું -

“હે ગજુપતિ ! રાત પૂરી થતા પહેલાં જ મારા પર કૃપા થો. આ તો પ્રત્યક્ષ થઈને મારા આ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપે. અગર પ્રશ્નોની નીચે જ જવાબ લખી આપો. હું તમારી આજ્ઞાનું પાલન કરીશ. જે તમે જવાબ

નહિ આપો તો પછી મારા શરણુદાતા અરણ્યાયલના બ્રાહ્મણ સ્વામી જ છે.” આમ વિનવીને આપી રાત પિલ્લેજીએ ત્યાં જ પસાર કરી.

પિલ્લેજીની પ્રાર્થના ગણપતિએ સાંભળી નહિ. પોતાના બકતોને અરણ્યાયલ મોકલવા એવો શ્રી ગણપતિનો ધરાદો જણાતો હતો. પિલ્લેજીએ વિચાર કર્યો કે ‘કાન હોવા છતાં આ તો બહેરા છે અને આંખ હોવા છતાં આંધળા છે. આવા ગણપતિથી શું કામ સરશે ? ચાલ, છવતાગમગતા ગુરુદેવ બ્રાહ્મણસ્વામીનાં ચરણોનું શરણુ લઉં.’

વિરૂપાક્ષ શુક્રમાં કેટલાંયે લોકો આવતાં જતા. બધાને એકસરખો ઉપદેશ મળતો : ‘આત્મા, અનુભૂતિ; વિચાર.’ દરેકજ બ્રાહ્મણસ્વામી પાસે આ જ ચર્ચા ચાલતી હતી. પિલ્લેજીએ તેમની પાસે પોતાનાં શેઠાં રૂપાં નહિ. પણ તેમની સમક્ષ બેસવાથી એમને જણાવા લાગ્યું કે સ્વયં બ્રાહ્મણ-સ્વામીનું જીવન જ પોતાના પ્રભોના જવાબ આપતું હતું. મર્યાદા બહારની હતી, તેમને રતિની કામના ન હતી તેમ જ લક્ષ્મી લગાવે લાલસા ન હતી. વળી એ ગરીબ હતા અને ધનની વાત પણ કંતા ન હતી. છતાં જે એ ભારે સુખી હતા. એમને કોઈ ચીજની કામના હોય કે મેળવવાની હોય એવું ચિદ્ધ પણ જણાતું ન હતું. તેઓશ્રી એવો ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા કે : ‘સામાજિક લાલસાઓ છોડી દો અને આત્મવિચાર કરવા લાગો.’ પિલ્લેજીએ નિશ્ચય કરી લીધો કે એમને માટે આ જ જવાબ હતો. મર્યાદા એમને ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા કે ‘પોતાની લાલસાઓને લાત મારો’ આવો વિચાર કર્યા પછી પિલ્લેજીને પોતાની દુઃખદ કથા કહેતાં શરમ આવી અને તેમણે તો ૪-૫-૧૯૧૩ના દિવસે ઘેર પાછા ફરવાનો વિચાર કર્યો.

૧. તે દિવસે બ્રાહ્મણસ્વામીની આસપાસ ઘણા માણસો બેઠા હતા. પિલ્લે તેમની પાસે બેસીને તેમના તરફ તાકીને જોઈ રહ્યા હતા. એકાએક એમને સ્વામીજીના ચહેરા પર કોઈ અલૌકિક આભા ચરે તરફ પ્રકાશ

ફેલાવતી નજરે પડી સાથે સાથે એમણે એવું પણ જોયું કે સુવર્ણ શરીર-
વાળું કોઈ બાળક મદગિંછના મસ્તકમાંથી બહાર આવતું હતું અને વળી
અદૃશ્ય થઈ જતું હતું. એવું એ જ અદ્ભુત દૃશ્ય પિલ્લેછને બે ત્રણ વાર
દેખાયું એટલે તેમનાથી એ સદન થઈ શક્યું નહિ. એમની આંખો આંગળ
ગઈ. એમની ખાતરી થઈ કે મદગિં અનુગ્રહ કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવતા
હતા. આવા ભાવના ઊભરાથી હૃદય વિવશ થઈ ગયું. પરવરાતાને કારણે
પિલ્લેછની આંખોમાંથી આનંદનાં આંસુ સરી પડ્યાં અને એ ગદ્ગદ
કંઠે ગવા જેવા થઈ ગયા. પોતાના હિલની વાત કરી શકે એટલા પ્રમા-
ણમાં ધ્રુવો વચ્ચે ન હતી એ દૃશ્ય બીજાઓને દેખાયું નહિ, એટલે
તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા કે 'પિલ્લેને શું છે શું?' થોડીવાર પછી
પિલ્લે સ્વસ્થ થયા ત્યારે એમણે પોતાની વાત કરી દેવતાઓએ તેમની
હાંસી ઉઠાવી - 'કંઈ બાંગબાંગ પીધી તો નથી ને?' પણ પિલ્લેછને માટે
આ હાંસીનો નહિ, પણ ગંભીર પ્રસંગ હતો.

૨. તા. પછીએ પણ મદગિંછની પામે એસતાં પિલ્લેને એ જ
દૃશ્ય દેખાવા લાગ્યું. તેમને અચાનક દેખાવા લાગ્યું કે મદગિંની ચાર
બાજુ એ અંદ્રની ક્ષતિ ચમકાડી છે તેમનું શરીર બાળસરના જેવા
એતેરી રંગથી ચમકાડી રહ્યું હતું. આખા શરીર પર વિજૃંભિત લગાવી હતી.
(મદગિંછ કદી આખા શરીર પર વિજૃંભિત લગાવતા ન હતા.) મદગિંછની
આંખોમાં કૃપા વચ્ચી ન્હી હતી પામે બીજા સોઝા બે બેઠા હતા, પણ
કોઈને એ દૃશ્ય નજરે પડ્યું નહિ પિલ્લેએ આ દૃશ્યો વિશે મદગિંછને
કંઈ કહ્યું ન હતું અને મદગિં પણ એ વિશે કશું જોયા ન હતા.

૩. બે દિવસ પસાર થયા અને પિલ્લે ફરીથી મદગિંછનાં દૃશ્યને
ગયા. આ વખતે એમને મદગિંનું સરીર સ્પર્શક જેવું સ્વચ્છ દેખાયું.
એમનું મન આનંદમાં ગૂંથવા લાગ્યું. કાલે તો કદાચ આનંદ ચાંપો
જાય એવા બપોલે લીરે એમણે મદગિં પરથી નજર ખસેડી જ નહિ.

આ ઘટનાઓને કારણે પિણ્ગીજીને વિશ્વાસ ભેસી ગયો કે પોતાના પર મહર્ષિ'જીની કૃપા હતી. પોતે નક્કી કરી લીધું કે પોતે પણ મહર્ષિ'ની જેમ વિપવવાસનાઓમાં ફસાશે નહિ પરંતુ અભયર્થવન ધારણ કરીને તપ કરશે. આ બંધી અદ્ભુત વાતો શ્રી શિવપ્રકાશમ્ પિણ્ગીએ લખેલા 'અનુગ્રહ અહવલ' નામના તામિલ પુસ્તકમાં વર્ણવેલી છે. સને ૧૯૨૩માં તેમણે પોતાના પ્રશ્નો અને તેનાં સમાધાનો, પોતાના રચેલાં ગીતોની સાથે એક પુસ્તકરૂપે પ્રગટ કર્યાં હતાં.

શ્રીમહર્ષિ' જોડે તેમને જે પ્રશ્નોત્તરી થઈ હતી તે નીચે આપી છે :

પ્રશ્નોત્તરી

૧. પ્રશ્ન-સ્વામીજી! હું કોણ છું? મુકિત કેવી રીતે મળે?

ઉત્તર-‘હું કોણ છું?’ એનો હંમેશાં વિચાર કર્યા કરો. એટલે તમને તમારું સાચું સ્વરૂપ મારૂંમ પડશે અને એની દ્વારા તમને મુકિત મળશે.

૨. પ્રશ્ન-હું કોણ છું?

ઉ.-વાસ્તવિક રીતે ‘હું’ પાંચ ઇન્દ્રિયોમાની એકે નથી. એ ઇન્દ્રિયોની લક્ષમ્યૂત વસ્તુઓમાંની એક પણ ‘હું’ નથી એ કર્મેન્દ્રિયો મે નથી, પ્રાણ નથી અને મન પણ નથી. સ્મૃતિરહિત સુષુપ્તિ પણ ‘હું’ નથી.

૩. પ્રશ્ન-તો પછી હું કોણ?

ઉ.-એ બધાનો છેદ હિડાલ્યા પછી જે વસ્તુ શેષ રહે તે જ ‘હું.’ તે જ ચેતન્ય છે. તે જ સદસ્તુ છે.

૪. પ્રશ્ન-ચેતનનો સ્વભાવ કેવો છે?

ઉ.-એ સત્ચિદાનંદ છે. તેને જ મૌન અથવા આત્મા કહે છે. તેમાં ‘અહમ્કાર’ ભાન પણ હોયું નથી. શેષ રહેનારી વસ્તુ કેવલ ‘તે જ’ છે. ભેદદષ્ટિએ જગત્, જીવ અને ઈશ્વર એ ત્રણેયું જે ભાન થાય છે તે આભાસમાત્ર છે. એ ત્રણે શિવસ્વરૂપ છે અને સદસ્તુથી અભિન્ન છે.

૫ પ્રશ્ન-શિવરૂપી એ સદ્ગુણ શી રીતે પ્રત્યક્ષ કરી શકાય ?

ઉ-જ્યારે દશ્ય અદશ્ય થાય ત્યારે દૃષ્ટાનુ સ્વરૂપ જાણી શકાય છે

૬ પ્રશ્ન-વિષયો હોના તેમ જ દેખાવા જતા શિવસ્વરૂપની અનુભૂતિ રૂપ ગેરે ખરી ?

ઉ-ના દૃષ્ટા અને દશ્ય, દોરડું તથા અમચી તેમા બાસતા સર્થ જોવા છે જ્યાસુખી આ સાપદોરાનો ભ્રમ દૂર થાય નહિ ત્યાં સુધી એવો વિશ્વાસ બેસતો નથી કે જે છે તે દોરડું જ છે

૭ પ્રશ્ન-બદારના દશ્યો ક્યારે અશ્ય થાય ?

ઉ-સર્વ બાવો અને સર્વ કર્મોનું મૂળ જે મન છે તે અશ્ય થાય ત્યારે જ એ બધા અદશ્ય થાય છે

૮ પ્રશ્ન-મનનો સ્વભાવ શો છે ?

ઉ-સકલપરિકલ્પ એ જે મન છે શક્તિના રૂપોમાનુ એક રૂપ મન છે દશ્યોના સ્વરૂપમા (જગતના રૂપમા) મન દેખાય છે જે મન શિવરૂપી આત્મામા લીન થઈ જાય તો આત્માનુભૂતિ પ્રાપ્ત થાય છે જ્યારે મન કામના કરે છે ત્યારે જગત દેખાય છે અને આત્મા દેખાતો નથી

૯ પ્રશ્ન-મનનો લય શી રીતે થાય ?

ઉ-‘હુ કોણ ?’ એ પ્રશ્નપર પગ ચાનુ રાખી આત્મવિચાર કરવાથી મનોભય થાય છે આ પછુ એક જાતનો વિચાર જ છે, પરંતુ આ નિચાન્યા બીજી બધી બાવનાઓનો નાશ થાય છે પછી એને પલ્લ લોપ થઈ જાય છે (અગ્નિ ચિત્તાના લાકડાને બરફ કરી દે છે અને સાથે સાથે પોતે પલ્લ ઓવરાઈ જાય છે તે પ્રમાણે) ત્યારે આત્માની અનુભૂતિ થાય છે અને ‘હુ’ની અવગત સત્તાને બાવ પલ્લ બૂસાઈ જાય છે પ્રાણનું કાર્ય આસ ચાનુ રાખવાનું છે, તે પલ્લ ત્યારે અગ્નિ જાય છે પ્રાણ અને અન્ન-વિચાર, એ બન્નેનું મૂળ એક જ છે મારે અહકાર વા અભિમાન દંદિત

થઈને, એનો ત્યાગ કરીને કામ કરવું જોઈએ જો આ દશા પ્રાપ્ત થઈ જાય
તો પત્નીમાં પણ જગ-આત્માનું જાન થાય છે. અહીંકારને આત્મામાં
સમર્પણ કરી દેવો, એવું નામ જ સાચા ભક્તિ છે.

૧૦. પ્રશ્ન-મનોભયના બીજા કોઈ ઉપાયો નથી શું ?

ઉ-આત્મવિચાર સિવાય બીજા કોઈ સંકતચાળી માર્ગ જ નથી બીજા
માર્ગો દ્વારા પણ મનોભય થાય છે પણ માત્ર થોડા વખત માટે, કારણ
કે પૂર્વકર્મો પાછા બિથવો મારે છે.

૧૧. પ્રશ્ન-નિગૂઢ વાસનાઓ (જેવી કે આત્મરક્ષાની વાસના) કયારે
શાંત થાય ?

ઉ-જેમ જેમ આત્માની પરમ શાંતિમાં દુબળી મારતા જશે તેમ
તેમ વાસનાઓ નબળી પડીને અંતે ભૂંસાઈ જશે અને તમને છેડીને તે,
દૂર નાસી જશે.

૧૨. પ્રશ્ન-કેટલા યે જન્મોની પ્રારંભ-વાસનાઓને એકદમ નાશ
થવાનો સંભવ છે ખરો ?

ઉ-આવી શંકાઓને બિઠવા દેવી જ નહિ દૃઢ સંકલ્પ કરીને
આત્માની શાંતિમાં દુબળીઓ મારનાર મન, એ જ આત્મવિચાર વડે
વારંવાર આત્મોપલબ્ધિને સ્વાદ ચાખી ચાખીને અંતે આત્મસ્વરૂપ
બની જાય છે આ વિષે કઈ શંકા બિઠી થાય તો તેના સમાધાન માટે
મહેનત પણ ન કરવી, પણ જેને શંકા થાય છે તે 'હુ'ને જાણવાનો ધૂન કરવો.

૧૩. પ્રશ્ન-આત્મવિચાર કયા સુધી કર્યાં કરવો ?

ઉ-જ્યાં સુધી વાસનાઓ મનમાં રહીને સંકટપ્રવિકલ્પ પેદા કરે
ત્યાં સુધી આત્મવિચાર કરવો ઘટે. જ્યાં સુધી કિલ્લામાં શત્રુઓ હોય
ત્યાં સુધી તેઓ કોઈ વખત પણ બહાર નીકળવાના જ છે એટલે તેઓ
બહાર નીકળે કે એકે એક કરીને બધાને મારી નાખવામાં આવે તો

આખરે મિત્રા રમણ નગરનો યતો સંજો મનુષ્ય આવી જશે માટે
મકલ્પનિકર્યો પર દુયો કરી એક એકને વિચારમાર્ગ વડે મિત્રાની
દો વિચારોને, સક મોને જલમૂળથી ઉખેડી નાખવા એ જ વિરાગ્ય છે
માટે આત્માનુભૂતિ થાય નહિ ત્યાં મુખી આત્મવિચારની બારે જ ર છે
માન એક જ વિચારની આવશ્યકતા છે અને તે એ કે આત્મા જ
મનુવસ્તુ છે આ વિચાર નિત્ય ચાનુ રહેવો જોએ આ તો તે તેની ધાર
જોવો અખડ રહેવો જોએ

૧૪ રમણ-જો - હ આ સસારમા બને છે તે ઇશ્વરના સક પત્ર
ફળ નથી શુ ? જો એમ જ હોય તો ઇશ્વરને એવો સકલ્પ હોયે જ કેમ ?

હ ઇશ્વરને કાંઈ પ્રોજનની આકાશ નથી તે કાંઈ પણ ક્રમથી
બધાના નથી તેથી એને આમણ તથા સૂર્યની ઉપમા અપાય છે

હ પણ પ્રયોજન યા પ્રયત્ન વગર સૂર્યનો ઉદય થાય છે સૂર્યકાંતો
તકમામા રાખનાથી તેના મધ્યમિદુમા આગ પણ પેદા થાય છે સૂર્યના
તેજથી ક્રમણ ખીને છે પાણીની નરાળ થાય છે અને જીવો પોતાના
કાર્યો શરૂ કરે છે અને તે પૂરા થતા બંધ કરે છે છતાં જે આ બધાની
સૂર્ય પર કશી અસર થતી નથી તે પોતાનો સ્વભાવ જુનતો નથી અને
પોતાની ગતિ મુજબ વહે છે એને કંઈ જ મેળવવાનું નથી તે કેવળ
સાક્ષી છે ઇશ્વર પણ એના જેવો છે આકાશ પણ એ જ કોટિનું છે
બાળના ચાર મડાભૂતો અને તેના પરિણામો તેની અદર જ થાય છે
જતા જે પાંચ રકરે આકાશ બંધનમા પડતું નથી ઇશ્વરની વાત પણ
આવી છે સહિ રિથિતિ અને લક્ષમા લય તથા મુક્તિના કાર્યો પણ
ઇશ્વરની ઇચ્છાની અપેક્ષા વિના જ થઈ જાય છે આ ત્રણેયી છત્ર-જગત
બધાયેના છે પોતપોતાના કર્મોનું ફળ તેઓને ભોગવવું જ પડે છે
તેઓ કર્તા છે એટલે ફળના ભોક્તા પણ તેઓ જ છે પણ આ કર્મો
અને કર્મના ફળો ઇશ્વરને બંધનરૂપ નીવડતા નથી

સૃષ્ટિ તો નિરાળી જ છે. કાળ અને કારણ, વ્યક્તિ અને સમાજ, આ બધાંની ઉત્પત્તિ થયા પછી જ સંકલ્પ તથા તેનાં કૃણ પેદા થાય છે, જેનો સંબંધ સમાજની સાથે હોય છે. સૃષ્ટિથી પર જે ઇશ્વર છે તેની જોડે સૃષ્ટિના ભાવેનો સંબંધ જોડી દેવાનો કંઈ જ અર્થ નથી કર્તૃત્વની વાત નીકળી એટલે જ એક જિજ્ઞાસુ કર્તાની ચર્ચા કરી. આજી ખડું જેતાં ભગવાન સર્વમાં છે. તેનાથી અલગ કંઈ વસ્તુ છે? તેનામાં કર્તૃત્વની કલ્પના આશપત્તિ એવો શો અર્થ?

આમ શ્રી. શિવપ્રકાશમ્ પિળ્ગૈની પ્રભાવલી દ્વારા આપણને ભગવાન શ્રી રમણની મહત્ત્વની બોધપુરિતકા ‘હું કોણ?’ ની પ્રાપ્તિ થઈ. એના પરથી સ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે કે મહર્ષિજી એક અદ્ભુત વ્યક્તિ અને મહાન શક્તિ હતા જેમની પાસે રહેવાથી મન અને ભાવનાઓ બદલાઈ જતી. હાથમાના આમળાની જેમ કોઈ વખત પણ જેમના અનુગ્રહનું સ્પષ્ટ દર્શન થયા વગર રહેતું નહિ.

શ્રી શિવપ્રકાશમ્ પિળ્ગૈજી પોતાના વતનમાં સને ૧૯૪૮ના જાને-વારી માસમાં આ નશ્વર જગત છોડીને પરલોક સિધાવી ગયા. ધન્ય એ પુણ્યાત્માને!

પ્રકરણ પાંચમું : લક્ષ્મીઅમ્માળ-એયમ્માળ

‘કહા કમી જાકે રામઘની ॥ ધ્રુવ ॥

મનસા નાથ મનોરથ પૂરત, સુખ નિધાન જાકો મોજ ઘની ॥

જવેં ધર્મે બર કામ મોક્ષ ફલ, ચારિ પદારથ દેવ છની ॥

સૂર કહત જો મજત રામ કો તિનસોં હરિસો સવા ઘની ॥

*

જા પર દીસાનાથ ઢર ।

સોદ કુલોન બડો મુન્દર, સોદ જિન પર કૃપા કરે ॥

શ્રી રમણસગવાન પુરપબક્તો પ્રત્યે જેટલા કૃપાળુ હોતા હતા તેટલા જ કૃપાળુ સ્ત્રીબક્તો પ્રત્યે - પણ હોતા. એમનામાં સમાનતાની વૃત્તિ એટલી હદ સુધી વહેલી હતી કે પરુપક્ષી અને છાદ્મનું તરફ પણ એમની એ જ લાગણી રહેતી. એમની કૃપાએ બવદુઃખથી પીડિત અને શોકસમુદ્ભૂત દુઃખકા ખાતી એક અમળાનો ઉદાર કરી તેને સાનના શિખર પર કેવી રીતે પહોંચાડી તેનું વર્ણન આ પ્રકરણમાં આપ્યું છે.

અરુણાચલથી આશરે વીસ માઇલ છે ‘મંડકોલુત્તર’ નામનું એક ગામ છે. ત્યાં લક્ષ્મી અમ્માળ નામનાં એક સાધવી હોતાં હતા. તેમનું ખીલું નામ એયમ્માળ હતું. સંસારના બધાં દુઃખો વચ્ચે જીવતે એકસામટાં એ બિચારાને માથે વટ્ટી પડ્યાં હતાં. એમની ઉંમર ત્રીસ વર્ષની થઇ કે એક પછી એક એમનો છોકરો, છોકરી અને પતિ મુજરી ગયાં. ત્યાર પછી દશ વર્ષની એક છોકરી મરી ગઇ. સંસારની વિપત્તિ જેડે સરખામણી કરવામાં આવે છે, તેનાં ઝેરી ફળ તેમને ચાખવા મળ્યાં. એમની છાદ્મી વસમી થતી ચાલી. મનના બૂડા થઇ ગયા. દુઃખનાં માર્યા એ ગાંડાં બની ગયાં.

એક વખત એ જ ગામમાં તેમણે પોતાના સૌભાગ્યના દિવસો પીતાવ્યા હતા. આજે એ જ ગામની માટીનું પ્રત્યેક અણુ, તેમના ગત છવનની, તેમના લાઠકવાયાની યાદ અપાવતું હતું. તેમની નજર જ્યાં પહોં જતી તે જગ્યા જાણે એમને ખાવા ધાતી હતી. એમનું છવન નાકની યાતના જેવું જની ગયું હતું. પહેલાં આનંદની જ્યોતિ વડે તેમનું દિલ ઝળહળી રહ્યું હતું, પણ હવે તે અનંત શોકસાગરનાં મોજાનાં ઝપાટા ખાઈ ખાઈને એકાલ થઈ ગયું હતું. ખારી ઉધાડીને જૂના આકાશ તરફ જોતાં ચે તેમનું દિલ પાછું પડતું હતું, કારણ કે સામે જ નિશાળ નજરે પડતી હતી, જેમાં તેમની લાઠકવાયી દીકરી દસ વર્ષની થઈ ત્યાંસુધી ભણતી હતી. સગાંવહાલાંએને દિલાસો પણ નકામો નીરહતો કારણ કે તે જખમ પર મીઠું ભભરાવતો. પોતાના જૂનાં ઘરમાં રહેવાનું ચે તેમને માટે અશક્ય થઈ પડ્યું. હતું. દિલનો જખમ રૂઝાંચ એ હેતુથી તેમણે તીર્થયાત્રા કરવાનો વિચાર કર્યો અને પોતાના પિતાની આજ્ઞા લઈને તે સાધુસતોના દર્શન માટે પહેલાં ઉત્તર તરફ ગયાં પશ્ચિમમાં ગોકલ્પ ક્ષેત્રમાં સાધુ-સંગતિમાં થોડો સમય રહ્યાં પણ તેમનું દુઃખ રાવણુની ચિતાની જેમ વધુ ને વધુ સળગીને ભભકી ઊઠતું હતું. કોઈ તેમને એ દુઃખના ભારમાંથી ઊઠાવી શક્યું નહિ.

જખમ રૂઝાંચો જ નહિ અને લક્ષ્મીઅમ્માળ સને ૧૯૦૪માં ઘેર પાછાં ફર્યાં. પણ તેમના હૃદયમાં એક વાત ફસી ગઈ હતી કે કોઈ સાધુ જ તેમનો એડો પાર કરી શકશે. આ વાતની સગાંવહાલાંએને પણ ખબર પડી. તેમનામાંથી ક્રોધે એવી સલાહ આપી કે ‘અરુણાચળમાં એક બ્રાહ્મણસ્વામી છે, ત્યાં જઈને તમે એમનાં દર્શન કેમ નથી કરતાં ? જો કે તે ઉમ્મરમાં નાના છે છતાં એમનો મહિમા અલૌકિક છે. એ મૌન પાળે છે છતાં ચે જો તમે અખંડ શ્રદ્ધા તથા ભક્તિ સહિત તમે એમનાં દર્શને જશો તો જરૂર લાભ થશે. એક વાર એમનાં દર્શન કર્યા પછી

ધરતારની શુદ્ધિ રહેશે જ નહિ.' આવી વાતોથી ત્રેગાદને એચમ્માને અગણાયણ જ્ઞાની તૈયારી કરી અને ત્યાં પહોંચ્યાં મે ખરાં. સુદેરમાં એમનાં સગાં રહેતાં હતાં પણ એમને મળવાથી પોતાના દિલનો જખમ પાછો તાજો થશે એ બાંકિ એ કદાચિ ઘેર ગયાં નહિ. એક બહેનપણીની સાથે તે સીધાં વિરૂપાક્ષિ ગુફામાં પહોંચ્યાં. ત્યાં એક કદાચ મુંચી એ ઊભાં જ રહ્યાં. મહર્ષિ'છ કશું જ બોલ્યા નહિ. એચમ્માજના મોંમાંથી મે એકો શબ્દ નીકળ્યો નહિ. પોતાના પગ જમીનમાં દટાઈ ગયા હોય એવી એમની સ્થિતિ મધ ગાંધ. ઘેર પાછાં ફરવાનો મે વિચાર અને ન હતો. વિચાર થાય પણ શી રીતે ?

जाको मन लाम्यो नंदलालहि ताहि जोर नहीं भावें हो ।
ज्यों गुंगो गुर खाइ अधिक रस सुख-सवाद न बतावें हो ॥
जंमे सरिता मिलैं सिंधु को बहुति प्रवाह न आवें हो ।
ऐसे मूर कमललोचन से चित्त नहीं अनत दुलावें हो ॥

એ પરાણે પહાડ પરથી નીચે જીતર્યાં. માંમાં પોતાની બહેનપણીને કશું કે 'આનો દિલનો બાર ઊતરી ગયો છે.'*

જેવી રીતે લોહચૂંબક લોહને ખેંચે છે તેવી રીતે લક્ષ્મીઅમ્માજને કદાચ શક્તિ ખેંચી રહી હતી કેને ખખર કેમ પણ તેની આંસુઓની ધારાં સુકાતી માલી પોતાના વહાલાઓના વિયોગનું વાવાઝેકું ફેંકાવું હવે બંધ થયું અને તોફાન પછીની શાંતિ ચારે બાજુ છવાઈ રહી તેમને ખાતરી હતી કે આ જોધો પેલા મૌની તપસ્વીનો જ પ્રસાદ હતો. તેમને વિશ્વાસ ખેસી ગયો હતો કે મહર્ષિ'છ સિદ્ધાચળીનું કદાચ તેમના તાત, માત, સુન કે બ્રાત હવું નહિ. તે સમયથી મહર્ષિ'છની બિજાનો

* લક્ષ્મીઅમ્માજને માટે મહર્ષિ'છનાં આ પ્રથમ દર્શન ન હતું. જુઓ 'મહિમા' નામક પ્રકરણ

ભાર એચમ્માળે પોતાના માથા પર ઉપાડી લીધો. પહેલાં પિતા પાસેથી અને પાછળથી બાદની પાસેથી જે ધન મળતું હતું તે બધું તે મદપિંછ અને એમના બકતોની મેવામાં ખરચી દેતાં હતાં. શ્રી મદપિંછ ગમે ત્યાં રહે પણ એચમ્માળ નિયમપૂર્વક બિજાન લઈને ત્યાં પહોંચી જતાં. એમનું ઘર રમણમક્રોતું પોતાનું ઘર બની ગયું. આ બધાના બદલામાં તેમને જે પ્રાપ્ત થતું તે હતી ચિત્તની શાંતિ અને અત્યંત ભક્તિ. એચમ્માળે પોતાનું અર્ચન, સુખદુઃખ બધુંજ મદપિંછના ચરણોમાં અર્પણ કરી દીધું.

सर्वं धर्मान् परित्यज्य मामेकं दारणं व्रज ।

अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा नृचः ॥

છોડીને સધળા ધર્મો, એક જ શરણું મુજ,
હું તને સર્વ પાપોથી છોડાવીશ, અશેષ થા.

—ગીતા. અ. ૧૮ —શ્લોક ૬૬

શ્રી મદપિંછ પામે આવવા પહેલાં કોઇ ઉત્તરવાસી પોગી પાસેથી એચમ્માળે ચિત્ત એકાગ્ર કરવા માટે નાસાગ દંષ્ટિ શીખી લીધી હતી અને તેનો અભ્યાસ એમણે ચાલુ રાખ્યો હતો એવું કરતી વખતે એમને દિવ્ય તેજ દેખાતુ હતુ અને ખૂબ આનંદ પણ પ્રાપ્ત થતો હતો આ અભ્યાસ દરમિયાન એ દુનિયાને બૂલી જતા અને કલાક બે કલાક, દિવસ બે દિવસ એવા ધ્યાનમાં એસી ગ્રેવાની શક્તિ એમણે મેળવી હતી. કોઇએ આ બધી વાતની ખબર મદપિંછને આપી, પણ તેઓ ચૂપ જ રહ્યા; પરંતુ જ્યારે એચમ્માળે પોતે જ એ બધી વાતો મદપિંછ સમક્ષ રજૂ કરી ત્યારે તેમણે એચમ્માળને એ સાધનાઓ છોડી દેવાની સલાહ આપી. તેમણે કહ્યું: “આ બધું તેજ ખાલી દરમ છે; એ આત્મા નથી તમારું લક્ષ્ય આત્માની ઉપશાંતિનું હોયું જોઇએ તુચ્છ લક્ષ્યોનો શો ખપ?”

મદ્વિંછના આદેશને અનુસરીને એયમ્માળે એ બધા સુખદ અવ્યાસને તિલાંજલિ આપી દીધી અને વિચારમાર્ગનું અવલંબન સ્વીકાર્યું. તરત જ મળવાની આશા તો ન હતી છતાં યે એયમ્માળના મનમાં આ વાતનો પૂરો વિશ્વાસ હતો કે મદ્વિંછ જરૂર પોતાને તારશે એટલે આ નવીન માર્ગનો સ્વીકાર કરવામાં તેમણે આગળપાછળ જોયું નહિ. તેમનું સર્વસ્વ, તેમના ઇષ્ટદેવ, તેમના પ્રાણ મદ્વિંછ જ બની ગયા.

મદ્વિંછ અને ભકતો એયમ્માળને ઘણું માન આપતા. એયમ્માળ આશ્રમનું અંગ હતાં. આ સાધ્વીનાં સૌજન્ય, ભક્તિ અને શ્રદ્ધા જોઈને શેષાદ્રિ સ્વામી પણ તેમને ખૂબ માન આપતા. ઘણું કરીને તામસિક ભકતો ખીજા દેવો તરફ ભારે ધૂણા બતાવે છે પણ એયમ્માળની વાત જ એર હતી મદ્વિંછ પર એમનો નિર્ભર સાન્નિધ્ય શ્રેમ ને ભક્તિ તો હતાં જ, તો યે શેષાદ્રિ સ્વામી શ્રદ્ધે પણ તેમને પૂજ્યભાર હતો. શેષાદ્રિ સ્વામી યે એક અજ્ઞાન વ્યક્તિ હતા. પોતે કોઈની પાસે જતા નહિ અને કોઈને પોતાની પાસે ફરકવા યે દેતા નહિ. પણ તેમનો આ નિયમ એયમ્માળને લાગુ પડતો નહિ. શેષાદ્રિ સ્વામી પોતે એયમ્માળને ઘેર પહોંચી જતા. ફેરલી યે વાર અરણ્યાચળ પૃથ્વી પાછા ફરતાં અધાર્થ ઘડ જતું ત્યારે શેષાદ્રિસ્વામી એયમ્માળના ભોમિયા બની સાથે જતા શેષાદ્રિસ્વામી કોઈને યે મો ખોલીને વેદાંતનો ભોધ આપતા નહિ, પરંતુ એક દિવસ એયમ્માળના કહેવાથી મહાવાક્યોના તત્ત્વાર્થ વિષે, ત્રિયોગી મહા લીલા વિના કલાકો સુધી એવી સઃસ સમજણ આપી કે સાબળનારાઓ એમનું પાડિત્ય જોઈ દિંગ થઈ ગયા.

એક દિવસ એયમ્માળજી પૂજા કરવા બેઠાં હતાં એ વખતે શેષાદ્રિ સ્વામીએ છાંન દીધાં અને ‘શું કરો છો?’ એમ પૂછ્યું. એયમ્માળે જવાબ આપ્યો કે: ‘આપની તથા શ્રી રમણદેવની છબીઓની પૂજા કરું છું.’ સ્વામીજીએ પૂછ્યું: ‘તમે ધ્યાન અને અવ્યાસ કેમ કરતાં નથી?’

એચમ્માળ અષ્ટાંગ યોગનાં અચ્છા જાણુકાર હતાં તો ચે એ શેષાદિજનાં મોંએથી વધુ ઉપદેશ મેળવવા ઇચ્છતાં હતાં એટલે એ બોલી જાડ્યાં: “એ શી રીતે કરી શકાય?” તુરત શેષાદિજ ત્યાં જ આસન જમાવીને બેસી ગયા અને નાસિકા પર દષ્ટિ રાખી ધ્યાન કરતાં કરતાં સમાધિમાં લીન થઇ ગયા. આમ ચારે પાંચ કલાક વીતી ગયા. જ્યારે સમાધિ પૂરી થઇ ત્યારે શેષાદિજએ કહ્યું: ‘જોયું, એચમ્માળ!’

કેટલાક લોકોને એવો ભ્રમ છે કે જ્ઞાનીઓ ભાવશૂન્ય પથ્થર જેવા હોય છે અને તેમને કોઇ જાતની માયા, મમતા યા હયા આદિ બાવો હોતા નથી પણ આ કેવળ ભ્રમ જ છે. જ્ઞાનીઓ પરમાત્માની જેમ રહે છે. પરમાત્માને પોતાની સૃષ્ટિ પર ખાસ કરીને પોતાના બકતો પર વ્યા અને વાત્સલ્ય હોતાં નથી શું?

એક વૃષ્ણુવ ગીતમાં કહેલું છે કે:—

“મા, ગોપાળ કેટલા કોપી છે? તેમની જોડે મારા બેટા પણ તોફાની થઇ ગયો. એટલે મેં તેને સમ્મ કરી. એટલે જુઓ તો ખગ કે ગોપાળ ભમ્ભર મદાવી, હોઠ ફફડાવી ખુદ બગવાનની જેમ મને સમ્મ કરવાનું કારણ પૂછી રહ્યા છે! સખી, ગોપાળની એ મોહિનીમૂરત બૂલી બૂલાય તેમ નથી.”

એક ગોપી કહે છે:

“મા! ગોપાળના પ્રેમના શા વખાણુ કરું? પોતાની આગેને શોધવા જનાં તેઓને પતો ન લાગતાં, જુઓ તેમના કમળનયનોમાંથી કેવાં મોતી સરી રહ્યાં છે! ગ્રામજા કૃષ્ણની એ મંજુલ વાણી હું કદી પણ બૂલી શકું ખરી?”

બકતો પ્રત્યે શ્રી રમણદેવનો આવો જ ભાવ રહેતો હતો.

શ્રી મહાવિની અનુમતિ લઇને એચમ્માળે પોતાની બત્રીજ શેલ-મ્માળને બોળે લીધી અને તેને પરણાવી યથાસમયે એચમ્માળના પૌત્રને

જન્મ થયો એ નાના માળકનું નામ 'રમણ' સખવામાં આવ્યું; પણ ભાવિ અળવાન છે એવમ્માળના લક્ષ્મી સામારિક સુખ જ લખ્યું ન હતું.

એક દિવસ એવમ્માળ અચ્ચાચન મુકામે પોતાના જન્મ ખેડા હતા એવામાં અચ્ચાચ તેમને એવમ્માળનું મૃત્યુ થયતો તાજ મળ્યો આની પરેવા તેની મિમારીની ખમ મુદ્દા મળી ન હતી એવે આ તાર એવમ્માળને માટે અગૃધારી આકત હતી તે સુદાધને મનેકડા જેવા થઈ ગયા જેવાક દિવસ તો એવી જ શીલમાં વીરવા કે અગાઉની જેમ આક તોનો વગ્માદ વધે કે શુ ! પણ અમયે પત્ની ખાધો નજીકમાં જ નખવાળ ખડા હતા તાર મળતા જ એવમ્માળ શ્રી મહર્ષિ પામે દોડી ગયા અને એમના ચલ્લોમાં તાજ ધરી દીધો શ્રી મહર્ષિ છએ તાર વા-યો અને એમની આખોમાંથી બે આમુ સરી પડ્યા શ્રી મહર્ષેવ બહોતાના સુખમાં સુખ અને દુખમાં દુખ માનતા હતા પોતાના બહોતાના રાજા છવન સાથે એમને કહ ને કહ સમઘ ન હોય એવું મનનું જ નહિ પોતાની પુત્રીનું જે એકમાત્ર ચિદ્ર આ પૃથ્વી પર ન્હુ હતું, તે માળખે લાવીને એવમ્માળે શ્રી મહર્ષિને મોપી દીધો.

એવમ્માળે વિચાર્યું કે 'રમણેવ અચ્ચાચના શરણુ છે એવે એ અનાથ માળકના નાથ છે' એવમ્માળના દુખનો મહર્ષિ છને પૂરો ખવાન હતો એ નાના માળકને જેને તેમની આખો પાડી બીની થઈ ગઈ દુખની વહે ચણી થતા તે હજુ યાગ છે અને સર્વાલ્પથી વેગ સકાવ છે આ વખતે દુખમાંગ તારામાં એવમ્માળને અગાઉ જેવી મુશ્કેલી નહી નહિ.

ભગવાન શ્રી નમ્મ મહર્ષિની કૃપાનું એક વધુ ઉદાહરણનોધવાનેમ છે એવાપુર-મદ્રાસના એક અધ્યાપક મેઝિરિ અપ્પર પોતાના પત્ની નેદે થોડા દિવસ આથમમાં આવીને ગ્લા થેર જવાના સમયે એ દપત્રી મહર્ષિ છની ગત લેવા ગયું મહર્ષિ છને જોના જ દેવીનું ગણુ કધાવા લાગ્યું અને

તે ગ્રી પડ્યાં. મદપિંછની આંખોમાં જે આમુ લિમગઇ આવ્યા, પાગુ
પળસગમાં સ્વસ્થ થયા અને બેઠ્યા, કેમ બેઠી! એવી ભાવના કેમ
કરતી નથી કે આપણે તું અરણ્યપુત્ર જ નહીં ગ્રી છે ?

હેત્યાક લોકો એમ માને છે કે સ્ત્રીઓને જ્ઞાનનો વિચાર કરવાનો
અધિકાર નથી શ્રી મદપિંછને આ વાત કમૂલ ન હતી અમુપતિ મુનીન્દ્રનાં
ધર્મપત્ની વિશાલાક્ષ્મીએ આ વિષયમાં મદપિંછને પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો.
મદપિંછએ તેનો જ જવાબ આપ્યો હતો તે રમણગીતાના ૧૮મા અધ્યા-
યમાં આગેલો છે શ્રી રમણદેવનો એવો અભિપ્રાય હતો કે સ્ત્રીઓને જે
જ્ઞાનનો વિચાર કરવાનો અધિકાર છે. સ્ત્રી જે આત્મનિઃક થઈ જાય તો તે
અન્યાસિની થઈ શકે છે અને પરમદેવતાની જેમ તેના જાન પગ સમાધિ જે
સાગ્રાણી પ્રકાય છે

એચરમાળા આવાં અધિકારી સાધ્વી હતા શ્રી રમણદેવના આ
પરમ ભક્ત તા ૨૮મી ડિસેમ્બર ૧૯૪૫ના રોજ રાત્રે ૨-૦ વાગે દેવલોક
થયા નિરવપશુભનેતા તેમના ધરમા ભાઈ શાંતિ વચ્ચે એમનું મૃત્યુ થયું
અથુ પગેવાના ત્રીજા અંગર ચોથા દિવસ સુધી તો એ પોતાના નિયમ મુજબ
આશ્રમમા અત્ર લઈ આવતા અને શ્રીભગવાનને તેમ જ ભક્તોને પોતાને
હાથે પીગમતા હતા તેમનું જીવન શ્રી મદપિંછ પ્રત્યેની ભક્તિ તથા એવાથી
ગાગેયુ હતુ એમની જીવનકથા વાચનારને તેમ જ સામજનારને પ્રેરણા
આપે તેવી છે

એચરમાળ ગયા પણ એમનું નામ અમર રહે એમનું શરીર
નારા પામ્યુ પણ એમની નિર્ભી જુગજુગ જીવે

પ્રકરણ છઠું : કાવ્યકંઠ શ્રીગણપતિ મુનિ

અર્પેછ ભક્તજનને વર નિત્ય આપ
ને છે ગુરુ ગણપતિ સમ શાસ્ત્રીના ય
છાયા તમે સદૃશ તે જન-આધિતોના
મંદારવૃક્ષ સમ આપ હરે। ચિંતાપ

- શ્રી રમણગીતા : અ. ૧૮-શ્લો. ૧૫

ઈ. સ. ૧૯૦૩માં એક દિવસ શ્રી મદગિંછ વિરૂપાક્ષ ગુફામાં પોતાના ભક્તોની જોડે જોડાહતા, તે વખતે આંધ્રના એક વિદ્વાને પોતાની સદૃશ પ્રતિભા દ્વારા નીચેના શ્લોકનો અર્થ મદગિંછને ઉદ્દેશીને ક્રોધ અને આપ્તી રીતે સમજાવ્યો હતો:-

દુવલામ્બરચર વિષ્ણુ શશિવર્ગ ચતુર્મુખમ્ ।

પ્રસન્ન વદન ધ્યાયેત્ સર્વ વિઘ્નોપશાન્તયે ॥

એ વિદ્વાને એમ અમુખ-મુકે “મદગિંછ ગુફાસાબગ (કોપીન) ધાગજુ હરે છે; આત્મામાં નિહ રહેતા હોઈ ત્યાંથી રિપજુ છે, મન, બુદ્ધિ અદંકાર અને ચિત્ત એ ચારેનો એમણે નાશ (ભાંગન) કર્યો છે, એ પ્રમુખવદન છે, અને એમનું ધ્યાન ધરનારજોના સર્વ નિધનોને એ નાશ કરે છે.”

એ જ વિદ્વાને ણીજે વગેરે વૃત્તિકાના પદ પડેલા અગામ્યતેશ્વરના મંદિરમાં ચોણક અકવાડિયામાં જ “શિવસાદસી” રચી કાઢી. આ મંથમાં એક હપ્તર શ્લોક છે. આ સ્તવનથી લખાઈ એમણે મદગિંછની સ્તુતિ કરી ત્યારે “હાજર” રહેતા ભક્તો એમની પડિનાઈ જોઈને દિગ ચઈ ગયા. એમની કવિતાની ધાગ તથા રમ્ય શૈલિથી લોકોને આકર્ષ્ય થયું. આવા

પણિત કયાથી પધાર્યા હશે એ બળુનાને સોમે આતુર થઈ ગયા નેએને ખમગ હતી તેએએ ક્યુ કે 'એ પણિત આક્રવાળી છે, મિત્રવનગમ્ અને એખિમ્નીની પામે આવેલુ કનુવરાય અગ્રદાર એમનુ ગામ છે અને એમનુ નામ કાવ્યકંઠ શ્રી ગણપતિરાસ્ટ્રી છે' આ સાબળીને લેકોને એમના પ્રત્યે ભારે શ્રદ્ધા પેદા થઈ અને એમની ખાતરી થઈ ગઈ કે એ વગ્દાન પામેલા પુરુષ હતા

ખખગ ગણપતિજી વરદાન પામેલા પુરુષ હતા એમનો જન્મ (ઇ સ ૧૮૭૮ મા) થયો ત્યારે એમના પિતા નગસિદ્ધ ગાસ્ટ્રીજી શ્રી કાશી ત્રિવેશ્વરની સન્નિધિમા હતા ત્યાં એમને એવો બાસ થયો કે ગણપતિની મૂર્તિ પાસેથી માળના આકારવાળુ મેઘ એમના પગ તરફ ઢોડી આવ્યુ આ કારણથી એમણે પોતાના પુત્રનુ નામ ગણપતિ રાખ્યુ કોણુ જાણે કેમ પણ આ ડોકરાને માળપણમા જ દરેક જાતના રોગો આરી ગયા મિમારી, મૂર્ચ્છા અને મૂઆપણુ 'પાચ વધ' સુધી રચ્યા છો વળે' ધગધગતા લોહાની છાપ એના ગરીબ પગ ચપાવ્યા પછી જ રોગો મરી ગયા

તે દિવસથી એમનુ બહુતર શરૂ થયુ, તે દિવસથી જ એમનુ પાણી દેખાઈ આવ્યુ બીજાએને માટે ને અસાધ્ય હતી એરી અદ્યજી, ધાગજી અને સદગુરુજીની રાકિતએ એમનામા હતી બણીને બધી જવાની ખામી એમનામા હતી જ નહિ એમની બુદ્ધિ પામ બધા ગારોનો કંઈ દિસામ ગ્યો નહિ દેખાઈની વયે સરકૂતમા મુદર કરિતાએ રચના માડી. પચાગની ગણુતરી પણ જાણી લીધી મનાયે મરે એ અને નાના નાના વ્યાકરણ તો મોટે થઈ ગયા બાર વર્ષની ઉંમરે જે સર્ગોરાણુ, 'ભગસદેશ નામનુ એક કાવ્ય મદાકાતા ત્રતામા ગ્યુ ચૌદ વર્ષની ઉંમરે ૭૬, વ્યાકરણ અથકાર કાવ્ય, ઇતિહાસ આદિમા પારગત થઈ ગયા એ અજ્ઞાવધાની હતા અજ્ઞા ભાષણકાર હતા તે શિશુકવિ હતા મારીસ વર્ષની વયે મેઘ ઠેકાણે સરકૂતના અધ્યાપક નિમાવાનો પ્રયત્ન

જો, પણ નોમ્મરીની ગનામી પનદ નદિ હોવાથી એમને મે પ સ્વીકારું
નદિ. પત્ર એ નવદીપ ગયા અને પોતાના સાહિત્યરેનન અધૂર મડ
શેનિ અમસ્થાપૂતિની અનુષ્ઠ પ્રતિના વિગેરે ગણો નડે ત્યાના પોતોને
ખૂશ કરીને 'મગ્ધ'ની પત્ની પ્રાપ્ત કરી

નવદીપની પડિતસમાની વાત નિહ છે એ સમાના પ્રમુખ
રાત્રિમિ અમિકાન્ત હતા સમાની ગજાનમા પ્રમુખશ્રીએ પોતાનો
પરિચર આ પ્રમાણે કરાવ્યો

સત્વર કવિતા સવિતા ગૌડાજ્ઞ કશ્ચિદમ્બિવાદત્ત ।

તુગ્ત શ્રી ગણપતિઃ શ્રી

ગણપતિરિતિ કશ્ચિકુલપતિરિતિવન્મો દાનિનાયકાદમ ।

આમનુ મ્હીને હ્યોમ્બિનો આશ્રય નહ કરી આ પ્રમાણે શ્રી

મવાન દત્ત ગ્રહ તુ ચોરસ ।

ગણપતિજી પ્રાપ્ત એક સ્તોત્ર સમગ્રથી ગણા હતા તે મિનાન
બૂનથી સર્વાળા એવો બોગે જન્મ મોભાથી નીમ્બી ગયા તેનો નાનંત
વવાની હમ્બજી અમિકાન્ત એ તાબા માયો

લનવચો નનુ પદ્યો ગણા હ્યોરૂપિ ત સ્પર્શતિ વાળી ।

તત્કિ ત્રિમુવનસારા તારા નારાયિતા મવતા ॥

ગણપતિજી આ માબળી બબૂની ગણા વાચુદ્ધ માં રમણ શ્રી
બુનીદિ સિવાય બીજી મધી જમ્યાએ સા જન્મ હમેશા નર સ્વતિમા
વપરાય છે એને એમણે શ્રી —

મુષા હસન્તી મધમાલિષતી

યન્મો હરન્તી દયિતાવરત્ક ।

ન તેલનાસ્ય કવિતા કરોતિ

નોપાસ્યને કિં દાપિતાય દેહ ॥

અગિકાન્તઽ બોલ્યા

સર્વે કુજરમાકાર્પી વૃહિતાનિ મદોદત ।

કુમ્ભિકુમ્ભામિપાહારી પોતે સપ્રતિ કેસરી ॥

ગણપતિ-પાછી બૃદ 'ન ગદ્ગોહે મવચીય ।' એને 'આમિપા-
હારી' બોલુ છે, 'આમિપાહાર' તેનું નેધએ માટે

સમાસોનો રસાતે છેત્ર મીનમાવહ મીચલે ।

હાન કરોતુ સાન્કાર મન્વા ત્વામપિ તોવિલમ ॥

અગિકા જ્યોતિરિગળ, ન વિ નુ મન્યસે ।

મત્ત્વમેય તિમરેપુ લક્ષ્યસે ॥

ગગ વિ પ્રદીપ મવને વિમાસતે ।

વાયુતા વહિરિતો વિધૂયસે ॥

(ખીન લીંગીમા 'હતો' ને બદલે 'અહો' નો પાઠ પણ છે)

આ સમયે શિતિકંઠ વાયસ્પતિઽ કીના થયા અને બો'યા, 'આપ
મન્ને તરફ અમને માનની લાગણી ઉદ્ભવે છે આપ એકમીગની નિદા
ન કરો નેધએ તો ગૌડ બો ફક્ષિણાત્મ સમાજેની નિદા કરીને આ
માણેમાણેનો પ્રયત્ન બધ કરી દો'

અગિકા મટો લિલોટોપરિ વારવધ્વા

નિપીય મધ્વારમતે ત્રિહારમ ।

ગણ અમુષ્ણમે વાઙ્મતુ ધમુવ્યયો વાઙ-

ઽપ્યમી ન મીન વ્યસત ત્યજન્તિ ।

શ્રી ગણપતિ ગાસ્ત્રોઽએ ન સમસ્યાઓની પ્રતિ કરી હતી તેમાની
કેલીડ નીચે આ (એ છીએ સમસ્યાઓ કૌસમા આપેલી છે

૧ હિલિવા મીમદયિના નિદાધે ધમપીહિતા ।

(સ્તનવસ પરિન્યજ્ય વધૂ શ્વશુર્ગમિચ્છતિ ॥)

(વિ તુ અતવચ ચરિતા)

- ૨ રાહસિકોળે ચ, મુદ્ધસ્તૂતીયે
 કલમમાવે ચ ઘરાતનૂજઃ
 લગ્ને ચ કોળે યદિ વાલકસ્સ્યાત્
 (સૂર્યદશશકેન સમં વિનષ્ટઃ ।)
 (ન તુ અમાવાસ્યા ।)
- ૩ સંતોધિયોગેન વિપળ્લવેતસઃ
 પ્રમોદશયાનસ્ય હિમાલયે ગિરી
 શિવસ્ય શુદ્ધાકલિતં સુધાશયા
 (પિપીલિકા શ્રુવતિ ચંદ્રમંડલમ્ ।)
- ૪ ચતુષ્પાં માદ્રશુવલસ્ય ચંદ્રદર્શન શંકયા
 (વત્સરસ્યંકદા ચોરી યતિવચનં ન પદયતિ ।)

આવી જાનની પડિતાધથી કૃતિ* જરૂર વધે છે, પણ એ કૃતિ* સ્થાયી હોતી નથી. ગણપતિજીએ આવી આવતો માટે ખાસ પ્રયત્ન કર્યો ન હતો. એમનું ચિત્ત અન્યત્ર શેકાયેલું હતું. પુરાણોમાં લખેલું છે કે વિશ્વામિત્ર જેવા મંત્રજપના પ્રભાવ વડે નવી સૃષ્ટિ રચવાને સમર્થ થયા હતા. ગણપતિજીને વિચાર આવ્યો કે પોતે પણ શા માટે એમના જેવ ન થાય ? અદાર વર્ષની વયે એ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ્યા હતા. તો એ એમનું મન હમેશાં મંત્ર જપવાની ધૂનમાં જ લાગેલું રહેતું. આ કારણસર એમણે તપશ્ચર્યા કરવાના વિચારથી ગંગા, યમુના, ઝોલવરી વિગેરે પવિત્ર નદીઓના તીરે નિવાસ પણ કર્યો એમનો ઇષ્ટમંત્ર શિવપંચાક્ષરી હતો. આ સિવાય ખીજા મંત્રના જપ પણ એમણે કર્યા હતા. વચ્ચે વચ્ચે કોઈ ઠેકાણે સંસ્કૃત બણાવવાનું કામ કરી લેતા હતા. પોતાની તપશ્ચર્યા વડે એમને કેટલીક જાતની દિવ્ય અનુભૂતિઓ મળી હતી, પણ શ્રી શંકરનો સાક્ષાત્કાર થયો નહિ. એમણે સિવકોટિ લખી, કરોડ વાર શિવ-

પંચાક્ષરીના જાપ કર્યો, પણ બહુ બ્યર્થ ગયેલું જણાયું. શિવનો સાક્ષાત્કાર ન થવાને કારણે એમને છાન બ્યર્થ જણાવા લાગ્યું.

ગણપતિજી સમાજને મુધારવા માગતા હતા. વૈદિક યુગના બ્રાહ્મણ સમાજની એકરી સ્થાપના કરવા ચાહતા હતા. બની શકે તેટલું લોકોનું બહુ કરવાનો એમનો સંકલ્પ હતો. એમનો એવો મત હતો કે મંત્રજપથી માણસની ગુપ્ત શક્તિઓ જાગી ઊઠે છે, જેના બળથી તે પોતાના બધા સંકલ્પો પૂર્ણ કરી શકે છે. અરુણાચલમાં તેજોલિંગ છે તેની સમક્ષ મંત્રજપ કરવાના ઇરાદાથી એ ૧૯૦૩-૦૪ માં અરુણાચલ આવ્યા. એ અરસામાં એમણે એકાએક વાર શ્રીરમણમહર્ષિનાં દર્શન કર્યાં. ત્યારબાદ થોડા વખત માટે વેલ્થૂરની કોઇ પાઠશાળામાં સંસ્કૃત પઠિત તરીકે એમણે કામ કર્યું. ત્યાં તેમણે પોતાના શિષ્યોને એકઠા કરીને પોતાના વિચારોને સફળ બનાવવાના પ્રયત્નો જારી રાખ્યા. વળી પાછા મંત્રજપ કરવા માટે અધ્યાપકની નોકરી છોડીને એ અરુણાચલમાં રહેવા ગયા.

પરંતુ કંઈયે ફળપ્રાપ્તિ થઈ નહિ વિચાર કરવા લાગ્યા કે ‘કાવ્ય, પુરાણ, ઇતિહાસ, વેદ, ઉપનિષદ અને મંત્રશાસ્ત્ર જાણવા છતાં કદાચ મને મંત્રજપનું રહસ્ય બરાબર ખબર ન હોય કારણ કે હું આટલાં વર્ષોથી શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક તપશ્ચર્યા કરી રહ્યો છું તે પણ જે દેવતાની હું ઉપાસના કરું છું તે શા માટે મને દર્શન દેતા નથી?’ આવા વિચારોથી એમનું હૃદય સદા ચિંતામગ્ન રહેવા લાગ્યું.

શ્રીમદ્ ભાગવતમાં સાચું જ કહ્યું છે કે :

રહુગર્જે તત્તપસા ન યાતિ ન ચેજ્યયા નિર્વપણાદ્ ગૃહાદા ।

નચ્છન્દસા નૈવ જ્ઞાત્તગ્નિસૂર્યે વિના મહત્પાદરજોમિષેકમ્ ॥

જગજ્જરત રહુગણુ રાગને કહે છે કે, “હું રહુગણુ ! ધન્ય વિશેનું જ્ઞાન અને દિવ્ય પ્રેમ તપથી મળતાં નથી, મૃદુસ્થાએ કરેલાં યજ્ઞ, ઘન કે

સકર્મથી ચે મળતાં નથી, વેદોના અભ્યાસથી અથવા જળ, અગ્નિ કે સૂર્યની ઉપાસનાથી ચે મળતાં નથી; તે માત્ર મહાપુરુષોનાં ચરણોની રજના અભિભોક્ત્યા જ પ્રાપ્ત થાય છે.” શ્રી ગણપતિ મુનિના હૃદયમાં આ પ્રતીતિ ઘર કરી રહી હતી.

દરમિયાન કૃતિકાનો દિવસ આગ્યો. જર્ષાસનો એક વાગ્યો હતો ગણપતિજી અસંતોષ મેવતા એકા હતા. એકાએક એમને ગિગિવાસી બ્રાહ્મણુદનામીનું સ્મરણ થયું અને મનમાં બોલવા લાગ્યા: ‘મંત્રગત્યું રહસ્ય એ મદાત્મા જરૂર જાણતા હશે. મંત્રગત્ય પણ તપશ્ચર્યાનો એક પ્રકાર જ છે ને? હોયો કહે છે કે એ મદાત્માને અપરિક્ષાતુભૂતિ થઈ છે, તો પછી એ જરૂર જાણતા હશે કે મર્મ કયા છપાયો છે? મારી શકાઓનું સમાધાન એ જ કરી શકશે. શું એ મને બોળખશે? તે દિવસે (૪ સ ૧૬૦૩માં) મેં ‘શુક્રાજરધરમ્’ ની વ્યાખ્યા કરી નહોતી શું? એ શું એમને યાદ હશે? મારે માટે એ જ સરખ છે. એ જ મારી ગતિ છે.” આવા વિચારો કરતાં કરતાં શાસ્ત્રીજી જિભા થયા અને સખ્ત તાપમાં નિરૂપાક્ષિ યુક્ત બણી દોડવા લાગ્યા.

તે વખતે ગણપતિજીનું આખું શરીર ભાવના આવેગથી કંપી ગયું હતું. એમના સદ્બોધે તે વખતે મહર્ષિજી બ્રહ્મરના બોલ્યા પર એકલા એકા હતા ગણપતિજીએ એમના ચરણોમાં માથું મૂકીને હંદવત પ્રણામ કર્યા અને એમનાં ચરણો પકડીને ગદ્ગદ સ્વરે બોલ્યા: ‘‘જો વાંચવા જેવું હતું તે બધું વાંચી લીધું, વેદાન્તશાસ્ત્રનું ખૂબ અધ્યયન કર્યું, પેટ ભરીને મંત્રગત્ય કર્યા, તો ચે આજ સુધી મને ‘તપ’ શબ્દનો ખરો અર્થ સમજાયો નથી. ભગવન્ની હવે મને આપનાં ચરણકમલ જ પેકેપાર લઈ જઈ શકી. કૃપા કરીને આ રંકને તપનું તાત્પર્ય સમજાવો.”

પંદર મિનીટ મુંડી મહર્ષિજી ગણપતિજી બણી સ્થિર દષ્ટિથી જોઈ રહ્યા. ગણપતિજી બારે ઉદ્દેગપૂર્વક પ્રતીક્ષા કરતા બેસી રહ્યા. કાંઈએ

પણ વચ્ચે આનીતે એ દસ્યની ગભીરતામા ભગ પાડ્યો નાનિ પંડી મદ્યિં છ વચ્ચે વચ્ચે રોકાતા રોકાતા ધીમે રનરે તામિવમા આ પ્રમાણે બોલ્યા .

“અહુભાવનુ ભાન કયાથી જિનુ થાય છે, તે ગોધી ઝાઢવામા આવે તો મન તેમા જ લીન થઇ જાય છે એજ તપ છે.”

“મત્રનો જપ કરતી નખતે મત્રનો નાદ કયાથી જાહે છે તે ગોધી ઝાઢવામા આવે તો મન તેમા જ લીન થઇ જાય છે આ તપ છે”

ગણપતિજીના હૃદયની તપ્ત રેતી પર અમતનુ સિચન થયુ વૈદિક યુગથી માંડીને આજ સુધીમા આવી ઘટના આ એક જ બની છે મોક્ષનો એક નવો માર્ગ ખુલી ગયો આ મહાન માર્ગનો કોઇએ વિચાર પણ કર્યો ન હતો કોઇએ એો ઉપદેશ કર્યો ન હતો સૌથી પહેલા યોગીશ્વરશ્વર શ્રી રમણે મનુષ્યોના પરમાર્થની આતર ગણપતિજીની નરને, ધર્મક્ષેત્ર અરણ્યાચલમા જ્યોતિનિલય ગિરિતટ પર જપરૂપી ગુપ્તયાથી પ્રસન્ન થઇને આ પરમ વિદ્યાનુ દાન દીધુ પછીથી અન્ય મુમુક્ષુઓને પણ આ ઉપનિ પદ્ધતી પ્રાપ્તિ થઇ સને ૧૮૯૬ના સપ્ટેમ્બરની પહેલી તારીખે શ્રી રમણ-સ્વામીના મૌનનો આરભ થયો હતો આજે ૧૯૭૭ મા ગણપતિજીના પુણ્યમસ્કાન્તે કારણે એમણે એ મૌનનો ત્યાગ કર્યો અને પોતાને જે સત્યની ઉપલબ્ધિ થઇ હતી તેનો ઉપદેશ કર્યો

જયજય શ્રીરમણુદેવ ! જયજય શ્રીરમણુદેવ ! જયજય શ્રીરમણુદેવ !

જેઓ મોક્ષના માર્ગનો આરંભકાર કરે છે તેઓને મત્રદષ્ટા અથવા મદ્યિં કહે છે આ ત્રિગિઠ પથના સાક્ષાત્કારને ઝાગણે શ્રી રમણ આજ્યા મદ્યિં જન્યા ગણપતિજી થોડા સમય માટે ત્યા જ રહ્યા પળનિરનામી આજ્યા તેની પામેલી ખમર પડી કે મદ્યિંનુ નામ “વે કટસમન” હતું તેને મદ્યિંને ગણપતિજીએ “શ્રીરમણ” ગમી, તે જ દાણે “શ્રી રમણપથક”ની જ્યના કરી

મદ્વિંછના સગાઓમાં લક્ષ્મણપર નામના એક તેલુચુ પડિત હતા. એ બાળપણથી જ મદ્વિંછને 'રમણ' અથવા 'રમણુ' કહીને બોલાવતા હતા એ જ નામને ગણપતિ મુનિએ આજે કાયમ કરી દીધું.

બીજે જ દિવસે ગણપતિજીએ પોતાના શિષ્યોને બંધી વાતો કરી અને તેઓને કે. કે 'શ્રીરમણ મંત્રદણ છે એટલે એમને દલે 'ભગવાન શ્રીમદ્રમણ મદ્વિં' કહીને બોલાવવા.' તે દિવસથી બધા લોકો શ્રી રમણને 'શ્રી રમણમદ્વિં' કહેવા લાગ્યા અને 'ભગવાન' કહીને સંબોધવા લાગ્યા.

ગણપતિ શાસ્ત્રીજીને વિશ્વાસ હતો કે ઉમાદેવીના અનુમત્તથી જ તેમને આ ઉપદેશાનુત મળી ગયું હતું એટલે તેમણે જણુ અટવાડિયાંમાં જ 'ઉમાસાસત્રી' ની ગ્યના કરી એક દિવસ આત્ર શુક્રમાં શ્રી મદ્વિંછની સન્નિધિમાં ગણપતિજી ને 'શ્લોકો રચતા હતા તે એક સાથે ચાર માણસો ઉતારી ગયા હતા આ ઉમંગમાં તેમણે ચાર જ કથાકમાં ત્રણસોથી વધારે શ્લોકો રચી કાઢ્યા. ત્યાં સુધી મદ્વિંછ ચૂપ જ બેસી રહ્યા રચના પૂરી થઈ ગયા પછી એ બોલ્યા- "મેં ને કંઈ કહ્યું તે બરાબર ઉતારી લઈ છે ને?" આ વાત પંચી રપટ જણાય છે કે એ શ્લોકોની રચના મદ્વિંછ એ જ કરી હતી અને એ રચના ગણપતિજીનાં મોઝેથી કવિતારૂપે બહાર પડી હતી મદ્વિંછની બીજી રચનાઓમાં ગણપતિજીએ સુધારો કેર્યા હતા પણ એ શ્લોકોમાં કથો થે સુધારો કરવાની જરૂર જણાઈ ન હતી.

હવે શ્રી રમણને શાસ્ત્રીજીએ 'શ્રીરમણમદ્વિં' તા માટે કદા તે સમજી લઈએ

૧ ઝર્ધરેતા તપસ્યુગ્રો, નિવતાગ્રો ચ સંયમી ।

શાપ્તમુગ્ધહૃયોરશક્ત સત્ય સધો મ્ભવેદુષિઃ ॥

૨ તપોનિર્ઘૂત પાપ્માનઃ માર્પાતથ્યામિષ્યાગિનઃ ।

વેદવેદાગતસ્ત્રજાઃ ક્રૂપયં પરિકીર્તિતાઃ ॥

૩ તપશ્શીનપરાદાન્તાસ્સત્યવાચો बहुभुताः ।

वेदवेदांगतत्त्वज्ञाः ऋषयः परिकीर्तिताः ॥

* ૧. જીર્ણૈતા, મિતાહારી, તપમાં ઉચ્ચ, સત્યમાં; કૃપા ને શાપમાં શબ્દ, સત્યવક્તા સદા ઋષિ.

૨. તપથી હણતા પાપ, સર્વદા સત્ય ભાષતા; વેદવેદાંગતત્ત્વજ્ઞ ઋષિઓ. વખણાય .

૩. તપસ્વી, શુચિ ને દાન્ત સત્યવક્તા બહુશ્રુત; વેદવેદાંગતત્ત્વજ્ઞ ઋષિઓ. વખણાય છે.

હવે 'ભગવાન્' શબ્દનું ઔચિત્ય જોઈએ. 'ભગ' શબ્દનો અર્થ આવે છે :

ऐश्वर्यस्य समग्रस्य धर्मस्य वनस धिय ।

ज्ञानवराग्य योश्चापि पण्णा वर्गो भगो मतः ॥

સમગ્ર પૂર્ણ ઔશ્વર્ય, ધર્મ, થી ને યશસ્વિતા; જ્ઞાન, વૈરાગ્ય એ પદ્ધતિ ભગવત્ મનાય છે.

આવા છ ગુણોરૂપી ભગ ધરાવનાર પુરુષ 'ભગવાન' કહેવાય છે

૬. સ. ૧૬૦૮ના જાનેવારી, ફેબ્રુઆરી અને માર્ચના ત્રણ મહિના મહાપિંછએ બકતોની જોડે પચ્ચેયમ્બન મહિરમાં ગાળ્યા હતા તે વખતે ખીખ લોકો પણ એમનાં દર્શન કરવા આવતા હતા. તે વખતના ખર્ચનો આખો ખોજો શ્રી રગસ્વામી અધ્યંગારે જીઠાવી લીધો હતો. શેષધર અને ખીખ થોડા ભકતો રચોઈનું કામ સંભાળતા હતા એ અરસામાં ગણુપતિ મુનિ શ્રી મહાપિંના આદેશ મુજબ ધ્યાનનો અભ્યાસ કરતા કરતાં 'હિમાસાહસી'માં સુધારા કરી ગયા હતા પછી શ્રી મહાપિંની આજ્ઞા લઈને વિદાય થયા. એ કોઈ કોઈ વાર વચ્ચે આવી જતા અને મહાપિંછનાં દર્શન કરીને ચાલ્યા જતા ત્યાર પછી શાસ્ત્રીજીએ ત્રીરમણેકવિંશતિની

ગ્યના કરી પાળળથી આ સ્તુતિના તેમણે ચાવીસ વ્યોદ્ધ કર્યા અને એનું નામ “શ્રીરમણચરિતારિસત ગણ્યુ ધ્યાનનો નીન માર્ગ શ્રદ્ધા કરના પતાયે ગણપતિજીએ પોતાના પ્રથમ સહ પતે ત્યાગ કર્યો નહિ વેદ પણ પડી હિંદુ સમાજના જે આચારવિચાર ઘૂંટી ગયા તેને જલમૂળથી ઉખાડીને, વેંકાળના ઉત્તમ ભાવેને પાગ સજીવન કરવાનો એમનો નિર્ણય હતો. આવો એ સમાજ કાયમ કરીને મત્રગત્ય રહે બનસચય કરી લેવાનો એમનો ઇરાદો છેવટ સુધી છાપી નહોતો હતો.

નિર્ણય લેતી રખે તેમજે મહારિજીને પૂજ્ય “અદના નિચારથી મધી ગમનાઓની સિદ્ધિ થાય છે કે તેને મારે વળી અમુક ગતતા મત્ર જપની જરૂર રહે છે ?” મહારિજીએ જવાબ આપ્યો, ‘અદ અદના રિચા થી દરેક જાતની સિદ્ધિ મળે છે.’ એમની સલાહ પૂરી ત્યારે મહારિજીએ ગણપતિજીને કહ્યું ‘હવે પતમારો બોલો મુજી દો એને તમે તમામ બો તમાથી છૂડો. એ જ તમારો મોલો સભાગી લેરો.

ત્યાર પછી ગણપતિજીએ તિરવત્તિય ગોમ્હુ અદદિ ક્ષેત્રામા આ નિચારમાર્ગનું અવનન કરીને તપ કરી હતું.

ગણપતિજીની મોમતથી મહારિજીએ સરકૃત અને તેનુગુ સા જાન મેળવી લીધું. જલ્દી જે ભાસઓના સારો પરિચય મેળવ્યો અને મનિતા કરવાની શક્તિ પણ પ્રાપ્ત કરી શ્રી રમણમહારિજીએ તામિરમા દેવળ નાર્પદુ’ નામનો એક ગ્રંથ લખ્યો છે તેમાં ગણપતિજીએ સર્વગ્ન નામે સરકૃત અનુવાદ કર્યો. ગણપતિજીના ગિર્ય કપાલિ શાસ્ત્રજીએ એનું બાળ્ય પણ લખ્યું છે.

જ્યાં જ્યાં સરકૃત બાંધેનો પ્રચાર છે ત્યાં ત્યાં મહારિજીના ઉપદેશો પ્રચાર કરવાનું માન શ્રી ગણપતિ મુનિને ફાળે વ્હાં છે. સરકૃત જ ભારતવર્ષની એમાન ધાર્મિક બાબ છે. આથી જમ્તોની સમાચારા ની રમણદેવે કરેના સમાધાનોને સરકૃત પુસ્તકનું રૂપ આપવામા આવી

અને તેનું નામ 'શ્રીરમજીતા' પાડવામાં આવ્યું. આ ગીતા ગવાનું એય પાત્ર શ્રી ગજપતિજીને ઘટે છે.

શ્રી ગજપતિ મુનિએ સામયિક, સામાજિક, આચાર, પુરાણ તથા દત્તિ-દાસ આદિનું સંશોધનપૂર્વક અધ્યયન કર્યું હતું. એમની સમાલોચનાત્મક શક્તિ અનોખી હતી. પુરાતત્ત્વ અને પ્રાચીન સંસ્કૃતના એ ભારે વિદ્વાન હતા. લુદી લુદી શબ્દોના કાળ વિષે એમણે વિદ્વાત્પૂર્ણ લેખ 'ભારતી' માં પ્રગટ કર્યો હતો. સામાજિક જાગૃતિમાં એમના વિચારો નવી શદ્દાનીથી રંગાયેલા હતા. રજદવલા થયા પછી કન્યાઓનાં લગ્ન, અસ્પૃશ્યતાનો નિર્બંધ આદિ વાતોને એ શાસ્ત્રસંમત ગણતા હતા. શોકે માને છે કે એ ગજપતિના અંશાવતાર હતા. પોતે પણ લગભગ એમ માનતા હતા. ચિંતા-ગોઠિકલ સોસાયટી માટે એમને માન હતું. એ કહેતા કે સોલસંબદ્ધ કરવા માટે આ કાળમાં આર ક્ષત્રિઓ અવતર્યા છે એમનો એવો અભિપ્રાય હતો કે પંચગોઠ અને પંચદવિદો બેઠા, એક જ વર્ણમાં અવાંતર શાખાઓનું હોવું વગેરે દાનિકતાં છે. આ બધાને નિર્મૂળ કરવા માટે એમણે પોતાના જીવનમાં પ્રયત્નો પણ કર્યા હતા એ કહેતા કે બધાને એમના ગોત્રને નામે બોલાવવા જોઈએ, જેથી આપસઆપસનો મેળ સંકુલાઈથી બેમી વ્યથ વૈદિક નામો માટે એમને ભારે પક્ષપાત હતો. તે પોતાને 'વાસિક ગજપતિ' તરીકે ઓળખાવતા. એમના બધા જ ગિાઓને ભગવાન શ્રી રમણ મહર્ષિના બકનો કડીએ તો તેમાં જરાયે અર્થપ્રેરણા નથી.

આ મહાપુરુષ, આ ઉદાત્ત અને આધ્યાત્મિક વિચારસંપન્ન મહાત્માનું નિર્વાણ ખરગપુરના નિમપુર આશ્રમમાં ઇ સ. ૧૯૩૬ના જુલાઈની ૨૫મી તારીખે થયું. જો કે એ દિવસે એમના ભૌતિક જીવનનો અન્ત આવ્યો હતો એ સમસ્ત આધ્યાત્મિક જગતમાં પોતાના ઉદાત્ત વિચારોના પ્રતાપે મશહૂર થઈ અમર બની ગયા છે.

મકરણ સાતમું : શ્રી. રામસ્વામી અધ્યર

અત્યાર સુધી આપણે શ્રી મદરિંછના એના ભક્તોનો પરિચય
 કર્યો છે કે જોજો મુમુતુ બનીને બનમધન કાપવાનો પ્રયત્ન
 કરી રહ્યા હતા, પણ હવે અમે એના સન્નિધનના ચરિત્રનું વર્ણન વાચીશું
 કે જેમના ત્રિવિધ તાપ ની મદરિંછની કૃપાથી યાત થઈ ગયા હતા
 અને ૧૯૦૮નો એપ્રિલ માસ હતો શ્રી મદરિંછ ત્રિપાદિ શુદ્ધમા
 રહેતા હતા, એ વખતે જેમના દર્શન માટે તિરવળ્લામરૈના પી ડમલ્યુ
 ડી. મુખગાઈજરે શ્રી મનનાસી વિ રામસ્વામ્યર પોતાના એક દોસ્તની
 જોડે આવી લાગ્યા રામસ્વામ્યગના મિત્ર એમ માનતા હતા કે
 મદરિંછના દર્શન કર્યા સિવાયનો જો અમય જતો તે નકામો જતો હતો
 શહેરના લોકો મદરિંછની નાયતમા વળત જાતની મારી વાતો કરી રહ્યા
 હતા આથી રામસ્વામ્યગની એવી ઇચ્છા થઈ કે પાખા એકના વાઈ
 મદરિંછના દર્શન કરવા એક મદિના પછી રામસ્વામ્યગ ફરીથી ત્રિ -
 પાદિ શુદ્ધ પર હાજર થઈ ગયા તે વખતે મદરિંછ એકના હતા તેમના
 દર્શન કરતા જ અધ્યરના હૃદયમાં આવેરો સાગર લાગ્યો એ બોલી
 કહેવા "બગરના સ સાગના પાપીએને તારવા માટે દરુમિરન આપિ
 મદાપુરગોએ અનતાર વીરો હતો, તો શુ મારે માટે કંઈ આગ છે ખરી?"
 તુરત શ્રી મદરિંછ જગ ચબીને અજોજમા બોલ્યા "છે,છે, આગ છે"
 ત્યારપછી બંનેની ધનાઓનું ધ્યાન શ્રી અધ્યરના શબ્દોમાં જ રા. ડીએ

* શ્રી અધ્યરે તે વખતની બધી વાતો જે વાળી રોજનીશીમાં લખી રાખી
 હતી આ પ્રકારે એ રોજનીશીને અધ્યારે જ લખવું છે

“ધણી અનિચ્છા અને અભુગ્મા સહિત હું પદાડ પદધી નીચે
હાતયો. તે વખતે પહેલું ગીત* આપોઆપ ટિંકામાંથી સ્ફુરી જાયું :-

“પ્રભુ! મારી શી ગતિ થવાની છે? તમે તો રસબરેલી મૃદલ
મંજરી છો. ભકતના મનરૂપી ગ્રમરને એના પર અપાર પ્રીતિ હોય છે,
એટલે પુષ્પરસના પાનની અભિજ્ઞાપાયી તે તેની ચારે બાજુ ધૂમ્પા કરે છે.”

ત્યાર પછી ત્યારે ત્યારે મોકલે મળતો. ત્યારે ત્યારે અધ્યર શ્રી
મહાપિંછનાં દર્શન કરવા જતા. પ્રવાસમાં જવાનું ન હોય ત્યારે તે રાત્રે
આશ્રમમાં જ રહેતા. એક રાત્રે એવું અન્યું કે અડધા કલાકના મૌન
પછી મહાપિંછએ તેમના પર કૃપાદષ્ટિ કરી, જેને લીધે અધ્યરના શરીરમાં
એક પ્રકારનો પ્રવાસ વહેવા લાગ્યો. તેમને એવું લાગ્યું કે પોતાનું શરીર
જાગે બાળી રહ્યું હતું. આ ઘટનાની પહેલાં કે પછી અધ્યર એક દિવસ
આમલીના ઝાડ નીચે બેઠા હતા, તે વખતે પણ તેમને એવું લાગ્યું હતું
કે કોઈ ચીજ તેમના દેહમાં પ્રવેશ કર્યો. એ દાણ ખૂબ જ આનંદપ્રદ
હતી. પ્રવેશ કરનારી એ ચીજ શી હતી એ માલુમ પડતું ન હતું. આ
વખતે પણ થોડો સમય વીત્યા બાદ અધ્યરના શરીરમાં આનંદપ્રદ
પ્રવાસ વહેવા લાગ્યો હતો.

શ્રી. અધ્યરને અપચાની બિમારી હતી કોંઈ પણ સારી આવતી ન
હતી. એક રાત્રે એમને બિંધ આવી જ નદિ માયું ધમધમી ગયું. મન
ખૂબ બેચેન થઈ ગયું. મહાપિંછએ અધ્યરને તથિપતના સમાચાર પૂછ્યા
એટલે તેમણે પોતાની હાલત કહી બતાવી. પછી પૂણવારમાં અધ્યરનું માયું
હતું થઈ ગયું. એ આપાડ માસનો સોળમો દિવસ હતો કોઈ સ્ત્રીભક્ત
બાગન લઈને આવી હતી અધ્યર ઘણુંખરું હલકો ખોરાક લેતા, પણ તે

* શ્રી અધ્યરના પૂર્વજીને સંગીત પર ભારે પ્રેમ હતો અને તેઓ આ રસની
બારીકમાં બારીક જુજીઓ બાજુતા હતા. એ સંસ્કારોને લીધે શ્રી અધ્યર પણ સારાં
ગીતો રચી શકતા હતા તેમની રોજનીશીમાં આવા કેટલાયે ગીતો લખેલાં મળે છે.

દિવસે મદપિંછના દમાણથી તેમને જ્યાં ભારે પટાર્યો ખાવા પડ્યા પણ આશ્ચર્યની વાત એ છે કે તે રાત્રે એમને અપર્યાની કુગિયાદ રહી નહિ બીધ પણ ધસધસાટ આવી તે દિવસથી અથથે જાણી જાનતોમા શ્રી મદપિંછ પર જ આપો એમને નાખી દેરાતુ નહીં કરી લીધું આ બધી વાતો અથથના ધગના માણસોને માલૂમ પડી પડેલા તો તેઓને અથથ મદપિંછ પામે જાય એ જ પસંદ ન હતું પણ હવે તેઓના નિયારોમા ચે પયદો થશે. અથથનું ભોજન હવે દરેક જ પહોં પર મદપિંછ પામે પહોંચતું થવા લાગ્યું પોતાની જે નિમારી કાદના માટે અથથે અથથા મુધી ઘણા પૈસા ખર્ચ્યા હતા, તે આમ આપોઆપ ચાલી ગયા આ અગામા તેમજે એક બીજી ગીત રચ્યું તેનો આગળ આવો છે

“પ્રભુ! તારા આ અનુચિત કૃતિ રીતે વર્ણન હો જ વલુમાએ ભમનઓ, પોપો, ખિસકોલીઓ, મોરો અને વાદ્યઓ સુદ્ધ નાગી જ્યાના પાત્ર મની ન્હા છે!”

ભગવાન શ્રીરમણમદપિંછે જ્યોત્ષી ચે નાર પોતાની પ્રેમભરી દૃષ્ટિથી ભક્તોના હૃદયમા આનંદની લહેરો વધારી હતી બીજા ગુરુઓની હસ્તદીક્ષા અને ચતુર્દીક્ષા કરતા એમની આ દૃષ્ટિક્ષિા અધિક પ્રભાવશાળી હતી [પ્રુક પોતાના એવાઓના મસ્તક, હૃદય, હાથ રિંગેને અડધીને તેઓના પર અનુચિત કરે છે]

શ્રી અથથરને ભગવાને જે ઉપદેશ કર્યો તે સક્ષેપમા આવો છે “આત્માને ભૂવલો નહિ એ પરમ-અર્થ છે, આત્માને જુવી જવો જે પરમ-અનર્થ છે” સનત્સુખનીયમા કહ્યું છે કે “પ્રમાદો વં મૃત્યુ । પ્રમાદ જ અરેખર મોત છે” પ્રમાદ એમણે આત્મનિસ્મૃતિ અથવા આત્માના પથાર્ય-પણાને ન પિછાણતું એ છે

શ્રી અથથ આ ઉપદેશ અનુસાર પોતાનું છવન પોતાની રજા છે. તેમની રાજનીયીમાની કેવીક વાતો નીચે આપી છે, જેના પરથી એમના માનસિક પરિવર્તનનો ખ્યાલ આવે છે-

“ મારો અનુભવ એવો છે કે જ્યારે પણ હું આત્માને ભૂલી જાઉં છું ત્યારે ત્યારે પરચુરણ વ્યવહાર કરું છું અને અધમ ગતિમાં જતાં પણ છું જ્યારે અદ્-પરાર્થનું સાચું જ્ઞાન થાય છે ત્યારે મનમાં મોખાતતનો અગમ અપાવ સુદ્ધા બિનો થયો નથી ‘હું કોણ?’ એ પ્રશ્નનો જ્યારે હું વિચાર કરું છું અને ખીજી ધારા મારફત (જે ધમ્મ કરીને અંતર્ભુજ મનની વૃત્તિ છે) પોતાના સ્વરૂપમાં પ્રવેશ કરું છું ત્યારે મારો આનંદની કંઈ મીમાંસા રહેતી નથી સંકલ્પ શક્તિનો ઉપયોગ કરનારો અર્થ જ વિચાર કરવો એ છે. જેમી બાવના જોટલી મજબૂત અને દૃઢ ગૂઢ છે એટલે અધિક એને આનંદ થાય છે, એવો મારો પાકો નિશ્ચય છે એમા મને લગારે જાંઠા નથી

“ મનને રિચા જનારવાની એક રીત છે, તે એ કે કોઈ પણ જાતના વિચારો કર્યા નહિ આપણે જોટલા પ્રમાણમાં વિચાર કરીએ છીએ તે/લા પ્રમાણમાં આપણુ મગજ મરમ થઈ જાય છે જ્યારે કોઈ પણ જાતની શ્રીકર હોતી નથી ત્યારે મન શાંત અને આનંદી રહે છે. આ જ્ઞાનું સાચું વાગુંન થઈ શકે તેમ નથી એને ‘અદ્’નું જ્ઞાન અથવા ‘અદ્’ના સ્ફુરણનું જ્ઞાન કહે છે પણ એક વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેમી છે. ‘અદ્’ને જાણ્યું છે એવી જાતની બાવના બંધવા જ એ સ્થિતિનો પણ અંત આવી જાય છે સાગળ એ છે કે આત્માની શક્તિ અધીકિક અને અતીત છે ‘હું કોણ?’ એ વિચારમાર્ગ દ્વારા વિચાર કરવાથી એ શક્તિને જાગૃત કરી જકાય છે આમ કરનાથી સર્વ આધ્યાત્મિક અને આધિભૌતિક તાપો દૂર થઈ જાય છે * મહર્ષિજી પોતાના

* (વિવિધ રસ જોડે પોતાના “Varieties of Religious Experiences” નામના પુસ્તકમાં એવા કે/વા ય ઉગાદરજો આપ્યા છે કે જેમા માનસિક શક્તિ દ્વારા બિમારીઓ દૂર થયેલી ઇ મેસ્મેરિઝમ અને શ્રદ્ધાના બળથી કેટલાય રોગો મટી છે આ બન્ને માર્ગો મનની વૃત્તિઓ પર અવલંબિત છે અને મન આત્માનું જ એક રૂપ છે

આત્મામાં આરૂઢ થઈ ગયા છે એટલે એમની સંજ્ઞાધિમાં આત્મધારના બળ વડે બધા આધિઓ (માનસિક પીડાઓ) અને એમના અતુચ્છ વડે બધા વ્યાધિઓ (દેહની પીડાઓ) દૂર થઈ ગય છે.”

શ્રી. અધર પોતાના કૌટુંબિક જીવનમાં જે મદગિંજી પર નિર્ભર રહે છે. એમની રાગનીશીમાં લખેલું છે કે એમની દીકરીનાં લખની બાળ-તમાં મદગિંજીએ તેમને મદદ કરી હતી.

પ્રકરણ આઠમું : મિ. હમ્ફ્રીસ

મિન ૧૮૨૧ના નવેમ્બર માસમાં એક જિવમે શ્રી મદગિંજીના છાંનાથે કાચકંડ શ્રી ગણપતિ મુનીન્દ્ર પોતાના મિત્ર અને શિષ્ય સર્વેપલ્લી નરસિંહમજી તથા એક અંગ્રેજ અમલદારની જોડે આશ્રમમાં જઈ પહોંચ્યા. એ અંગ્રેજનું નામ મિ ફ્રેન્ક એચ. હમ્ફ્રીસ હતું. એ વેપાર મુકામે એસિસ્ટન્ટ પોસ્ટલ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ હતા એમને યોગ આદિ વિધિઓ બાર શ્રદ્ધા હતી હમ્ફ્રીએ શ્રીમદગિંજીને પહેલા પ્રશ્નોમાંના પહેલા પ્રશ્ન પરથી જ એમને અદ્ય વૃત્તિસદ, એમને ઉપર આશય તથા ખીજા બધું કરવાની ઉત્કટતા સાફ તરી આવતાં હતાં. એમને મદગિંજી જોડે અંગ્રેજમાં વાતચીત થઈ હતી.

હમ્ફ્રીસ-મદગિંજી! મું હું દુનિયાનો ઉદાર કરી સકીશ?

મદગિંજી-તમે પોનાનો ઉદાર પડેલાં કરી લીધો એટલે દુનિયાનો ઉદાર પણ થઈ જશે

૯-સેક્રોપકાર કરવાની મને બાઝે લેણ છે. મારાથી એ કાંઈ થશે ખરું ?

મ-એ ઘણી સારી વાત છે તમે પણ દુનિયામાં જ છો ને ? એટલું જ નહિ પણ તમે જ દુનિયા છો અને દુનિયા જ 'તમે' છો તમે બંને અભિન્ન છો

મિ. હમ્ફ્રીસ થોડીક વાગ ચૂપ ગયા અને ફરી પ્રશ્ન પૂછ્યો :

૯-રસમીઠી શ્રીકૃષ્ણ, હજુ આત્મી માફક હું પણ અધૈકિક કાર્યો કરી શકું ખરે ?

મ-એના કાર્યો કરતી વખતે શું એમનામાં એની ભાવના હતી કે તેઓ અધૈકિક કાર્યો કરી રહ્યા છે ?

૯-(નાટક વિચાર કરી) નહિ

મદગિંગને જ્ઞાન્ય કે હમ્ફ્રીસને સિદ્ધિઓના માદાત્મ્ય પર ભારે વિભાસ હતો અને એના મોહને લીધે એમને પ્રમાદ થશે માટે એ પ્રમાદ-માથી એમને ઉગારી લેના માટે મદગિંગે એમને ચેતવણી આપતા કહ્યું કે "પન્થ પુરુષાર્થ આત્માની ઉપવર્ધિ જ છે. એને મેળવવા માટે બધી શક્તિઓ ખપાવી દેવી નેહએ આમ કહવા માટે પ્રપત્તિ બાવે એવો નિશ્ચય કરી લેવો ઉત્તમ છે કે 'અમારા બધા સકંપો અને બમા-સર્વસ્વ તાક જ છે તે બધનું તુ ચાહે તે ક' આવો ભાવ રાખીને આત્માની ઉપવર્ધિને માટે પ્રયાસ કરવો એ જ શ્રેષ્ઠ છે"

ભગવાન શ્રી રમણ મદગિંગ ખરેખર લોહચુમ્બક હતા એક વાર ને શબ્દ એમની પામે આપતો તે બીજી વાર તો નુ, અનેક વાર આવ્યા વગર રહી શકતો જ ન હતો એમનું આકર્ષણ એનું અદ્ભુત હતું કે ગમે તેમ્ને દૂરથી કે માણસો એવાં આપતા મિ હમ્ફ્રીસની પહેલી મુલાકાત ઉપર મુજબ સમાપ્ત થયા પછી, એમની બીજી વારની મુલા-

હાત ફરી પાછી જન્મ જન્મથી થઈ શ્રી મદરિંછનુ એમને એમલુ બહુ આકર્ષણ થયેતુ કે જપોગના ધૂમ નડકાયા માસતી મોજ સાધકન પર ૬૦ માસક્ષની સફ કરી રસ્તાની ધુળ ખાના ખાના એ બીજી વાર અત્યુચિત આવી પડેઆ । એ વખતે એ પોતાની જોડે પશ્ચીક વર્કમ હિપામેન્ટના સુપરસાધક શ્રી ગધવાચાર્યજીને લઈ આગ્યા હતા પદાક ગઢી એ બને નિરુપાક્ષિ ગુફા આગળ આવી પડેઆ, તે સમયે ત્યાં જીવ્યાના મુનસિકે સ્વ શ્રી કૃષ્ણસ્વામી અંદર દાખલ હતા, એમને એમની તથા શ્રી ગધવા ચાર્યની મનથી હમ્ફીસને શ્રી મદરિંછની જોડે નીચે મુજબ પ્રશ્નોત્તરી થઈ

હ આપે આપેવા બોધની આખરી સાત સિવાય બીજી કંઈ જ મને માર નથી મારા મારે કોઈ માર્ગ છે ખરે ? (એમનો બારમી એવો હતો કે નોકરી અને યોગાભ્યાસ નને એક સાથે થાતુ ગમ્યા અસંભવિત હતા)

મ-પોતાની નોકરી જે સંભાળી અને ધ્યાન પલુ થયું

આ પછી મિ હમ્ફીમે ત્રીજીવાર શ્રી મદરિંછના દર્શન કર્યા હતા, પલુ તેનો હેવાય મળી શકેનો નથી થોડાક વર્ષ પછી એમણે પોતાની નોકરીનું રાજીનામું આપી દીધું અને શેમન મેથનિસ સંપ્રદાયના ધાર્મિક થઈ પાછી બની ગયા

મિ હમ્ફીસનું અગ્નિ ખરેખર રસપ્રદ છે શ્રી નરસિંહમજીને કાન્યકુબે ગાંગપતિ મુનિજીને તેમ જ શ્રી મદરિંછને મળવા પડેઆ જ તે પોતાના સૂક્ષ્મ શરી હાત આ જોને મળી ચૂમ્યા હતા । એ બાબો વૃત્તાત આ -લો

મિ હમ્ફીસની ઉચ્ચ ફક્ત ૨૨ વર્ષની હતી ત્યારે વેલ્ડના એસિ સ્ટન્ટ પોલિસ મુનિસ્ટ્રેન્ટ તરીકે તેમની નિમણૂક થઈ વેલ્ડ અમલા થનથી થોડા માધ્યમ જ દૂર છે પોતાના બોદા ૫૦ દાખલ થવા મારે તે વિલાયતથી ગયાના થયા એ હમિયાન સ્પીમ પરજ મિમા ૫૫

અને સને ૧૬૧૧ના વનતેનારીમા મુજબ પડોચતા જ તેમને દારિદ્ર્યમા દાખલ થયું પણ, જ્યાં તેમને લગભગ એ મદિના મુખી રહેતું પણ આ દમિયાન એમનું ચિત્ત વેળા તરફ એવાઈ રહ્યું હતું એમને યોગનો કંઈક અવ્યામ હતો એને પોતાના સૂક્ષ્મ ગરીબ હાલ એમણે વેળા તરફ પ્રયાણ કર્યું અને ત્યાં પડોચી શ્રી નરસિંહમજીને તેમણે શિક્ષક બનાવ્યા માફ મિમારીમાથી જાણ્યા પછી મુજબની નોંધપાત્ર છોડી એ તા ૧૮મી માર્ચે વેળા જઈ પડોચી અને સૌથી પડેલા એમણે તેમણે મૂળાક્ષર શીખવાની ગરજાત કરી તે શીખવા માટે બીજું કોઈ નહિ પણ પોતે અગાઉથી મુખર કરેલા શિક્ષક શ્રી નરસિંહમજી જ આવી પડોચી દિનમે દિનમે શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી રૂબે રૂબે વધતો ગયો વિદ્યાર્થીને ગૂઢ વિષયોમા બહાર રસ પડતો હોવાથી તે શિક્ષકને જાત જાતના પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યા અને એક દિનસ એમણે પોતાના શિક્ષક પાસે જ્યોતિષનું પુસ્તક મંગાવ્યું ત્યાર પછી એક દિનસ હમ્મીસે શિક્ષકને પૂછ્યું “મ્મ સાહેબ! આપ અગે મેઘ મદાતમાને ઓળખો છો ખા?” નરસિંહમજી પોતાના ગુરુ વિશે કશું કહેવા ઇચ્છતા ન હતા એને એમણે જી દીધું કે પોતે “મેઘ એવા મદાતમાને ઓળખતા ન હતા બીજે દિનસે શિક્ષક આજ્યા કે તુરત વિદ્યાર્થીએ કહ્યું ‘કાલે આપે કહ્યું કે આપ કોઈ મદાતમાને ઓળખતા નથી પણ મને તો આપના ગુરુજના હર્ષન થઈ ચૂક્યા છે તેઓશ્રી મારી પાસે ગેઠા પણ ખરા રધાગમા હમ્મીસે ઊભેલું કે ‘વેળાના નિવામિઓમાથી સૌથી પડેલા આપનેજ મે મુજબમા જોયા હતા’ આ જાણી ગત સાબળીને નરસિંહમજીની અચરજનો પાર રહ્યો નહિ અને તે કહેવા લાગ્યા ‘અરે સાહેબ, મે કદી મુજબ જોયું પણ નથી’ પછી વિદ્યાર્થીએ શિક્ષક પાસે પોતાના યોગાવ્યાસની વાત જાહેર કરી એટલે શિક્ષકને ઉત્તરી વાતો સાફ સમજાઈ ગઈ ત્યારમા હમ્મીસની વિનંતીનો સ્વીકાર કરી શિક્ષકે જુદા જુદા મદાતમાઓની છબીઓ ખતાવી જેથી તેમણે શ્રી ગણપતિ મુનિની છબી જોઈ કે તુરત હમ્મીસ બોલી ઊઠ્યા

“આ જ આપના ગુરુ છે ને ? એમજોજ અને મધ કાવે રાત્રે સ્વપ્નામાં
જ્ઞાન દીવા હતા ” શિક્ષકને લાચારીથી હા પાડી પડી.

પછર દિવસ વીન્યા પછી હમ્ફ્રીસ ફરી મિમાર પાયા અને દનાર
માટે તેમને ઉદ્દેશ્ય (ઉપકામદ) જલુ પશ્યુ, ત્યાથી તે ન સિદ્ધમંત્રને
પત્રો લખ્યા કરતા હતા એ પત્રોમાં તેમણે અનેક વાતો લખી કે “મને
જાણ્યારી, લાખી દાદીવાળા, ઉગ્ગવ્ય નેત્રોવાળા એક સિદ્ધ પુરુષના જ્ઞાન
અથા મને પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવાની ઇચ્છા છે માસાદાર છોડી
દેવા ઇચ્છુ છું, કારણ કે એમ કરનાથી સાધના અને ધ્યાનમાં સુખમતા
થાય એમ લાગે છે હું મારા પૂર્વજન્મમાં ગૂઢ આત્મવિદ્યા સમાજનો સભ્ય
હતો એ સમાજના સભ્યો સિદ્ધ પુરુષો જોડે વ્યવહાર રાખવાની શક્તિ
ધરાવે છે શુ એ સમાજનો સભ્ય હું ફરીથી મની શકુ ખરો ?”

ઉપકામસ્થી પાઞ ક્યારેય પછી હમ્ફ્રીસને ગુણપતિઓના પરિચય થયો,
ત્યારથી તેમની પ્રત્યે હમ્ફ્રીસને બારે બેઠા પેદા થઈ હતી.

શ્રી રમણમહર્ષિ જોડે જે વાતચીત થઈ તેનો વૃત્તાત હમ્ફ્રીએ ઇંગ્લેન્ડની
રેલિક્સ કોર્પોરેશન નામની એક મહિલાને પત્ર દ્વારા લખી જણાવ્યો હતો
એ આખો વૃત્તાત રેલિક્સ કોર્પોરેશન લેખકને આંતરરાષ્ટ્રીય સાપ્તિક ગેઝેટમાં
(International Psychic Gazette) છપાવ્યો હતો એ લેખનો
સારાશ આ રહ્યો

મહાત્મા કોને કહેવા ! “ભગવાનનું ધ્યાન ધરવાથી પૃથ્વીમાં
અથવા પોતે ભગવાનથી જિજ્ઞાસુ છે એવો બાવ જેના હૃદયમાંથી બસાઈ
ગયો હોય, જે પોતાને માત્ર કરણ (સાધન) સમજતો હોય એમણે કે
મન, વાણી તથા કર્મોની આ શરીરમાં ભગવાન જ અનાવે છે એવી
દૃઢ બાવના જેના હૃદયમાં થઈ ગઈ હોય તે મહાત્મા કહેવાય છે આના
સેકો જે કંઈ કામ કરે તે બધા ભગવાનની શક્તિ જ એમની મારફત

કગવે છે જરૂર પડે તો ક્યારેક ક્યારેક પગ્માત્મા એમની દ્વારા અનૌકિક કામો પણ કરાવે છે

દુર્જ્ઞાન, દુરશ્રવણ વિગેરે અનેક સિદ્ધિઓ છે એ બંધીની પરવાદ પણ ન કરવી જોઈએ જો એવી સિદ્ધિઓ પ્રત્યે મમતા પેદા થાય તો સાધનામાં પતન થયા વિના રહેતું નથી એવી સિદ્ધિઓ ન મેળવવાથી જ મનની અધિક જ્ઞાન અને જ્ઞાનની અધિકતા મળે છે એવી સિદ્ધિઓ મળે તો એક પ્રકારે આત્મા દાગાઈ જાય છે

બધા ગુરુઓએ શ્રમ વેગેને સિદ્ધિઓ મેળવેલી જોય છે એમ મનનું એ ભારે મૂર્ખતા છે કોઈ પણ સાચા ગુરુ સિદ્ધિઓની કશી પગવાદ કરતા નથી પોતાના નિત્ય વ્યવહારમાં આવી સિદ્ધિઓથી તેઓને કોઈ જતનનો લાભ થતો નથી

આપણે વ્યાવહારિક જગત વિચિત્ર છે, આશ્ચર્યજનક છે પણ દરેક જગત અને દરેક ગતિ એ જાનેનું મૂળ કારણ એક જ છે, એ કોઈ સમગ્રનું નથી એ જ વિચિત્રતા છે

આવી શૈલિક નાતો પગથી તમારી દૃષ્ટિ જીવી રો સર્વનું જે એક માત્ર કારણ છે એના જ ધ્યાનમાં મગ્ન થઈ જાઓ પહેલા પહેલા આ વાત કંઈ જાણશે દુર્બોધ ઓછામાં ઓછો અર્થે ક્યાંક ધ્યાન માટે અન્ય રાખો આ પ્રકારના નિત્ય અભ્યાસથી તમને નિદ્રા પ્રાપ્ત થશે જે કે દૃષ્ટા તમારી અદર જ છે, છતાં એવી આગા રાખશો નહિ કે તે તમને ઝગઝગ સ્પષ્ટપણે નજરે પડશે આત્માની હિપલમ્બિ થતા વર્ગો વે વીને, પરંતુ ચાર પાંચ મહિનાના અભ્યાસથી ચિત્તની શાંતિ, પ્રસન્નતા, દુઃખ સન્વહની શક્તિ, થોડીક હલ સુખી સિદ્ધિ વિગેરે તમને અનુભૂતા જ પ્રાપ્ત થઈ જશે.

કર્મના કૌશલનું ક્ય એ જ છે શ્રી કૃષ્ણનું કથન છે કે
વમણ્યેવાધિકારસ્તે મા કષ્ટેષુ કદા ચ ન ।

પૂર્ણ કૌશલ એ જ દેવગુણ છે; પૂર્ણ જ કૌશલ છે યોગ.
કમંસુ કૌશલમ્ ।

ભાવના : લોકોની પ્રતિભા બહુની બાવનાથી અથગ નથી
જો મનમાં એવું વસી જાય કે લોકપ્રતિ પણુ ભગવદ્વૃત્તિનો એક અંશ જ
છે તો પછી પોતાની અણગમ સત્તાનું ભાન રહેતું નથી. પછી તો દેહ અને
મન બંનેની બાવનાઓ જુસામેલી જ સમજવી. ત્યારબાદ જો શેષ રહે
તે જ સદસ્તુ છે. એ વાણીથી અગોચર છે; મનથી જે પર છે. તેનું વર્ણન
'અસ્તિ, નાસ્તિ'થી થઈ શકતું નથી (એટલે કે એમ પણુ નથી કહી
શકાતું કે 'તે છે' કે 'તે નથી'.) તેની સ્થિતિ જે કહી શકાય નહિ. તે
શૂન્ય પણુ નથી. બધા જ્ઞાનીઓ એનામાં જ અવસ્થિત છે તો જે એમના-
માના થણા થોડા નાનાત્વમાં ફસાયા વિના મન, હારીર અને સંકલ્પોને
કામમાં લાવી શકે છે.

મત : જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે નિર્ણયાત્મક તર્કબુદ્ધિ આઝી ઉપયોગી
નથી. એ તર્કબુદ્ધિનો આશ્રય લેવામાં આવે તો એક મત અથવા ધર્મ
તૈયાર થાય છે તથા સમાજ અને સંસારની નીતિઓનો નિર્ણય થાય છે.
એ પણુ થોડીક હદ સુધી મદદરૂપ થાય છે. સમાજના સપાટાઓ ખાઈને
જલ્દી જગનારા પુરખને સંસારના નાનાત્વની બાવના એક ભ્રમ જ
જણાશે. જે જ્ઞાનાગ્નિ હૃદયમાં છે તેની જવાબથી જ આ ભ્રમ બળીને
રાખ થઈ જશે. બધા ધર્મો આ જ વાતનો બોધ કરીને ચૂપ થઈ જાય છે.
એનાથી આગળ એક ડગલું જે તે જગ શકતા નથી. આ બાબતમાં
સર્વે ધર્મોના એકમત છે.

ધર્મપ્રાપ્તિ : ધર્મપ્રાપ્ત કોઈ ફરતી વાત નથી. પ્રતિદિનના
જીવનમાં એવી બાવના કરવી જોઈએ કે સર્વ કંઈ ધર્મ જ છે.
ધર્મ જ સર્વ કંઈ છે.

પછી તમારે તમારી બુદ્ધિને સ્થિર કરવાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. જૂની વાસનાઓને તિલાંબલિ આપીને તથા બીજી બધી ચાંતેને ઇશ્વર સમજીને પોતાનો વ્યવહાર ચલાવવો જોઈએ. સત્સ્થિતિને અનુમાન સમજીને તૃપ્ત માનવી ન જોઈએ. જેવી રીતે તમે મનોવૃત્તિઓ દ્વારા આવ-દારિક જગતના પ્રત્યક્ષપણાનો અનુભવ કરો છો તેવી જ રીતે અનુ-ભવથી તમારે જાણી લેવું જોઈએ કે સત્તી દષ્ટિએ આ આત્મ જગત અસત્ જ છે. સત્ ટકે છે અને અસત્ ટકતું નથી એવું કંઈ નથી હોતું. ઇંદ્રિયો ન હોવા છતાં વિષયનું જ્ઞાન કેવી રીતે થાય છે? બહેરા માટે શબ્દનો કંઈ જ અર્થ નથી તેમ જ આંધળાને દ્રશ્ય જગત એક અર્થહીન વસ્તુ જ છે. માટે મન જ્ઞાનાત્મક નથી, માત્ર કરણ છે. ભગવાનની કૃપાઓ સમજવામાં મન મદદ કરે છે અને બુદ્ધિ વિવેક આપે છે.

ઇશ્વર અનંત છે. સત્ અને અસત્ બન્ને એની અંદર રહેલાં છે. એનો અર્થ એવો નથી કે ઇશ્વરનો એક અંશ સત્ છે અને બીજો અસત્ છે, ઇશ્વર વિશેનું સાચું જ્ઞાન વાતો દ્વારા થઈ શકતું નથી. સાચું જ્ઞાન બાંધ જગતની વસ્તુ નથી, તે અંદર જ રહેલું છે. જ્ઞાનનો અર્થ 'જાણવું' કે 'હેખવું' એવો થતો નથી. જ્ઞાનનો અર્થ 'થવું' એવો થાય છે.

જ્ઞાનસિદ્ધિ : જ્ઞાનસિદ્ધિનો અર્થ ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર છે. એ જ અપરોક્ષાનુભૂતિ છે. ધણુ ખર્ચ લોકો એમ સમજે છે કે ફરક વ્યવહારમાં ઇશ્વરનો હાથ નથી, પણ તે પડદા પાછળ ઉઘાડીને બાંધે જોયા કરે છે. આ એક ભારે ભૂલ છે.

દશ્ય જગત : જનક જ્ઞાનસભા (Magic Lantern) જે કાચની તકતી પરનાં ચિત્ર પર પ્રેરણાની ન પડે તો ચિત્રો દેખાતા નથી તેમ જ એ ચિત્રોના રંગો પણ પડદા પર ઊતરતા નથી. રંગોની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થાય છે? એક જ સફેદ રંગના ચિકલનથી જ ને? માણસના

વ્યવહારની બાબતમાં એ આ જ નાત લાગૂ પડે છે મનુષ્યમાં જીવનની જ્યોતિ ઝળમળી નહીં છે, અને માણસ એ- પ્રિન્સ (પટેન્ટ્ડ ક્રાઇ) જેવો છે વાસનાઓ દોવાને કારણે હૃદયની ગુપ્ત જ્યોતિનું એમાં નિકળ થાય છે અને વિવિધ રંગો દેખાય છે હાથ અને મોત એ એ અવસ્થાઓમાં વાસનાઓથી ગૂંચાયેલી મનોવૃત્તિ હોતી નથી ત્યારે કોઈ જાતના દરજ્જો દેખાતા નથી

સિનેમામાં અદ્વૈતો ઉજાગ સફેદ જ દોય છે દિલ્હીની પત્ની પર રંગો દોય છે તેવી જ રીતે માણસમાં વાસનાઓ ભરેલી હોય છે જ્યાં સુધી વાસના દોય છે ત્યાં સુધી મનકંપી પદ્ધતિ પર અસરના નાના તાની ઝીંખો દેખાય છે વાસનાઓ અને નેના ફોનોના મુલોચ્છેદ કરી નહોતે એને કે તેના તરફ નોંધણે પણ નહિ (વાસનાઓનું ક્ષણ જગત છે અને વાસનાઓ ચમત્કૃત્યથી બિન છે) અને એમ કરી મૂળ કારણની શોધ કરીએ તો એ અખડ ગ્રામ જ્યોતિના ફાગન થાય છે

પાપ : ભગવાનને કંઈ મીઠા જ નથી એ અત્યંત છે મધનમાં પડેલા જીવની અંદર પણ સ્વતંત્રતાનો એ ગણ વિદ્યમાન હોય એ એને જ તે બંધનવાળા જીવન તરફ અણગમતી નજરે જુએ છે અને સુદામીની બેડીઓ તોડીને ફાગવી દેવાની મનનત મે છે ખગમ હમ્મજ પણ આ બેડીમાંથી જ જન્મે છે જ્યારે માણસ પોતાના બંધનોનું કાગળ નીચી લે છે ત્યારે એને માલૂમ પડે છે કે ઇન્દ્રિયોએ જ તેને જાણી રાખ્યો છે જ્યારે તેને લાગ થાય છે કે 'પોતે' બદ નથી ત્યારે કાંઈ પણ જાનતું પાપ લ્હી ચકતું નથી

બંધનમાં પડેલા જીવને ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન સિવાય બીજું કંઈ જાનતું જ્ઞાન નેતુ નથી એવા જીવનને લુ બદ જીવન કહું છું, પણ એક વાર મનુષ્યને આ સત્યનું દર્શન થઈ જાય કે પોતે ખરેખર જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા

છે તો તેને માટે ઇન્દ્રિયો ઉપકરણ સદાયરૂપ જ રહે છે, પણ ઇન્દ્રિયો તેને ફરીથી બધનમાં જકડી રાકતી નથી.

દંષ્ટુ પ્રિયો કંથુ છે કે “હુ અને મારા પિતા એક જ છીએ” અબૌદિક કાર્યો કરતી વખતે તેમણે પોતાને ઇશ્વરથી ભિન્ન સમજ્યા જ ન હતા કારણુ અને કાર્ય બંને ઇશ્વર છે.

અદતા તથા મમતા છોડી દેવી જોઈએ ગરીર અથવા મનને માલિક સમજ્યા એ કેવી ભૂલ છે? ઇશ્વરની જ્યોતિનો પ્રકાશ ન મળે તો એ કેવી કામ કરી શકે ખગ? ઇન્દ્રિયો બંને મન એક જ સંદેહ રચના જુદા જુદા વર્ણો છે.

પૂજન : પૂજન માટે કયો માર્ગ ઉત્તમ છે? પૂજન કરનારો પ્રયત્ન જ ન કરવો એ સર્વોત્તમ માર્ગ છે તમારી કોઈ સતત દસ્તી જ નથી અને સર્વ કંઈ ‘એ’ જ છે તો પૂજન કેવી અને કેવી રીતે કરવી? મન, વાણી, કર્મ એ બધા એનો જ કાર્યકથાપ છે આ પ્રભાવે સર્વ કંઈ ઇશ્વરની પ્રિયુતિ છે એમ સમજવું એ જ પૂજન સર્વસ્વ છે, પૂજનનું મૂલ નસ્ય છે”

મકરણ નવમું : દ્રાવિડ મહાકવિ

સુકુમારસદાનન્દો મૃદુભાષી દયાર્ણવ ।

સદા આનંદી સુકુમાર, મૃદુભાષી દયાસાગર.

૩

પદેશનાં ગીતો અથવા ભજનોનો પ્રભાવ લાખા વખત સુની છી રહે છે અને તેના કરતા લખેલી વાતો વધારે સ્થિર થાય છે હાપખાનાના આ જગાનામાં લખેલી, હતા ન હાપાયેલી વાત છી રહેવાની બામતમાં કંઈ શકા રહે છે આ સિવાય હાપખાનાથી

ખીન્ને એક લાભ એ છે કે ચોપડી એક વાગ હપાઈ જન એને પડી તેમા કાષ્ટ પોતાને ફાવે તે વાત ધૂસડી શકતુ નથી પણ નદિ ખાચેની વાતો અને ગીતોને કાયમ રાખવા માટે તેને યાદ રાખવાની ધાગણા પ્રક્રિયાની જરૂર પડે છે અને તેમા ગેઇ ગમે તે ધૂસડી શકે છે

મધ્ય પુસ્તકોની આવૃત્તિમા ઘણુ ખર્ચ એવુ જોવામા આવે છે કે શ્રીઆતમા એ મધ્ય મૌખિક ઉપદેશરૂપે રજૂ થયેલા હાથ છે પાળળથી તે વિધિમદ્દ યાદ છે અને અતિ હપાય છે શ્રી રમણ ભગવાનની રચનાઓનો આવો ક્રમ નહો નથી શ્રી ગબીરમ્ શૈલ્યરજીની વિનતીથી એમણે બીજાના પ્રિયારોનો અનુવાદ તથા સારસચ્ચદ આદિ રચ્યા હતા એમનુ 'વિવેક ચૂડામણિ' પુસ્તક શ્રીમદ્ ગુરુગ્યાચાર્યજીની એ નામની કૃતિનો જ ગગનુવાદ છે આ પૃથ્વી સાદ્ માજૂમ પડે છે કે શ્રી રમણની રચનાઓનો આરભ ઉપદેશોથી નદિ પણ લખાણથી જ થયો હતો અથવા એમ કહી શકાય કે શ્રી માર્કિંજયે ગુરુઆતમા લખીને જ ઉપદેશ કર્યો હતો

ઇ સ ૧૮૧૧ના અરસામા કેરળ પ્રાંતના સુ ગર્ગિ મનના અધિપતિએ શ્રીમદ્ શકરાચાર્યજીના મંદિરની સ્થાપના ભારે કાંઠમાઈથી કરી હતી આનો પ્રમાન આખા કેરળ પ્રાંત પર પડ્યો આથી આચાર્યપાના પ્રિય પર 'યોગેની શ્રદ્ધા' નથી ગઈ શ્રી મદ્ગિંજયે ભક્તોમા કેરળ પ્રાંતવાસી અધ્યાત્માત્મી નામે એક ભક્ત હતા જેઓ એમને એળખે છે તે બધા એમ કહે છે કે અધ્યાત્માત્મી જેવા શ્રદ્ધાગુ પચિારક મળવા દુર્લભ છે અધ્યાત્માત્મી ઘણુ ખર્ચ મૌન રાખીને એવી રહેતા પચિર્યામા હમેશા મોખરે રહેતા તેમણે મદ્ગિંજયેને પ્રાર્થના કરી કે એ આચાર્યપાના થોડાક ગ્રંથોનો મનયાગી ભાગમા તજ્જુમો કરી આપે અને બીજા એક ભક્તે તામિરમા તરજુમો કરવાની પ્રાર્થના કરી આથી મદ્ગિંજયે થોડીક ચોપડીઓનો અનુવાદ કરી આપ્યો એવી ચોપડીઓ 'ગુરુગુનિ' અને 'દસ્તા મનક' છે અમરકના દેવમા પ્રવેશ્યા પડી શ્રી ગુરુગ્યાચાર્યજી ન્યારે પોતાને જ ભૂલી ગયા ત્યારે તેમને યાદ આપવા માટે તેમના જ વેદાન્તના 'તામ

શ્રી પદ્મપાદે ગાયા દત્તા એ શ્લોકે 'ગુપ્તુતિ'ને નામે પ્રસિદ્ધ થયા પીછા
ચોપડી આવી ગીને લખાઈ એક વાર શ્રી શકરાચાર્યજીએ શ્રી દગ્તામયકને
પ્રશ્ન પૂછ્યો કે "તમે માગુ છો?" દગ્તામયકજીએ જે ઉત્તર આપ્યો એનું જ
પુસ્તક જ્ઞાતી ગયું, જેનું નામ 'દસ્તામયક' પડ્યું.

ભગવાન શ્રી ગ્રમજી મદપિની મેરા કગ્વા માટે ગેરમાળ રવામી
અગ્નિચય આગ્યા તે વાતને યોડા જ દિવસ થયા દત્તા એ ભાગ્યન
કરવા માટે દરેકજી શહેરના અન્નક્ષેત્રમા જતા દત્તા યોડા દિવસ પસાર
થયા પછી અન્નક્ષેત્રના અવગ્યાપકોએ ગેરમાળ રવામીને કહ્યું કે એ ભોજન,
ભલે કંઈ પણ તેના બદલામા એમણે અન્નક્ષેત્રનું કંઈ ને કંઈ કામ કરેનું.
એ તો મદપિજીની સેવા કગ્વા માટે આગ્યા દત્તા, નદિ કે અન્નક્ષેત્રમા
કામ કરીને પેટ ભરા એમલે ગેરમાળ રવામીએ શહેરમા બિદ્યા માગી
લેવાનું નહીં કયું પડાડ પડ મદપિજી તથા એમના ભક્તોને ભોજન
મગી રહેતુ હતુ, પણ એનો કંઈ નિયમ રહેતો ન હતો એમને પણ
કોઈ કોઈ વાગ બિદ્યા માગવી પડતી હતી ગેરમાળને કોઈ ગીતો આપડતા
ન હતો આ કાગમુથી એમને બીજા માગવામા તકવીફ પડતી હતી આથી
એમણે મદપિજીને એક ગીત લખી આપવાની પ્રાથના કરી મદપિજીએ
'અગ્નિચય શિવ, અરુણાચય શિવ, અરુણાચન મિત્ર, અરુણાચવા'ની
ટેક રાખી એક પદ ગયી આપ્યું એ જ પદનું નામ 'અક્ષર મળુમાને'
(અર્થાત્ અક્ષર વરમાળા) પડ્યું આ પદ મદપિજીની પોતાની રચનાઓમા
સૌથી પ્રથમ છે

નામ પરથી જ ગીતનો ભાવ સ્પષ્ટ જણાય છે છુરને 'પ્રિયા' અને
ધૃશ્વરને 'પ્રિયતમ' જનાવીને પદની રચના કરવામા આવી છે વિરહબેલી
પ્રિયા પોતાના પ્રિયતમ નેડે અનુનય કરે છે દ્રાવિડ ભાસમા આ પદ
મહુ સુદર ન્યાય છે ત્રેક કડી કડીએ શ્લેષ છે અને ગીતમા ભકિત અને
ગૃહાગ્નુ મિશ્રણ છે આમે વિરહબેલી મલિલાની દીનનાલી સાબળીને

ચિત્ત ક્ષી નય છે પણ ત્યારે પદે પદે આસ કરીને બહિત નીતરવા લાગે છે ત્યારે એ ગીતની ખૂબી કેવી રીતે જતાવી શકાય ? ગીતમાં વેદાન્તનો ક્ષિપદેશ હાંસી હાંસીને ભરેલો છે. દાખલારૂપે એ ગીતનાં કેટલાંક સરજોભો અનુવાદ નીચે આપીએ છીએ :

“આવો પ્રિતમ ! શુંગર અને હાથીની જેમ તમે અને હું એક થઈ જઈએ તમે મારા નાથ છો. હવે મને છોડીશો તો તમારી હાંસી થશે. શું આ પુરુષાર્થ છે ? ભુજો, ચોરસૂંટારાઓ (પાંચ દશિકો) મારા હાથ પકડીને મને ખેંચી રહ્યા છે, છતાં તમે ચૂપ કેમ બેસી રહ્યા છો ? સૂઈ ગયા તો નથી ને ? પાછળથી મારા માટે બોજ કચવરી એ તમારે માટે શરમની વાત કહેવાય. તમારું ચિત્ત વચ્ચનું છે શું ? ભુજો, તમે મને તમારી જેવી ઘેલી બનાવી દીધી, તો હવે હવા કેમ આપના નથી ? હું તો કળી હતી; તમે દર્શન આપીને મને ચૂંટી લીધી અને હવે કેવા નિષ્કુર બનીને બેા છો ? શું આ તમને શોભે છે ? મારી પર ચીડાશો નહિ. હું તમારી ધાની વાતોને ખૂલ્લી કરી દઉં છું. એક દિવસ અગ્નિનક દર્શન રહીને કોઈની જેમ મારું દિલ ખેંચી લીવું. મેં ધાયું કે તમે મારા રમણ છો, દિશરખા છો. તમે મને પોકારી એટલે હું આવીને ખડી થઈ જાય. મુખી દેડમાં આસ છે ત્યાં મુખી હું તમારાથી વિખૂટી પડવાની જ નથી. એ તમારું જ અપમાન ગણાય. મુગ દીન વિરહિણીને વધુ ન સતાવો, પ્રિતમ ! હાથ પકડીને મુગ હૂંબીને ઉગારો ! પથ્થર ન બનેા; કંઈક તો બોલો. મને આ માળા પહેરાવવા દો અને તમારી માળા મુગ રંકેને દઈ દો, પ્રિયનમ !”

જપદેવના ‘ગીતગોવિંદ’ની માફક આ ‘વરમાળા’, આ વિરહગીતનો વિલાપ મધુર છે. તે સર્વે બકનોના જીવનપત્ને દરનાર છે. સૌથી પહેલાં શ્રીમતી એચઆલે આ ગીત છપાવ્યું હતું.

‘અક્ષર વરમાળા’નાં ૧૦૮ પદ છે અને દરેક પદના આરંભમાં વર્ણમાલાનો અલ્લેક અક્ષર ક્રમવાર આવે છે.

‘દેવી કાનોત્તર’ એક શૈવ આગમ (ઉપાગમ) છે તેમા ‘જ્ઞાના-જ્ઞાન વિચારપટલ નામનુ એક પ્રકરણ છે મદરિંછમે એનુ તામિરમા બાનાનર ક્યું છે વિરપાદિ શુદ્ધમા અને ૧૮૧૬ની પડેલા જ આ ત જૂઓ કરનામા આપો હતો એ જ અગ્નિમા મદરિંછમે ખીજા મે ગીનો રચા, જેના નામ ‘અગ્નિચનાદ્ય’ અથવા ‘અગ્નિચનાદ્યક’ છે

‘અગ્નિચનાદ્યક’મા મદરિંછમે પોતાના વેદાન્ત તથા પોતાની ઉપનિષ્ઠના સ્વરૂપનુ વર્ણન ક્યું છે આ ગીત દ્વારા આપણને શ્રી મદરિંછના એ રખતના વિચારો જાણવા મળે છે કયા વારણથી થઈ છે? અગ્નિચનાદ્ય નુ જ્ઞેય ! અન્તે શુ માલુમ પડ્યુ ? વિગેરે નામનો આ ગીતમા દર્શાવનામા આવી છે એમના મધ્ય ઉપદેશોનો એ પાયો છે એ ગીતનો સાર નીચે મુજબ છે

૧ આ પદ્માડ અચન જ્ઞાનધન્ય છે નુ જ્યારે સાનમાન રગતો માણ્ય હતો ત્યારે મને ખમર મળી હતી કે અગ્નિચનાદ્ય મોઘમોગ મનાતમા છે એ પદ્મા છે એરી મને ખમર ન હતી ખીજાઓને રતો પૂછીગાડીને આ પો અને જેઠ હુ નો એ એ પદ્મા જ છે

૨ તમારી જોજ કરીને મે તમને મેળવ્યા પણ તમને ‘જ્ઞેયા’ એમ ન કહી ‘જ્ઞાપ જ્ઞેના’ અને જેવાયેના તમે મને જુતા રજા નદિ પછી મોમાથી શબ્દો થી રીને જાર પડે ? હુ જ રહ્યો નહિ તો એ સ્થિતિનુ નહું ન કોણુ કરે ? તમે જ પડેલા (મદિણુમૂર્તિરૂપે) મેલ્યા પિના જ બધુ કહ્યુ હતુ અને હવે મૌન સાધીને સજ્જ સ્થિતિ બતાવનાર પદ્માડ મનીને બેઠા છો

૩ તમારા રૂપનો વિચાર કે તા જણાયુ કે તમે પૃથ્વી પર એક પડ્યા છો એને તમારુ ગ્થ માનુ તો એ આમાજ જેવા માટે આખી પૃથ્વી પર શોધી રળના જેવુ કે તમારા રૂપની બાવના ક્રૂતા એ પાણીમા સામની જેમ બમી જાય છે ત્યારે મારુ ગ્થ જ રહેતુ નથી કે પોતાને જોળખી નહિ, તા પછી તમાગથી બિન્ન ક્ષી સત્તા છે ?

૪. તમે તેજસ્વી છો એટલે બીજા દેવનું 'ધ્યાનધરતું' એ દાધમાં દીવો રાખીને અંધારું એધવા બગાડર છે. તમે આ બિન બિન રૂપોમાં પ્રતક્ષ દેખાઓ છો. તમને જે જોઈ શકેનો નથી તે સૂચને જોઈ ન શકના આધારો જેવો છે. જે છે તે એકમાત્ર પ્રકાશ જ છે, બીજું કંઈ છે જ નહિ.

૫ મણિમાળાના દોરાની માફક બધા ધર્મોમાં તમે ઓળખાત છો. મન ક્ષોડી છે, તેના પર છાંયડી મણકાએને કસવાથી બધો જ મળી જતો એ છે ત્યારે તમારી કાંતિ ચમકી જાય છે. ત્યાં સૂચનું તેજ દોર ત્યાં હાથા ટકી શકે ખરી ?

૬. તમે જ અંતરજ્યોતિ છે. તમારી શક્તિ અદ્ભુત છે. છત્ર પ્રારબ્ધના ચક્રરમાં પડીને ફેરા ફરનાગં બાધાયિત્રો જેવો છે. વૃત્તિજ્ઞાન જ ફરતીનનો કાચ છે. તેની દ્વારા લોકકોષી ચિત્રવિચિત્ર દ્રશ્યો દેખાય છે.

૭. જે 'અદ્ભુ' ન એકે તો બીજું શું એ ? 'મને' એમ કહેનાં જ કહેને ? એવો પ્રશ્ન પૂછી એ જ માર્ગે મનમાં કુચ્છી મારવામાં આવે ત્યારે હૃદયની સખામાં હ હસિત અને અચળ અમૃતચળ એકથો જ બિરાજમાન દેખાય છે. તે અદ્ભુષી જ્યોતિના જ્ઞાનનો સમુદ્ર છે.

૮. સમુદ્રનું જળ વાળાના રૂપમાં મમે ત્યાં ધૂમે; પણ છેવટે વાીને ઝરાણું, નદી વિગેરે બનીને સમુદ્રમાં પાછું બગી જાય નહિ ત્યાં સુધી સ્થિર રહેતું નથી એ જ પ્રમાણે અનેક ચેતનિઓમાં જમણું કરવા બનાવે જીવ જ્યાં સુધી ચેતાના સ્વરૂપમાં બગી જતો નથી ત્યાં સુધી તેને રાગતિ મળતી નથી. પછી આકાશમાં મમે ત્યાં વિચરે પણ આખરે તેને પોતાના માળામાં આવે જ છૂટકો.

શ્રી ભગવાને એવું 'અરણ્યાચલક' બકિત માર્ગનું પ્રતિપાદક છે. તેનો સાર આ પ્રમાણે છે :

૧ પૃથ્વી પર અધાર છે અને તમે અરણ્ય છો તમારો ઉપયોગ થવા વિના માનવકમળ ખીસે નહિ કૃપા કરીને મને દર્શન નહિ આપો તો હું અધાગમા બન્યા મરીશ તમે પ્રેમરસરૂપ છો આ રીતે અગાડ મૂકો તો કેમ આવશે ? કૃપા કરીને પ્રસાદનું કૃપા કરો

૨ હે અમ્બાદિ ! પ્રેમાગ્નિમા હું મીઠી જોમ પીગળી રહી છું તમે માત્ર નાથ છો જ્યાં પ્રેમ દર્શાવતા નથી ત્યાં આ શાન્તમી છે ? તમારો પ્રેમ દાન જેવો થયોનું સુખ જ બકનો ના હૃદયો અમૃતનું પાન મને છે પ્રાણનાથ ! તમારું સુખ એ જ મારું સુખ છે તમારો દૃષ્ટમા મારું દૃષ્ટ છે

૩ જળપા વગર મેં તમારી જોડે પ્રેમ માધ્યો ગો જ મારી જૂન થયો ને ? તમે તમારો પ્રેમપાશ મારા ગળામા નાખીને મને ધસડી રા સાડ ? ખેડ ? શું મારે જનન પશુ આપવો પડે ? તો માર શાન્તી છે ? કેન્દ્રોજ આમ આવી જ્યો છે તે પણ લઈ ને ! પડી તમે એના જ બને મોજ માટે !

૪ આ દુનિયામા મીઠાઓ કે તારા મેં તમારું વધારે મામ શું કરી નાખ્યું ? મારા મનમા મને મહી મહી રતી આવે તમે મારી રક્ષા કરીને તમારો ચરણોમા સ્થાન આપ્યું તમારી આ અપાર કરલાના અમરણથી જ શરમતી મારી મૂઝાઈ રહી છું તમારી સ્તુતિ કર અને તમે મને આગ્રહ માપો તો પડી ખરખર મારી શરમનો પાર નો નહિ મારા માથું ખૂંદ જ મૂંઝી જશે

૫ મારા દિનના ચોર ! ચૂપચાપ તમે મને ઊઠાવી લાયા આ આટલા દિવસ પોતાના ચરણો પાસે ગળી અને દહે કયું તત્ત્વ બતાવી રહ્યા છો ? હું તમારા હૃદયને વળવું કહું તો મારે જ માર માથું શરમથી મૂંઝવવું પડે કોણુ જાણે કમ, પણ મને મારા મનના જ તત્ત્વની ખબર

પડતી નથી તમે કોણ છો, એક જાણતી નથી તમારી જાળમાં હસીની માકક ફસાઈ પડું છું મારી આ લાચારીના છેડે નહિ જ આવે શું ?

૬ આપણા દિવસ હું માત્ર કમળનાળના દેહને જેવી રીતે હવે મુજ રકને નરમધુવેણુપ ભરિયા બનાવી દે, જેથી હું તમારા ચિત્પદ-પ કળના મધુનું પાન કરું નહિ તો નહીં સમજાવે કે હું એ પાદપ કળમાં મારા પ્રાણ તજી દઈશ એ તમારા અપજ્ઞાની પતાકા બની રહેશે તમે આકાશથી મે સંપન્ન છો, તમે કૃપાના મૂલક હો અને તમારી કાતિનાં દિ જોથી જ આ આકાશ અમકી રહ્યું છે

૭ પરમભૂત અને પાચભૌતિક ધર્મ શું તમારાથી ભિન્ન છે ? સાચું પૂછો તો ભિન્ન કોણ છે ? હૃદયસ્થાનને છોડીને 'હું' કહીને આગળ વધનાર એ કોણ છે ?

૮ જીવનના ક્રમિક માર્ગ અને બુદ્ધિની મને ગમ રહી નથી તમે મને આ સ્થિતિ પર લાગ્યા એમાં સુખ ક્યા છે ? એનાથી મોત જ બાકે છે ! આના ઉન્માદથી રો લાલ ? હે મારા નેઘ ! તમે જ મને દવા આપો

૯ મને પરમતત્ત્વનું જ્ઞાન ન હવું એ સમજવાની રીત મારા જેવી અભણને ક્યાથી મળૂંમ દેાય ? તેથી મે તમારા ચરણકમળ ન મળ્યા મારું સર્વ કંઈ તમે જ છો બધા ભારે વહેનાર હે વિશ્વભરતા ! શું હું એકલી જ તમને ભારે પડું છું ? તમને છોડીને હું અડી આવી એ જ ઘણું છે ! હું ખીજે રો નહિ જાઉં, જોજો !

૧૦ તમને જ પરમ સમજાવે કોણ જાણે કેળી મે મા ! જેવી થેનીએ તમારી જાળમાં ફસાઈ હશે ? જીવમીથી કદાચાને દેહ તજવાની ઇચ્છા રાખનાર આ સારી દવા છે રમણથી જ સર્વ કંઈ સરી જશે. આ એવી દવા છે કે જે મોત વિના જ મોત લઈ આવે છે

શ્રી મરણિંએ કેટલીક છૂટી જાણ કવિતાઓ પણ રચી છે એ બધીની એક માળા ગૂંથવામાં આવી છે અને તેનું નામ 'નવમણિમાળા' ગણવામાં આવ્યું છે *

અને ૧૮૩૬માં મરણિંએ રક દાત્રમમાં 'દક્ષિણામૂર્તિ' ગુરુસ્તુતિ' રચી હતી 'મદિમા' નામના મયાળાવાળા આ પુસ્તકના દરે પછીના પ્રશ્નરૂપમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે કેટલાક બન્ધોને દક્ષિણામૂર્તિના ચિત્રમાં મરણિંજીની મૂર્તિ વિધીન યરી દેખાઈ હતી આ પહેલા તામિરમાં દક્ષિણામૂર્તિનું જે સ્તોત્ર ઉપનમ્બ હતું તે મોટા મોટા વૃત્તોમાં ગાયેતું હતું આથી મરણિંએ તે નાના વૃત્તોમાં લખી આપ્યું

ઇસ ૧૬૧૭માં 'રમણગીતા'ના ઉપોદ્ધાતૃએ મરણિંએ સંસ્કૃતમાં શ્રી 'અરણ્યાચન પચરત્ન' રચ્યું પાછળથી તેમણે નામુદેન શાસ્ત્રીજીની પ્રાર્થના અનુસાર તેનો તામિર અનુવાદ કરી આપ્યો એનો ગુજરાતી અનુવાદ આ રલ્લો—

૧ હે કરણાપૂર્ણ સુધાસાગર ! જેની કિંગણાવલી વડે સાત્ર નિશ્ચ અમાઈ ગયું છે એના હે અરણ્યાચન પરમાત્મનું ! તું મારા હૃદયમંજના નિઃસ અર્થે અરણ્ય બન

૨ હે અરણ્યાચન ! તારામાં નિશ્ચરૂપી ચિત્રની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય થાય છે આ સમગ્રમાં સત્યનો ચમત્કાર સમાયેતો છે તું જ અતરાત્મા છે, જે હૃદયની અદર —૩પે નાચી રલ્લો છે હે નાથ ! તારૂ જ નામ હૃદય છે

૩ અકબાર કયાથી જાગે છે તેની ગોધ કરતો કરતો જે સાધક નિર્મળ ચિત્ત કરી અતર્બુદ્ધ થાય છે તે આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરે છે અને જેની રીતે સાગરમાં પડેલી નદી સાગરમાં સમાઈ જાય છે તેવી જ રીતે હે અરણ્યાચન ! સાધક તારામાં વિરામ પામે છે

૪. પ્રાણ અને મનનો નિગ્રહ કરીને તથા બાહ્ય વિષયોનો ત્યાગ કરીને અંતરમાં તાઝું ધ્યાન ધરતો યોગી, હે અગણ્યયત્ર ! તારી ભ્યોતિનાં દર્શન કરે છે અને તાવમાં નિગ્મનંદ મેળવે છે.

૫. જોણે પોતાનું મન તને સમર્પણ કર્યું છે અને જે તારા સ્વરૂપના દર્શનમાં સર્વદા વિશ્વરૂપનાં દર્શન કરે છે અને જે સદા તાઝું બળ્લન અનન્ય પ્રીતિથી કર્યા કરે છે તે હે અગણ્યયત્ર ! તારી જોડે ઐક્ય સાધી અને તારા આનંદસ્વરૂપમાં મગ્ન થઇ પરમ સિદ્ધ બને છે.

ઉપલા પાચે શ્લોકોને ઉપનિષદોનો સાર કહી શકાય. તેમાં મોક્ષપ્રાપ્તિના ઉપાયો ટૂંકમાં બતાવ્યા છે. પહેલા શ્લોકમાં બ્રહ્મની વિભૂતિનું વર્ણન છે. બ્રહ્મના એવા અનુગ્રહની પ્રાપ્તિ માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે કે જે મોક્ષદાયક બને.

બીજા શ્લોકમાં આત્માનું લક્ષણ વર્ણવ્યું છે. એ પણ જન્મ, રિચ્છિ અને લયનું આધારભૂત તટસ્થ લક્ષણ છે. પછી સ્વરૂપના લક્ષણની ચર્ચા કરી છે. એ જ પરમ સત્ હ્રદયમાં આત્મરૂપે વિરાજી રહ્યું છે.

ત્રીજા શ્લોકમાં વિચારમાર્ગનું પ્રતિપાદન કરતા જણાવ્યું છે કે વિચારમાર્ગ મોક્ષનું સાધન છે અધિકારીને પણ સચના આપવામાં આવી છે કે તેણે નિર્મળ બુદ્ધિ રાખવી જોઈએ પ્રાપ્તિ એ સાધુભ્ય છે અને ફળ એ સત્, ચિત્ અને આનંદમય સદસ્તુ છે આ શ્લોકમાં સતની વિભૂતિ દર્શાવવામાં આવી છે.

ચોથા શ્લોકમાં ચિત્ની વિભૂતિનું વર્ણન છે ચિત્-વિભૂતિ જ્ઞાનપ્રાપ્તિનું ફળ છે જ્ઞાન મનોનિગ્રહ દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે જ્યાં સુધી પ્રાણોનો નિગ્રહ ન થાય ત્યાં સુધી મનોનિગ્રહ અસંભવિત છે પ્રાણનિરોધનો ઉપાય બાહ્ય વિષયોનો ત્યાગ છે આ જ યોગમાય છે.

છેલ્લા શ્લોકમાં બકિત અને કર્મ બન્નેનો ઉપદેશ છે અનન્ય પ્રીતિથી પોતાના મનને 'તત્-તે'માં લીન કરીને બળ્લન કરવું એ બકિત છે.

બધાને 'એ જ તત્ત્વ'નું રૂપ જ સમગ્ર સેવા કરવી એ કર્મ છે. આ બન્નેનું રૂપ સુખ અથવા આનંદ છે.

આ વિચારોનું વિવરણ 'ઉપદેશ સાર'માં મળી રહે છે. મહર્ષિજીના ખીમ ગ્રંથોની ચર્ચા આ પુસ્તકમાં જુદે જુદે સ્થળે કરેલી છે એટલે અહીં વિશેષ નોંધ લખીએ.

તામિલ પંડિતોનું કહેવું છે કે શ્રી રમણ ભગવાનની રચનારીતી અનુપમ છે. રાજની વાતચીતમાં જે શબ્દો વપરાય છે તેનો જ તેઓ ઉપયોગ કરતા; છતાં મેં એ શબ્દોમાં એક જાતની અનુપમ મધુરતા, એક શબ્દના ફેટલા મેં અર્થો, અર્થો ધ્વનિ તથા ઉચ્ચ વિચારો ઠાંસી ઠાંમીને ભરેલાં રહેતાં. શબ્દ તો નાના હોય પણ અર્થ ભારે ઊંડા હોય. એમની રચનામાં કોઈ જાતની ખેંચતાણીની જરૂર દેખાતી નથી. વાંચનાગ્રંથોની પ્રુદ્ધિ અનુસાર સરળ તેમ જ ગંભીર અર્થ કાઢી શકાય છે. મહર્ષિજીની ફેટલીક રચનાઓની વિસ્તૃત દીકાઓ લખાઈ છે જતથા ફેટલીકની દીકા હજી સુધી લખાઈ નથી.

એમનાં ભક્તિગીતોનું માધુર્ય અનુભવથી જ સમગ્ર શકાય છે. એનું વર્ણન અમે કેવી રીતે કરીએ ? એ ગીતોમાં દિલ પીગળાવનારા ભાવો છલાયલ ભરેલા છે. એના નાના નાનાં પદો દિલને કળંગે કરી લે છે. કાવ્યદષ્ટિએ જ્ઞેનાં પણ શ્રી રમણદેવ અલૌકિક પ્રતિભાવાળા કવિ પુરવાર થાય છે. આટલું તો સ્પષ્ટ છે કે મહર્ષિજી લોકમાતાના સ્તન્યનું પાન કરીને કવિતા રચનાર જ્ઞાનસંબંધરના અવતાર જ હતા. એમની બધી રચનાઓનો કળાત્મક અક્ષરમણિમાલો અથવા 'અક્ષરવરમાળા' છે.* દ્રાવિડ કવિતાના નિષ્ક્રાંત પંડિતોનું કહેવું છે કે આનાથી સુલભ તેમ જ આનાથી કઠિન બીજી કોઈ રચના જ નથી.

પ્રકરણ દશમું—ગિરિપ્રદક્ષિણા

યત્તદાચરતિ શ્વેતસ્તત્તદેવેતરો જનઃ ।

મહાજનોઃ કશ્ચ એ જ તે જ અન્ય જનોઃ કશ્ચ;

ભગવદ્ગીતાઃ અ. ૨—શ્લોક ૨૧

તે ૧૯૦૮માં મહર્ષિ'ણ આશ્રમમાં રહેતા હતા તે વખતે એક વાર શેષાદ્રિ સ્વામી ત્યાં ગયા હતા. આ બંને મહાત્માઓની વાતચીત સાંભળનાની ઇચ્છાથી થણા ભકતો ત્યાં એકઠા થયા હતા. એ વખતે વામુદેવ શાસ્ત્રી પણ હાજર હતા. શેષાદ્રિ સ્વામી મનની વાત બાણી દેવાની શક્તિ ધરાવતા હતા. તે દિવસે એ થણી વાર સુધી તાણી તાણીને મહર્ષિ'ણની સૌમું બેઠા રહ્યા અને તેમની તરફ આંગળી ચીંધીને કહ્યું : “તેઓ શું વિચારી રહ્યા છે તે માલુમ પડતું નથી.” મહર્ષિ'ણ ચૂપ જ રહ્યા એટલે શેષાદ્રિ'ણે કહ્યું : ‘અરણ્યાચરેશની પૂજા કરીએ તો એ જ મુક્તિ આપી દેશે.’

મહર્ષિ'—પૂજા કરનાર કોણ છે અને પૂજા કરવી કેવી ?

શેષાદ્રિ—(ખડખડાટ હસતાં હસતાં) એ જ સ્પષ્ટ સમજતું નથી.

પછી તો મહર્ષિ'ણે એક કલાક સુધી અદ્વૈતની અતુનુતિ ત્રિગે સમજૂતી આપી. શેષાદ્રિ'ણે બધું એકાગ્ર ચિત્તે સાંભળ્યું અને છેવટે બોલ્યા : ‘આપે જે કહ્યું તે કંઈ જ સમજાયું નહિ. હું તો આપની પૂજા કરનાર છું. આપે જે કંઈ કહ્યું તે મારા માટે અધિકાર છે.’ આટલું કહી તેમણે અરણ્યાચરના શિષ્યરને પંદર વખત સાષ્ટાંગ દંડવત કર્યા અને પછી પહાડ ઊતરીને બોલ્યા મથા. પરમતત્વને પૂજા માટે મુક્તિમાન ગણવું, એ

શેષાદિછને પસંદ હતું એમ જણાય છે. કદાચ સિખરને જ તેઓ અરણ્યાવલ સમજતા હતા.

આ આગમમાં ધણી લોકો શેષાદિછ જોડે સંદગત છે. તેમની નગરે આ પદાડ જડ પાયાણુમય નથી, પણ તે એક જ્યોતિ છે. તે જ પરમેશ્વર છે. આ ગિરિનાં નામની ઉત્પત્તિથી જ ચોખ્ખું જણાય છે કે તે તેનું દર્શન કરનારાઓનાં પાપોનું દરણ કરનાર છે. ભૌતિક દષ્ટિએ પણ આ ભવ્ય પર્વતગજ તરફ આંખ ખોલીને જોઈએ તો ધું નગર પૈ છે ? તેની એ રિશ્વરતા, જિંવાઇ અને વિશાળતા જોનારને મુગ્ધ કરે છે અને તેના દિલની બંધી ઉત્તત બાવનાઓને જગાડીને મસ્તકને નમ્ર બકિતભાવથી ઝુકાવડાવી દે છે. વાદળાંઓ એના સિખર જોડે ફીડા કરે છે અને વરસાદનાં નાનાં નાનાં છુદેથી તેના ગિખરનો અભિગેહ કરીને ચાલ્યાં જાય છે. આસપાસની જનતા, ખેતીવાડી, પશુપક્ષી આદિને માટે એ જ છવનરૂપ બની રહે છે. જમાનાઓથી આ ગિરિ કેટલા યે લોકોનું પોતાના પ્રેમભર્યા ખોળામાં લાલનપાલન કરી રહ્યો છે. તેના પ્રેમની કોઇ સીમા જ નથી. તે દિવસક પશુઓને તેમ જ મનુષ્યોને સમાન દષ્ટિથી શરણ આપી રહ્યો છે. નિર્ગુણ પદ્મજ્ઞ જોડે પોતાની અભિજ્ઞતા જાણી લેવી એ કંઈ રમત નથી. આમાં સફળ થયા હોય એવા મહાત્માઓ વિરલા છે. જનતાને તો સગુણુલીલાનું ગાન કરવાનું જ ગમે છે.

આ દષ્ટિએ જોઈએ તો ઉપલાં કારણોથી અરણ્યગિરિ ધૈશ્વરની સાક્ષાત્ મૂર્તિ સગો પ્રતીત થાય છે. ક્ષેત્રમાહાત્મ્યમાં પણ લખેલું છે કે અરણ્યગિરિ બ્રહ્માડનું કેન્દ્ર છે. આથી તેની પ્રદક્ષિણાને બધાં તીર્થોની યાત્રા કરવા જેટલી પુણ્યદાયક ગણી છે.

કેટલાય લોકો પોતપોતાની બાવનાઓ અનુસાર ગિરિની પરિક્રમા કરે છે. કોઇ રસ્તામાં આજોડતા, કોઇ દૈરક પગલે અટકી અટકીને, કોઇ પોતાની ચારે તરફ પ્રદક્ષિણા કરતા કરતા તથા કોઇ પહાડને સાષ્ટાંગ દંડવત

કરતા કરતા ગિરિપ્રવક્ષિણા કરે છે અરણ્યાચરની ચારે બાજુ પાછી સડક બાધેલી છે આખે રસ્તે કેટલા યે કુડો, મદિરા અને સમાધિઓ જોગ મળે છે આવી જગાઓમા મોંઘુઓ નિવાસ કરી ગયા છે આતમ લેવા માટે દરેક માધ્યમના અતરે ધણુ ખર્ચ મુડપો બાધનામા આવ્યા છે આખે રસ્તે વિશાળ વૃક્ષોની શીતળ અને ઘેરી છાયા યાત્રાળુઓના ચાકને દૂર કરે છે કેટલાક બકતો બધા જ કુડો, મદિરા અને સાધુ સતોની પૂજા કરે છે, તેા મધ વગી પોતાની શક્તિ મુજબ મેવા કરીને તૃપ્ત થાય છે કુચ આઠ માધ્યમુ અતર ફરવાથી ગિરિની પશ્ચિમા પૂરી થાય છે ખસ કરીને મગળારારે યાત્રાળુઓ કોઈક કુડમા ડૂબી મારીને, ધોધેના કપડા પહેરીને તથા કપાળ પર ભસ્મ લગાડીને પ્રવક્ષિણા કરવા નીકળે છે કેટલાક લોકો ત્રણ કલાકમા પશ્ચિમા પૂરી કરે છે અરણ્યાચર પુરાણુમા કહ્યું છે કે ગર્ભવની સ્ત્રીની જેમ ધીમે પગને ગિરિની પશ્ચિમા કવી જોઈએ

પ્રીતીજાવલ હૃદમૂલ સ્વદાયમનિવેતન ।

સદ્ગતોગદેષ્ટા સદ્મલનવલગરીવૃત્ત ॥

શોભાદ્રિના હૃદયદા મ્હન્દાશ્મનિવાસિને

મદરિનેા અમેધિ છે વીંદાઈ ભભમડો.

મદરિ'છ પહેલા કેટલા યે વર્ષ સુધી આઠવાડીઆમા એ અધના ગેક વાર ગિરિની પ્રવક્ષિણા અસ્થ કરતા હતા એવો એક મદિનો જગો ન હતો કે જેમા તેમજુ એકવાર પણ ગિરિપ્રવક્ષિણા ન કરી દોષ પોતાને માટે પશ્ચિમાની કંઈ જ આવસ્થકતા ન હતી, પરંતુ બકનોની છદ્મને લીધે એમને પણ જલુ પડતુ હતુ આવા બકનોમાના ધબ્બખગ સમુજો પાસક દોષ ■ એટલે તેવાઓને પશ્ચિમાથી જરૂર સાબ સાય છે

રાત્રે વાણુ કર્યા પડી પશ્ચિમાની શરૂઆત થતી હતી અને મગસક થવા આવે એટલામા તે સમાપ્ત થતી હતી મદરિ'છ સવારે નીકળતા તે

રાત્રે પાછા ફરતા. કોઇ કોઇવાર રસ્તામાં જ ભે દિવસ શેકાઇ પડતા. ત્રણ કલાકની પશ્ચિમા પાછળ એટલો બધો વખત શી રીતે જતો એવો પ્રશ્ન કોમો થાય એ સ્વાભાવિક છે. મહર્ષિ'છ શાસ્ત્રની આગાનુસાર ધીરે ધીરે ચાલતા. દરેક માઈલ પૂરા કરીને આરામ પણ જરૂર લેતા. પરિક્રમા વખતે તેઓ સમાધિમાં લીન થઇ જતા અને એમનું શરીર ચંચળી માફક આગળ વધે જતું. આ કારણસર જલદી ચલાવું નહિ આ ઉપરાંત ભક્તજનો કોઇ કોઇવાર મહર્ષિ'છને અને તેમના સાથીઓને રસ્તામાં જ શેકી લેતા અને ઉચિત ખાનપાન આપી એમનો પુનઃસત્કાર કરતા. એ ભક્તોની ખાતર દરેક જગ્યાએ અર્ધો ગોણો કલાક શેકાવું જ પડતું. આવો સત્કાર કરવામાં ભક્તોની માંહેમાંહે સ્પર્ધા થતી. માર્ગમાં આવતાં ગામડાંના સ્થવાસીઓને મહર્ષિ'છની પશ્ચિમા વિશે ખબર આપવામાં ન આવતી તો તેઓ આશ્રમના વ્યવસ્થાપકો પર મુસ્કે થતા, કારણ કે મહર્ષિ'છનો સત્કાર કરવાના મહાભાગ્યથી તેઓ વચિત રહેતા હજી ન હતા. આ બધાં કારણોસર કૂચ ધણી જ ધીરે થતી.

ધણા લોકો પુરુષ મેળવવાની લાલસાથી આવ્યા પ્રસંગે મહર્ષિ'છની જોડે નીકળી પડતા. આધ્યાત્મિક ભાવનાપૂર્વક ગિરિની પ્રદક્ષિણા કરવી એ બધાને માટે સરેજી નથી એવા યે લોકો હતા કે જેઓ ગિરિનું કુદૃષ્ટી સૌંદર્ય જોવા માટે જ નીકળતા કેટલાક વળી સ્વાદિષ્ટ ખાદ્ય પદાર્થો ખાવા મળે એટલા ખાતર મહર્ષિ'ની જોડે નીકળી પડતા હતા.

આશ્રમમા જનમનના માણ્ણો આવે છે. બધાના એકસરખા ભાવો હોતા નથી. તેઓ પોતપોતાના પુરુષપરિપાક અનુસાર વર્તે છે. કોઇ મૌન ધારણ કરીને આત્મચિંતનમા લીન રહે છે; કોઇ ભક્તોની જોડે વાજીત્રો વગાડીને ભજન કરે છે અને પરમાત્માની દિવ્ય લીલાઓનું ગાન કરે છે. આમે ભક્તિમા તરબોળ ગહે છે તો પંછી મહર્ષિ'છની સન્નિધિમા તેઓની ભક્તિનું પૂજનું જ શું ? દક્ષિણના લોકોને સંગીતનો ભારે શોખ હોય છે

એટલે એ બળનોમાંથી તરસ્યા આત્માઓને પોતાની તરસ છિપાવવા માટે પૂરતા પ્રમાણમાં રાગમુધારૂં અને બકિત્સુધારસ બંને મળી રહે છે.

ગગનન નામના કલ્પાટકના એક ભક્ત થોડા દિવસ માટે આશ્રમમાં રહ્યા હતા. તેઓ પ્રદક્ષિણાને સમયે હરિગ્રંથી ઉન્મત થઈ જતા અને બાગવતના શ્લોકોનું અનુમધ્યાન કરતા હતા. ગિરિની પ્રદક્ષિણા કરતી વખતે એ ચાસતો નહિ પણ નાચતા હતા. એમને બેતાં જ નટરાગનું સ્મરણ થઈ જતું.

વાચકો! શિવ ક્ષેત્રમાં ત્રિપેણનાં બળનો કેમ ગવાતા એવી શંકા કરશે નહિ. આજે જે કે આ શહેરવામીઓમાં ધણા થોડા વેપ્યુવો, જોવામાં આવે છે, છતાંયે એક દિવસ એવો હતો કે જ્યારે આ ગિરિ અને મંદિર વેપ્યુવોનું પરમ ક્ષેત્ર મનાતું હતું. સરકારી દસ્તાવેજોમાં આ પહોડ અને મંદિર બંને શ્રી વેણુગોપાળસ્વામીના નામ પર નોંધાયેલાં છે. મૂળ વિરાટની પાછળ વેણુગોપાળની એક મૂર્તિ આજે પણ છે. આજે જે વેપ્યુવો આ પર્વતને સ્પર્શનયક (કદાચ આ કાળયક પણ હોય) માને છે. મંદિરને તો શિવ તથા કૃષ્ણના અભેદ બુદ્ધિ હતી. એમને માટે તો સદસ્ય એક જ હતી અને તે હતો આત્મા.

ભક્તોની બાવનાઓનું લાંબું વર્ણન કરીએ તો પુનરુક્તિ થાય. અરણ્યગિરીરાત્રું દરેક ચિદ્ર ભક્તોના હૃદયમાં બાવવિવશતા પેદા કરે છે. અરણ્યાચલેશ્વર શિવમુદરને અનેક રીતે બોલાવવા છતાં દર્શન નહિ મળવાથી વિલાપ કરનારા એ ભક્તોનું વર્ણન અમે શી રીતે કરી શકીએ? રસ્તામાં નજરે પડતું નાનામાં નાનું કૂલ પણ અરણ્યાચલેશ્વર પર ચડાવવામાં ઉપયોગી થયે એમ ધારી રાજરાજ કાનિ એ કૂલ ભક્ત ચૂંટી લે છે. આવી દશાનું અનુમાન જ કરી શકાય છે અથવા તે ભક્તો જ સમજી શકે છે.

પરિક્ષા કરવા નીકળનારા બધા લોકો સમુદ્રોપાસક હોય છે પણ મંદિરને? એમની બાગતમાં કશું કદી શકાય તેમ નથી. તેઓ ભક્તિના

બંગાર હતા કે શાનના સમુદ્ર? એમના મોંમાંથી ટાંઢે નીકળના કે નહિ? કંઈ કહી શકાય તેમ નથી. આવે સમગ્રે જ 'અક્ષરવરમાળા' નામના ગ્રંથની રચના થઈ હતી. પેરમાળ સ્વામીના કહેવાથી કેટલાંક ચરણોની રચના થઈ હતી, પરંતુ તેને આકૃતિને ઘણાં ખરે ભાગ ખીજ દિવસની ગિરિપ્રદક્ષિણા દરમિયાન લખામે હતો 'અરણ્યાચલગ્રંથ' પણ આવે સમગ્રે જ રચાયું હતું. આ વાત અધ્યાસ્વામીજી જાણતા હતા, એટલે એક વાર અધ્યાસ્વામીજી આવે એક મોકા પર પળનિસ્વામીના હાથમાં કાગળ અને મીસપેન આપીને મહર્ષિજીની વાતો નોંધી લેવાનું કહ્યું. એ વખતે 'અરણ્યાચલગ્રંથ'ની રચના થઈ, જેનો સારાંશ અગાઉ અપાઈ ગયો છે. એ રચનાઓથી મહર્ષિજીને તે વખતની દુરાનુ અનુમાન થઈ શકે છે.

મહર્ષિજીની દષ્ટિ કોઈ વાર ધ્વજરૂપી સગુણ બ્રહ્મના અનુસંધાનમાં લીન રહેતી તો વળી કોઈ વાર નિર્વિકાર બ્રહ્માનુગત પણ થઈ જતી હતી. એમની વાતો કોઈ વાર ભક્તિરસથી તરબોળ રહેતી તો કોઈ વાર શાનથી રંગાયેલી.

પરિક્રમણેનાએ આ સિવાય મતોપન્યાસ, તિરપ્પુગલ, તેવાર આદિ ભજનો પણ જરૂર ગવાતાં. તે વખતે એક જુદી જાતની પૂજા પણ જોવામાં આવતી કેટલાક ભક્તો મહર્ષિજીને જંગમ અરણ્યાચલેશ માનતા, એટલે તેઓ રમણપૂજામાં મગ્ન થઈ જતા. તેમનાં અષ્ટોત્તર નામોને જાપ તેમજ તેમણે રચેલાં 'અક્ષરવરમાળા' આદિ ગીતોનું માન થતું. શ્રીમહર્ષિને શિવ, નારાયણ, ત્રિદેવરત્નરાજ કહીને તેમને અરણ્યાચલેશથી થે સુવર્ણ માનીને એમની સ્તુતિ કરનારા ભક્તો આજે પણ પડ્યા છે. ભક્તિની તલ્લીનતાની કંઈ સીમા છે ખરી? ભક્તિના આલબનરૂપ મહર્ષિજી જ્યારે પ્રદક્ષિણા ખડા હોય ત્યારે એમના અનુગ્રહ પર જીવનારા એ ભક્તોની સ્તુતિઓની કંઈ હદ રહે ખરી? પરંતુ મહર્ષિજી તો આ બધા તરફ બેદરકાર રહેતા. એ

શ્રી ગણપતિમુનિએ ‘રમણગીતા’ની પ્રસ્તાવનામાં ઉપર મુજબ લખ્યું છે એની મદદતા આપના માટે ઉપવા એ શિષ્યોથી થઈ તેણે શુ હોઈ શકે તે મદદિંછ વિદ્યાનમય તેજ દતા, ગણપતિજી ગણપતિ જ દતા એ જ અગ્રણી હતા એક વખત બકતો, મુમુક્ષુઓ તથા સાધનો મંદિર સમક્ષ એકઠા થયા દતા, એવે સમયે બકતોના ચિત્તના પાપો ઘોઈ નાખ્યા માટે એક આપુરું તરંગ બિંદ્યો, જ્ઞાનની એક જ્યોતિઃ પ્રગટણી બીડી અને એ જ ‘રમણગીતા’

૪ સ ૧૯૩૧ સુધી શ્રી રમણભગવાનના ઉપદેશો થોડાક દ્રાવિડ ગીતોમાં નિમજ્જ દતા વિવિધ જગિય હોવાથી, કેવળ અનુમાનથી જ તે જાણી શકાય તેવો હતો તે મુજબ ચાલુમાં બકતોના મનમાં કેળવીને જાતની શકાઓ બીડી થઈ હતી એટલે બકતોએ નિશ્ચય કર્યો કે મંદિર પામેથી એ બંધી શકાઓનું સમાધાન મેળવી લેવું એમના મનમાં વળી એવો વિચાર બિંદ્યો કે ફક્ત પોતે જાણે એનાથી નિશેઃ લાભ કંઈ નથી એવી શકાઓ કેળવાયને થાય છે અને થતી ન્હેરો એના મધ્યએને મદદિંછના વિદ્યાનને લાભ મળવો જોઈએ માટે એ પ્રશ્નો અને તેના સમાધાનો પુસ્તકરૂપે મનાર પાડવા જોઈએ અત્યાર સુધી મદદિંછને જ સ્ફૂટમાં કવિતા કરનારો અભ્યાસ ન હતો સસ્ફૂટમાં લખાય તો મદદિંછનો ઉપદેશ આખા ભરતખંડમાં ફેલાવો પામે એમ ધારીને શકાસમાધાનોને સસ્ફૂટમાં એક પુસ્તકનું રૂપ આપના માટે શ્રી ગણપતિ મુનિને અગ્રણી તરીકે પસંદ કરનામાં આપ્યા

‘રમણગીતા’નો મોટો ભાગ સને ૧૯૧૭ના ઓગસ્ટમાં નિર્માણ થયો હતો ટેટલાક પ્રશ્નો તે અગાઉ પૂછાયા હતા તેના પણ ઉત્તરો અપાયા હતા ત્રયની સંખ્યવટકુના ખાતર એ મધ્ય પ્રશ્નોત્તરો એમાં શામિય કરનામાં આપ્યા

આ પુસ્તકને એક જ શ્લોક શ્રી રમણ ભગવાનના શ્રીમુખેથી નીકળ્યો હતો. એ જ મહાપિંછુનું હૃદય છે. એક દૃષ્ટિએ આપું પુસ્તક એ શ્લોકનું વિવરણ કહી શકાય એ શ્લોક ખીજા અધ્યાયના આરંભમાં જ છે -

હૃદયવુહરમય્યે વેવલ્લ મહામાન
 હૃષહમહમિતિ સાક્ષાદાત્મરૂપેણ ભાતિ ।
 હૃદિવિદામનસાસ્વચિન્વતામગ્નતાવા
 પવનવલ્લરોષાદાત્મનિષ્ઠો મવત્વમ્ ॥

અર્થ: હૃદયગુફાની મધ્યમાં કેવલ બ્રહ્મ જ અહીં-અહીં તરીકે સાક્ષાત આત્મરૂપે વિજસી રહ્યું છે. તેની શોધ કરતાં કરતાં એકાથ મન કરી, મગ્નતા કરી અથવા પ્રાણનું રાપન કરી તું હૃદયમાં પ્રવેશ કર અને આત્મનિષ્ઠ થઈ જા.

આ શ્લોકમાં સૂચિત કરેલું છે કે હૃદય બહાનું સ્થાન છે, બ્રહ્મ અને આત્મા અભિન્ન છે, આત્માનું શું લક્ષણ છે અને આત્મોપલબ્ધિના ત્રણ માર્ગ કયા કયા છે. આ બાબતોને વધારે વિસ્તૃતરૂપે મહાપિંછુએ સમગતી હતી તે બધો ઉપદેશ 'હૃદયવિદ્યા,' 'મનોનિગ્રહોપાય,' 'મક્તિવિચાર' વિગેરે નામના લુદા લુદા અધ્યાયોરૂપે 'રમણગીતા'ના બૃથી લીધા છે આ પ્રકરણમાં 'રમણગીતા'નો થોડોક સાર જ આપ્યો છે આખા પુસ્તકની વિવેચના કરવાને અહીં છંદો નથી

મનનું રૂપ સંકલ્પ છે. સંકલ્પોનું મૂળ 'મમ' અને અહં-રૂપી અહંવૃત્તિ છે આ અહંવૃત્તિ ખીજી વૃત્તિઓની માફક બેશુદ્ધિ, સમાધિ આદિમાં પોતાના મૂળમાં લીન થઈને રહે છે એ મૂળ હૃદય છે, જે સોહી શુદ્ધ કરનારા માસપિંડયજ્ઞા અવયવથી લુદું જ છે એ મૂળ પર પડેલ રાધી સદસ્તુના દર્શન યાચ છે સદસ્તુ અખંડ નિત્ય અને એકાકાર છે તથા હૃદિયજન્ય જ્ઞાનદૃષ્ટી અગાધિન છે. એ જ આત્મા છે, એ જ બ્રહ્મ છે, એના સિવાય ખીજા મોઢું વસ્તુ નથી આ જ પડેલો સિદ્ધાંત છે.

આ વિષયમાં કેટલી યે શંકાઓ હોય છે. શરીરમાં હૃદયનું રક્તરણ કયાં થાય છે? જાતીની કાળી બાબુએ? લુદા લુદા સોકની ઉત્પત્તિ શી રીતે થાય છે? બિજતાની દૃષ્ટિ શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે? અદની વૃત્તિ હાંતાં જ નેનાર નેવાતી વસ્તુઓથી અલગ થઇ જાય છે એટલે લુદા લુદા સોકની ઉત્પત્તિ થાય છે. ને મનને એના મૂળ સ્થાનમાં લીન કરી દેવામાં આવે તો બિજતાનો નાશ થઇ જાય.

શ્રી રમણ ભગવાને આત્મસાધનાના ત્રણ માર્ગો બતાવ્યા હતા : (૧) વિચાર (૨) મજ્જન અને (૩) પ્રાણશૌધન. વિચારમાર્ગ વિશે આપણે અગાઉ વાંચી ગયા છીએ (લુઓ પ્રકરણ ૪ થી શ્રી શિવપ્રકાશમ્ પિળૈ). ધ્યાનમાર્ગની સમજૂતી રમણગીતાના ૧૬મા અને ૧૭મા અધ્યાયોમાં આપી છે. એમ કહેવાય છે કે વિચાર અને ધ્યાન એ બન્ને માર્ગોના અનુસરણનું ફળ એક જ છે. ફાવે તો વિચાર કરે અથવા ફાવે તો ધ્યાન કરે, તમને એક જ પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ થશે. પ્રાણશૌધનથી મનની વૃત્તિઓ કાબૂમાં આવી જાય છે એટલે તે વખતે ધ્યાન કરવામાં સુગમતા પડે છે. ધ્યાનમાં મંત્ર, જપ આદિ પણ આપી જાય છે. ૧૬મા અધ્યાયમાં ભકિતની ચર્ચા છે. રમણગીતાની વિશેષતા એ છે કે તેમાં જેટલી જાતની શંકાઓનાં સમાધાન મળે છે તેટલાં એક જ સ્થળે મદગિંછ વિશેની ખીણ કોઇ રચનામાં મળતાં નથી.

જેઓએ પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા તેઓ કોઇ મામૂલી માણસો ન હતા. પોતપોતાના વિષયોમાં તેઓ ઘણી મહેનત કરી ચૂકેલા હતા. તેઓનાં મળ નામો પુસ્તકમાં આપ્યાં નથી પણ તેઓનાં ગોત્ર મુળ્યનાં નામોથી ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

પડેલો પ્રશ્ન શ્રીગણુપતિજીનો પોતાનો છે. એમના પ્રશ્નોના સમાધાન પરથી આટલું નક્કી થાય છે કે વિવેક મેળવવાનાં સાધનોમાંનું એક શાસ્ત્રચર્યા પણ છે. પણ તે એકલીથી કામ નહિ સર; આત્મસિદ્ધિ માટે ઉપાસનાની યે જરૂર છે.

વિષયોનો ત્યાગ કર્યા પછી આત્મા પોતાની સહજ સ્થિતિમાં નિવાસ કરે છે. આ જ જ્ઞાન કહેવાય છે. જ્યાં સુધી આ દશા નિરૂદ્ધ થાય નહિ ત્યાં સુધી તે 'ઉપાસના'ને નામે ઓળખાય છે.

જ્ઞાનીનું એક લક્ષણ સર્વે જૂનો પ્રત્યે સમતા રાખવી એ છે. શરૂઆતમાં જગતનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છાથી પ્રગત થઈ શ્રીગણેશપતિજીએ તપશ્વર્ધા શરૂ કરી હતી. વચગાળાના સમયમાં એ સાધનાના નવીન ભાગના પશ્ચિક બન્યા. તેમને શંકા થઈ કે પહેલો સંકલ્પ ફળશે કે નહિ? મદ્યિ-જીએ જવાબ આપેલો કે જે કોઈ કામનાથી યોગમાર્ગનું અવલંબન કરે છે, તેને વચમાં જ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ જાય તો યે તેનો પ્રથમ સંકલ્પ તો ફળે જ છે પરંતુ સાધકને એ કામના સફળ થવાથી આનંદ થતો નથી.

શ્રીગણેશપતિજીનો ખીજો સનાલ એવો હતો કે જ્ઞાન-કોને કહે છે? મદ્યિ-જીએ ઉત્તર આપેલો કે કોઈ પણ પ્રકારના વિચારને જ્ઞાન કહી શકાય નહિ. આત્મનિઃ જ જ્ઞાન છે. જ્યારે વૃત્તિ પોતાના મૂળ સ્થાનમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે તે નાનું થઈ જાય છે અથવા એ મૂળ સ્થાનમાં લીન થઈને એકરૂપ થઈ જાય છે.

ત્રીજા વાર ગણેશપતિજીએ પ્રશ્ન: "મનોરૂપની દશા અથવા જ્ઞાનરૂપી આત્મસ્થિતિ તથા બિજાની બાવનાથી રંગાયેલી આ સાંસારિક બાવના અગર શરીરબાવના, એ બંનેના સંબંધનો નાશ શી રીતે કરવો?"

શ્રી રમણદેવે સમજાવેલું: સર્વ કંઈ આત્મશક્તિના વિજ્ઞાસથી જ દેખાઈ રહ્યું છે જડ શરીર અને ચેતનશક્તિ વચ્ચેના સંબંધ એ જાનનો છે. એક ક્રિયાકારક નાડીયુગ્મ છે, જેને દેહ કહે છે. ખીજો ચિત્તિયાયુક્ત છે, જેને અકબાલ કહે છે. આત્મવિચાર હાથ દેવની નાડીઓનું મંથન થાય છે ત્યારે નાડીઓ નિર્મલ થાય છે; અને સુધારાનું સુખનામાં પ્રકાશિત થાય છે. તે સદસારમાં પડેલો છે અને અ-ય નાડીઓથી બદિમું બ થઈ!

તે ભાસમાન થતું નથી. એટલે એ સમયે આત્મારૂપે તેની રૂપિત થાય છે. આત્મવિચારથી જ અદગ્તિનો નાશ થાય છે અને કેવલ ચિત્પ્રકાર મળ મળી જાય છે, જેને પરિણામે અદંભાવની પ્રથિ કપાલ્લ મળે છે.

સાનીને કેવી કેવી સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે એ આખતમાં ચોટુંક જાગૃતાની ગણપતિ મુનિએ દમ્બા પ્રદર્શિત કરતાં મદર્પિતીએ કહ્યું હતું: 'અધી જનની સિદ્ધિઓ મળવા છતાં પ્રારબ્ધ બાધી ન હોય તો સાની એ સિદ્ધિઓમાં રમણ કરતો નથી પરંતુ એ પણ પોતાના આત્માનો જ વિલાસ છે એમ માની સંતુષ્ટ ગ્રહે છે.'

ગણપતિજીનો હેલ્લો પ્રસન્ના હતો: "અરાજ, મનન અને નિદિધ્યાસનનું સ્વરૂપ શું છે?"

શ્રીરમણદેવે ઉપદેશ આપ્યો હતો: "અદગ્તિનું મૂળ તમે જ છો એ સાંભળતું એનું નામ અવલુ છે, વિચાર એ મનન છે અને વિરામ અથવા આત્મનિષ્ઠા એ જ નિદિધ્યાસન છે. આત્મનિષ્ઠા હૃદયમાં નહિ ત્યાં સુધી ફરી ફરીને શંકાઓ જીભી થયાં કરે છે."

ગણપતિજીના પ્રશ્નો જોડા ભાવવાળા હોઈ, માત્ર યોગને લક્ષ્ય જ દેતા. પણ ખીજા ભક્તોએ સમાજ, વ્યાકત, વ્યક્તિત્વ, વિચાર, આત્મવિચારના અધિકારી વિગેરે વિગેરો પાત્રે પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા.

યોગનાથ પતીન્દ્રે સમાજ અને સામાજિક સંબંધ વિશે પૂછ્યું હતું. (એમનું પૂર્વાશ્રમનું નામ હા કર નાગવલુ હતું) મદર્પિતીએ કહ્યું હતું કે વ્યક્તિ સમાજનું અંગ છે. એની પ્રથમ ફગ્ગ એ છે કે તે પોતે શક્તિ મેળવે અને પછી સમાજને બળવાન બનાવે. પછી તેણે આત્મશુદ્ધિ માટે શાંતિની શોધ કરવી જોઈએ તેણે સમાજના અથા માણસો વંડે ભાઈ-ચારાથી વર્તવું જોઈએ

દેવરાતે પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો કે મનુષ્યનું મુખ્ય કર્તવ્ય શું છે? ગજનન નામના ભક્ત એ જ દેવરાત અથા વેદોમા એ ભારે નિષ્ણાત છે. હાલમાં

એ ગોકણુ' ક્ષેત્રમાં તપશ્ચર્યા કરી ગ્ધા' છે. એમણે મદર્પિ'છ વિશે
'વિભક્તિ-અષ્ટક' નામનું એક સ્તોત્ર સંસ્કૃતમાં રચ્યું છે. એના બધા
શ્લોકો સ્વગદરા કૃતમાં છે. ઘાખલા તરીકે એક જ શ્લોક આપણે વાંચીએ-

સ્વામિન્ સર્વાતિહારિણ્યિ પરમગુરો નિર્મલ જ્ઞાનમૂર્તે
- વાસિષ્ઠ ત્વત્પ્રસાદાક્ષવ ચરણયુગં પ્રાપ્ય સર્વદૈરાપ્યમ્ ।
પૂર્ણા વૈમા હ્રેતિ પ્રણિહિત મનસા ઘન્યતા ભાવયન્નમ્
માહી માં પાપજાલાદ્રમણ મુનિપતે દૈવરાતં પ્રપન્નમ્ ॥

હે સ્વામી ! સર્વ પીરાહર, પરમગુરો, જ્ઞાનની શુદ્ધ મૂર્તિ
પામ્યો દુર્લભ્ય મોઘાં ચરણયુગલ વાસિષ્ઠ તારી કૃપાએ;
પચ્છા સૈઃ પૂજ્ય થતાં પ્રલિહિત મનથી ધન્યતા સેવતો હું,
ઉદ્દારો પાતકોથી રમણુમુનિ મને દૈવરાતાશ્રયીને.

આવા દૈવરાતના પ્રશ્નો જવાબ આપતાં મદર્પિ'છએ કહ્યું હતું કે
“માણસનું મુખ્ય કર્તવ્ય આત્મવિચાર જ છે. અચળ વિમર્શથી પ્રત્યજ
દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં કુધી યોગમાં સિદ્ધિ મળતી નથી ત્યાં કુધી નિય-
માદિ ખૂબ ઉપયોગી થાય છે પણ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થતાં જ એ નિયમો
આપોઆપ છૂટ થઈ જાય છે. મંત્ર, જપ વિગેરેથી પણ આત્મોપશાન્તિ
પ્રાપ્ત થાય છે.”

કારણું બાળાજીએ પણ એક પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો. એમનું વ્યાવ-
હારિક નામ વૈષ્ણાય અપ્યો હતું. એ આવરસિયરનું કામ કરતા હતા. ,
એમણે પૂછ્યું: ‘આત્મવિચારનું શું ફળ મળે છે? અને વિચારનું સ્વરૂપ
કેવું છે?’ ઉત્તર મળ્યો: ‘વિચારનું ફળ સર્વ કલેશોનું દૂર થવું એ છે.
(વિચારનું સ્વરૂપ અગાઉ સમજાવવામાં ગયું છે). એમણે બીજો પ્રશ્ન આ
પૂછ્યો: ‘આત્મવિચારના અધિકારી કોણ છે?’ મદર્પિ'છએ જવાબ
આપ્યો: ‘જે પરિપક્વ જની વિશ્વોથી વિમુખ થી હોય, જેનો મન

અને રાગ ક્ષીણ થઈ ગયા હોય, જે દેહને નશ્વર સમજતો હોય એ જ અધિકારી છે. રાદ્યાતમાં સ્નાન અને જલધ્યા આદિથી ચિત્ત અધિક શુદ્ધ થાય છે પણ પરિપક્વતા મેળવ્યા પછી તે કમ કંઈ કે ન કંઈ એ બંને સરખું છે. છતાં જે જ્ઞાની પુરનો લોકસંમદ માટે કમો કરતા રહે છે.' અન્તે મદપિંછએ કહ્યું કે 'એકાગ્રધ્યાનથી પણ આત્માની ઉપલબ્ધિ થાય છે.'

એટલે કાચિંએ પ્રશ્ન પૂછ્યો: 'તો પછી આશ્રમોની શી જરૂર છે?' મદપિંછએ સમજાવ્યું કે 'ભગવાનની, પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરવા માટે આશ્રમો પગથીઆં બનાવે છે જેનું ચિત્ત પરિપક્વ થયેલું હોય તેને આશ્રમની કંઈ જ જરૂર નથી. તેને આશ્રમના કમની પરવા કરવાની કશી જ જરૂર નથી. કોઈ પણ વર્ણની વ્યક્તિ, ભલે પછી તે સ્ત્રી હોય કે પુરુષ અથવા ગમે તે આશ્રમમાં રહે છતાં તે ક્ષત્રનો વિચાર કરી શકે છે.'

પછી ગણપતિજીનાં પત્ની વિશાલાક્ષ્મ્યાએ પૂછ્યું: 'શું સ્ત્રીઓને સંન્યાસ લેવાની મનાઈ છે? સંન્યાસિની મુક્તિ મરી જાય ત્યારે તેના શરીરને સમાધિ આપવી જોઈએ કે અગ્નિદાહ કરવો જોઈએ?'

મદપિંછએ કહ્યું: 'જો સ્ત્રીને આત્મસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ હોય તો પ્રતિજ્ઞા ધોર કરવા માટે તે સંન્યાસિની થઈ શકે છે અને એવી સ્ત્રી મરે ત્યારે એના દેહની સમાધિ થવી જોઈએ.'

કપાલિ શાસ્ત્રી પહેલા અધ્યાપક હતા શ્રી ગણપતિ મુનિના એ શિષ્ય છે એમણે 'સંસાર'ના અંગ્રેજીમાં તથા સંસ્કૃતમાં ભાષ્યો લખ્યાં છે એમણે થોડો વખત શ્રી ગણપતિજી સાથેની સાધના કરી હતી અને હવે એ શ્રી અરવિંદાશ્રમમાં સાધના કરે છે.

એમના પ્રશ્નોના જવાબમાં મદપિંછએ કહ્યું હતું. "જ્ઞાનીઓને પણ વિવેકો દેખાય છે પરંતુ તેઓને તે આત્મસ્વરૂપથી ભિન્ન પ્રતીત થતા નથી સ્વરૂપની શક્તિ અપાર છે અજ્ઞાનીને સ્વરૂપ એ પ્રકારનાં દેખાય છે: "

(૧) આશ્રયના રૂપમાં (૨) વ્યાપારના રૂપમાં એ બન્નેનું મૂળ શક્તિ છે એનું જ બીજું નામ 'માયા' છે ખરૂં જોતાં 'ચનન' છે જ નહિ જે કંઈ વ્યાપાર દેખાઈ રહ્યો છે તે પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિના બેદને લીધે એ જાતનો માલૂમ પડે છે શક્તિ વિના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થઈ શકતું નથી શક્તિના ત્રણે વ્યાપાર (જ્ઞાન, ક્રિયા અને ક્રિયા)થી સ્વરૂપ પર છે સ્વરૂપની સ્થિતિ 'આશ્રય' છે, વ્યાપાર એનું લક્ષણ છે લક્ષણ વડે લક્ષણનું જ્ઞાન મેળવી લેવું જોઈએ

અમૃતનાથજીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મંત્રિશ્રી કહ્યું 'સિદ્ધ પુરોહિત છે એ વિશે કોઈ જાતની શંકા નથી તેઓ સારૂ વિગેરેની માફક સાધ્ય આપવાની તેમ જ અનુગ્રહ કરવાની શક્તિ ધરાવે છે'

'વૈદ્ય' બારહાજનું ઘરનું નામ શિરકુંટોદ્ભવ વેદવ્યાસી વગેરેના એમનું ગામ એમની શાકાઓનું સમાધાન કે તામ્રિંદ્રએ બોધ આપ્યો -

બુદ્ધિ વૃત્તિના મૂળમાં કાયમ થાય છે ત્યારે જોઈ થતી દાહો જ્ઞાન કહે છે તેનો પ્રકાશ એક જ અપાર અમળી ગ્રંથ છે બુદ્ધિ રહે એ મૂળનો આનિર્ભાવ તથા તિરોબાવ થાય છે તે મળો અજાતકાળ કહે છે ઉપાધિની એકાગ્રોને નજરમાં ગમીને કેવળાક લેખે એ જાનની ભૂમિકાઓનો નિર્ભય કથો છે પણ વાસ્તવમાં જ્ઞાનના બેદ જ નથી જો એ વાર સ્થિર નિજ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો પછી તે કલ્પિ અજાનથી દગાઈ પડતી નથી

બીજા વધુ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મંત્રિશ્રી સમજાવે છે કે, 'મુક્તિનો અર્થ આત્મનિરા છે સારી રીતે જાણે જતાં જે આત્મનિરાત્રા પ્રાપ્ત તેના આત્મામાં લીન રહે છે નિદેહમુક્ત તેમ જ શુદ્ધ-મુક્ત બનેલ અનુભવો એ સરખા રોય છે તપની પરિપક્વતાથી શુદ્ધ-મુક્તો રૂપનું જ્ઞાન હોવા છતાં સ્વરૂપનો અભાવ થઈ જાય છે પ્રાગ્બદ્ધ પૂર થતાં જ્યારે રૂપનો જે અભાવ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તે જ શુદ્ધ-મુક્ત સિદ્ધ બની જાય છે અનુભવની દૃષ્ટિએ બન્નેમાં પ્રાપ્ત જાતો બેદ નથી"

રમણગીતા બંધી જાતની શંકાઓનું સમાધાન કરે છે. તેનો પ્રારંભ તા. ૨૧-૭-૧૯૧૭ના દિને થયો હતો અને પૂર્ણાહુતિ તા. ૨૫-૮-૧૯૧૭ના દિને થઈ. હતી 'હૃદય'વાળો શ્લોક શ્રી ભગવાનના મુખેથી સને ૧૯૧૫માં પ્રગટ્યો હતો. એ જ વખતે વિજ્ઞાનસાગરો સંગ્રહ કરી એમણે 'અરણ્યાચલ પંચગત્ય'ની સંસ્કૃતમાં રચના કરી હતી.

રમણગીતામાં ટેરડેર ભગવાન શ્રી રમણમહિપતિ વિશે મનોવેધક તેમ જ વિજ્ઞાનથી ભરપૂર એવાં ગીતો રચેલાં છે. આ ગીતો ભગવાનના ભક્તોને અમૃત સમાન મધુરો લાગે છે. ગંભીર અર્થથી ભરેલું 'ગુરુગીત' દરરોજ મનન કરવા લાયક છે. તે નિર્ગુણ બાવનાથી ઓતપ્રોત છે. રમણગીતા આત્મવિચારમાં સદાયબહૂત યાય તેવી, ભગવદ્ગીતાના અનુમંદ સમાન, અબ્યાસ વિગેની શોધાઓને દૂર કરનાર તથા ભક્તોનાં ભવદુઃખો નિવારનાર છે. સાચે જ એ પ્રથમ પરમ પ્રામાણિક અહ્યવર્ણ છે.

आत्मज्योतिरिदं मे विभ्राण रमणारुण्याम् ।

अथान्तं स्फुरतात्तच्छुद्ध हादंसरोजे ॥

આત્મજ્યોતિ અમારા ખ્યાલ સમજનામે આ,
વિશુદ્ધ ને અમાન્ત સ્ફુરણે દહ્યસશને.

प्रकरण प्रारम्भः श्री नटनानंद स्वामी

૩૧ | રબ્ધ બહુ બળવાન છે. શ્રી શિવપ્રકાશમ્ પિણ્ડે કુટુંબી થવા ઇચ્છતા હતા પણ થઈ ન શક્યા શ્રી નટનાનંદજી કુટુંબી ના હોવા માગતા ન હતા; એમને ગુરુ માટે ભારે ખેાળ કરવી પડી, તે સંન્યાસ લીધો અને છતાં એ પ્રારબ્ધે એમને ફરી પાછા ગૃહસ્થ

બનાવ્યા ધણા માણસોની આવી જ દગા યાદ છે ધણા નોંધે સસારમાંથી વિરક્ત થાય છે અને એમ માને છે કે ધરમાં રહીને આત્માની ઉન્નતિ સાધી શકાતી નથી અને ગુપ્તેવ કદી મળતા નથી 'જુ' મહર્ષિ'ને ધરમાં જોડવા પડ્યા તો અમારા જેવાની શી પિસાત ? આવી જાતના વિચારોથી દોર વાળેને ધણા લોકો સન્યાસ લેવાની પ્રગણ કરે છે પરંતુ ધણા ખરે સરકાર અને તેને લીધે પેદા થતી વાસનાઓ ધણી જમદસ્ત હોય છે જેઓના ક્રમેનો પરિપાક કાઢ્યો નહોતો છે તેઓને તેના જીભ ભોગવવા માટે સસારમાં રહેવાની જરૂર રહે છે એમ્મે તેઓને જખ મારીને પુનઃ ગૃહસ્થ જીવન સ્વીકારવું પડે છે

નરેજ મોદલિયારજી એક પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષક હતા પરંતુ પછી થોડા દિવસે તેમને 'જ્ઞાનતિરુદ્ધ' નામનું એક પુસ્તક હાથ લાગ્યું ભારે ધૂનથી એમણે એ પુસ્તક વાંચી કાઢ્યું એ પુસ્તક આખી નિવેશ નહોતી 'જ્ઞાનયોગ'ના સારરૂપ હતું જીવાનીના ઉમંગમાં નવા પરિણિત જીવનનો સ્વાદ લેવા છતાં યે મોદલિયાના દિનમાં વૈરાગ્યની આગ ભભૂળી જાતી. "વિના શુરુ કોણુ લગાવે પાર ?" એમ વિચારી તે શુરુની યોજના નીકળી પડ્યા. ગમે તેવો માણસ શુરુ બની ન શકે વિવેચનદળના શુરુ રામકૃષ્ણ પરમહંસ જેવા મહાન પુરુષ હતા "હું યે એવા જ શુરુ પ્રાપ્ત કરી કૃતકૃત્ય અર્થ" એવો મનોન્ય મોદલિયાના મનમાં જાહેરો.

શુરુની યોજના-પહેલો પ્રયત્ન: પટેલા તો મોદલિયાએ રાત્રી સિદ્ધ પુરોની યોજ કરી કોષ્ટએ મહર્ષિ' નિષે વાત કરી પણ સાથે એમ પણ કહ્યું કે તેઓ કોષ્ટને ઉપદેશ દેતા નહતા એમ્મે એમને શુરુ બનાવવાનું અગત્ય જ હતું મોદલિયાએ છતાં યે પ્રયત્ન કરવાનું નહીં ક્યું" સને ૧૯૧૮માં રક દાઅમમાં જન્મ કાકો સુધી એ મહર્ષિ'ની સન્નિધિમાં એમી રહ્યા મોતાના ઉદ્દેશ વિષે ચર્ચા કરવાની તેમને હિંમત આપ નહિ મહર્ષિ'જીએ મોતે પણ કંઈ વાત ઉચ્ચારી નહિ મોદલિયા નિરાશ થઈ ગયા અને એમ

“તો પછી આમં મૌન ધારણ કરીને ઉદાસીન રહેવું એ આપને મેળવે છે? આપ તો મુક્ત છો. સંસારની વિષમ જ્વાલાઓમાં બળી રહેલા અમાગ જેવા દીનોનો નિર્ભય યજ્ઞ ત્યાગ કરવો અને અમાગ ઉદાર માટે દ્વાય સુદાં ન લાંબાવવો એ ન્યાય ન ગણાય. પત્ર દ્વારા આજ્ઞા મળતાં જ આ દાસ આપનાં ચરણોની સન્નિધિમાં દાબર ચઢ જશે.”

એક મહિનો વીતી ગયો પણ કંઈ જવાબ મળ્યો નહિ. વળી એક કાગળ રજીસ્ટર કરીને સખી મોકલ્યો :—

“આપ જ મુજ અગરણનું રાખો છો. આ જન્મમા આપના ગિય ખનવાની મારી યોગ્યતા નથી તો બસે આવતા જન્મમાં થાય. જો આપનો એવો જ આદેશ હોય કે આ જન્મમાં હું ઉપદેશને યોગ્ય નથી તો કંઈ નહિ તો આપના જન્મમાં હું આપને જ મારા ગુરુ ખનાવીશ. માગ સંકલ્પ બળને કાગળે ખાસ માગ માટે આપને ફરી અવતાર સેવો પડશે.”

સ્વપ્ન—પૂર્વદીક્ષ : મેલાક દિવસ પસાર થઈ ગયા. સ્વપ્નામાં મોદલીઆરને મહર્ષિજીના દર્શન થયાં અને આદેશ મળ્યો : ‘અમારા ધ્યાનમાં સમય પીતાવવાથી શું વળવાનું છે? શ્રી નંદીશ્વર મહાદેવનું ધ્યાન ધરેલ તેમને અનુગ્રહ પહેલા મેળવે.’ તેમને અનુગ્રહ મળશે કે તુરત અમારી મદદ આપોઆપ મળી રહેશે.’ આવું આશ્વાસન મળતાં તે દિવસથી મોદલી નંદીશ્વર મહાદેવનું ધ્યાન ધરવા લાગ્યા.

એ અરસામાં શ્રી વાસુદેવ શાસ્ત્રી તરફથી મોદલીઆરને એક પત્ર મળ્યો :
“તમારા બંને પત્રો મળ્યા. મહર્ષિજી પત્ર દ્વારા જવાબ આપતા નથી તમે પોતે આવીને એમનાં દર્શન કરી જાઓ.”

મોદલીઆરે પત્ર દ્વારા જાણી લીધું કે વાસુદેવ શાસ્ત્રી કેવું હતા અને એમનો મહર્ષિજી જોડે શે સંબંધ હતો. તે રાતે જ એ અસ્થાયી પહોંચ્યા અને અસ્થાયીસેશરના દર્શન કરીને રાત મંદિરમાં જ પડી રહ્યા.

શ કા મદિરમાં એમને એક બ્રાહ્મણનો બેટો થયો. મોદલીઆરની વાત સાંભળીને તે બોલ્યા: “વારૂ, તમારી વાત કીક છે પણ જુઓ, એમના અનુચ્છની આકાંક્ષાથી હું આજ સોળ વર્ષથી અહીં આવું છું પણ ”. હજી સુધી કંઈ લાભ થયો નથી તો પછી તમને શો લાભ મળવાનો છે? એ ખૂબ ઉદારસીન છે. માથું ફેડીએ તો એ એક રાજ્ય બોલતા નથી. એ નિર્ભય છે; એમનામાં દયામમતાનો છાંયો નથી એટલે તમારું એમની પાસે જતું વ્યર્થ છે.” આ બંધી વાતોથી મોદલીઆરનો ઉત્સાહ જરા એ ધટ્યો નહિ. બ્રાહ્મણે ફરીથી કહ્યું, “હું એક વાત કહું છું તે સાંભળી લ્યો. અહીં શેષાદ્રિસ્વામી નામના એક મહાત્મા છે. એ કેમને પોતાની પામે આવવા દેતા નથી. પથરા મારીમારીને લોકોને નસાડી મૂકે છે. સવારે એમની પામે જાઓ. જો એ થોડો એ અનુચ્છ બતાવે તો તમે પોતાને ધન્ય સમજાવો. તમારું કામ સફળ થઈ જશે.” મોદલીઆરને ગળે આ વાત ઊતરી પણ એ મુસ્કેલ ધણી હતી. ચઢવીને પકડવી સહેલી પણ શેષાદ્રિસ્વામીનાં હાથેન સહેલાં ન હતાં. મોદલી અને એમના સાથી જો. વિ. સુલભદ્રચમ્પર શેષાદ્રિની બેઠામાં નીકળ્યા. બપોર થઈ ગઈ પણ એમનો પત્તો લાગ્યો નહિ. માથે સપ્ત તડકો તપતો હતો અને દિલમાં રાંકાજનિત તાપની વિકાળ જ્વાળા ધીખતી હતી. અચ્ચે નેચીને એક ચમૂતરા પર બેસાડ્યા અને એકલા જ શેષાદ્રિની શોધમાં નીકળી પડ્યા. થોડા વખત પછી શેષાદ્રિને જોડે લઈને અચ્ચર પાછા ફર્યા. મોદલીને પ્રુણાલી થઈ કે આ એક સાદું શકું હતું; અપૂરું બાગ્ય હતું.

શેષાદ્રિનો અનુચ્છ : એકાએક શેષાદ્રિ બોલી ઊઠ્યા. ‘મને શું આપ્યો?’ મોદલીઆરના હાથમાં ફણસના ચાંપા હતા, તે શેષાદ્રિના હાથમાં મૂકી દીધા. એ ખાઈને શેષાદ્રિ બગર તરફ ચાલવા લાગ્યા. અચ્ચર અને મોદલી એમની પાછળ પાછળ ચાલ્યા. શેષાદ્રિએ કહ્યું, ‘મને કેરી અચ્ચરશ્રે?’ મોદલીના આનંદ અને હિત્સાહની સીમા જ ન

રહી અને મનમાં વિચારું કે 'સેના ૨૦ માની તક ખુદ આ મહાત્મા જ આપી રહ્યા છે' શેનાદિજીએ ડરીની થોડી ચારીઓ ખાધી અને તાકીની દરીઓ ત્યાં જોએના લોકોને વહેચી દીધી લેા. આલ્યા ગયા ત્યાર પછી શેનાદિજીએ પાણી માગ્યું એવે અચ્ચર પાણી લેના ગયા *

શેનાદિજીનો ઉપદેશ મોહલીની સામું જોઈને શેનાદિજી એકદમ કહેવા લાગ્યા બાઈ! વ્યર્થ પોતાના મનને ત્યાં માટે દુખી કરો છો? જાન જાન કરો છો પણ એનો શો અર્થ છે? મનથી નૃધ અસહસ્તુઓતુ નિરાકરણ કર્યા પછી એ જેતુ નિરાકરણ થઈ શકતુ નથી તે જ જાન છે એ જ ઈશ્વર છે એ જ સર્વ કંઈ છે તે એક જ નસ્તુ છે જાનની ખોજમાં પડાડો અને ગુફાઓની ધૂળ ચાળી એ વ્યર્થ છે ડરશી નહિ જનઓ 'આમ કહી શેનાદિજીએ ખેચાર ડગના ભર્તા કે અચ્ચર પાણી લઈ આવ્યા પાણી પીને શેનાદિ એ જન્મેને ત્યાં જ છોડીને જતા રહ્યા

શુરુપ્રાસિ સને ૧૬૨૦ના મે માસની બીજી તારીખની બપોરના ૧૧ વાગ્યાનો સમય હતો મોહલીતુ હૃદય આનંદથી જીભી રહ્યું હતુ કારણ કે એમણે તે વખતે મહર્ષિજીના જ્ઞાન કર્યા હતા તેમની પાસે ચારપાય કનાક રહ્યા પણ મહર્ષિજીએ કંઈ જ રહ્યું નહિ મોહ્યા સુદા નહિ અને મોહલીએ પણ પોતાના ઉંડાની વાત છેડી નહિ મહર્ષિજી રાતે વાણ માટે જીઠવાના તતા એ વખતે અચ્ચર એમને કહ્યું આમણે આપને એ પત્ર લખ્યા હતા મહર્ષિજી કંઈ જ મોહ્યા નહિ એક બે વાર ચળીર ભાવે મોહલીની સામું જોઈને આલ્યા ગયા મોહલી પહાડ પરથી નીચે જોતરી આયા

પછી મોહલી દર મહિને આજમમાં આવવા લાગ્યા કેટલાયે લોકો મનપિંજીને પ્રશ્નો પૂછતા હતા પણ મોહલી મો જોલીને પોતાને વિષે કંઈ જ બોલી શક્યા નહિ એમના મનમાં એમ હશે કે બીજાઓ મારફત જવાબ

* શરૂ કહે છે કે ઉપદેશ મટે એકાન્તી જરૂર ॥ શેનાદિજીએ આ ઉદ્દેશથી જ આવી જોઈવણ કરી હોય એવો સંભવ છે

મળી રહેશે પણ કેવી રીતે વાર રૂપા જતા રહે મરિંજી તો હમીને ચૂપ
જતા એને એમને પ્રશ્ન પૂછીને શે કાલે ?

ઉપદેશ એ વર્ષ વીત્યા પછી મોલીઆરે મો મોલીને મરિંજીને
વિનંતી કરી ‘હું કેટલા રી લોકો પામેથી આપના અનુમતી બાનતમા કહ
કહ વાતો સાબળી લો હું એનું સાચું સ્વરૂપ જાણીને અનુમત કરવાની
કળા હું મેલી રહ્યો છું ’ મરિંજીએ જવાબ આપ્યો. અનુમત સદા
થવા જ કરે છે તમે એ ન જાણી શકો તો હું શું કરું ? મોલીઆર
સમજી ગયા કે મરિંજીની મૌનમતાથી જ એમનો પ મ અનુમત હતો
એમની દૃષ્ટિએ મુમુક્ષુઓએ પણ મૌન ધારણ કરવું જરૂરી હતું, જતા રી
મોલીઆરને મૌનનું તત્ત્વ સ્પષ્ટ સમજાયું નહિ બીજા લોકો ક્રોધા હતા
ક્રોધ યીજના ધ્યાનમા પોતાનું મન લગાવવું મોલીને આ વાત રૂપી નહિ
કારણ કે તાપિમ નરરજનું કથન છે કે ‘ધ્યાનનું લક્ષ્ય નાનું પામવું
નેહ્યું, મનનો નાશ થવો નેહ્યું

વિનયુઃ ક્રોધાક દિવસ પડી ફરીથી એક સ્વપ્ન દેખાયું, તેમા
મોલીને મરિંજીના જાન થયા અને નીચે મુજબ ઉપદેશ મળ્યો

“બંને આપો એક જ વિચરને જુઓ છે એ જ પ્રમાણે તમારી
દૃષ્ટિ એક જ જગ્યાએ સ્થિર કરી લ્યો બાહ્યને નહિ જુઓ કે બીતરના
વિષયોને નહિ જુઓ ત્યારે નાનાત્વની પ્રતીતિ નહિ થઈ જશે. ’ મોલીજી એમ
સમજ્યા કે મરિંજી ચર્મચમુઓથી જોવાની આગા આપી રહ્યા હતા
આથી સ્વપ્નમા જ એમણે પ્રશ્ન પૂછ્યો આ માર્ગે ઠીક જણાતો નથી
આપ જોવા જ જો મને આવી જાતનો ઉપદેશ કરે તો મારા માટે બીજો
રાહગર કોણ રહેશે ? મરિંજીએ કયું ‘જે કદ અમે મધુ છે એ જ
ઠીક છે સાચું જ કયું છે તમારા મનમા આ પ્રકારનો પ્રશ્ન જો એ
સ્વાભાવિક જ છે ચો. દિવસ આ માર્ગનો અભ્યાસ કરો એનાથી જ
તમને આત્મનાશ થશે.”

આ સ્વપ્નના ઉપદેશ મુજબ શ્રી. મોદલીએ થોડા વખત સુધી અભ્યાસ કર્યો. પછીની વાત તેમના પોતાના ગ્રંથોમાં જ વાંચાએ.

દીક્ષા-સ્વપ્ન : “મને એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે મારા પિતાંજી તથા મહર્ષિજી પાસે પામે બેઠા છે. મહર્ષિજીએ મારા પિતાને જતાવીને મને પૂછ્યું, ‘આ કોણ છે?’ મેં કહ્યું, ‘મારા પિતાજી.’ આમ કહેતી વખતે મને સંકોચ થઇ રહ્યો હતો કે હું સાચું તત્ત્વ જનાવી રહ્યો ન હતો. મહર્ષિજી હસ્યાં. મેં કહ્યું, ‘બ્યવહારની દૃષ્ટિએ; પરમાર્થની દૃષ્ટિએ નહિ કારણ કે હું દેહ નથી.’ મહર્ષિજીએ મને પોતાની પામે બેસી લીધો અને પહેલાં મારા માથા પર પોતાનો હાથ મૂક્યો. પછી મારા હૃદયની જમણી બાજુ આગળીથી દર્શાવી. તેથી કંઈક દુઃખ થયું પણ એને અનુબ્રહ્મ સમજાને મેં સંકી લીધું.”

તે વખતે મોદલીઆરને સ્વપ્નનો અર્થ જરાજર માલૂમ પડ્યો નહિ પણ પાછળથી સમજાયું કે મહર્ષિજીએ તેમને દેહાત્મશુદ્ધિ છોડી દેવાનો ઉદ્દેશ કર્યો હતો અને માથા તથા હૃદય પર હાથ રાખ્યો એ ક્રિયા હરતદીક્ષાનો અનુબ્રહ્મ દર્શાવતી હતી.

વિવાહ તથા ઉતાવળ ઉચિત નથી : એક દિવસ શ્રી. મોદલી મહર્ષિજીની સન્નિધિમાં બેઠા હતા, તે વખતે ત્યાં થોડાક અમ્રગણ્ય સાધુઓ આભ્યા હતા. તેઓ મહર્ષિજીની જોડે પોતપોતાની આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓની બાબતમાં વાતચીત કરતા હતા. વાતો-તો જાણીતા દ્રાવિડ પદ નિગે હતી પણ મોદલીને એ વાતોનો અર્થ સમજાયો નહિ. આથી તેમને બારે વિવાહ થયો. તે વિચાર કરવા લાગ્યા. ‘આ જીંદગીમાં આ બધું મારે નશીબે નથી. કંઈ નહિ તો આવતે જન્મે તે પ્રાપ્ત થશે ખરું કે તે મેં નહિ?’ એમના ચહેરા પર ખિન્નતાની છાયા જવાઇ ગઇ હતી. મહર્ષિજીએ એ જોઇ લીધું. બધાના ગયા પછી મહર્ષિજીએ મોદલીને કહ્યું, ‘આવી એવેની શા માટે? જે તમારે જોઈએ છીએ તે તમાગ હાથમાં જ છે. જે હમણાં છે, જે હમેશાં રહેશે અને જે આપણા હાથમાં છે, તેને માટે શું

કોઇ નિગમ થતો દુખી થયો? જો તમને એમ ચિન્તા થતી તોય કે તમને તે આજે જ કેમ પ્રાપ્ત થતું નથી તો એમા દુખ માનતું નહિ આજે જો સ્પષ્ટ નથી થતું તે આવતી કાલે દેખાશે. આવી નાની વાત માટે આમ બ્યથ ધાઓ તે કેમ ચાલે? જો તમે ખરેખર એને મોઝ ન હોય તો તમને સાધુસન્તોના હર્ષનની અભિનયના કેમ પેદા થઇ? આવડ વચનોથી મોઢીનું દુખ કંઇક શાત થતું.

મોઢીનું કુદુખ : મોઢીના કુદુખના બધા માહુઓએ મદરિંછની સેવા કરી હતી તે બધાઓની મદરિંછ પ્રત્યે કાઠી ભક્તિ હતી તેઓના પર મદરિંછએ અનેક વાર પોતાનો અનુભવ હર્ષાઓ હતો.

મન્યાસ લેવાનો યત્ન શ્રી મદરિંના દર્શન કરતા જ મોઢીનું દેખુ ભાવોથી ઊભનાઇ જતું એમને ખત્રી થઇ ગઇ હતી કે મૃદરથનનથી મનના નિમ્મદમા અને ગાંતિની પ્રાપ્તમા નડતર ઊભી થાય છે આ આવી દૃઢ થતા તેમણે સને ૧૬૨૬મા મદરિંછ પાસેથી મન્યાસ લેવાની આજ્ઞા માગી મદરિંછએ કહ્યું “ધનમા અડચણ એક, તો જગતમા અડચણો અનેક! અડચણો તમારી કમોટી કરના માટે જ ચારે તરફથી કાપતી આવે છે તમે આ વાત સાબળી નથી શું? કોઇ બ્રાહ્મણે વિચાર કર્યો કે ધનમા મુકિતની સાધના કાઢન જણાય છે, દિદિભુમા જાહેરે તો ગંગાનું કેમ પાંચાય? આમ ધારી એણે સન્યાસ લીધો અને પાળળથી તેને આ સત્યનો અનુભવ થયો કે ધન અને સંન્યાસ બંનેમા કંઇ ફરક નથી જેવી રીતે આશ્રમમા તમને ધરની કંઇ જ શીકર ગરેતી નથી, બરાબર તેવી જ રીતે તમારે ધનમા રહેવું જોઇએ’ આ પ્રમાણે મદરિંછએ મોઢીને બેત્રણ વાર નિરત્યાકિત કરી દીધા હતા.

સન્યાસનો સ્વીકાર : પરંતુ મદરિંછને ખમર હતી કે મોઢીને સન્યાસ લેવાની વીન છપ્પ હતી મદરિંછએ કેવી રીતે મોઢીની

છના પત્ની અને બાઈને સ્વપ્નમાં દર્શન દીધા હતા અને કહ્યું હતું કે
 “મોદલી પર મારો અનુગ્રહ છે તમે લોકોએ પણ એના પ્રયત્નોમાં મદદ
 કરવાની છે” અત્યે એ લોકોએ કયૂન કયુ એવે મોદલીએ પૂજા તો
 પોતાની તોફરી છોડી દીધી થોડો સમય બરણાયનમાં રહ્યા બાદ અને
 ૧૯૨૭માં એમણે બમરા વચ્ચે ધાન્ય કરી મન્યામણીનો એમનું નામ
 ‘શ્રી નનનાદ સ્વામી’ પડ્યું

ગીતો : પહેલા પૂજ્યા મદરિંછના પ્રથમ દર્શનના દિવસથી ન
 નાનદ એમના વિષે ગીતો ગ્રંથિત હતા એ બધા ગીતો ‘મણસ્તોત્ર મંજરી,’
 ‘મણસ્તોત્ર પોહરી’, ‘મનુનાનમણિમાને’ ‘મણમતાદિ’ ‘રમણરાતક’
 આદિ પુસ્તિકાએ પ્રગટ કરવામાં આવ્યા છે આ બધી પુસ્તિકાઓમાં
 વેદાત વિષે પોતે પૂછેલા પ્રશ્નો અને મદરિંછએ આપેલા તેના ઉત્તરોનો
 પણ સંગ્રહ છે

ત્યારે મદરિંછ પ્રાથમિક બક્ષતની જોડે વાતચીત કરતા અને શ્રમજોનું
 સમાધાન હતા ત્યારે નનનાદજી પૂજ્યા એનો સ્વરાજ તોંધી લેતા અને
 પાળણથી એ તોંધો પ્રશ્નોત્તરો પે ન્યાય કરી તેના પ્રકરણ પાડી અને મરજ-
 પ્રતોષથી સગતી પુસ્તકો પ્રગટ કરતા પોતાના બધા લખાણો તેમ ‘મદરિંછને
 બતાવતા આ સિવાય પે તાના પ્રશ્નો અને મદરિંછએ આપેલા તેના ઉત્તરોનો
 સંગ્રહ કરીને નનનાદજીએ ‘ઉપદેશ મંજરી’ નામનું પુસ્તક ૧૯૨૨
 પાડ્યું હતું બાનો શુજરાતી અનુવાદ થયો છે અને તેનું નામ ‘તરંગોષ્ઠિ’ છે

કરી પાછા સારાગી પાછુ પ્રાથમિક કારણમનનનાદજીને કરી પાડા
 સસગી થતુ પડ્યું નિધિના લેખ કોણ જુમી રહે મન પરિપક્વ થતા
 છતાં કેને પ્રાચીની અસંગ્રાથી હોવાની સકનો નથી

પ્રકરણ તેરમું: એક પ્રકારનો ગૃહસ્થાશ્રમ

આત્મારામો મહામાળો માતૃમુક્તિવિધાયક: ।
 વિનતો વિનુલો વિપ્રો મુનીન્દ્ર. પાવનોઝગલ: ॥
 આત્મારામ, મહાભાગ, જનનીસુખિદાયક;
 વિનત્ર કીર્તિમાન્વિપ્ર, અમિશા સુનિ ઉદ્યવલ.

પતિ ગુતાન્વય મ્રાતૃવાન્ધવા-

નતિવિલંપ્ય સૈન્ધવચ્છુતાગતા: ।

ગતિવિદસ્તવોદ્ગીતમોહિતા:

કિલ્લવ યોપિત: કસ્ત્યજેપ્રિશિ ॥

યુવતીઓ! ખની મુઘ્ધ ગીતથી

પતિ મૃતો સગાં બંધુને તથ,

તુલ્ય વગેશ જે પાસ દોડતી

રજનીમાં, તમે દેહુ એમને?

-ભાગવત

એ

ક દિવસ એક ભકત શેષાદ્રિ સ્વામીનાં દર્શને ગયા હતા. ત્યાં ગયા પછી થોડી વારે ભકતે તેમને કહ્યું: “પદાક પર જ્યા હજી” દસતાં દસતા શેષાદ્રિએ કહ્યું: “ભક્તજનો, ત્યા એક ગૃહસ્થ રહે છે, તે તમને લાડુ ખાડાવશે, જાઓ ”

આ શબ્દોમા લૌકિક અને અલૌકિક બંને અર્થ ઝેલા છે એ મહાત્માના શબ્દો અનુસાર અમે પણ બંધુજનો જોડેના ભગવાન ગ્રીમલુના નિરાસને એક પ્રકારનો ગૃહસ્થાશ્રમ કહીએ છીએ.

પ્રશ્ન કરી શકાય છે કે આત્મનિષ્ઠ મહાત્માને વળી સગાંસંબંધીઓ જોડે શો સંબંધ? તેનો ખુલાસો આપણા પૂર્વજ આર્યોની ઉદારચરિતાના

તુ વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્ એ કહેવત આપીદે છે. એમાં જે એવી સંકા જણાવી શકાય છે કે મહર્ષિ'જી તો અદ્વૈત દર્શાવે પહેલેથી ગયા હતા એટલે એમની દૃષ્ટિમાં બીજી કોઈ વસ્તુ જ ન હતી તો પછી 'વસુધા' શબ્દનો શો અર્થ? પરંતુ આ પ્રશ્ન અમારે માટે ઇષ્ટાપતિ છે. અમે એ દૃષ્ટિએ નથી કહેતા. અમારા કહેવાની મતલબ એટલી જ છે કે અધુરનો તેમની સન્નિધિમાં રહેવા લાગ્યા હતા.

માતા અળગમાળ શ્રીરમણને સંન્યાસીના રૂપમાં જોઈને ગયાં હતાં, તે પછી બે વર્ષે, નાગરવામીનું બરણુવાનીમાં મૃત્યુ થઈ ગયું. કેટલાંક વર્ષ વીત્યા પછી નેલિયરખખરજી સ્વર્ગે સીધાગ્યા. આ ઘટનાઓએ અળગમાળના દિલમાં વૈરાગ્યનાં બી શાખ્યાં તામિલમાં નો કોઈ વેદાન્તનો શ્લોક જોવામાં આવતો તે તેઓ મોટે કરી લેતાં. દક્ષિણામુર્તિ' અષ્ટક આદિ તેમણે કંઠસ્થ કરી લીધાં હતાં. જ્યારે પણ હૃદયમાં દુઃખ ઊભરાઈ આવતું ત્યારે એ મોટે અવાજે તે શ્લોકો જ્ઞાતાં અને પોતાના દિલની અથા કોઈક રીતે શાન્ત કરી લેતાં. પરંતુ કઈ માત્રા પોતાના મોઢા પુરને પોતાની નજર સામે મરતો જોઈને તેમ જ પોતાના બીજા પુરને ચોગી અને સો જોઈને પોતાના દુઃખને કાબુમાં રાખી શકે? દેહમાં બળ રહે એ અરમા દર્મિયાન કાશીજીની યાત્રા કરવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો હતો. આથી માર્ગમાં મહર્ષિ'જીને મળીને એ કાશીની યાત્રાએ જઈ આવ્યાં.

સૌથી નાના પુત્ર નાગસુંદરને શુદ્ધસ્થાશ્રમ સ્વીકર્યો હતો. બાળપણમાં એમને વાદ્યનું દંદ હતું, પત્તુ પાછળથી તે મટી ગયું. એ સ્વેતાસ્થપના મંદિરમાં કર્મચારી હતા. તે વખતે એમના મનમાં વૈરાગ્ય ન હતો. પણ હૃદયસ્થિતિ તેમ હતી જ. સને ૧૬૦૨માં જ્યારે મહર્ષિ'જી 'સદ્ગુરુ સ્વામી'ની શુદ્ધમાં ગેટા હતા ત્યારે તેમને મળવા માટે નાગસુંદરને આવ્યા હતા. મોઢા બાઈના સ્વર્ગવાસ પછી તુર્મત જ તે આવ્યા હોઈ તેમના દિલમાં દુઃખ ઊભરાઈ આવ્યું અને તે મોઢા બાઈને ગળે વળગીને પોકેપોકે રડ્યા.

ગયા પરંતુ મહર્ષિજી દિલમાં જરા એ વિચલિત ન થયા. નાગસુદરમે ત્યાં જ રહીને ભાઈની સેવા કરવાની રજા માગી કિંતુ મહર્ષિજીએ એ વાત કમૂલ કરી નહિ થોડો સમય નાગસુદરમ મહર્ષિજીની જોડે રહ્યા પ્રેમ ભક્ત મહર્ષિજીને ધરના સાકર લાગ્યા હતા, તેમથી થોડોક ભાગ નાગસુદરમ મહર્ષિજીના પ્રસાદ તરીકે પોતાના સગાસ મધીઓને વહેવના માટે માના મુદરા લઈ ગયા. પળનિરનામીએ આ વાતની મહર્ષિજીને ખબર આપી એમણે તેમણે નાગસુદરમને લખી જણાવ્યું કે એવું ન કરવું જોઈએ આશ્રમમાં જે કંઈ ભેટ તરીકે આવે છે તેના પર આશ્રમના બધા લોકોનો સમાન અધિકાર છે, પ્રેમની સર્વાધિકાર નથી, કોઈની માલિકી નથી, બધા સરખે હિસ્સે ભોગવી શકે છે. પોતાનો ભાઈ હોય તો એ તેને ખાસ અધિકાર આપવો મહર્ષિજીને પસંદ નહતો બહુતાનું બધન મહર્ષિજીને ગમતું ન હતું બધી જાતના સામાનિક સગપણ પ્રત્યે તેઓ હિંમતીન હતા તેઓ આવી ભાનના ઓથી અતીત હતા.

નાગસુદરમ લગ્ન કરીને કુટુંબનું બધું કામગીર સંભાળતા હતા નેલિયપ્પપથરના ગુજરી ગયા પછી ગેમના કુટુંબનું કમન ચૂનના માટે તિરચ્ચુળિનું ઘર વેચી નાખનામા આ યુ અળગમ્માએ ધારણ કે તીર્થયાત્રા કરનાર્યાં મનને શાંતિ મળશે આથી તેમણે સને ૧૮૧૪માં તિરપતિ જઈ માનાજીના દર્શન કર્યા ઘેર પાછા ફરતી રખતે પુત્રને મળવાની ઇચ્છાથી તેઓ અગણાયન આ યા તે સમયે મહર્ષિજી રિષ્પાદિ ગુફામાં રહેતા હતા ત્યાં જ અળગમ્માજી મિમાર પડી ગયા અને ત્રણ અઠવાડિયા સુધી ખૂનદુખ ભોગ યુ મહર્ષિજી પોતાની સારીરિક મિમારીની કરી એ પરનાદ કરતા ન હતા પરંતુ માતાની માલ્લીમાં ભારે કાળજીથી રાત્રિનિસ તેમણે માતાની સેવા કરી. મહર્ષિજી મિમાર પડતા ત્યારે ઘણા ભકતો તેમની સેવા કરવા તૈયાર રહેતા તો પછી જ્યારે માતાજી જ મિમાર પડ્યા હોય ત્યારે મેવાનું તો પૂરું જ શું ?

યોગીએને પણ માતૃમધન દોષ છે આ વાત બી સદાચાર્યના
શ્રવન પછી આવૃત્ત પડે છે સન્યાસી હોવા છતાં એ તેમજો પોતાની
માતાના મંદુરમાથી મુક્ત થવાની ચેષ્ટા કરી નહતી તુ ?

માતાજીને જોયી તાર આવતો હતો સનિપાતના લક્ષણ દેખાતા
હતા. તે સમયેથી ભગવાને ચાર તામિન ઓગેમા અરણ્યાચારની સ્તુતિ
કરી, જેનો આશય આ રહ્યો -

૧ અસખ્ય જન્મગામી સમુદ્રના તગોને શાન્ત કરનારા દે અરણ્યા-
ચાર ! મારી માને આ તામના શેગથી મુક્ત કર

૨ હે કાળના કાળ ! તુ તમ ચરણ-મગેલી ગરબે આ-રો છ
મારી માને પ્રસન્ન મો કાળ આવી ન્યો છે એને તારો પ્રભાવ દેખાડી દે
રિચારી જેતા આ કાળ નથી કહી શકે છે ?

૩ શાન્ત્યોત્તર પદે અરણ્યાચાર ! તુ તારી જ્ઞાન-સ્વાણા મોથી મારી
માને ધેગી સે એને તારામા એને કે સન્નિમા લીન કરી દે પછી મર્્યા
બાદ ચિતા પર ચઢાવવાની રીત જરૂર ?

૪ માયાના નગાને દૂર કરનાર દે અરણ્યાચાર ! તારે શબ્દો આવે ના-
ઓના કમ્પમધનોને દૂર કરીને, વાત્સલ્યથી માતાનું રક્ષણ કરનાર તારા
ચિન્તાય બીજી કોણ છે ?

ધ્યનની કૃપાથી વિભારી ચાલી જઈ અજગમમાળ ધેર ગયા, પણ
બીજી સંતોએની જેમ એ વદનુ મુખ ભેગવે તે વાત ધ્યનને પસંદ ન
હતી એમ વર્ષ વીસુ નદિ દોષ તેમવામા નાગસુદરમની પત્ની પોતાના નાના
પુત્રને છોડીને આ નિયમથી કૂચ કરી ગઈ

આ ઘટના અજગમમાળના આહત હૃદય પર સીંચી પડના સમાન
હતી આથી પોતાનો પરબોક મુધારવાની કષ્ટથી એ સને ૧૮૧૬મા
પોતાના બીજા પુત્રની પાસે અરણ્યાચાર આ યા તે વખતે મંદિર પામે

એટલી બધી ચીજો ભેટ તરીકે આવતી હતી કે બધાને ખાવાનું પૂરું પડી રહેતું. શરૂઆતમાં અળગભાળ એવમ્ભાળને ઘેર રહ્યાં. કેટલાક બકતોને એવો ડર હતો કે ભાઈભાંડુઓ ભેગા થવાથી મર્યાદાએ ૧૮૮૬માં ક્યું હતું તેમ ફરીથી ક્યાંક આ વખતે પણ અરણ્યાયત્ર છોડી તો નહિ દે! પણ તેઓના આ ડર માટે કોઈ ઉચિત કારણ ન હતું. નાના છોડવાઓને ઘેર ગરીબ જન્ય એ સ્વાભાવિક છે એટલા માટે છોડની સાચવણી કરવા કાંટાની વાડની જરૂર રહે છે, પણ જ્યારે છોડ મોટું જાડ બની જન્ય છે અને ચોતરફ તેની છાયા ફેલાય છે ત્યારે તેની નીચે સેંકડો દોષો આરામ લાઈ શકે છે. ત્યારે જાડની રક્ષા માટે કાંટાની વાડની શી જરૂર? આ જ પ્રમાણે તપશ્ચર્યાની શરૂઆતમાં બધુંઓ ભેગા રહે એ એક જાતની અડચણ છે તથા ઉભલિતે શકનારી આધા છે, પરંતુ આત્મનિષ્ઠને માટે એ બચાવક નથી. એક વાર નિષ્ઠા પ્રાપ્ત થયા પછી એ પુરુષ પ્રસોજનોમાં કદી ફસાતો નથી રમણ ગીતામાં મર્યાદાનું કથન છે :

જ્ઞાન અજ્ઞાનનું ઘેરી એકલા સિદ્ધ તે થતાં
ભારદ્વાજ કુલચંદ્ર! પામતું ના પસંભવ.

—રમણગીતા · અ. ૧૭-શ્લોક ૧૦

આથી આ વખતે મર્યાદાએ અળગભાળને આવવાની મનાઈ કરી નહિ. બુદ્ધપામા પણ મર્યાદા માતાથી વિમુખ રહેત તો એ કેસીની શી ગતિ થાત? અળગભાળ મર્યાદા જોડે વિરુદ્ધાક્ષિ ગુફામાં રહેવા લાગ્યાં અને પાછળથી એમની જોડે જ રક દાત્રમ પણ ગયા.

ઘેર નાગસુંદરમની દશા દયાપાત્ર હતી પોતાના નાના બાળકનું લાલનપાલન તેમનાથી બરાબર થતું ન હતું એટલે થોડા સમય પછી તેમણે પોતાના પુત્રને તેના મામાને ઘેર મૂક્યો. તેમના મનમાં સંસાર પ્રત્યે એક પ્રકારની ઝાણિ પેદા થઈ નહીં હતી એવે સમયે અરણ્યાયત્રથી એક

માણસ એવો સદૈશે લાગ્યો કે અળગમાળ પોતાના જીવનના અંતિમ ભાગમાં જન્મે પુત્રને પોતાની યાસે રાખવા છુટે છે એટલે નાગજીવન અગણાયણ પડેલ્યા અને ત્યાં જઈ મરણિંછની સેવા કર્યા લાગ્યા પોતે બિદ્યા ભાગીને દિવસો વિતાવતા હતા. દરરોજ મરણિંછના ઉપદેશોનું અવલું કરવાથી એમનું મન ફેવાયું અને આખરે તેમણે 'નિગંજનાનંદ' નામ ધારણ કરી સંન્યાસ ગ્રહણ કર્યો આશ્રમમાં પડેલ્યા પંડી થોડા દિવસમાં જ અળગમાળે જન્મે પુત્ર તથા પૈરાળાઓ માટે જલ્દે રમોઈ કરવાનું શરૂ કરી દીધું હતું. સામાનની જરાયે તંગી ન હતી ભકતો પૂરતા પ્રમાણમાં મધિંસામાન લાવી આપતા હતા, એટલે નિગંજનાનંદને પણ બિદ્યા ભાગવાની જરૂરત ઝી નહીં આ પ્રમાણે મરણિંછ માતા તથા ભાઈ જોડે એક જગ્યાએ રિશ્ત થઈને રહેવા લાગ્યા બિદ્યા ભાગવાનું પણ હવે બંધ થઈ ગયું હતું. જે આને જ ગૃહસ્થાશ્રમના લક્ષણે કહેવામાં આવે તો મરણિંછનો આ ગૃહસ્થાશ્રમ જ હતો ।

આ પ્રમાણે મરણિંછએ પોતાની માની સાસારિક ચિંતા દૂર કરી અને હવે તેમને આધ્યાત્મિક વિદ્યાનો બોધ આપવા લાગ્યા માતાજી થોડાક ભજનો તથા શ્લોકો મિયાય કેઈ વધારે જાણતા ન હતાં જિવમાં એકથી એક વધારે જોગદાર વાસનાઓએ ઝડી જગ્યાએ હતો મરણિંછ પોતાના પુત્ર હતા, એમ્મુ નિચારી એ તેમના પર ખૂબ વદાવ રાખતાં તેમની એરી છત્ર હતી કે મરણિંછ પણ તેમની પ્રત્યે ખીનત્વો કરતા અધિક પ્રેમ દર્શાવે મમતાના આ બંધનને કાપવાનું બહુ કઠિન હતું, પણ ખીન્ને કોઈ દક્ષાજ ન હતો. આ હેતુથી મરણિંછ કેટલાયે દિવસ સુધી માની જોડે મિલકત બોલ્યા જ નહિ અને તેમના પ્રશ્નોના ઉત્તરે પણ તેઓ આપતા નહિ એમમાળ આદિજોડે વાતો કર્યા કરતા આ તિરસ્કારથી દુઃખી થઈને અળગમાળ એક દિવસ રડી પડ્યાં એમ્મે મરણિંછને કહ્યું :
 "બધી જ સ્ત્રીઓ મારી મા છે તું એમ કેમ છુટે છે કે હું તારી ત કે

વધારે પ્રેમ બતાવું?" ત્યાર બાદ એક વખત અળગમાળે પાપક બનાવવામાં મહાવિજ્ઞાની મહા માગી હતી. પુરત જ તેઓશ્રીએ પાપકનો વિષય લઈ વેદાંતથી ભરપૂર એક ગીત રચી આપ્યું અને તે દ્વારા માતાજીને વેદાંતનો ઉપદેશ કર્યો. 'પાપક ગીત'નું ગુજરાતી ભાષાંતર આ રહ્યું :

(ચોપાયા છંદ)

પરમાત્મસ્વરૂપી પાપક સુસુક્ષ્મન સહુ કર્મને,
 હોંશી હોંશી ખાઇ તમારું આશામધન હરને. ૧
 આ અવતિની અધડામણને વ્યર્થ ગણી પરહરને,
 મૌનરૂપ લઈ બોધ શુરનો તત્ત્વ ખરું સંધરને.
 અનુપમ એ ઉપદેશ શુરનો જે વિધ ઉત્તમ સમને,
 તે વિધ આત્મરૂપી પાપક સતો સ્વાદે જમને. ૨
 અનાત્મદેત્રે પાંચ દેશ છે એ ખેતર જડ ગણને,
 પરમ આત્મશુદ્ધિના એમાં અડદ ઉગ્યા તે લણને.
 ઠાહાં બોધ વિચાર તણી ધંટીમાં એને દળને,
 આ એકું નહિ એ સમજણનો ઝીણો આટો કરને. ૩
 તેજ સરસ સત્સંગ તણું છે, એમાં ખૂબ મસળને,
 શમ છરું, હમ સ્વેત મરીને ખાંડીને ભેળવને.
 મનઆરામ સ્વરૂપી એમાં લવણ રડું મેળવને,
 સારી વાસના હિંગ મુગધી નાખી પાપક કરને. ૪
 અન્તર્મુખવૃત્તિ સાંબેલું સાવધ થઈ કર ધરને,
 ચિત્તશિલા પર અહાં-આહાં એમ ખાંડી ફેલું કરને,
 સમરૂપી શુભ પાટે વેલણ શાન્ત ધરીને વણને,
 નિત્ય રહી સતોષે સાવધ પાપકને સૂકવને. ૫
 મૌનરૂપ છે કઠાઈ એને હળવે ચૂસે ધરને,
 પરમાત્મા-ધૃત જ્ઞાન-અગ્નિથી એમાં ઠીક તપવને.
 ને એ રીતે દિનદિન પાપક ધીમી આંચે તળને,
 ચિન્મય પાપક ખાતે ખાતાં આંચે આપ પરખને. ૬

—ભાષાંતરકર્તા : રા. પ્રે. બક્ષી

મહર્ષિજી આતુ વર્તન થોડા દિવસ સુધી માતાજીને સમગ્ર નદિ સમય વીતતા એમને વૈગમ્ય, સમદષ્ટિ, નિઃકામ કર્માચરણ આદિ પ્રાપ્ત થયા. મહર્ષિજી પ્રત્યે લોકોનું વર્તન, મહર્ષિનો ચોટ્ટા પ્રત્યેનો ભાવ, લોકોને તેઓ ગો ઉપદેશ આપતા તે અને સૌથી ચઢે તેવી નેત્રોશ્રીની સન્નિધિ : આ બધાએ મનને જકડનારી જૂની વાસનાઓના બંધનોને કાપી નાખ્યા અને આત્મોન્નતિને માટે આવશ્યક મામત્રી એકઠી કરી આપી થોડા સમય પછી માતાજીએ પણ ભગવા વચ્ચે ધારણ કરી લીધા અને ઉગમીન ભાવે આશ્રમના અતિથિઓના સેવાસહકાર કરના લાગ્યા આ ગીતે ચાગપાચ ૬૫ વીટ્યા પછી માતાજીનો જાણે નવો જ જન્મ થયો હોય તેવું થઈ ગયું હતું. એ ૬૫ દર્શનિયાન એ વાગ વાગ બિમાર પડ્યા કળતા હતા આથી તેમને તિતિ-ક્ષાની પ્રાપ્તિ થઈ અને હવે એ શાંતિથી પોતાના દિવસો પસાર કરવા લાગ્યા બિમારીમાં એમની મવા ખુદ મહર્ષિજી કરતા હતા.

૪ સ ૧૬૨૨નો એ માસ હતો માતાજી મહર્ષિજીની નેડે ગ્રંદા-શ્રમમાં રહેતા હતા, એ વખતે તે સખ્ત બિમાર પડ્યા ખૂબ એવાશુશ્રૂષા કરવામાં આવી, કેટલીયે દનાઓ પી નડાવવામાં આવી પણ કંઈ ફાયદો થયો નહિ બધાની ખાતરી થઈ ગઈ કે હવે એમનો અંતકાળ આવી પળેઓ હતો તો એ પુરુષાર્થ છોડ્યા વિના તથા ફળની આશા રાખ્યા વિના, ભગવાન પર ભરોમો ગંખી બધા તેમની મેવા કરતા હતા વૈશાખ વદી નોમનો એ દિવસ હતો. તે દિવસે અંત આવી ગયો જ્યારે કાળ આવી પળેએ ત્યારે મનુષ્યનો પ્રયત્ન શુ કરી શકે ? જે પ્રયત્નથી છૂટી શકે નહિ તે ભોગથી છૂટી જાય છે મહર્ષિજીએ આ જ ઉપદેશ એક વાર માતાજીને પવળકુદમાં આપ્યો હતો માતાજીના બિઠાના આગળ મહર્ષિજી બેસી રહ્યા અને શુદ્ધ મ્હી ત્યાં સુધી તેમને આત્મમોધ થયાં કર્યો સગાસજી પીઝોને તરમોકવી આપવામાં આગ્યા.

અળગમાં જોડાક શુદ્ધિમાં હતા તે જ વખતે કેટલાક બકતો રામ-નામનો જપ મોટેથી કરવા લાગ્યા અને કેટલાંએ વેદગ્યાન શરૂ કર્યું. કાંઈ

શ્વાસ ચાલતો હતો એટલે મહર્ષિજીએ પોતાનો જમણો હાથ માતાના હૃદય પર અને ડાબો હાથ માથા પર રાખ્યો. તેમનો આ પવિત્ર સ્પર્શ માતાજીના દિલના સ્પંદનને શાંત કરી રહ્યો હતો. રાત્રે આઠ વાગ્યાના સુમારે માતા અળગભાળે પરમપદને પ્રાપ્ત થયાં.

મહર્ષિજીને કોઈ જાતનો શોક થયો નહિ. દુઃખનું કોઈ ચિન્હ એમના ચહેરા પર દેખાયું નહિ બિલકુલ, તેઓ ખૂબ પ્રસન્ન દેખાતા હતા. શ્રી. રામસ્વામી, અચ્ચરે લખ્યું છે કે આખી રાત જન્મે ભાઈઓ બળતો ગાતાં હતાં. તેમની ‘શૈળનીશી’માં નીચે મુજબ વાતો લખેલી છે :-

“પ્રાયઃ માતાની રક્ષા તેમને એક ભાર જેવી જાણાતી હતી અને એમનું મરણ તેમને માટે મગ્ધ્યૂત એકીઓના છેદન જેવું હતું. માતાજીના મૃત્યુ પછી જાણે કે જન્મેની ઇચ્છા પૂરી થઈ ગઈ.”

“હવે જન્મેને એક જગ્યાએ રહેવાની જરૂર ન હતી. કોઈને મદદ કે કોઈની ચિંતા કરવાનું તેમને માટે રહ્યું નહિ. જની શકે છે કે મને ભ્રમ થયો હોય પણ મને તો એમ જ થયું કે મહર્ષિજી તે દિવસે પાગરામાંથી છૂટેલા પક્ષી જેવા લાગતા હતા.”

કોમળ હૃદયવાળાઓનું દિલ કદાચ જમરાઈ બિંદો કે માતાના મૃત્યુથી શ્રી મહર્ષિને આવો સંતોષ થયો! પરંતુ જે મૃત્યુનું તત્ત્વ જાણે છે, તેને કંઈ વાતનો ડર એ છે? જે મરણનો ડર ન હોય તો પછી મરણથી દુઃખ ન થાય મરણમા શાનો ડર છે એનો આપણે વિચાર કરીએ.

મર્યા પછી કોઈ નવી જગ્યાએ જઈ રહ્યા છીએ અથવા તો આપણું શું થશે તે માલૂમ નથી એ વાતનો ભય છે શું? વાસ્તવમાં જગ્યા જ ક્યાં છે? આપણને જે કંઈ દેખાય છે તે જ આપણી દુનિયા છે દેહ છૂટ્યા પછી જીવ જે જગ્યાએ જાય છે, તે એની દુનિયા છે. આ દુનિયામાં જે કોઈને સુખ જ સુખ અને કોઈને દુઃખ જ દુઃખ હોય છે. માટે આ દુનિયામાં

રહેવાને કારણે શું કોઈ હમેશાં રહ્યા કરે છે? સાચી વાત જુઓ તો મૃત્યુનો ભય બ્રમમાત્ર કરે છે. જો તમે પોતાના દેહને આત્મા સમજ્યો તો તમારે માટે મરણ જ સર્વનાશ છે, પણ સાચી વાત એવી નથી જે જન્મ લે છે તે મરે જ છે, તો પછી દુઃખચાતુ? જો તમાગમાં દેહાત્મ-ભુક્તિ ન હોય તો દુઃખ માનવાનું કારણ જ શું? આત્મા તો અચ્છેદ્ય, અભેદ્ય, અદાહ્ય તથા અરોગ્ય છે.

ત્યજ્ય દદ્ય જીર્ણ થયેલ વસ્ત્રો, લે છે નવાં જેમ મનુષ્ય ખીખાં;
ત્યજ્ય દદ્ય તેમ શરીર જીર્ણ, પામે નવાં અન્ય શરીર દેહી.

—ભગવદ્ગીતા : અ. ૨-૨૬/૩ ૨૨

આમ એક શરીરના નાશ પછી ખીખું શરીર આવવાનું જ છે. વડંજવથે" કહ્યું છે કે : "જ્યારે જીર્ણ તરીકે આ લોકમાં ઉદય પામે છે ત્યારે સમજી જ લેવું કે ખીજી કોઈ દુનિયામાં તેનો અસ્ત થયો હશે. આ જ સત્ય છે." આ લોકમાં અસ્ત થવાનો અર્થ ખીખાં લોકમાં ઉદય પામવું એ છે મથાઈ દષ્ટિએ જોનારને આટલું સ્પષ્ટપણે જણાશે કે મરણમાં ભય અથવા શોકને માટે કંઈ જ કારણ નથી. મહર્ષિ જી આત્મનિષ્ઠ હતા, એટલે એમની દષ્ટિએ તો શરીર માટીના વાસણ જેવું જડ હતું તથા મરણ માટીની ઘસાવર હતું.

મરણ એટલે એક રૂપને છોડીને ખીખાં રૂપને ઝડપ કરવું. નવા નામની કલ્પના એ જ મૃત્યુ છે. સદ્ગતુ આત્મા જ છે આત્મા નષ્ટ થનારી વસ્તુ નથી તેનામાં કંઈ જ પરિવર્તન કે વિકાર થતો નથી.

“સર્વવ્યાપક એ નિત્ય, સ્થિર, નિઃશય, શાશ્વત.”

જીવન અને મરણ એક પ્રકારનાં પરિણામોનાં નામ છે સદ્ગતુ આ બનેથી પર છે. જીવન અને મરણ બનેનો પરસ્પર સંબંધ છે. જે એક વસ્તુમાં નામ, રૂપ, દેશ અને કાળથી અતીત આત્મામાં નિષ્ઠ થઈ ગયો હોય તેને મૃત્યુથી નથી થતો ભય કે નથી થતું દુઃખ.

વળી માતા અળગમ્માળ પોતાનો અંતકાળ આવ્યો ત્યાં સુધીમાં બધી જાતની વાસનાઓથી એક રીતે મુક્ત થઈ ગયાં હતાં. એટલે એમને જરૂર સદ્ગતિ જ પ્રાપ્ત થઈ હોવી જોઈએ તો પછી એમને માટે દુઃખ શાનું ?

વા, જે જે સ્મરતો ભાવ છોડી બીજા શરીરને,
તેને તેને જ તે પામે સદા, તે ભાવથી બરેઈ.

— ભગવદ્ગીતા : અ. ૮—શ્લોક ૬

મરતી વખતે માતાજીની ચાથે બાજુ રામનામનો જપ, વેદધોય તથા પવિત્ર ભજનો ચતાં હતાં અને સૌથી ચઢે તેવો મહર્ષિજીના પવિત્ર હસ્તોનો સ્પર્શ માતાજીને પ્રાપ્ત થયો હતો. આ બધાનું તેમણે સ્મરણ કયું હશે, અને એવા સ્મરણથી જ તેમને એ બાવાનુસાર સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ હશે. તે વખતે તેમને આત્મલબ્ધિ થઈ હોય તો તે આવાગમનથી તો જરૂર છૂટી ગયાં હોવાં જોઈએ. માટે ચિંતા કંઈ વાતની કરવી ઘટે ?

મરણ પછી જીવ કયાં બીજા છે ? આ એક પ્રશ્ન બધા જ દાર્શનિકોનું ધ્યાન ખેંચનારો છે. કઠોપનિષદમાં બાળક નચિકેતાએ યમને આ જ પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો, જેના જવાબમાં યમે કહ્યું :—

હન્ત ત દ્વં પ્રવક્ષ્યામિ મૃત્યુર્નં બ્રહ્મસનાતનમ્ ।

યયા ચ મરણં પ્રાપ્ય આત્મા ભવતિ ગૌતમ ॥

યોનિમન્યે પ્રવચન્તે શરીરત્વાય દેહિનઃ ।

સ્થાણુમન્યેજ્ઞુસયાન્તિ યથાકર્મ યથાશ્રુતમ્ ॥

હે ગૌતમ ! તને આ શુભ અને સનાતન બ્રહ્મ કહું છું અને મરણ પછી આત્માનું શુ યાય છે તે પણ કહું છું. કેટલાક મનુષ્યો મરણ પછી શરીર ધારણ કરવા માટે જુદી જુદી યોનિઓમાં પ્રવેશ કરે છે, જ્યારે બીજા કેટલાક વૃક્ષ વગેરે સ્થાવરપણાને પામે છે. જેવાં કર્મ હોય અને જેનું જ્ઞાન હોય તે અનુસાર બીજા જન્મ થાય છે.

—કઠ : અ. ૨, વ. ૨—શ્લોક ૬; ૭.

इह चेदशकद्वौर्द्धं प्राक्परीरस्य विसप्तः ।

ततस्सर्गेषु लोकेषु शरीरत्वाम कल्पते ॥

શરીરના નાશ પહેલાં આહીં જ ને એનું જ્ઞાન મળે તેા સારું; નહિ તેા મૃતિના અનેક લોકોમાં શરીર ધારણ કરવું પડે છે.

—૩૪ : અ. ૨, વ. ૩—લોક ૪.

બૃહદારણ્યક (૩-૨-૧૬)માં જનકના યજ્ઞમાં જરતકારવ આર્તભાગ તથા યાગવલ્કય વચ્ચે નીચે મુજબ પ્રશ્નોત્તર થયા હતા :-

“હે યાગવલ્કય! માણસ જ્યારે મરી જાય છે, ત્યારે ક્ષય વસ્તુ તેને છોડીને જતી નથી? યાગવલ્કયે કયું : ‘નામ નામ અનંત છે; તેને અંત નથી. વિશ્વેવેદો અનંત છે, તેમને અંત નથી. તેના વડે માણસ એવો લોક (જગત) મેળવે છે, જેને અંત નથી, ને જ્યાં ગયા પછી પાછું આવવું પડતું નથી.’ આર્તભાગે પૂછ્યું : “હે યાગવલ્કય! જ્યારે મરેલા માણસની વાણી અગ્નિમાં મળી જાય છે, ગ્રાણ્ય પવનમાં મળી જાય છે, આખ સૂરજમાં મળી જાય છે, મન ચંદ્રમાં, કાન હિસાઓમાં, શરીર પૃથ્વીમાં, આત્મા અકાશમાં, શરીર પરના વાળ છોડવા ને વેસાઓમાં અને માથાના વાળ ઝાડમાં લય પામે છે અને લોહી તથા વીર્ય પાણીમાં ભળી જાય છે ત્યારે એ માણસનું પોતાનું શું થાય છે?”

તેમણે પછી બદાર જાહે વાતો કરી. તેમણે કર્મની જ વાતો કરી અને કર્મની જ પ્રશંસા કરી. ‘સારું કામ કરવાથી માણસ સારો થાય છે; નહારું કામ કરવાથી નહારો થાય છે. પછી જરતકારનો દીકરો આર્તભાગ સાંત થઈ ગયો.

ઉપસા વાર્તાલાપમાં બ્યવહાર દષ્ટિએ તેમ જ પરમાર્થ દષ્ટિએ ઉત્તર આપવામાં આવ્યો છે. એમાં પહેલો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે :-

જીવાત્મા બીજું શરીર ધારણ કરે છે. ઉત્તમ જીવો લીધ્વ લોકમાં જાય છે, મધ્યમ જીવો આહીં જ આ સંસારમાં પાછા જન્મે છે અને અધમ

છવેા યાતનાલોકમાં જાય છે અથવા તો હિંસક પ્રાણી, મૃગ આદિ નીચ યોનિઓમાં જન્મ લે છે.

પારમાર્થિક દૃષ્ટિએ વાત કંઈક જુદી જ છે. મરણ મિથ્યા જ્ઞાનને કારણે અનુભવાય છે. જે નાના બેદ દેખાય છે, તે જ મૃત્યુનો અંકુર બની જાય છે. નાનાભાવ મટી જતાં મરણની ભાવના જ રહેતી નથી. તે સમયે સદૃશ્યની અનુભૂતિ થવા લાગે છે.

મહાકવિ શેક્સ્પિયરે ‘બારમી રાત્રિ Twelfth Night’ નામના પોતાના નાટકમાં વિદ્યુતકના મોંએ ઠીક જ કહેવાયું છે કે “જે નરકમાં જાય તેને માટે શેવું કંઈક ઉચિત છે, પણ જે સ્વર્ગે જાય તેને માટે દુઃખ માનવાનો શો અર્થ?”

મૃત્યુનો સમય નિકટ હતો, એટલે મહર્ષિજી તથા ખીજા લોકોએ બોજન ક્યું ન હતું. સાંજે ખીજા વાર સોાઇ કરવામાં આવી. પોતાની માતાના મરણ પછી મહર્ષિજીએ કંઈ જ ચિંતા કરી નહિ. તેમણે કહ્યું: ‘આપણને સતક ન લાગે. આપણે બોજન કરી શકીએ છીએ, ચાલો.’ અને પછી ભક્તોની પકિતમાં ખેસીને તેમણે બોજન ક્યું.

રાત્રે જ સવાલ બીધો હતો કે શરીરનું શું કરવું. ચિતામાં મૂકી ભસ્મ કરવું કે દફનાવીને તેના પર સમાધિ ચણાવવી? શ્રી રમણગીતામાં ભગવાને કહ્યું છે કે મુક્તાત્મા સ્ત્રી હોય તો તેના શરીરને બાળકું અનુચિત છે. તેના શયને દફનાવી તેના પર સમાધિ ચણાવવી જોઈએ ભક્તોને ખાતરી થઈ ગઈ હતી કે મહર્ષિજીના હસ્તસ્પર્શથી અજગમ્માળ મુક્ત થઈ ગયાં હતાં એટલે તેમના દેહની સમાધિ બાધવી જોઈએ. આખરે આ જ નિર્ણય થયો. આશ્રમવાસીઓ માતાજીના મરણની વાત છૂપી રાખવા માગતા હતા પણ કોઈક રીતે શહેરમાં ખબર ફેલાઈ ગઈ કે જે સાધ્વીની પવિત્ર રૂપે ભગવાન જેવા મહાપુરુષ અવતર્યા હતા, તે સાધ્વી મરણ

પામ્યા હતા અને તેમના રાગની સમાધિ પહાડની દક્ષિણ દિશામાં પાનિતીર્થ પામે કરવાની હતી સેકડેની સખ્યામાં લોકો એ સાધ્વીના અતિમ દર્શન માટે આવના લાગ્યા

તે દિવસે શ્રીગણપતિમુનિ આશ્રયકામથી નિરુપાશિ શુદ્ધ ૫૭ આગ્યા હતા બન્નેના રાગને પાનિતીર્થ લાઇ ગયા એના સમયમાં ટેકનાક સગા વહાનાઓ પણ આવી પળેપળે એક પીપળાની નીચે ખાડો ખોદવામાં આવ્યો અને તે ખાડામાં માતાજીના રાગને પધરાવવામાં આવ્યું પછી એ ખાડો કપૂર, નિર્જતિ સુગંધી વસ્તુઓ તથા મીઠાથી પૂરી દેવામાં આવ્યો પછી તેની પર ઇંડોની સમાધિ ચણી લેવામાં આવી સમાધિની ઉપર એક નિગની સ્થાપના કરવામાં આવી જેનું નામ માતૃભૂતેશ્વર ગામ વામાં આવ્યું આ પ્રમાણે માતાજીનો આત્મા શિવજીમાં લીન થઇ ગયો

રાગને સમાધિ દેતી વખતે મહર્ષિજી ઉદ્ધમીન થઇને સાક્ષીભાવે બહુ જોશ કરતા હતા તેમની સન્નિધિજ આતાજીના આત્માને તૃપ્ત કરવા માટે પૂતી હતી (જે એમનો આત્મા મુક્ત થયો ન હોત તો) પુત્રનું કર્તવ્ય આ રીતે બજાવવું ગયું

માતાજીની મહાસમાધિને બીજે દિવસે શ્રીભગવાને સમાધિની ઉત્તર પૂર્વે થોડા વાગે દર શુદ્ધ નીતર પાણીનો ઝરા સોધી આપ્યો એ વખતે બર ઊનાળો હતો અને પાણીની તળી હતી એને ખડકાળ જમીનમાં આ ઝરાના પ્રાગટ્યને બગવદ્દૃષ્ટાનુ મગળ ચિહ્ન ગણવામાં આવ્યું કાવ્યકંઠ શ્રીગણપતિ મુનિએ રચેલી શ્રીમાતૃભૂતેશ્વરી હૃદયવેધક સ્તુતિ જે દર વર્ષે માતૃભૂતેશ્વરની મહાપૂજના દિને ગવાય છે તેમાં આ ઘટનાનો નીચે મુજબ ઉલ્લેખ કર્યો છે

જયતુ મહર્ષેર્મતા પૂતા

જયતુ સમાધિ કોઽપિ તદીય ।

જયતુ મહર્ષિસ્થાપિતલિન્ગ

જયતુ ચ તીય મવમપક્ષમનમ્ ॥

જયતુ પવિત્ર મહાપિંજનેતા,
જયતુ અપૂર્વ સમાધિદશા એ;
જયતુ મહાપિં સ્થાપિત લિંગ,
જયતુ નવલ અઘતાશક તીર્થ.

પ્રકરણ ચૌદમું : મિત્ર શેષાદ્રિસ્વામી

શ્રી શેષાદ્રિસ્વામી ૨૦ વર્ષની ઉંમરે અરણ્યાથક્ષ આજ્યા હતા. તેમનો જન્મ સને ૧૮૭૦માં થયો હતો. તેમના પિતા એમના બાળપણમાં જ ગુજરી ગયા હતા. એમની માતૃ નામ મરુતઅમ્માળ હતું. એમના મામા કામકોટિ શાસ્ત્રી ઘણા સારા પૌરાણિક હતા, વિદ્વાન હતા અને સંગીતના અગ્રણ્ય જાણકાર હતા. શેષાદ્રિ એમની પાસે જ ઉઠ્યા હતા. શેષાદ્રિસ્વામીમાં અઘૌઠિક પ્રજ્ઞા હતી. બાળપણમાં જ કાવ્ય, વ્યાકરણ, અક્ષરકાર, જ્યોતિષ આદિ શાસ્ત્રોમા તેમણે સારું પાઠિત્ય મેળવ્યું હતું.

:શેષાદ્રિની ઇષ્ટ દેવી કાચીપુરની કામાક્ષીદેવી હતી મૂકપંચશતી લાલુતી વખતે રાત દિવસ એ કામાક્ષીના મંદિરની પગિકમા કર્યા કરતા હતા. સત્તર વર્ષની ઉંમરે કોષ મદાત્મા પાસેથી તેમને બાલામન્ત્રનો ઉપદેશ મળ્યો. એટલે કુલદેવતા 'પેરિયાદવર'ના મંદિરની પાસેના મસાણુમાં નદી કિનારે એકલા બેસીને ખૂબ લગ્નથી તે મંત્રનો એ જપ કરવા લાગ્યા. આથી તેમને બાલાદેવીનો સાક્ષાત્કાર પણ થયો હતો. ત્યાર બાદ શેષાદ્રિજીને ગૃહસ્થજીવન પ્રત્યે અણુગમો પેઢ થયો અને લગ્ન ન કરતાં, મંત્રજપ તથા દેશબ્રમાયુની

પાછળ જીવન વીતાવવા લાગ્યા રાતભર જાગીને ટ્રેલા થે મંત્રોની એમણે એકાગ્ર ચિત્તે સાધના કરી હતી તેમના સગાસબધીઓને આ નાતની જરૂર થે ખમર ન હતી આથી તેઓએ શેરાદિજી જેડે લૂણુ વર્તન ક્યું, જેનું પરિણામ એ આત્મુ કે શેરાદિજીએ ધરમાર છોડી દીધા અને જમ કરવા સારૂ કેટલા થે તથિયોમા ધૂમીને અન્તે તે સને ૧૮૮૦મા અરુણાચળ પહોચ્યા અને ત્યા જ સ્થાયી થઇ ગયા સગાઓએ તેમને કાચા પાઠ કરાની નિનતી કરી પણ શેરાદિજીએ તેઓની નાત માની નહિ મરતા સુધી તેઓ અરુણાચળમા જ રહ્યા રજઆતમા તો કોઇનું ચે ક્યાન એવ્યા વગર એ અકીતની ભગ્ન્યા કરતા રતા ખીજઓનું મન જાણી લેવું દૂરની વાતો સાબળી લેવી વિગેરે સિદ્ધિઓ એમને પ્રાપ્ત થોલી હતી

શેરાદિજીને લોખની બીડનો સખત અણુગમે હતો જે મેઇ અપ્રિય માણસ એમની પામે આવે તો પથ્થર મારી મારીને તેને ભગાડી મૂકતા એવા માણુમોથી છૂટરા માટે તેઓ ગાડપણે ડોળ કરતા ટ્રેલાકને એવે મન હતો કે શેરાદિ સાચેસાચ થોડાક ચક્રર હતા જે મુર્ચિજીને આપોઆપ મૌનસિદ્ધિ થઇ ન હોત તો તેમને બીડથોબચરા માટે કયો માર્ગ મકલ્યુ કરવો પડત એ કલુ મુખેલ છે મૌનસિદ્ધિને કારણે જ મુર્ચિજીને કોઇ પ્રમારની તપસીય થઇ ન હતી

શ્રી રમણ ભગવાનને જેતા જ શેરાદિજી સમજી ગયા કે તેઓ મોટા રાની વિરાગી અને આત્મનિષ્ઠ હતા આથી મુર્ચિજી પ્રત્યે તેમના મનમા પ્રેમ ઉત્પન્ન થઇ ગયો હતો

મેઇ બોરાથે તો થે શેરાદિજી ભિક્ષા લેવા જતા ન હતા હતા પે રગર બોલાયે એ પનળકુન્દ જઇ મુર્ચિજીની જેડે આરમુખસ્વામી ગજ માણિક્કમાળ આત્મી ભિક્ષા સ્વીકારતા હતા બોલાબ્યા વગર જ એચ અમાળને ઘેર પણ જતા અને ભિક્ષા સ્વીકારતા

મદ્ધિંછ પ્રત્યે શેષાદિજ્ઞો એટલો જયો પ્રેમ હતો કે મદ્ધિંછને શરણે જવાની એ કેટલાઓને સલાહ આપતા હતા. વેંકટરામચ્ચર નામના એક સંન્યાસી શેષાદિજ્ઞનાં દ્વારનાથે' અથા હતા, તેમના મનમાં શ્રીરમણનાં દર્શન કરવાનો વિચાર ઊભો થયો. લાગલી જ આ વાત શેષાદિજ્ઞને માલૂમ પડી ગઇ એટલે તેમણે કહ્યું : 'જાઓ, મદ્ધિંછનાં દ્વારન કરી આવો. તેથી તમારું ચિત્ત શુદ્ધ થશે.' મદ્ધિંછના બકતોમાંના એક મોમસુંદરમ્ સ્વામીએ કોઇ કારણસર થોડા વખતથી આશ્રમ છોડી દીધો હતો. પછી પોતે ક્યાં ગેલું અને શું કર્યું, અને ક્યાં ગુરુને ઠાણે જવું, તે નક્કી કરી શક્યા ન હતા. આથી તેમણે શેષાદિજ્ઞની સલાહ લેવાનો વિચાર કર્યો. તેમને ખબર હતી કે શેષાદિજ્ઞ ધણુ ખર્ચ રાતને વખતે 'કંઝલિત્રાયનાર'ના મંદિર પાસે જતા હતા એટલે એ ત્યાં જઈ તેમની વાટ જોતા મેઢા. શેષાદિજ્ઞએ આવીને સોમસુંદરમને જોયા. બીજાના મનની વાત જાણવાની શકિત ધરાવવાને કારણે, મોમસુંદરમના કલ્પા વિના જ તેમના મનની વાત તેમણે જાણી લીધી અને તેઓ બોલ્યા, "જાઓ, રમણની પાસે જાઓ." મોમસુંદરમ અચકાવા લાગ્યા શેષાદિજ્ઞ જેટલી બગડી ઊઠ્યા : "જાઓ, રમણસ્વામીની પાસે ચાલ્યા જાઓ. અહીં ન શકાઓ, જાઓ." અને અહીં રાતને સમયે સોમસુંદરમને રમણાશ્રમમાં જવું પડ્યું.

શેષાદિજ્ઞ એક ગુરુ, એક પંથવાળા હતા. જો શ્રીરમણના કોઇ બકત એમની પાસે જતા તો તેઓને એ શ્રીરમણની સેવા કરવાની જ સલાહ આપતા. તેઓ અંધી જાતના મત્રાના સારા જાણકાર હતા, એટલે શિષ્યોના અધિકાર પ્રમાણે એ તેઓને ઉચિત મંત્રનો ઉપદેશ કરતા હતા.

કોઇએ કંઈ સારું કંઈનું હોય તે શેષાદિજ્ઞ બૂલતા નહિ. શેષાદિજ્ઞનાં મરણ થયું ત્યારે તેમણે એવામાળને દિલાસો આપ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૬૦૮-૯થી તિરવાલૂના સુબ્બલક્ષ્મ મોદલી, તેમની મા અને તેમની પત્ની આશ્રમને માટે ખાદ્ય પદાર્થો મોકલતાં હતાં અને પોતાનો આજ્ઞા વખત આશ્રમના ગતિચિ-

ઓના આદરસત્કારમા ગાળતા પોતાના મૃત્યુ સુધી તેમના માતૃશ્રી આશ્રમે
 આવ મદ્યર્થે મોક્ષતા હતા મોદ્ધીને સાસારિક ચિન્તાઓ હતી તે વાડી-
 વણકનો સમ્બંધ કરના માગતા હતા ધનવાન જનવાની તેમની લાગસા ધરી
 ન હતી આથી તેમને ઘણું ખર્ચ મુકદ્દમા માણમા ફસાવું પડતું કેવીયે વાગ
 તેમણે શેષાદિલનો આદર સત્કાર કર્યો હતો, તેથી તેનો બત્તો વાળવાતું
 શેષાદિલએ નક્કી કર્યું તેઓ એક દિવસ આશ્રમગુફા પર ગયા અને ત્યાં જ
 મોદ્ધીને જોઈને બોલ્યા (સને ૧૬૧૦) “ભુજો ! મારા આ નાના ભાઈ
 (રમણ)ને મહિને છઠાડે દસ દળગની કમાણી છે અને મને તો એક દળગની
 તમારે પણ એભામા એભા એક સો તો કમાવા જોએને ?” મોદ્ધી આ
 વાતની મતનમ સમજી ગયા અને બોલ્યા, “વખન જ કયા છે ? મુકદ્દમા-
 બાળમા ખૂબ જ દુખેલો છું ” શેષાદિલ પણ ચાલ્યા ગયા નહિ અને કહ્યું
 લાગ્યા, “આત્મનિષ્ઠા અધરી નથી ” કેવું મેં સમજાવના છતાં મોદ્ધીનું મન
 ફેરવાયું નહિ આખરે શેષાદિલ બોલી બીકયા “તમને અભ્યક્તમાત્રુ પાપ
 ઘેરી રહ્યું છે, ખચતું હોય તો બચો ” આ શબ્દોથી મોદ્ધીના મિત્ર પર
 વીજળી પડી આથી બચથી કાપતા એ મદ્દલિલ પસંદ ગયા અને નથી વાત
 તેમને કહી સબળવી મદ્દલિલએ કહ્યું કે “વાત તો સાચી છે પોતાના
 આત્માને, અભ્યક્તને નહિ ઓળખવાથી અભ્યક્તમા (આત્મદત્તમા) થઈ રહી છે ”

શેષાદિલ સગુણના ઉપાસક હતા કે નિર્ગુણના, એ કહી શકાય તેમ
 નથી ‘ગિરિપ્રદક્ષિણા’નાના પ્રકરણ પૃથ્વી મહામ પડે છે કે તેઓ સગુણ-
 પાસનાના પદમા હતા છતાં તેઓએ એવંગ્યાળને નિર્વિકલ્પ સમધિનો
 ઉપદેશ કર્યો હતો આથી તેઓ નિર્ગુણોપાસક ન હતા એમ પણ આપણે
 કહી શકતા નથી એક દિવસે અમકારમા શ્રી શેષાદિલ મેઘ બસને જોઈ
 રહ્યા હતા એ વખતે શ્રી મિ સિ નાગચણુસ્વામી અપ્પરે તેમને પૂછ્યું
 “સ્વામીશ્રી શું જોઈ ગયા હો ?”

શે-આને (બિસરો) જોઈ રહ્યો છું

અ.-બેંસને જોઈ રહ્યા છો ?

શે.-તમે જ કહો તો ખરા કે (બેંસને બતાવીને) આ કોણ છે ?

અ.-આ બેંસ છે.

શે.-આ બેંસ છે ? બેંસ નહિ પણ એમ કહો કે જાન છે.

આવા પુરુષને બધું જ જ્ઞાનથી દેખાતું હતું. તેઓ આવી 'જ્ઞાતી સ્થિતિ'એ પહોંચી ગયા હતા એટલે તેઓ સગુણના ઉપાસક હતા એમ પણ કહી શકાય નહિ. વાચક ! યાદ કરો કે શ્રી નટનાનન્દને તેમજ શેષા ઉપદેશ કર્યો હતો ?

શ્રી શેષાદ્રિસ્વામી સને ૧૬૨૬ના જાનેવારીની ૧૪મી તારીખે સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયા. તેમના શયને સમાધિ દેતી વખતે દળશિ માણુઓની બીડ થઈ હતી, એ પરથી માલુમ પડે છે કે એમના પર લોકોની કેટલી બધી બકિત હતી. આ વખતે શ્રીભગુ બગવાન પણ સમાધિ પામે પધાર્યા હતા. તેમની સમાધિ શ્રી રમણાચરમની પામે જ પકાડની દક્ષિણ બાજુએ ચંચામ્ રોડ પર સ્થાપિત કરવામાં આવી છે. સમાધિ પર એક છત પણ ચડેલી છે.

સને ૧૬૩૦માં મહર્ષિજીને શેષાદ્રિજીની આગતમાં એક સ્વપ્ન આજ્ઞુ' હતું, જેમાં તેમણે એતુ' જોયું કે શેષાદ્રિ હજામત કરાવી રહ્યા હતા. મહર્ષિજી પાછળથી ગયા અને એમના વાંસા પર ધમ્મે ભારીને કહ્યું : "ઓ હો !" શેષાદ્રિએ પાછું વાળીને જોયું તો મહર્ષિજી હતા એ સુગત જ ગઈયા અને મહર્ષિજીને બેટી પડ્યા. આવી માલ આશિર્વાનની દશામાં જન્મે કેટલાક વખત સુધી રહ્યા.

જેઓ મનોવિજ્ઞાનના જાણકાર હોય તેઓ આ સ્વપ્નનો અર્થ સમજી શકે મનોવિજ્ઞાનનું કથન છે કે જાગૃત દશાના ગુપ્તબાવો જ સ્વપ્નમાં રમી થાય છે.

પ્રકરણ પંદરમું : કુરુણામૂર્તિ

વિદ્યા વિનયથી સુખ વિપ્રમાં ને શ્વપાકમાં,
ગાયમાં, ગજમાં, શ્વાને જ્ઞાનીએ સમર્પિત છે.

— ગીતા. અ. ૫-શ્લોક ૧૮

બાસ, ગોપ જક, વાનરો પ્રતિ, શ્વાન, બાત, ખત, પંકિતો પ્રતિ,
સર્વ કોઈ નિઃસ્વાધિતો પ્રતિ પશુપાતવિણ દષ્ટિ આપની.

— રમણગીતા. અ. ૧૮-શ્લોક ૨૨

હવે આપણે ભગવાન શ્રીરમણમહર્ષિએ અસંખ્યાયુગ ઉપર ને
બાવીસ વર્ષ સુધી નિવાસ કર્યો હતો તેનું વર્ણન વાંચીશું. સૌથી
પહેલાં પદ્મ પર જતી વખતે તેઓશ્રીની જોડે પંચનિસ્વામી સિવાય ખીણ
કોઈ જ ન હતું અને પદ્મ પરથી નીચે જતારા તેમની જોડે સંખ્યા-
બંધ બકતો હતા, પણ એ વિશ્વાસુ પંચનિસ્વામી નીચે જીનરતી વખતે
હયાત ન હતા. ભગવાન શ્રી રમણની સેવામાં એમણે પદ્મ પર જ દેહ
છોડ્યો હતો. એવા ખીણ કેટલાક બકતો છે, જેઓને આપણે અત્યાર જોઈ
શકીએ તેમ નથી તે વખતે શ્રી રમણની સેવાથી જેઓ ધન્ય થયા હતા,
તેમનાં જીવનની ચોક્કિ આદિતી પણ આપણને પ્રાપ્ત થાય તો તેમનાં
નામસ્મરણથી જ આપણે આપણી કૃતચેતા જતાવી શકીએ આ ઉદ્દેશથી જ
આ પ્રકરણ લખાયું છે.

શ્રી રમણના એ સાર્થીઓની પકિતમાંથી જન્માવરોને પણ મૂલી શકાય
તેમ નથી, કારણ કે જન્માવરોએ પણ પોતાની સકિત અનુસાર મહર્ષિશ્રી
સેવા કરી હતી અને પોતાના કર્મ અનુસાર ઉત્તમ ગતિને પ્રાપ્ત થયાં હતાં.
મહર્ષિશ્રીના મત પ્રમાણે પશુઓની પણ જીવો જ છે પોતાનાં બાપી મહેલાં

કર્ષો બોગવત માટે જીવો પશુઓનો જન્મ થા લુ કરે છે આથી તેઓને માનવ-સાથીઓથી હલકા ગણના એ મંદિરોને પસંદ નહતું મંદિરો આ જગ્યાઓને કદી એકાચનથી બોલાવતા નહતા પણ હમેશા તેઓની જોડે મનુષ્યવત્ વ્યવહાર કરતા હતા આ રીતે શ્રી મહાત્મા આ મસાના બહુ મોટું દુકાન હતું તેમના અસખ્ય અનુયાયીઓ એ જ એમનું દુકાન નહતું દુકાનના મોટા કુતરા નાનાઓ તરફ વધારે વાલ અને પ્યાર રહે છે, તે પ્રમાણે આ નિર્દોષ પશુઓ પ્રત્યે શ્રીમહાત્માની વિશેષ વત્સલતા રહેતી એ જગ્યાઓનો આદાર, સ્નાન, શયન આદિનો ભારે કાળજીથી પ્રમથ કરવામાં આવતો જ્યારે તેઓ મિમાર પડતા ત્યારે તેઓની સારવાર કરવામાં મોઢ જાનની જાણપ રાખવામાં આવતી નહિ તેઓ મરણ પામે ત્યારે તેઓની ઉત્તરક્રિયા પણ કરવામાં આવતી મન્યાનો જન્મ થાય ત્યારે ઉત્સવ કોજવામાં આવતો

શ્રી મંદિરોના આ પરિવારમાં નાદગ, ખિસમેલીઓ તથા કાગડા હતા એ તો વાચકોને ખબર છે પણ આ કંઈ મનુષ્યોની આજે શુદ્ધાઓમાં નેનારા જગ્યાઓ નહતા શુદ્ધામાં મંદિરોની જોડે દીને જોડાઓ પોતાના જીવન ગુજાર્યા હતા તેઓમાં ફતરાઓનું સ્થાન પડતું હતું ફતરાનું નામ સાબળીને મોઢ મ જાદો એ ગભરાઈ જાય એ ફતરાઓની ભક્તિ અને વિશ્વાસ પર ખુશ થઈને મહર્ષિઓ તેઓની સેવાનો સ્વીકાર કર્યો હતો બ્રહ્મીક વાર આવના જગ્યાઓ માણસોથી સાડ વર્તન કરે છે વળી મંદિરો વર્ણાશ્રમના નિયમોથી પર હતા

આ ફતરાઓના પરિવારનું મૂળ 'કમળા' નામની એક ફતરી હતી એનો વંશ આશ્રમમાં ખૂબ ફાલ્યો હતો પૌત્રોના નામ દાદાઓના નામ પ્રમાણે રાખવામાં આવતા, આથી તેઓના નામ પછી પહેલો અને બીજો એ શબ્દોનો પ્રયોગ કરવામાં આવતો આ પરિવારના બધા ફતરાઓનું સગપણ એકના મંદિરો જ જાણતા હતા જ્યારે 'કમળા' મરવા પડી હતી ત્યારે

મદપિંછએ શ્રાઝને કહ્યું “એ શ્રાઝ! જા, તારી નાનીને જોઈ આવ તને છોડીને એ ચાલી જશે” ‘કમળા’ મરી ગઈ એવે શ્રી રમણે “અરે મિયાગ શ્રાઝ! તારી નાની ચાલી ગઈ! અરે!” આમ કહી શ્રાઝને દિવાસે આપ્યો હતો જનાવરોની બાગતમાં ખુબ મદપિંછ પાસેથી સાબરોળી કટલીક વાતોમાંથી એક બે નીચે આપીએ છીએ

નાનો કરુષ્પન—આ કૂતરાનું શરીર એકમ કાનું હતું, એને તેનું નામ ‘કરુષ્પન (કાળિયો)’ રાખવામાં આવ્યું હતું તે અમુક નિયમોનું પાલન કરતો જ્યારે મદપિંછ નિરપાક્ષિ શુદ્ધમાં ચલેતા હતા ત્યારે તે દુસ્થી દેખાતો અને દુર દુર જ આવ્યા કરતો તે બીજા કૂતરાઓ જેડે હળો મળતો ન હતો તે બાદે નિરાશી હતો તેને માટે ખાવાનું પણ દૂર જ મુકવામાં આવતું એક દિવસ મદપિંછ કંઈક બકનો જેડે સ્નાન કરવા માટે રોક દા શ્રમ જઈ રહ્યા હતા તે વખતે રસ્તામાં કરુષ્પન તેમના પગમાં વળગીને પૂછડી હલાવવા લાગ્યો તે જિવસથી કરુષ્પન આશ્રમવાસી બની ગયો

કરુષ્પન શ્રદ્ધા તથા નિવેક-રાજો હતો તેનું મન ઉદાર હતું આશ્રમ વાસી બન્યા પછી તેણે એકના રહેવાની પોતાની ટેવ છોડી દીધી બધાની જેડે ગેલકૂદ કરવા તે આમન આમન જતો કોઈ આચારવાન માણસો તેની આવી મિત્રતા પસંદ કરતા ન હતા તો એ કરુષ્પન તેઓને પણ છોડતો નહિ છતાં એવા કોઈ લોકોના મહેરાથી તે વિનયપૂર્વક આપો ખસી જતો શુદ્ધાની પાસે એક દિવસ કોઈ બ્રાહ્મણ મન જાપ કરી રહ્યો હતો કરુષ્પન પોતાની સમતાબુદ્ધિ અનુસાર તેની પાસે ગયો ધર્મસ્વામીને લાગ્યું કે બ્રાહ્મણ કદાચ કરુષ્પન પર ચીડાશે એવે એક લાકડીથી ધર્મસ્વામીએ કરુષ્પનને માર્યો ફટકો હવમે હતો પણ કરુષ્પન સ્વમાનવાળો હતો આથી તે રીસાયો અને કપાક જતો રહ્યો, અને તેણે આશ્રમમાં પાછો કદી પગ મૂક્યો નહિ

આની પહેલા એ આવી જ એક ઘટના બની હતી ચોમાસાની રાત હતી પગનિસ્વામીએ કરુષ્પન જેડે ખરાન ચપડાર કર્યો કરુષ્પનને એણે

બધું દુઃખ લાગ્યું કે તે રકંઠાશ્રમ ચાલ્યો ગયો અને આખી રાત ખુલ્લી જગ્યામાં ઝાકળમાં પડ્યો રહ્યો. સવારે તેને પાછો બોલાવવામાં આવ્યો નહિ ત્યાં સુધી તે આવ્યો જ નહિ. કરુણનનો આ સ્વભાવ બધા જાણતા હતા છતાં કોઈકોઈ વાર તેઓથી મૂલયુક થઈ જતી ત્યારે કરુણ એ બૂઝની માફી આપતો નહિ.

આ જ પ્રમાણે એક વખતે પળનિસ્વામીએ એક કૂતરાના બચ્ચાને ભક્ષીભૂરી વાતો સંભળાવી એટલે આ દુઃખ સદન ન થવાથી, તે પાસે આવેલા શંખતીર્થ નામના કુંડમાં ફેદી પડ્યો અને પાંચ મિનીટમાં તેણે પ્રાણ છોડી દીધા હતા. તે જ દિવસે મહર્ષિશ્રીએ કહ્યું હતું કે 'પોતાનાં કર્મશેષ ભોગવવા માટે જનાવશ એમની સંગતિમાં આવ્યાં હતાં, એટલે કોઈ એમને કંઈ જ ન કહે અને એમનો આદરસત્કાર કરતા રહે.' તો એ કોઈ વાર એમની વાત ભકતો બૂલી જતા અને અને બૂલભધું વર્તન કરી બેસતા હતા.

કમલા અને શેણપ્પન નામનાં કૂતરાં યાત્રાળુઓને બધાં તીર્થસ્થળો દેખાડી આવતાં હતાં, જેને માટે મહર્ષિશ્રીની આજ્ઞાની જ જરૂર રહેતી.

જેક પહેલો-જેક નામનો કૂતરો નમ્ર અને બુદ્ધિમાન હતો. એક દિવસે મહર્ષિશ્રી ભકતો જોડે જંગલમાં થઈને ગિરિપ્રદક્ષિણા માટે જવા નીકળ્યા. જેક ગુફાના દાર પાસે સૂતો હતો, તેને તેમણે કહ્યું: "જેક! અમે બધા ગિરિપ્રદક્ષિણા કરવા જઈએ છીએ. તું પહાડની તળેટીએ જતો રહે." આમ કલા પછી શ્રીમહર્ષિ તથા ભકતોનો સમુદાય એક માધ્યમ ચાલ્યા હશે તે વખતે જેક શહેર ભણી જતો દેખાયો. જંગલમાં બીજા એક માધ્યમ ચાલ્યા ત્યાં તો જેક પાછો એમની પાસે દોડતો આવતો હતો. શ્રીમહર્ષિની આજ્ઞા પ્રમાણે તે શહેરમાં ગયો અને ત્યાં જઈને પાછો એ આવ્યો. શ્રીમહર્ષિએ કહ્યું: "જેક! તું અમારી સાથે નહિ આવતો. જા,

આશ્રમમાં જ રહે.” જોકે એમની જોડે જવા માગતો હતો તો એ તેમની આજ્ઞાનુસાર તે આશ્રમ લણી ચાલ્યો ગયો.

જોકે સાત્ત્વિક તપસ્વી હતો. એની દિનચર્યા આ પ્રમાણે હતી દરરોજ સવારે તેને અરણ્યાચલેશ્વરના મંદિરની દેવદાસીને ઘેર ભગવાનના પ્રસાદનો થોડોક ભાગ નાસ્તા માટે મળી જતો. ત્યાર બાદ તે પૂજારીની જોડે ગુહનમસ્તિશલાય ચાલ્યો આવતો. પછી શ્રી મહર્ષિનાં દર્શન કર્યા બાદ તે ખીજા દૂતરાએની જોડે માઠીમા રમી મૌન ધારણ કરી વિરૂપાક્ષ ગુફા પામે પડ્યો રહેતો તે યોગી હતો. કોઈ દૂતરાને એ આહતો ન હતો. સામાન્ય વાગે તે પાછો ગુહનમસ્તિશલાય પર ભગવતપ્રસાદ લેવા માટે ચાલ્યો જતો અને બપોર પછી પોતાની જગ્યાએ પાછો આવતો. જે આશ્રમવાસી કંઈ ખાવાનું આપે તો તે ખાઈ લેતો. કોઈની જોડે તે ઝઘડો કરતો નહિ. સાગે પેલી દેવદાસીને ઘેર જ વાણુ કરી લેતો અને રાત્રે વીરશૈવોના મઠમાં જઈને સૂઈ જતો. કોઈ યોગી પોતાના જીવનનો અંતિમ ભાગ અરણ્યાચલેશ્વરના અરણ્યોમાં બિતીત કરવા માગતો હોય તેના જેવું જોકડું જીવન હતું.

એક દિવસે કોઈ ચિત્તાએ જોકને પકડ્યો એટલે તેણે ચીસ પાડી ગુહનમસ્તિશલાયના પૂજારીએ ખૂબ શોરબકોર મચાવ્યો. લોકો એકઠા થઈ ગયા એટલે ચિત્તો જોકને છોડીને નાસી ગયો. ઇ સ ૧૯૦૫-૬માં તિરુવણ્ણમલ્લેમાં યોગનો ભાર ઉપદ્રવ હતો ચાર પાંચ મહિના સુધી આખું શહેર ખાલી રહ્યું લોકો ધરખાર છોડીને બહાર જતા રહ્યા હતા અને ધોળે દિવસે ચિત્તાએ શહેરના સ્ત્રીઓમાં ફરવા લાગ્યા, તો પછી પકાડ પરતું તો પૂછવું જ શું? એ વખતે શ્રીમહર્ષિ પચ્ચેયમ્મન મંદિરમાં રહેતા હતા કોણુ જાણે કેમ પણ એ વખતે જોક એમની જોડે રહેતો ન હતો. તે પૂજારીની જોડે ગુહનમસ્તિશલાયમાં જ રહેતો હતો ત્યાર પછી તે નગર પડ્યો જ નહિ એ બિચારો ક્યારે કોઈ ચિત્તાનો શિકાર બન્યો એની કોઈને ખબર નથી.

શ્રીભગવાન આ જનાવરૈને પણ સાધુસંત જ માનતા હતા. મેવો, મીઠાઇ જે કંઈ ધરવામાં આવે તેમાંથી થોડોક ભાગ આ જનાવરૈને પહેલાં આપવામાં આવતો, ત્યારપછી જ પહેલાં દરિદ્રનારાયણોને અને પછી આશ્રમવાસીઓને તે અપાતો.

કમલા : આ કૂતરી આશ્રમની બેસી હતી. જ્યારે તે નાની હતી ત્યારે રકંઠાશ્રમ આવી હતી ભકતોએ તેને ભગાડી મૂકવાની કોશિશ કરી પણ કમલા બધું જ સહન કરી લેતી અને આશ્રમ કદી છોડતી નહિ. આથી આશ્રમવાસીઓ લાચાર થઇ ગયા. છ વર્ષ સુધી કમલા બચ્ચાં જાણતી રહી. એનાં સંતાનો ખૂબ વધ્યાં તે બધાંને લીધે આશ્રમમાં ખૂબ ઘોઘાટ થતો. તો જે શ્રીમદ્ધર્મિએ પોતાની સમજુદિ કદી છોડી ન હતી કમલાને પહેલી સવાવડ આવી તે વખતે તેને સ્નાનાદિ કરાવી, હળદર-કુંકુમથી શણગારવામાં આવી, પછી તેને એક સ્વચ્છ જગ્યાએ તેનાં કુરુકુરિયાં જોડે સુવાડવામાં આવી દશમે દિવસે પુણ્યાહની ક્રિયા કરવામાં આવી અને બધાનાં મો મીઠા કરવામાં આવ્યાં.

આ જનાવરૈનાં મરણ થતાં ત્યારે શ્રી ભગવાન તેઓની ઉત્તરક્રિયા વિધિપૂર્વક કરાવતા, તેમના શય દેનાવવામાં આવતાં અને તેની ઉપર શિક્ષા મૂકવામાં આવતી શ્રીમદ્ધર્મિજી કૂતરાઓ અને પંડિત બન્ને તરફ સમદૃષ્ટિ રાખતા હતા.

માનવ અનુચરે

પળનિસ્વામી : આ પુસ્તકમા પળનિસ્વામીની સરળ અને નિર્મળ ભકિતનું વર્ણન જ્યાંત્યા કરવામાં આવ્યું છે. એ પોતે શ્રીમદ્ધર્મિની છાયા હોય તે પ્રમાણે હમેશા વર્તતા આ બુદ્ધ પરિચારક ઉપર શ્રીરમણદેવનો પણ અસીમ પ્રેમ હતો. તેને તેઓ પ્રાણુથી પ્યારા ગણતા. તે સેવાયાકરીમાં સૌથી મોખરે રહેતા. સને ૧૯૧૮માં સાઠ વર્ષની ઉંમરે વિરૂપાક્ષ ગુફામાં

આ વૃદ્ધ ભક્ત પોતાના દષ્ટદેવ શ્રીરમણ ભગવાનનાં ચરણોની સન્નિધિમાં
જ રવગે સંપ્રાપ્ત થતા.

અધ્યાસ્વામી : એ જ વર્ષના ત્રાવણ મહિનામાં અધ્યાસ્વામી
એને ગામ ગયા અને ત્યાં જ ગુજરી ગયા. એમનું મરણ જીવનનીમાં નીપજ્યું.
એ કેરલ પ્રાન્તના રહેવાસી હતા. ભક્તો કહે છે કે ઉદ્ધંડી નાથનાર જેવો
ભક્ત અને અધ્યાસ્વામી જેવો વિરાગી કોઈ વિરથો જ હશે. અધ્યાસ્વામી
આશ્રમની સાદસ્યશીલું કામ એકલે હાથે કરતા. ખીજના દિલમાં કોઈ કામનો
સંકલ્પ હોય તે પહેલા જ એ તે કામ કરી લેતા. દિવસે તે કદી આરામ
કરતા નહો. ભિક્ષા માંગતા એ ક્યારે જતા અને ક્યારે પાછા આવતા તેની
કોઈની ખબર પડતી નહિ. શ્રીમહર્ષિની સેવામાં તે પહેલવહેલાં સને ૧૬૦૮માં
આવ્યા હતા. તેમની હારા આપણને અસંખ્યસાદક આદિ સ્તોત્રો
પ્રાપ્ત થયાં છે.

બુદ્ધી શાકવાળી : ઇ. સ. ૧૬૦૦માં શ્રી મહર્ષિ પહાડ ઉપર
રહેવા ગયા ત્યારે ત્યાં એક ડોસી શાકભાજી એકઠાં કરતી. તેનું નામ
શાકવાળી દાદી પાડવામાં આવ્યું હતું. તે શુદ્ધમસ્તિષ્ઠાલયના એક પૂજ્યામાં
સ્મૃત્ત બનાવી લેતી અને થોડાંક શાકભાજી શ્રી મહર્ષિજી મારે લઈ આવતી
અને કહેતી, “થોડાંક શાકભાજી લાવી છું, ખાઓ.” તે કહેતી ‘થોડાંક,’
પણ લાવતી મોટા પ્રમાણમાં. શ્રી મહર્ષિજીએ એ દાદીના આગ્રહને કદી
શાલ્યો ન હતો. કોઈ કોઈ વાર તો મહર્ષિજી જાતે એ દાદીને ત્યાં જતા
અને શાક સમારી આપી સ્મૃત્ત કરવામાં તેને મદદ કરતા. એ ડોસીનો
પણ મહર્ષિજી પર માતાના જેવો પ્રેમ હતો. કેટલાંયે ભક્તો કહે છે કે
એ ડોસી જ આશ્રમની ‘લક્ષ્મી’ ગણના રૂપમાં કરી જન્મી હતી. શ્રી
ભગવાનનો પણ એ જ અભિપ્રાય હતો એમ લાગે છે. એ ડોસીનો
નિર્મળ પ્રેમ શું એના ચરીત્રની જોડે માટીમાં મળી ગયો હશે? કદી નહિ.
એ દાદીના આત્મામાં એક જ્યોતિ ચમકતી હતી. એ દાદીના દિલમાં જે

પ્રેમપ્રવાહ વહેતો હતો તેવો જ પ્રેમ 'લક્ષ્મી' ગાયમાં સાફ સાફ નજરે પડતો હતો.

આ ખંડનો 'અચલ-તાંડવ' નામનો પ્રથમ ભાગ હવે સમાપ્ત થાય છે. આ ભાગમાં એવા ભકતોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે જેઓએ કોઇ ને કોઇ રીતે શ્રી મહર્ષિશ્વરના ત્રયોની રચનામાં કંઈ ને કંઈ ભાગ ભજવ્યો હતો અને જેઓનું ચરિત્ર આપણે મારે અનુકરણીય છે. પળનિસ્વામી સરળ ભકત હતા. શ્રી ગણપતિ શાસ્ત્રી દિવ્ય દૃષ્ટિવાળા પંડિતપ્રવર હતા. લક્ષ્મીઅમ્માળ (એચમ્માળ) સાંસારિક યાતનાઓથી પીડિત થઇને આવ્યાં હતાં. રામસ્વામય્યરે બિમાર થઇને શ્રી મહર્ષિશ્વરનું શરણ સ્વીકાર્યું હતું. નટનાનંદજી પૌર્વાત્ય સંસ્કૃતિના હિદાયરણુરૂપ હતા. શિવપ્રકાશમ પિણ્ગે પશ્ચિમના સંસ્કારોથી પ્રભાવાહિત થયેલા હતા. શેષધ્વર સમન્વયને પસંદ કરનાર અને હમ્ફ્રીસ અંગ્રેજી આચારવિચારવાળા હતા. માર્ગની દૃષ્ટિએ પણ આ બધાં વચ્ચે ભિન્નતા હતી એચમ્માળ અણંગ ચેમમાર્ગમાં સમાધિ સુધી પહોંચ્યાં હતાં, શેષધ્વર નામજપના પ્રેમી તથા પ્રાણાયામના અભિલાષી હતા અને શ્રી ગણપતિજી મંત્રજપમાં લવલીન હતા. રામસ્વામય્યરને કોઇ અતની સાધના જ ન હતી હમ્ફ્રીસ સિદ્ધ સંપ્રદાયના અનુયાયી હતા. આટલા બધા ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવોવાળા લોકોને એકમુખ બનાવી, તેઓને આધ્યાત્મિક વિચારોમાં નિષ્ણાત બનાવવા તથા તેઓને સિદ્ધિનો સ્વાદ ચખાડવો એ કંઈ ઓછો અનુચ્છ કહેવાય ?

બીજો ખંડ

બીજો ભાગ : તપોવન

મકરણ પહેલું : આશ્રમની સ્થાપના

જે ધામમાં વિમલતા ગરિમા સુવલ્લ
એકી રહે સરસતા મુચિતા પરામ
જ્યાં શાંત ચિત્તબની ભાવિકધન્ય થાય
તે પુણ્યસ્થાન રમણાશ્રમ કૌમુદીય !

— ગોકુળલાલ કૌ. લલિ

મીનાજીની સમાધિનું નિર્માણ થઇ ગયું અને તેના પર શ્રી માતૃ-
ભૂતેશ્વર લિંગની સ્થાપના થે થઇ. ત્યાર પછી તેની પૂજાદિની
દેખોરખ માટે અને અપર ક્રિયાઓની પૂર્તિ માટે તે લિંગની પામે થોડા વધુ
દિવસ રહેવું પડ્યું. ખરેખરા પંદર દિવસ નો અભિષેક માટે ભારે મુશ્કેલીએ
પાલિતિયંભાથી પાણી લઇ આવવામાં આવ્યું. શ્રી મદર્પિણએ ચારે તરફ
આખ દોડાવી અને એક જગ્યા કંઇક બીની જોઇને, પોતાની આગળીઓ
વડે ત્યાંની માટી જોદી જોઇ તો ત્યાં એક મહાડી ઝરણું નીકળી આવ્યું.
તે જ જગ્યાએ જોદી જોદીને બીજા લોકોએ મોટો ખાડો કર્યો. પછી તે
ખાડાના જળથી અભિષેક કરા લાગ્યો.

અરણ્યવણની એક વિશેષતા છે કે જ્યાં મહાત્માઓ રહે છે ત્યાં જ
પાણીનાં ઝરણાં હોય છે અને એ મહાત્માઓના નિર્વાણ પછી એ ઝરણાં

[તા ૨૪-૧-૪૮ના દિવસે લીધેલો ફોટો]

ધારી મુરત્યુ કાં વામ કમોલદેગે
આપી તથા ક્ષિતિગતે નગનાભગ્યુગ્મ

સૂકાઈ જાય છે. આ બાબતમાં એકમાત્ર અપવાદ ‘મુદ્ધિપાલ તીર્થ’નો છે. શ્રીરમણ ભગવાનને કારણે રમણાશ્રમમાં જે અણુ પ્રગટ્યું તેને ભકતો ‘રમણતીર્થ’ કહે છે. મોગી સમઘ્યાણને ખર્ચે હવે રમણતીર્થ એક સુંદર કૂવો બની ગયો છે. કૂવામાંથી એક નળ લેવામાં આવ્યો છે. અને તેની દ્વારા ટાંકાઓમાં પાણી ભરવામાં આવે છે.

શ્રી માતૃભૂતેશ્વર લિંગના પૂજારી મારે પ્રતિદિન સ્કંદાશ્રમમાંથી ટાંકા એકને આવવું પડતું હતું. શ્રી નિરંજનાનંદજી દરરોજ ત્યાં આવતા અને સમાધિની અર્ચના કરતા, પણ આમાં મુશ્કેલી વેઠવી પડતી હતી. ભકતોએ પણ નિવેદન કર્યું કે જો મહર્ષિજી ગિરિ પરથી ઊતરીને ક્યાંક નીચે રહેવાની કૃપા કરે તો વધારે લોકોને તેમના દર્શનનો લાભ મળે. પોતે પણ વિચાર કર્યો કે જો વાત એમ જ હોય તો નીચે જ કેમ ન રહેવું ? આથી તેમણે સમાધિની પાસે પાલિતીર્થને કાઢે રહેવા માંડ્યું અને ત્યાં જ આશ્રમની સ્થાપના થઈ અને તેનો ક્રમેક્રમે વિકાસ થવા લાગ્યો.

પહેલવહેલાં સમાધિની ઉપર એક નાનકડી મૂંપડી બાંધવામાં આવી. ત્યારે મહર્ષિજી તેમાં જ રહેતા હતા. ધીરેધીરે ભકતોની ભક્તિને કારણે એક નાની ઝોરડી, સમાધિ (મંદિર), તેને મોખરે અતિથિશાળા, રસોડું, ભોજન-શાળા, તેની સામે એક મોટું જુપડું, ગોશાળા, પાકશાળા, શ્રી ભગવાનની સન્નિધિમાં ભકતોને ખેસવા માટે એક દિવાનખાનું વિગેરે બંધાવા પામ્યાં. પહેલાં તો માત્ર પૂજારી માટે ઉપયોગમાં આવે એવાં કૂચોના છોડવાળા નાનકડાં બાગ બનાવવામાં આવ્યો પણ હવે તો ત્યાં એક મોટી ફૂલવાડી, કેળાંની વાડી, આશ્રવાડી, નારિયેળીઓ તથા શાકભાજીના ક્યારાઓ નજરે પડે છે. પાસેના અગસ્ત્ય તીર્થની આસપાસ પલાકુતુમાં કેટલાક સાધકો પોતાના માટે જુદી જુદી કુટિઓ બનાવીને રહે છે.

આશ્રમમાં ખાનપાનની સામગ્રીની તંગી જણાતી નથી એકસામટા પચાસ પૈસાઓ આવે તો એ તેમના ભોજનની ગોઠવણ કરવામાં મુશ્કેલી

નહતી નથી. જે કોઈ આવે તેને અતિથિ માનવામાં આવે છે અને તેનું આતિથ્ય દરવામાં આવે છે. ગરીબ બિખારીઓને આશ્રમના દરવાજા પાસે પહેલાંથી જ દાળખાત આપવામાં આવે છે અને પછી આશ્રમમાં બોજન શરૂ થાય છે. સવારે ઘડી તથા ચાકોશીનો નારતો, અગિયાર વાગે બોજન, ત્રણ વાગે ચાકોશી અને રાત્રે ૭૫ વાગે વાળુ, આ પ્રમાણે ખાવાની સગવડ છે. સગવડ પ્રમાણે બોજનની ચીજોની સંખ્યામાં વધવટ થયા કરે છે. વયક્ષા વખતમાં શ્રીભગવાનના દર્શનાથે આવનારાઓ મીઠાઈ, મેવા, સાકર આદિ ધરતા, તેમાંથી થોડાક ભાગ શ્રી ભગવાન પ્રદણ કરતા અને બાકીનો પ્રસાદ હાજર રહેલા ભક્તો વચ્ચે વહેંચી દેવામાં આવતો. જે કંઈ આવતું તે સમાની પ્રણામ, સહ વોત્તમાન એ આયસકિત અનુસાર વહેંચી દેવામાં આવતું. વહેંચવામાં ન આવે એવી વસ્તુનો શ્રીભગવાન સ્વીકારજ કરતા નહતા.

પરંતુદેશીને દિવસે કેટલાક ભક્તો બોજન આપે છે. કેટલાક ભક્તો તમ્બૂલી દર બારસને દિવસે નિયમપૂર્વક ભિક્ષા આપવામાં આવે છે. આશ્રમમાં દર વર્ષે ત્રણ વખત મોટા સમારોહ સાથે ઉત્સવ ઊજવવામાં આવે છે.

પહેલો ઉત્સવ ભગવાન શ્રી રમણ મહર્ષિની જન્મતીના દિવસે થાય છે. આદ્રા નક્ષત્રના પુણ્ય દિને આ ઉત્સવ ઊજવાય છે. આને ‘રમણ જન્મતી’ કહે છે. સૌથી પહેલા ઇ. સ. ૧૯૧૨માં શ્રી ગંભીરમ શેઠમ્પરે આ ઉત્સવનો આરંભ કર્યો હતો. તે વખતે શ્રી ભગવાને આ વાત પસંદ કરી નહતી અને તે બાબતમાં તેમણે બે શ્લોકો રચ્યા હતા, જેનો ભાવ આ પ્રમાણે છે :-

“૧. તમે લોકો જન્મદિનેા ઉત્સવ ઊજવવા માગો છો. ખોજ કરી જુઓ કે ‘તમે’નો જન્મ કયાથી થયો ? નિત્ય જીવન જન્મ અને મરણ બનેથી પર છે. જે દિવસે એ અમર રાજ્યમાં પ્રવેશ કરીએ તે જ ખરેખરી જન્મદિવસ છે.

૨. વર્ષમાં એક વાર પોતાના જન્મદિવસે, આ વાતનું દુઃખ માનવું નોંધ્યો કે અમે આ દિવસથી આ સંસારની બેડીમાં જકડાયેલા છીએ. આમ કરવાને બદલે તમે જ્યાં એ દિવસે ઉત્સવ ઊજવવા માગો છો ! આ બધું શમને શયુગારવા બરાબર છે. આત્માને, ઓળખી તેમાં લીન થવું એ વિવેક છે.”

પરંતુ ભકતોએ શ્રી ભગવાનની વાત ન માની તે ન જ માની. તેઓએ તેમને કંઈ કે ‘આ ઉત્સવ અમારા બહા માટે છે માટે આપ દિવસીન :હો’ ભકતો કોઈપણ રીતે મહર્ષિજીને રાજી તો ન કરી શક્યા પણ લાચાર જરૂર કર્યા. તે દિવસથી દર વર્ષે આ ઉત્સવ ઊજવવામાં આવે છે.

રમણજયંતીને દિવસે કૃષ્ણથી શયુગારેલા એક નાનકડા મંડપમાં શ્રી ભગવાનનો કોચ રાખવામાં આવતો અને ત્યાં જ તેઓશ્રી બેસતા. ભકતો પોતાના પરમ ગુરનાં ચરણો પાસે બેસીને ભજનો ગાઈ આનંદથી દિવસ વીતાવતા તેઓ જાતજાતના ખાદ્ય પદાર્થો બનાવી આનંદ માણતા કે તે દિવસે મહાપુરુષનો, એ કરુણાસાગરનો, એ જ્ઞાનીનો અવતાર થયો હતો. રમણભકત જ્યાં જ્યાં રહે છે ત્યાંત્યાં આ ઉત્સવ જરૂર ઊજવાય છે. ભકતો તે દિવસે ભગવાન શ્રી રમણદેવના ચિત્રની પૂજા કરે છે, દરિદ્રનારાયણને ભોજન આપવામાં આવે છે, મહર્ષિજીના પાવન ચરિત્ર તથા ઉપદેશો વિશે વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવે છે તથા કોઈ કોઈ શહેરોમાં તેઓશ્રીના ચિત્રનું સરંધસ પણ કાઢવામાં આવે છે.

‘શ્રીજી ઉત્સવ માતા અળગઆળની સમાધિના દિવસે ઊજવાય છે. તેને ‘માતૃભૂતેશ્વર મહાપૂજા મહોત્સવ’ કહે છે. ત્રીજો ઉત્સવ કૃતિકાના દિને ઊજવાય છે. આ ત્રણે દિવસે ભકતો દૂર દૂરથી આવી શ્રી ભગવાનની સન્નિધિનું મહાન સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરતા આ ત્રણે દિવસે માતૃભૂતેશ્વરની વિશેષ પૂજા કરવામાં આવે છે. ભકતો તથા અન્ય લોકોને મોટા પાયા પર

બોળન આપવામાં આવે છે. લગભગ પાંચ છ હજાર માણસોને જમા-
ડવામાં આવે છે. આ અવસરોએ શ્રી ભગવાન બધાની 'જોડે જ જમવા
બેસના અને બધાને પીગસાઈ રહે ત્યારે જ પોતે જમવાનું શરૂ કરતા.

આ પ્રમાણે આશ્રમનો તથા સાથેસાથે આશ્રમનાં મકાનોનો વિકાસ
થોડો છે. આશ્રમની ગૌશાળામાં અત્યારે વીએક ગાયો છે. એક પુસ્તકાલય
છે, જેમાં અનેક પ્રકારના વેદાંતના તથા મનોવિજ્ઞાનના મથો જુદી જુદી
ભાષાઓમાં છે. આશ્રમ તરફથી જુદી જુદી ભાષાઓમાં પુસ્તકમાળા પ્રકટ
કરવામાં આવે છે, જે દ્વારા શ્રી ભગવાને રચેલી તથા શ્રી ભગવાન વિશે
બકતોએ લખેલી ચોપડીઓ બહાર પડે છે. આ બધી ચોપડીઓ આશ્રમમાં
વેચાતી મળે છે.

શ્રી નિરંજનાનંદ સ્વામી આશ્રમના બધા કામકાજની દેખરેખ રાખે
છે. આશ્રમ માટે દાન સ્વીકારવાં, ઉચિત ખર્ચ કરવું, પુસ્તકમાળાના પ્રકા-
શનની દેખરેખ રાખવી વિગેરે કામો બીજા આશ્રમવાસીઓની મદદથી
તેઓ સંભાળે છે. આ કામોમાં બહારના બકતો પણ તેમને મદદ કરે છે.

પટેલાંના અને આજના આશ્રમ વચ્ચે જોવામાં મોટા ફરક દેખાય
છે, પણ કાર્યપદ્ધતિમાં કંઈ જ ફેર પડ્યો નથી આ બધાં કામો પ્રત્યે
શ્રીમદ્ધર્મિ પોતે તો ઉદ્યમીન જ રહેતા. બકતોના શંકાસમાધાન કરવા સિવાય
બીજા કોઈ કામમા તેઓશ્રી રસ લેતા ન હતા. આશ્રમની મિસકત કોઈ
એક વ્યક્તિની નથી. કોઈ બકત પોતાની ઈચ્છાથી કંઈ ધન અર્પણ કરતો
તો તેનો સ્વીકાર શ્રીમદ્ધર્મિ પોતે કરતા નહિ, પણ તે રકમ શ્રી નિરંજના-
નંદજીના હાથમાં જોવાય છે. આજ સુધીમાં આશ્રમને કદી ધનની ઉણપ
જણાઈ નથી.

શ્રી ભગવાનનું ચરિત્ર સદા એકધારું રહ્યું હતું. ગમે ત્યાં રહેવા છતાં જે
તેમનું ચરિત્ર સકળ જીવોના હિતની સાધનામા અજગૃહ રહેતું. તેમનામાં કોઈ
જાતનો પક્ષપાત ન હતો તેમને કોઈ કામના ન હતી. પણ્યોમાં અને

મનુષ્યોમા તેમની સમજુદ્ધિ રહેતી ફૂતરાઓ અને પાદગાઓ પ્રત્યેના એમના પ્રેમનુ વર્ણન આપણે અગાઉ જ વાંચી ગયા છીએ ગિરિ પરથી જતરી આવીને રમણાશ્રમમા નિરાચ દર્યો તે વખતે રણ્યાતના થોડા વર્ષ અહી ફૂતરાઓ પછુ હેતા હતા આજે આશ્રમમા ગાયો છે થોડા વખત પહેલા એક હરણુ હતુ, એક સસણુ હતુ અને ચિત્તાના બે બચ્ચા હતા એ પશુમનુષ્યો પ્રિયે અહી થોડુક વર્ણન કરીએ તો અનુચિત નહિ ગણાય

જેક બીજે-જેક બીજા અને અન્ય ફૂતરાઓ વચ્ચે કંઈ ખાસ ફરક ન હતો પણ તેના મૃત્યુની વાતમા એક અગમ્ય વાત ધ્યાન બેચે તેવી છે સને ૧૯૩૩ની સંક્રાંતિની વીસ દિનસ પહેલા તે માદો પડ્યો તે પહેલા થોડક વખતથી તેણે અત્રને અડકવાનુ ચે છોડી દીધુ હતુ આથી તેને દૂધ જ આપનામા આનતુ હતુ ઘણુ ખર માદા ફૂતરાઓના શરીર માથી જે દુર્ગંધ નીકળે છે તે જેક બીજાના શરીરમાથી નીકળતી ન હતી બધાની ખાતરી થઈ ગઈ હતી કે હવે તે બચશે નહિ બીજા પિતામહની માફક તે ઉત્તરગણ્ય પુણ્યકાળની વાટ જોઈ રહ્યો હતો સંક્રાંતિની ગત્રે પંચાદિય થવા પહેલા, કોઈ પણ જાતનુ કંઈ બોગચા વગર તેના પ્રાણુ હનામા બળી ગયા મ રિંછએ પણ કહ્યુ હતુ કે મરતી વખતે જેક બીજાનુ વર્તન પરમ યોગી બીજમા જેતુ હતુ આશ્રમનાસીઓએ તેની સમાધિ આશ્રમની ઉત્તર માલુએ બધાવી જેક બીજાના મૃત્યુથી આશ્રમમા ‘કમળા’ની સતતિ નિ રોધ થઈ ગઈ

૧૯૬૬ આ એક નાનકડી મૃગની હતી શરેરમા એક પ્રેશનિક દીનાસળીના મ ખાનામા કામ કરતા હતા તેમણે ‘વલ્લી આશ્રમને બેટ ધરી હતી બધા આશ્રમવાસીઓ ‘વલ્લીને’ ખૂનચાહતા હતા આશ્રમમા બલગે મારતી વલ્લી પ્રાચીન સમયના આશ્રમોનુ રમણુ કરાવી રહી હતી તેને લોકોની બીડનો જરાયે ડર લાગતો ન હતો એ મોજી મૃગની છૂટથી આશ્રમમા તેમ જ મહાર બેવતી ફૂતી હતી કનાક બનાવ સાલી જતી

તો લોગે તેને આશ્રમમા પાછી લઇ આવતા મોવાળિયાઓ દોરો ચરા
 વવા આવતા તે વખતે તે દોરેલી વચ્ચે ભળી જતી તે બકરીઓને
 ધાવી જતી એક દિવસ મોટી મોટી કાળ ભળતી વલ્લી બારે ઉમગથી
 ઘમે દૂર એમને કે આશ્રમથી ત્રણ માઈલ દૂર આડૂર ગામ છે ત્યાં પગેથી
 ગઇ ત્યાં કોઇ માણસે તેના પગમા એવો જોયો પરંતુ માર્ગે કે તેનો
 પગ તૂટી ગયો પેનો માણસ તેને મારી નાખવા જ જતો હતો એવામા
 કોઇ ઓળખીતાએ વલ્લીને જોઇ અને તેને આશ્રમમા પહોંચાડી પશુદોષોએ
 ઘણી કાળજીથી તેની સારવાર કરી પણ એ સુદર મૃગથી છવવા પામી
 નહિ તેનું શમ આશ્રમની ઉત્તર બાજુએ દરનારામા અરબુ તેની સમાધિ
 જોકે બીજાની અમાધિની બાજુમા જ ચલુવામા આવી છે

લક્ષ્મી : આ ગાય આશ્રમની બેગી છે કે-સાક બકતોનો એવો
 અભિપ્રાય છે કે “સાકવાળી દાદી” આ ગાયરૂપે જન્મી હતી

આશ્રમમા પેના એક ગાય હતી બારે મેશિશે ચિત્તાઓથી તેને
 બચાવનામા આવતી એ ગાયની સાછડી તે લક્ષ્મી નયપણુમા અશ્રમે શર-
 રના કોઇ બકતને ગાય તથા વાડડી મન્ને સભાળવા આપ્યા હતા, કારણ કે
 તેનું રક્ષણ કરવાનું ધણુ મુશ્કેલ થઇ પડતું કોઇ એક ઉત્પરને દિવસે
 પેના બકત લક્ષ્મી અને તેની માને આશ્રમમા લઇ આપ્યા તે દિવસથી જ
 લક્ષ્મી આશ્રમની બેગી બની ગઇ અને તેનો મોખો વધી ગયો જે આશ્ર-
 મના સે-કોની જરાક બેચકારી થતી તો લક્ષ્મી સાકભાજના કારણે
 ચગી જ જતી તે બાજુતી હતી કે મકરિ છ તેના પર પુત્રી-રત પ્રેમ રાખના
 હતા સાકભાજનો નાશ કરતી ત્યારે કોઇ લક્ષ્મીને ધમકાવતું તો પિતા પુત્રાનો
 પક્ષ લેતા અને કહેતા કે “સાકભાજની રક્ષા કાઢાની વાડ નાખીને કેમ કરતા
 નથી ? બધો વાક તમારો છે તેને નકામું કેમ બનુ છૂટ સબળાવો છો ?”
 આવે વખતે લક્ષ્મી નિરપરાધીની જેમ ધિવાનખાનામા આવીને, મકરિ’જની

પાસે પોતાની રક્ષા માટે ખડી થઈ જતી. પછી સેવકો એને કંઈ કહેવાની હિંમત કરતા નહિ.

લક્ષ્મી ચક્રોર હતી. નાસ્તાનો સમય તથા ભોજનનો સમય તે બરાબર જાણતી. જ્યાંસુધી તેની ભૂખ તૃપ્ત ન થાય ત્યાંસુધી કોઈને પોતાની ભૂખ તૃપ્ત કરવાનો હક્ક ન હતો. ગરમી તથા ઠંડીની ઋતુમાં જ્યારે લક્ષ્મી બહારથી ચરીને આવતી ત્યારે તેને માટે ઠંડું અથવા સરજનાં કિરણોથી ગરમ થયેલું પાણી તૈયાર રાખવામાં આવતું. . .

લક્ષ્મીને ફોનો નેટલો શોખ હતો એટલો બધો જ કોઈ પશુને હશે. જ્યારે શ્રી ભગવાન પોતાને હાથે તેને ફળ ખવડાવતા ત્યારે તે આંખ મીચી આનંદપૂર્વક પેટ ફાટફાટ થાય ત્યાં સુધી ફોનો ખાતી. એ વખતનું દૃશ્ય થઈ જ મનોહર દેખાતું. આ આદરસત્કારના બદલામાં લક્ષ્મી પોતાની ખરબચડી છબે મહર્ષિજીના શરીરને ચાટતી અને ચાટી ચાટી ચામડી લાલ કરી નાખતી. છતાં યે શ્રી ભગવાન તિતિક્ષાપૂર્વક લક્ષ્મીનો પ્યાર સહી લેતા.

લક્ષ્મી ભારે તોફાની હતી કોઈકોઈ વાર દિવાનખાનામાં હગીમૂતરી દેતી કોઈ વાર કોઈની સામે જોરથી દોડતી અને તેને ડરાવીદેતી પણ તેનું મળું ખજાણામાં આવતું તો તે કંઈ જ કરતી નહિ. .

પર્વના દિવસોએ તેને નવરાવવામાં આવતી. તે ભોગોની શોખીન હતી. સેવકો તેના શરીરને ચોળી ચોળીને નવરાવતા. કપાળ હળદર અને કંકુથી મુશોભિત કરતા. ગળામાં અને શિ ગાંઠ પર ફૂલોની માળા બાધવામાં આવતી પછી લક્ષ્મી પોતાનો દોરો બતાવવા માટે શ્રી ભગવાન પાસે દિવાનખાનામાં ખડોચી જતી.

દરરોજ સાંજે શહેરમાં જવા પહેલાં તે મહર્ષિજીની રજા લેતી તે વખતે પણ પાસે કેળાં પડ્યાં હોય તો ઝપાટો મારી છીનવી લઈ તે ખાઈ જવાની સ્વતંત્રતા દેખાડવા વગર રહેતી નહિ. કોઈ કોઈવાર જાણે પોતાના કોઈ

પૂર્વજ-મતી યાદ આવતાં, તે મહર્ષિ-જી પામે આંસુ વહાવતી જીમી ઝૂંટી. શ્રીમગવાન એને પુચકારીને ક્રિયાએ આપતા, ત્યાર પછી જ તે ધીરે ધીરે ત્યાંથી ખસતી.

આજે તો લક્ષ્મી ગાય પણ નથી અને શ્રીરમણ ભગવાન પણ નથી 'લક્ષ્મી' તા ૧૮મી જુન ૧૯૪૮ ને શુક્રવારે સવારે ૧૧મ વાગ્યાના ગુમારે આ જગત છોડી ગઈ તેના શમને મથાવિધિ અંત્યેષ્ટિ સંસ્કાર કરી, જમીનમાં પૂરવામાં આવ્યું અને તેના પર સમાધિ પણ ચણવામાં આવી આ સમાધિ આશ્રમમાં જ જૅક બીજ અને વણ્ણીની સમાધિઓની બાલુમાં બાધી છે. સમાધિની ક્રિયા વખતે શ્રી ભગવાન પોતે હાજર રહ્યા હતા એટલું જ નહિ પણ તેના દશમાની ક્રિયા વખતે પણ તેઓમી હાજર હતા. આ પ્રમાણે 'લક્ષ્મી' પોતાના પ્રાણપ્રિય ભગવાનની હાજરીમાં જ પ્રાણ છોડી ધન્ય થઈ ગઈ.

પ્રકરણ બીજું : ચોર

न साम्प्रतः प्रतिमासि बाल

प्रमाणत्वं वित्तमोहेन मूढम् ।

अप लोको नास्ति पर इति

मानो पुनः पुनर्वदमापस्यते मे ॥

ધનના મોહમાં ફસાયેલા અને લથડિયાં ખાતા મૂઢને મરણ પછીની મલિતું બાત દોવું નથી. માત્ર આ એક જ લોક છે અને એની પછી બીજો કોઈ લોક છે જ નહિ, એમ માનનારો મનુષ્ય ફરીફરી મારા (મૃત્યુના) પગમાં સપડાય છે.

-૬૬: અ. ૧, વ. ૨-લોક. ૬

શ્રી શંકર ભગવાન આઠે ઐશ્વર્યોના પ્રભુ છે, તો યે પોતે આદિ-
 ભિક્ષુ બનીને હાથમાં ખપ્પર લઈને ફરે છે અને હાથીના
 આમડાથી શરીર ઢાંકે છે. તે જ પ્રમાણે શ્રીરમણમહર્ષિ પણુ ભક્તિ અને
 મુક્તિના પ્રદાતા હતા, તો યે પોતે માત્ર એક કૌંધીન જ પહેરતા હતા કેાઈની
 પામે કંઈ માગવા જતા ન હતા. લક્ષ્મી આપોઆપ આવીને તેમના પગમાં
 આળોટતી પરંતુ તેઓશ્રી તેના તરફ જોતા યે નહિ. જૂખની તુમિ માટે
 તેમને ખાદ્ય પદાર્થોની જરૂર નહોતી, તે સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુની એમને
 ઇચ્છા ન હતી. છતાં યે બકતો પોતાની તુમિ માટે આશ્રમને સંપત્તિ અર્પણુ
 કરતા હતા.

શ્રી ભગવાન આ બધી વાતોનો હિંદુ બહુ સંકેલાઈથી કરતા.
 ગમે તેથી હિંસા ભેદ ધરાઈ હોય તો પણુ જો તે ખાદ્ય પદાર્થ હોય તો
 તે બધાંને વહેંચી દેવામાં આવતો કોશી, હલ્લો, મેવો કે ગમે તે હોયઃ
 બધી ચીજો માટે આ જ નિયમ હતો. જે વસ્તુ બધાંને સંકેલાઈથી ન મળે
 એને શ્રી મહર્ષિ અડકતા જ નહિ એવી ચીજ આવે ત્યારે કહેતા કે 'આના
 વિના માઈ શું અડકી રહેવાનું છે?' રથાવર મિલકતની બાબતમાં
 તેઓશ્રીનું વર્તન બીજા પ્રકારનું હતું મેકડો રૂપિયા ખચીને 'આમ્રગુફા'
 તૈયાર કરવામાં આવી, હજારો ખચીને 'સ્કન્ધશ્રમ'ને સુન્દર મકાન બનાવ-
 વામાં આવ્યું અને કેટલુંક ધન પાલિતીર્યના ઓનારા બાધવામાં ખર્ચાયું
 લાખો ખચીને રમણશ્રમ તથા માતૃજૂતેશ્વરનું મંદિર બાધવામાં આવ્યા
 પરંતુ આમાના એકકે માટે શ્રીભગવાને જરા યે આસક્તિ બતાવી ન હતી
 પરંતુ આશ્રમનો વધતો જતો વૈભવ જોઈ થોડાક દુષ્ટોની દાનત બગડી
 આવી 'મૂખ્યા છીએ' એમ કહી આશ્રમના આતિથ્ય પર તાગડધીન્ના કરનારા
 અથવા વાડીનાં રૂણજાદિ ચોરી જનારા તથા છૂપાઈને આશ્રમનું ધન
 ચોરવાની કોશિસ કરનારા માણસો પણુ નીકળ્યા.

કેટલાંક વર્ષ પહેલાંની વાત છે. એક મગધૂત નવજવાન આશ્રમમાં આવ્યો હતો. શ્રી મહર્ષિનાં દર્શન કરવા માટે કોઇને રજા લેવી પડતી ન હતી. કોઇ પણ સમયે તેઓશ્રીનાં દર્શન થઇ શકતાં, એટલે કોઇના અટકોના વગર તે દિવાનખાનામાં દાખલ થયો. શ્રીમહર્ષિને નમસ્કાર કરીને તે તેમની સામે બેસી ગયો અને ઘુરત પોતાનાં વીંત વાગ્યાણું છોડવા લાગ્યો. શ્રીમહર્ષિને તેણે પૂછ્યું : “આપને ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થઇ ગયો છે એમ હું માની લઉં ?” કોઇ પણ સપ્રદાય અનુસાર આ પ્રશ્ન ધણો અનુચિત ગણાય. એટલે શ્રીમહર્ષિએ મૌન જ રાખ્યું અને તેના પ્રશ્નનો મૌનથી જ ઉત્તર આપ્યો. પણ પેલો યુવક થૂપ રહ્યો નહીં. શ્રીમહર્ષિ એક વ્યાધ્યયમ ઉપર બેઠા હતા એટલે પેલા યુવકે પૂછ્યું : “સ્વામીજી, વાધને મારવામાં પાપ છે ને ?” શ્રી ભગવાન સમજી ગયા કે એ માણસ વિતંડાવાદી હતો અને નકામો વાદ કરવા માગતો હતો. એટલે તેઓશ્રીએ મૌન જ રાખ્યું. તે વખતે હાજર રહેલાઓમાંથી કોઇએ પેલા યુવકને સમજાવવા માટે મોં ખોલ્યું કે ઘુરત યુવક બોલી ગયો : “એ તમને કંઈ જ પૂછ્યું નથી એ સ્વામીજીને પ્રશ્ન કર્યો છે અને તેનો જવાબ એ જ આપે ” સૌ થૂપકાઠી રાખી બેસી રહ્યા. દસ પંદર મિનીટ પછી યુવક બિડીને દિવાનખાનાની બહાર ગયો કોઇએ તેનો ધધો પૂછ્યો એટલે વગર સડોયે તેણે જવાબ આપ્યો કે ધનવાન મહાધિપતિઓને નીચોવવાનો તેનો ધધો હતો. એક એ દિવસ આશ્રમમાં રહીને તેણે પોતાનો રસ્તો પકડ્યો.

કદાચ એ યુવકે એમ ધાર્યું હતું કે “એ શ્રીમહર્ષિ” કહે કે મને ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થયો છે તો આપણે કહીશું : મનવાણીને અગમ અગોચરનો સાક્ષાત્કાર શી રીતે થાય ? જો શ્રી મહર્ષિ કહે કે ચામડા માટે વાપને મારી શકાય છે તો પૂછીશું : વાધ પણ તમારા જેવો જીવ જ છે, તેને કેવી રીતે મારી શકાય ?” આવી રીતના સાણસમાં મહર્ષિજીને પકડવાના વિચારથી એ મિચાશે આવ્યો હતો પરંતુ કંઈ જ જવાબ ન મળવાથી તેને હતાશ થવું પડ્યું અને તે જલદી રવાના થઇ ગયો.

મનુષ્યોમાં કેટલાક બહાષિરો હોય છે તો કોઈ ધૂની; કોઈ વળી ઉદાર તો કોઈ ચોર હોય છે. પહેલી વાર કોઈએ સમાધિમંદિરની દક્ષિણ તરફની દિવાલમાં ગાબડું પાડી અંદર ધૂમી, જે હાથમાં આવ્યું તે ચૂપ-ચાપ લઇને ચાલતો થયો. બીજી વાર તો ચૂપચાપ નહિ પણ ખુલ્લું ખુલ્લા ધાડ પડી.

સને ૧૯૨૪ના જુન મહિનાની ૨૬મી તારીખની રાત હતી ગ્રીષ્મ ઋતુ હતી, અને અધારિયું હતું. સમાધિમંદિરની સામે જે ઝૂંપડું હતું તેમાં એક ઓટલા પર શ્રીમદ્ધર્મ આરામ કરી રહ્યા હતા બારીઓ પાસે ચાર પાંચ શિષ્યો નિશ્રાંતિ લઇ રહ્યા હતા. સાડા અગિયાર વાગ્યા પછી કંઈક અવાજ સંભળાયો એક બારી પાસે કુંજસ્વામી અને મસ્તાન સૂતા હતા. અવાજ થવાથી તેઓની જોંધ જોડી મળી. બહારથી કોઈનો અવાજ સ્પષ્ટ સંભળાતો હતો : “અંદર હજી જાણુ છે.” મસ્તાને જોરથી ખૂમ પાડી; “કાણુ છે ત્યાં ?” જવાબમાં ધબાક દઇને એક અવાજ થયો અને બારીના કાચના ટુકડે ટુકડા થઇ ગયા. બધા જાગી ગયા. બે ભકતો કરી ગયા અને મદ્ધર્મજીની પાસે જ રહેવામાં પોતાની સલામતી હતી એમ માન્યું. ચોરાનો ઉદ્દેશ તેઓને જિવરાવવાનો હતો. તેથી બીજી બારીના કાચના બે ટુકડા કરી નાખ્યા મદ્ધર્મજી ન હાલ્યા કે ન કંઈ બોલ્યા.

કુંજસ્વામીએ ઉત્તર તરફનું બારણું ઉઘાડી દીધું અને રામકૃષ્ણ સ્વામી નામના ભકતને મદદ માટે લઇ આવ્યા. બારણું જિઘડતાં જ અંદરના ફૂતરા ‘જૉક’ અને ‘કરુપ્પન’ બહાર ફેંદી પડ્યા અને ભસવા લાગ્યા. આથી ચોરાએ તેઓને ખૂબ ફટકાવ્યા. કરુપ્પન તો મોઢો હતો એટલે તે અંદર ઘૂસી ગયો અને જૉક કોણુ જાણે કયાં ચે નાસી ગયો.

શ્રીમદ્ધર્મ તથા કુંજસ્વામીએ ચોરાને કહી દીધું : “અહીં કોઈ એવી માલમતા નથી કે જે તમારે લેવાલાયક હોય. વગર અચકાએ અંદર આવી, દિલમાં આવે તે લઇ જાઓ.” ચોરાને આ માર્ગ ગમ્યો નહિ. આથી તેઓ

એક બારી ઉખાડવા લાગ્યા. કુંજસ્વામી નૌજવાન હતા એટલે તેમનું લોહી ઊકળવા લાગ્યું. તેમણે વિચાર્યું કે જો ચોરો બારી કાઢે તો તેઓની સાન ઠેકાણે લાવવી. તેમણે ઇક્ષણ તરફના બારણેથી જવાની કાશિશ કરી પણ મહર્ષિજીએ તેમને જતા અટકાવીને કહ્યું, “ચોરો પોતાનો ધર્મ અજાણે છે. આપણી ફરજ છે કે આપણે આપણો ધર્મ ન છોડીએ. તેઓ ભલે કાલે તેમ કંઈ; આપણે તે સહન કરી લઈ ક્ષમા કરવી એ આપણું કર્તવ્ય છે. તેઓના કામમાં વિઘ્ન નાંખવું નહિ.” કુંજસ્વામી ઠંડા પડ્યા. તેમની સહનશીલતાથી ચોરોનો મિત્રજા એક વધી ગયો.

ચોરો પાસે ફટકડા હતા. તેના અવાજને આશ્રમવાસીઓએ બંદૂકના અવાજ માની, અંદરથી તેઓ બોલી ઊઠ્યા : “કુંજસ્વામીની વાતો સાંભળશે નહિ. જે જોઈએ તે લઈ જાઓ.” ચોરોએ કંઈ જ સાંભળ્યું નહિ અને બોલવા લાગ્યા : “એ માણસને સરખો કરી દઈશું.” કુંજસ્વામીને હવે ચૂપ રહેવું અનુચિત લાગ્યું એટલે તે ઉત્તર તરફથી બહાર ગયા અને ખેતરોમાં થઈને શહેર બહારી મહદ માટે દોડ્યા.

રામકૃષ્ણસ્વામીએ ચોરોને કહ્યું : “ફાગલની ધમાલ શું કરેા છો ? અંદર આવીને જે જોઈએ તે લઈ જાઓ ને જે જોઈએ તે કરો.” ચોરો મૂર્ખ હતા એટલે બરાડી ઊઠ્યા : “દિવાનખાનાનું છપરું સળગાવી મૂકીશું.” એટલે મહર્ષિજી બોલ્યા, “એમ કરવું ચેરવાજબી છે. તમે કહો તો અમે બધા જ બહાર જતા રહીએ.” ચોરોને આટલું જ જોઈતું હતું. આથી આ વાત તેઓને ગમી ગઈ. મહર્ષિજીને લાગ્યું કે ચોરો જિમાર કરુણનને જાનથી મારી નાખશે, એટલે તેમણે એ કૂતરાને પહેલાં સુરક્ષિત જગ્યાએ મૂકી આવવાની રામકૃષ્ણસ્વામીને આજ્ઞા કરી. તેને ઉત્તર તરફની ઝૂંપડીમાં મૂકીને તે ચાલ્યો ફર્યો.

તેમના પાછા ફરવા પહેલાં જ મહર્ષિજી, મસ્તાન, તંગવેલૂ પિલ્લી અને મુનુસ્વામી અથ્થર ઉત્તર બહારીના બારણેથી બહાર નીકળી આવ્યા હતા.

એટલામાં તો ચોરે ત્યાં પહોંચ્યા અને લાકડીથી એકાદ જાણુની ખૂબ ખખર લીધી. શ્રી મહર્ષિની ડાબી જાંઘ પર પાણુ સખત ફટકો પડ્યો. તેઓશ્રીએ ફટકો મારનાર ચોરને કહ્યું: “જો હજી સતોય ન થયો હોય તો જન્મણા પગ પર પાણુ એક એ જમાવી દો.” પેલો ચોર મારવા જતો જ હતો એવામાં રામકૃષ્ણસ્વામી વચ્ચે પડ્યા અને લાકડીના ફટકાઓ પોતાના શરીર પર ઝીલીને તે મહર્ષિજીને ઉત્તર તરફ લઇ ગયા. બધા આશ્ચર્યવાસીઓ ઉત્તર તરફની ઝૂંપડીમાં પહોંચી ગયા, ત્યારે ચોરોએ ધમણ આપી કે જે કોઇ બહાર આવશે તેની ખખર લઇ નાર્ખરામાં આવશે. મહર્ષિજીએ કહ્યું: “દિવાનખાતું તો તમારા કબજામાં છે એટલે જે ચાહે તે કરે ને.”

એક ચોરે કહ્યું: ‘અમારે ફાનસ જોઇએ છીએ.’ મહર્ષિજીના કહેવાથી એક જણે ફાનસ સળગાવીને ચોરોને આપ્યું. વળી બીજા ચોરે આવી પેટીઓની ચાવીઓ માંગી. કુન્ડરવામી ચાવીઓ પોતાની જોડે લઇ ગયા હતા, એટલે ચોરોને એ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું. આથી તેઓએ કપાટની કળ તોડી નાંખી. તેમાંથી તેઓને એક અસો, મૂર્તિઓ માટે બનાવવામાં આવેલી ચાંદીની થોડીક વસ્તુઓ તેમ જ વિભૂતિની મુદ્રાઓ, થોડીક કેરીઓ, થોડા ચોખા તથા શ્રી તંબવેલૂના છ રૂપિયા મળ્યા. આથી તેઓને બારે નિરાશ થઇ. એક ચોરે લાકડી ઉપાડી અને મહર્ષિજીની પાસે આવીને પૂછ્યું: “તેં તારૂં ધન કયાં છુપાવી રાખ્યું છે તે બતાવ.” મહર્ષિજી શાન્ત બેસી રહ્યા અને જોલ્યા. “અમે ગરીબ સાધુઓ છીએ કોઇ અમને ખડાવે છે ત્યારે અમારી ખૂબ શાંત થાય છે. અમારી પાસે કદી ધન રહેતું નથી.” ચોરોએ ઘણીયે વાર ધમણ આપીને પૂછ્યું પણ દર વખતે એનો એ જ જવાબ સાંભળી નિરાશ થયા અને કંટાળીને જતા રહ્યા.

મહર્ષિજીએ રામકૃષ્ણને કહ્યું: “અમૃતાન્ન લગાડ; દરદ જતું રહેશે.” રામકૃષ્ણના પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં મહર્ષિજીએ કહ્યું: “મારી પાણુ દીક પૂજા થઇ છે.” રામકૃષ્ણે જોયું કે તેઓશ્રીની ડાબી જાંઘ સહ

ગઈ હતી 'રામકૃષ્ણના શુરસાનું ટેકાણું' રહ્યું નહિ. એક લોકોનો સળિયો ઉપાડી ભંગવાનને કહ્યું : 'જનનિ જોઈ તો ખરો કે ચોરો, દિવાનખાનામાં શું કરે છે?' ભંગવાન તેમનો ધરાદો સમજી ગયા અને સમજાવવા લાગ્યા : "આપણે કદાપિ સાધુનો ધર્મ છોડી શકીએ નહિ. તું ત્યાં જઈ મારપીટ કરે તો મારામારીમાં કોઈ મરી પશુ જાય. તો લોકો આપણને શું કહે, બાઈ? અને પછી લોકો જે ખોલે તે વાળખી જ દગે. ચોર બિચારા અણુસમજી છે. પોતે શું કરી રહ્યા છે તેનીયે તેઓને ખબર નથી. આપણને તો ધર્મ તેમ જ અધર્મનું જ્ઞાન હોવું જ જોઈએ કોઈ વાર દાંત છળને કચરી દે તો પોતાના દાંત ખેંચી કાઢે એવો મૂર્ખ કોણ હશે?" શ્રી ભંગવાનની આ વાતો સાંભળી, વેરનો બહોલો લેવાની રામકૃષ્ણની જે ધમ્મજા હતી તે શાંત થઈ ગઈ. ચોરો રાત્રે બે વાગે આશ્રમ છોડીને ચાલ્યા ગયા. ભંગવાન તો જાણે કંઈ જ થયું ન હોય તેમ ઉતર તરફની ખૂંપડીમાં આત્મનિષ્ઠામાં બેસી રહ્યા હતા. થોડા વખત પછી કુલરવામી મહિયંગાર, રામકૃષ્ણપર અને બે પોલિસ કોન્સ્ટેબલ આવી પહોંચ્યા. પોલિસે પૂછ્યું : "શું થયું તે કહો." શ્રી ભંગવાને ઉદાસીન બાવે જવાબ આપ્યો : "થોડા અણુસમજી માણસો આશ્રમમાં ચોરી કરવા આવ્યા હતા અને બહુ થોડો સામાન મળવાથી ભારે નિરાશા સાથે ચાલ્યા ગયા." પોલિસ આ વાતની નોંધ કરીને જતા રહ્યા. તેઓની યાજ્ઞ આશ્રમમાં મૂકી કરનાર બાળક મુનુસ્વામી દોડતો ગયો અને તેઓને ખબર આપી કે ચોરોએ મદવિ'જીને માર્યા હતા મહિયંગારે પોલિસ થાણામાં આ ખબર નોંધાવી. સવાર પડતાં જ પોલિસની એક પલટણ સાથે હેડ કોન્સ્ટેબલ, સબ ઇન્સ્પેક્ટર, સર્કલ ઇન્સ્પેક્ટર અને ડિપ્યુટી સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ આશ્રમમાં આવી પહોંચ્યા અને બધી તપાસ કરી. મદવિ'જીએ પોતાને પડેલા માગની વાત કોઈને કહી નહિ. પાછળથીયે કદી જ ચોરોની બાજતમાં તેઓનીએ એક પણ દડવો શબ્દ ઉચ્ચાર્યો ન હતો અને ચોરીની વાત પણ યાદ રાખી ન હતી.

છ દિવસ પછી ખજાર મળી કે ચોરા કલ્લકુરિયિ તાલુકાના હતા અને ત્રણ ચોર મુદામાલ સાથે પકડાયા હતા. બીજા મહિનામાં તેઓના પર મુકદ્દમે આપ્યા પછી તેઓને સજા થઇ હતી.

ધનુ ખિસ્તનો ઉપદેશ છે કે “જો કોઈ તારા જમણા ગાલ પર તમારો મારે તો તેના બણી તારા બીજા ગાલ પર ધર.” આ ઉપદેશને પોતાના જીવનમાં ચરિતાઈ કરીને મહર્ષિજીએ બતાવી આપ્યું કે એ કેવળ ‘પોથીમાંનાં રીંગણા’ નથી પણ વર્તનમાં મૂકી શકાય એવી વાત છે. સખ્ત ફત્વાની પીડાને સહન કરનારા વિરલા જ હોય છે. આવી હાલતમાં જે મહર્ષિજીનું ધ્યાન સૌથી પહેલું બિમાર ફૂતરાં કરુપન તરફ ગયું હતું. તેની રક્ષાની શીકર તેમણે પહેલાં કરી. ભકતોનું દરદ દૂર કરવા માટે દવા લગાડવાની સલાહ પણ સૌથી પહેલાં એમણે જ આપી હતી. આ બંધી વાતો પરથી ચોખ્ખું દેખાય છે કે જો કે શ્રી ભગવાન છત્રીસ વર્ષથી સુખી અને આરામવાળું જીવન ગુજારતા હતા તો જે તેમનામાં પીડા સહન કરવાનું સામર્થ્ય, તિતિક્ષા, સમતા, વૈરાગ્ય આદિ જરાયે ઘટવાં તો દૂર રહ્યાં પણ દિવસે દિવસે તે વધારે મજબૂત બનતાં ગયાં હતાં.

શાસ્ત્રનો નિયમ છે કે સાધુઓએ હરિદ્ર રહેવું જોઈએ તથા બહાર તેમ જ અંદર ગરીબાઇનું મત ધારણ કરવું જોઈએ. ધનવાનની રહેણીકરણી પણ અનર્થોનું મૂળ બની જાય છે. મહર્ષિજીની આ રહેણીકરણી તેમણે પોતે રચેલી ન હતી ભકતોએ પોતાની તૃપ્તિ માટે બંધી સામગ્રી ભેગી કરી હતી એટલે બીજાનાં કર્મોનું ફળ તેમને ભોગવવું પડ્યું. મહાત્માઓ સંસાર પર જે અનુગ્રહ કરે છે તેમાં, ભકતોનાં કર્મોનું ને ભૂલોનું ફળ પોતે ભોગવી લેવું એ એક મુખ્ય અનુગ્રહ છે.

સાધુઓ ધનની હાલસાનો ત્યાગ કરે છે. આથી લોકો તેઓને મહાત્મા સમજીને તેઓનાં ચરણોમા ધનની વર્ષા કરે છે. જો સાધુઓના

મનમાં કોઈ જાનની લાલચ પેદા થાય તો સમજી લેવું કે તેઓ સદાને માટે યોગબ્રહ્મ થઈ જાય છે અને તેઓની બધી સાધુતા અદ્વય થઈ જાય છે.

આ પરથી આપણે જોમ ન સમજવું કે વેપની કે રહેણીકરણીની કંઈ જ ઉપયોગિતા નથી. મહર્ષિજી કહેતા કે આશ્રમ પ્રતિષ્ઠાના નિવારણ માટે છે. આનો અર્થ જોમ નથી કે સંપત્તિ અને વિરાગ વચ્ચે શત્રુતા છે. જનકાદિતું ઉદાહરણ છે ત્યાં સુધી કોઈ આમ કહી શકે નહિ. અમારું કહેવું એટલું જ છે કે પૃથ્વી એકાન્તમાં રહેવાથી મુજરાનની મુશ્કેલી અને સમાજમાં રહેવાથી સમાજને લગતી મુશ્કેલીઓ આવ્યા વગર રહેતી નથી. જોઓ જ્ઞાનવિચાર કરવા છતાં તેઓ તો ધનની લાલચા એકદમ છોડી દે અને સંપત્તિને લાત મારે. તેઓ જો જોમ કહે કે અમે સંપત્તિની આસક્તિને ત્યાગ કરીશું; સંપત્તિનો ત્યાગ કરવાની રીત જરૂર છે, તો બસે તેમ કરે. એ પણ ઉત્તમ છે પણ એ માર્ગ આકસ્તરી અને જોખમભરેલો છે.

મકરણ ત્રીજું : ગ્રંથાવલી

૧ ગવાનશ્રી રમણ મહર્ષિએ રમણાશ્રમને પોતાનું નિવાસસ્થાન બનાવ્યું તે દિવસથી માંડીને આજ સુધીમાં તેમના બકતોની સંખ્યા હજારોની થઈ ગઈ છે. જેમ બહુ વધતી ગઈ તેમ દરેકને લુટે લુટે ઉપદેશ કરવાની સગવડ રહી નહિ. આથી પુસ્તકો લખવાની શરૂઆત થઈ. મહર્ષિજીને આટલા સમયમાં બાપાઓનો પણ સારો અભ્યાસ થઈ ગયો હતો. રમણાશ્રમમાં આવવા પહેલાં જ નેઓશ્રી તામિલ, તેલુગુ, મલયાલમ અને સંસ્કૃતમાં કવિતાઓ રચી શકતા હતા. પાંચળી

ભક્તોને સમજાવવા લાગ્યું કે મદ્યિંજના ઉપદેશને તેના તે જ શબ્દોમાં લખવા કરતાં, એ વિજ્ઞાનધારા પ્રસ્ફુટિત કરનાર શ્રી ભગવાન પોતે જ પોતાના ઉપદેશ પોતાની કવિતાઓમાં ગૂંથી લે એ જ વધારે સાચું હતું. વળી મદ્યિંજના જે ખાસ અભિપ્રાયો ગીતના રૂપમાં હતા તેને ગદ્યમાં સિદ્ધાંતવાક્યોના રૂપે પ્રતિપાદન કરવાની આવશ્યકતા જણાવા લાગી. કેટલાયે એવા ભક્તો હતા કે જેઓ શ્રી ભગવાનના મુખ્ય સિદ્ધાંતો, ઉપાસનાનો માર્ગ, શ્રીભગવાનનો નવો માર્ગ અને દર્શન સાહિત્ય : આ બધાંને લગતી પોતાની શંકાઓના નિવારણ માટે વધારે જાણવાની ઇચ્છા ધરાવતા હતા. વળી અમુક ભિન્ન વાદોનું ખંડન કરીને પોતાના સિદ્ધાંતોને પાકું રૂપ આપવાની જરૂર હતી.

રમણગીતા : ઉપાસનાં વિષે જણાવનારાઓ તથા સુકિતના માર્ગની ખોજ કરનારાઓની શંકાનું સમાધાન આ પુસ્તક કૈ છે. એક એ જગ્યા સિવાય તેમાં દાર્શનિક સિદ્ધાંતનું ખંડન નથી. સમયના પ્રવાહ સાથે આવા ખંડનની પણ જરૂર ઊભી થઈ. આથી આટલું તો સાફ માલૂમ પડે છે કે રમણાશ્રમનો પાયો નાખવામાં આવ્યો ત્યાં સુધી જે ગીત રચવામાં આવ્યાં હતાં તે એક પ્રકારનાં સિદ્ધાંતસૂત્રો હોઈ, સાધનામાર્ગ વિષે ઉપદેશ કરનારાં હતાં. તેમાં ભાવાવેગ માટે અધિક અવકાશ ન હતો.

તે સમયનાં તામિલ પુસ્તકો અને રચનાઓ નીચે પ્રમાણે છે—

અરુણાચલ માહાત્મ્ય : અરુણાચલનું સ્થળપુરાણ બહુ મોટું છે એટલે તે બધા વાંચી શકતા નથી. આ પુરાણના જે ભાગમાં ક્ષેત્ર-માહાત્મ્યનું વર્ણન છે તે ભાગના થોડાક ચૂટેલા શ્લોકોનું ભગવાન શ્રી રમણે તામિલમાં રૂપાંતર કર્યું, તેનું નામ ‘અરુણાચલ માહાત્મ્ય’ છે.

સર્વજ્ઞાનોત્તરમ્ : આ એક શૈવાગમ છે. આમાંનું એક પ્રકરણ આત્મસાક્ષાત્કાર વિષે છે. તેને ઉપયોગી જાણીને મદ્યિંજએ તેનો તામિલ

અનુવાદ કર્યો. તે પુસ્તકરૂપે બદાર પછુ પડ્યો છે. તેને 'દેવી દાલોત્તર' નામના ગ્રંથનો ઉત્તર ભાગ ગણી શકાય

આત્મવિદ્યા : કેટલાક લોકોનો એવો મત છે કે આત્મવિદ્યા અથવા વિચારમાર્ગ બહુ જ કઠિન છે. તેના જવાબમાં આ કાવ્ય રચનામાં આપ્યું છે, આ ગીતનો ગુજરાતી અનુવાદ નીચે પ્રમાણે છે -

આત્મ વિદ્યા

(છંદ : હરિગીત)

અતિશય સુલભ હા ! આત્મવિદ્યા સહજ પ્રાપ્ત કરાય છે.
અકપાત્રને પણ આત્મવિદ્યા સત્ તથા મત્યક્ષ છે;
હસ્તામલક દૃષ્ટાન્ત શુ ? મિથ્યા જ એ ઉપમાન છે.
આત્મા સદા અવિનાશી, સત્ ને અવ્યયી વિષમાન છે,
આ તનુ ધરા કુલ્યાં ફરે જાણે સ્વયં સર્વેશ છે;
તમાબાવ જે છે વ્યર્થ તેનો નાશ જ્યારે થાય છે,
માત્ૃૃષ્ટે આત્મ ત્યારે હૃદયનભમાં અજાણે.
અધારનો એ નાશ છે, તે દુઃખનો જ વિનાશ છે,
ને તે પરમ સંપૂર્ણ સુખનો તેજપુર્વ મણાય છે.

અતિશય .. (૧)

“હું” પ્રાંસમય આ દૃઢ છું” એ ભાવનાને તાંતણે
વિધવિધ વિચારે ભાવ મનના સંકળાયે અનુક્રમે;
“હું” કોણ છું” ને ક્યાંથી આવ્યો ?” પ્રશ્ન એ જગ ઉદ્ભવે
ત્યારે બધા મિથ્યા વિચારે આત્મમજાગનથી ટળે,
ને આત્મજ્ઞાન સ્વયં હૃદયમાં ‘આહ’-રૂપે અજાણે.
આ નૌન છે, આ વ્યોમ છે, આનંદનું આ ધામ છે.

અતિશય.. (૨)

આ આત્મજ્ઞાન સિવાય બીજા જ્ઞાનની રીત જરૂર છે ?
આ આત્મજ્ઞાન થઈ જાય કંઈ જાણુ” શું શેષ છે ?

‘બહુ ચેર આણીમાં અભિન્ન રૂપે વસેલ પ્રકાશ તે દર્શન થયે નિજરૂપનું’ પથરાય અંતરને વિવે. કરુણાવિનાસ જ આ ખરો, સુખનો વિકાસે આ જ છે ને આ અહંતાભાવનો સંપૂર્ણ નાશ ગણાય છે. અતિશય . (૩)

વળી કર્મબંધન છેડવા ને જન્મ મૃત્યુ નિવારવા તો માર્ગ માર્ગિ’ શ્રેષ્ઠ છે આ માર્ગ અતિશય સુલભ હા ! મન, વચન, કાયાથી નિષ્ક્રિયાં કર્મ અંશ વિહીન જો થાય જ તો સાધક બને છે સ્થિર અને નિશ્ચલ અહો ! ત્યાં જ હૃદયમાં સાચસાચે આત્મજ્યોતિ પ્રકાશતો. હા, આ જ છે નિત્યાનુશ્રુતિ, સકલ ભયનો નાશ આ ને આ જ લેખાયે અહો ! આત્મદનો સાગર મહા. અતિશય . (૪)

નિર્મૂળ થાય વિચાર તવ નિજરૂપ જો દેખાય છે એ જ્યોતિ છે ગગનાદિનો ને ચક્રુનેપ્રાદિનો. યે મનનચનના ચખરૂપમાં એ, મનગચનના આભમાં નિજ આત્મ અરુણાચક્રરૂપે દર્શન દિયે છે સર્વદા : અનુશ્રુતિ નિરતર પામિયે, વળી ભક્તિ પૂરી જીનિયે, આત્મદનો છે એ જ દાતા : તત્ત્વ એ જી લીનિયે. આતશય સુલભ હા ! આત્મવિદ્યા સહજ પ્રાપ્ત કરાય છે. (૫)

ઉપદેશ સાર : દ્રવિડ દેશમાં પુરાણા જમાનાથી ગામડિયાઓમાં એક મશહૂર નાય જોવામાં આવે છે. નટ લોકો એ નાયના પાદવિઆમને ‘નુંદીપર’ કહે છે આનો છદોનિયમ, ગતિ આદિ તામિલ સાહિત્યમાં નિયત છે. આ જ હંદુ અવલંબન કરીને શ્રી ભગવાને આ ગીત લખ્યું છે ઉપમા આદિ આપીને જે રચનાઓ લખવામાં આવે છે તે સાધારણ જનતાને ખૂબ જ ગમે છે પરંતુ જેઓ દર્શનશાસ્ત્રનું મંથન કરવા ઇચ્છે, તેઓને સિદ્ધાન્તવાક્ય જ વધારે ગમે છે આથી મહર્ષિજીએ સિદ્ધાન્તવાક્યોને

એક માળાના રૂપમાં જ દોષદૂર કર્યા છે. તેના આરંભમાં પૂર્વમીમાંસાનું ખંડન કરતાં જણાવ્યું છે કે શરીર અથવા કર્મ જડ છે અને કર્તા અથવા ઇશ્વર ફળ દેનાર છે. ક્રમશઃ કર્મ, બંધિત, યોગ અને જ્ઞાન માળાના મંથનથી જો રત્નો મળે છે તેઓને સત્ત્વદૂર કરીને આ પુસ્તકની રચના કરવામાં આવી છે. આ એક પ્રકારની અદ્વૈતમાલા અથવા ઉપનિષદ છે.

પુસ્તકનો સાર : કામ્ય કર્મથી ફળ મળે છે. ફળ અનિત્ય છે. માટે નિષ્કામ કર્મ જ ઉત્તમ છે. ઉત્તમ કર્મ ઇશ્વરની પૂજા છે. આ પૂજામાં એવી ભાવના રહેવી જોઈએ કે સંસારની મેવા જ આઠ મૃતિમય મહાદેવ-જની પૂજા છે.

જપ : પુસ્તકમાં જુદા જુદા જપ બતાવવામાં આવ્યા છે. બેદનો આધાર શબ્દની માત્રા પર છે, જેમ કે સ્તોત્ર, વાર્ષિક જપ, ઉપાંશુ તથા ચિત્તજ.

ચિંતન : ચિંતન વિરલ અને સરલ એવા બે પ્રકારનું છે. આમાં સરલ ચિંતન ઉત્તમ છે.

બંધિત. યોગ આદિ : બેદભાવના કરતાં અબેદભાવના ચરે છે. સાધકે બંધિતદ્વારા પોતાની ભાવનાને તેના ઉત્પત્તિસ્થાનમાં પહોંચાડી દેવી જોઈએ

આ રીતે 'ઉપદેશ સાર'માં નિષ્કામ બંધિતયુક્ત કર્મમાર્ગનું પ્રતિ-પાદન કરવામાં આવ્યું છે. આ જ પ્રમાણે યોગના પંચ બે પ્રકાર બતાવવામાં આવ્યા છે. તેના કારણે અને લઘુ અથવા વિનાશની દૃષ્ટિએ યોગની મીમાંસા કરવામાં આવી છે. પછી વિચારમાર્ગના વિચાર અને જ્ઞાનની મીમાંસા છે. ત્યાર પછી બ્રહ્મ અને આત્માના સ્વરૂપ અને મુક્તિનું વર્ણન છે.

આ પુસ્તક મૂળ તામિલમાં લખાયું હતું. ત્યાર પછી બીજી બાપાઓ બોલનારા ભક્તોના સાબાથે શ્રી ભગવાને તેના અનુવાદો સંસ્કૃત, તેલુગુ, અને મલયાલમ ભાષાઓમાં કર્યા હતા. તેના અંગ્રેજી, મરાઠી તથા ગુજરા-તીમાં પણ અનુવાદો થઈને અદ્યાર પડ્યા છે.

ઉજ્જાદુ-નાર્પદુ : આ ધણા જાંડા અર્થવાળી રચના છે. તેમાં જ્ઞાનયોગની મીમાંસા કરવામાં આવી છે. આ પુસ્તકમાં બધા વિપક્ષોનો નિરાસ કરી, પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરવામાં આવ્યું છે. તેના સાર લખવાનું મુશ્કેલ છે. તેમાં ચાલીસ શ્લોકો છે, જે સદસ્તુ વિષે હોય, પુસ્તકનું નામ 'ઉજ્જાદુ-નાર્પદુ' અથવા 'સદર્શન-ચાલીસી' રાખવામાં આવ્યું છે. અનુભવમાં બીજા ચાલીસ શ્લોકો છે, તેમાંના થોડાક મહર્ષિ-જીએ પોતે લખેલા છે. શ્રી ગણપતિ મુનિએ આ પુસ્તકનો સંસ્કૃત અનુવાદ 'સદર્શન'ના નામથી કર્યો છે. આ ગ્રંથનો આશય સમજવામાં કઠિન હોવાથી, કપાલિ શાસ્ત્રીએ તેના પર સંસ્કૃતમાં સરળ ભાષ્ય લખ્યું છે. મૂળ અને ભાષ્ય બંનેનું અંગ્રેજી ભાષાંતર કપાલિ શાસ્ત્રીએ જ કર્યું છે. ગુજરાતીમાં આ પુસ્તક 'સદર્શન ચાલીસી'ને નામે બહાર પડ્યું છે.

જ્યારે શ્રી રમણુદેવ અરુણાચલ પર રહેતા હતા ત્યારે તેઓશ્રીએ 'અરુણાચલ પંચરત્ન' તથા 'હૃદયકુહર'વાળો શ્લોક તેમ જ 'દેવ', નાહ', કોહ' અને સોહ'ના ભાવ વિષે ચાર ચરણનો એક બીજો શ્લોક, સંસ્કૃતમાં રચ્યો હતો. 'અરુણાચલ પંચરત્ન'નો ગુજરાતી પદાનુવાદ 'રમણગીતા'ના પરિશિષ્ટ બીજામાં આપેલો છે તથા ગદ્યાનુવાદ આ પુસ્તકના નવમા પ્રકરણ 'પ્રાવિઠ કવિ'માં આપેલો છે.

બાકી શ્લોકો બે શ્લોકોના ગુજરાતી પદાનુવાદ નીચે મુજબ છે.

(માલિની છંદ)

હૃદયકુહર મધ્યે તત્ત્વ જે પ્રલભાન
અહમહંકર્યે તે આત્મરૂપે પ્રકાશે
ચિત્તર મન થકી શોધ્યે પ્રાણુરૂપે નિમગ્નયે
હૃદય મહિં પ્રવેશો, થાવ ને આત્મનિષ્ઠ.

(શાદ્દલ)

માત્રીથી જડ દેહ આ, વિજ્ઞસતી જેમાં અહંબુદ્ધિ ના,
જ્યારે દેહનું જ્ઞાન હોય ન કશું નિદ્રા વિષે ત્યાહરે

આત્મા જે સ્વયમેવ સિદ્ધ નિર્ન ૨' સદભાવથી જાણત.
 “જો હું નાહિ શરીર તો કુલુલુ” આખ્યાનાહિ કયાંથી? તે
 આંતરદષ્ટિ છુતીફલુથી નિરખતો આત્મા વિષે નિષ્ક છે
 તેને અંતર રાગતા શિવ સ્વયમ્ સૌહમ્ અસ્ત્યાચત.

એકાત્મપંચકમ્ : આ ભગવાન શ્રીરમણમહર્ષિએ મૂળ તામિ-
 લમાં રમેલું સૌથી છેલ્લું કાવ્ય છે. તેમાં એક અને અદ્વીતિય આત્મા
 વિષે પાંચ શ્લોકો છે. એ નાનકડા પાંચ શ્લોકોમાં એમણે આત્મજ્ઞાન હાંમી
 હાંસીને ભરી દીધું છે. એનું ચુચ્ચારી બાંધાંતર આ રહ્યું :

એકાત્મપંચક

આત્માને જૂલી જવો, દેહને આત્મા માનવો, પછી અસંખ્ય જન્મોના
 ચક્ષુમાં ધૂમવું અને અતે આત્માને શોધી કાઢી આ મરૂપ થવું : આ
 બધું આત્મા જગતમાં ધૂમી વળવાના રત્નમાંથી જામવા બરાબર છે. (૧)

પોતે આત્મા તરીકે વિઘ્નમાન હોવા છતાં “હું કોણુ ?” “હું કયાં ?”
 એવા પ્રશ્નો જે માણસ પૂછે છે તે “પોતે કોણુ અને કયાં છે ?” એવું
 મુશ્કેલ દાદહિયા જેવો છે. (૨)

દેહ આત્મામાં જ છે એ સત્ય હોવા છતાં જે માણસ એમ ધારે
 છે કે આત્મા જડ દેહની અંદર છે તે, પડાના જે કપડા પર ચિત્ર પડે છે
 તેને ચિત્રની અંદરું કપડું ગણવાની જૂઠ કરનાર માણસ જેવો છે. (૩)

સોનાનું ધોરણું સોનાથી ભિન્ન છે ખરું ? આત્માથી ભિન્ન એવો
 દેહ છે જ કયાં ? અઘાની પુરુષ જ દેહને આત્મા ગણવાની જૂલ કરે છે.
 આત્માને ગણનાર યામી પુરુષ આત્માને આત્મારૂપે જ પેળે છે. (૪)

એક આત્મા અથવા કેવલ સત્ સંદાસવર્ણ વિઘ્નમાન છે. તેનાં દર્શન
 પ્રાચીન આદિયુગે (શ્રી દંદાણામુર્તિએ) સુદ્ધાં ગ્રીન દ્વારા જ કરાવ્યાં
 હતાં તો પછી ખીજે કોણુ તેને વાચા દ્વારા સમજાવી શકે ? (૫)

આ બધી શ્રી ભગવાને રચેલી કૃતિઓ છે. પહેલાં કહેવાઇ જ ગયું કે શ્રી ભગવાન વિષે તામિલમાં બે ભકતોએ પુસ્તકો લખ્યાં છે. ત્યાર પછી તામિલમાં તેઓશ્રીના વિષે મેંકડો ગીત લખાયાં છે એ અષ્ટોત્તર નામાવલિઓ બહાર પડી છે. તેમાંની પહેલી શંકરાનંદ યતિએ અને બીજી શ્રી ભારદ્વાજ વિશ્વનાથ કવિએ રચેલી છે.

છાપાઓમાં શ્રીરમણભગવાનના જીવન અને સંદેશો વિષે પ્રસંગોપાત જે લેખો છપાય છે તેઓની તો ગણતરી જ નથી. આ બધાંની દ્વારા શ્રીભગવાનનું નામ તથા સંદેશો ચારે તરફ દિગ્વિહારમાં ફેલાઇ ગયાં છે.

અહીં ખાસ કરીને એક પુસ્તક વિષે લખવું જરૂરી જણાય છે. આર તેર વર્ષ પહેલાં રાફેલ હર્ટ નામના એક અંગ્રેજે સાધુઓનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી આખા હિંદુસ્થાનનો પ્રવાસ કર્યો હતો. તેમણે જે જે સાધુઓનાં દર્શન કર્યાં તે સર્વમાં તેમને મહર્ષિજી ઉત્તમોત્તમ પ્રતીત થયા તેમણે ઇંગ્લેંડ પહોંચ્યા પછી ‘ચોક્કસ ખંટન’ના ઉપનામ હેઠળ, ‘Search in Secret India’ નામનું એક મોટું પુસ્તક બહાર પાડ્યું, જેમાં શ્રી મહર્ષિ વિષે ત્રણ પ્રકરણો લખાયેલાં છે. એ પુસ્તકની હજારો નકલો અહીં ગઇ અને દુનિયાભરમાં શ્રીરમણભગવાનનો સંદેશો પહોંચી ગયો. ખંટન વિષે બે ભુલ્લં પ્રકરણો હવે પછી આપેલાં છે.

શ્રીરમણભગવાનનું પ્રથમ પ્રામાણિક જીવનચરિત્ર મેલમના વકીલ શ્રી બી વી નંસિંહસ્વામીજીએ અંગ્રેજીમાં લખ્યું છે. આ પુસ્તક દ્વારા શ્રી ભગવાનનું નામ દૂર દૂર સુધી પહોંચી ગયું. તેનું નામ ‘Self Realisation’ છે. તામિલમાં ‘શ્રી રમણ વિજયમ’ નામનું શ્રીમહર્ષિનું જીવનચરિત્ર શ્રી શુદ્ધાનંદ ભારતીએ લખ્યું છે.

શ્રીરમણદેવનાં લગભગ બધાં જ પુસ્તકોના અનુવાદો અંગ્રેજીમાં થઇ ચૂક્યાં છે. ગુજરાતીમાં પણ ધણુંખણ પુસ્તકોના અનુવાદો થયા છે. આ બધા પુસ્તકો આશ્રમના પુસ્તકાલયમાં વેચાય છે.

‘પ્રકરણ ચોથું’ : કેટલાક હિન્દી ભકતો

શ્રી રમણાશ્રમની સ્થાપના પછી ભગવાન શ્રી રમણ મહર્ષિના ભકતોની સંખ્યા ખૂબ વધી ગઈ. તેઓમાંથી કેાઈ વિશેષ વ્યક્તિત્વ નામ લેવું અનુચિત ગણાય, તો એ એમ કરવાનું અહીં જરૂરી જણાય છે. તેઓમાં સૌથી પહેલા રામનાથપરજી હતા. તે તાંજોર જિલ્લાના વતની અને એક પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષક હતા. મહર્ષિજી પર તેમની અસીમ શ્રદ્ધા હતી. પહેલાં તો તે રમણોમાં દર્શન માટે આવ્યા કરતા હતા. શ્રી રમણ મહર્ષિ તથા શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસના ગ્રંથો વાંચ્યા પછી તેમની વિકસિત ખૂબ વધી ગઈ. તેમની ઉંમર લગભગ ૪૦ વર્ષની હતી તેમને સ્ત્રી તથા બાળવચ્ચાં હતાં, જેઓના નિર્વાહનો આધાર તેમના પર જ હતો. છતાં વિરાગની ખાત્રા વધી જવાથી સાંમાજિક નિયમોની અને અધિકારીઓની આજ્ઞાની પરવાહ કર્યા વગર અને રમણ લીધા વિના જ તે રમણાશ્રમ આદિ સ્થળોએ પહોંચી જતા હતા. શરૂઆતમાં તો અધિકારીઓએ તેમના પર કૃપા કરી તેમની નોકરી ચાલુ રાખી હતી.

એક વખત નોકરી છોડીને એ રમણાશ્રમ પહોંચી ગયા. ત્યાં જઈ એ મહર્ષિજીની સામે સૂપચાપ બેસી ગયા. એ તેમની જોડે વાત સુઢાં કરતા નહિ અને વિમૂઢની જેમ એક ખુણામાં બેસી રહેતા. તેમને એમ સમજાયું હોવું જોઈએ કે અંધાં આવરણો દૂર થયા પછી જ ખૂંસ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. આથી તે એક દિવસ નાગપૂગા દિવાનખાનામાં શ્રી મહર્ષિની સામે આવીને બેસી ગયા. ખીજાઓને આ અનુચિત લાગવાથી, જળરજસ્તીથી તેમને લગોટ પહેરાવવામાં આવી.

એક વખત આઠી રાત્રે ધ્યાન ધરવા માટે એ પાલિતીર્યમાં બેસવા લાગ્યા. ખીજાઓને લય લાગ્યો કે ક્યાંક દુખી જશે, એટલે ચારપાંચ જથ્થુ પાણીમાં બેઠ્યા અને તેમને પકડીને જકાર કર્યા. વળી એક દિવસે રાત્રે નગ્ન થઈને, તે આશ્રમની પાસે પહોંચી તળેટીમાં જઈને બેઠા. ત્યાં રાતને સમયે વાઘચિત્તાએ ફરતા હતા. કોઈ ભક્તોએ એમને લગોટ પહેરાવીને આશ્રમમાં પહોંચાડ્યા. આખરે એમની સલામતીની ખાતર એમને એક ઓરડીમાં પૂરવા પડ્યા. આવી સ્થિતિ જોઈને આશ્રમવાળાઓએ તેમને ઘેર પહોંચાડ્યા. પણ થોડા દિવસમાં જ એમણે રમણાશ્રમમાં પાછા દર્શન દીધાં. આશ્રમથી થોડેક દૂર પહોંચી તળેટીમાં આવેલા પ્રાંડવ તીર્થમાં દિગંબર તથા મૌની બનીને એ તપ કરવા બેઠા. તેમની પત્ની તથા બાળકો તેમની પાસે આવીને ખૂબ રડ્યાં અને ઘેર આવવા કાલાવાલાં કર્યાં. મહર્ષિ-જીએ પણ ઘેર પાછા જવાનું કહ્યું, પણ રામનાથચરણ વૈરાગ્યના તીવ્ર વેગમાં હતા એટલે તેમણે કોઈની વાત માની નહિ. આજે પણ તે મૌની બની, જે મળે તે આદ્ય વૈરાગ્ય અને સાત્ત્વીય પ્રસાદ પ્રાપ્ત કરવા માટે દુનિયામાં ઘૂમી રહ્યા છે.

સુંદરમ્માળ : આ મદ્રાસના એક મોટા અમલદારનાં ધર્મપત્ની છે. પહેલાં એ વાઘના દરદથી પીડાતાં હતાં. રમણાશ્રમમાં આવ્યા કરવાથી આ દરદ મરી ગયું. એમને સંતાન ન હતું. આ દુઃખમાંથી છૂટવા માટે એ વારંવાર રમણાશ્રમમાં આવતાં હતાં. આખરે એક દિવસ (સને ૧૯૨૮ માં) તેમણે મહર્ષિજીને પૂછ્યું : “હું સંન્યાસિની બની જાઉં તો કંઈ વાંધો ખરો ?” શ્રી ભગવાને કહ્યું : “કંઈ વાંધો નથી.” તરત જ સુંદરમ્માળે ભગવાં વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં અને તે દિવસથી જટા ધારણ કરી, સંસારને છોડી સંન્યાસિની બની ગયાં. એક દિવસ આખી રાત એકલાં જ ધ્યાનમાં મગ્ન થઈ વિરૂપાક્ષ ગુફામાં રહ્યાં અને પાછળથી સદ્ગુરુ સ્વામીજીની ગુફામાં પોતોતો ડેરા જમાવ્યો. દિવસે તે આશ્રમમાં રહેતાં અને રાત સદ્ગુરુ-

સ્વામીની ગુફામાં પસાર કરના. બધો કાઠમાઠ છોડીને ફક્ત બે કેળાં અને એક પ્યાલું દૂધ પર નિર્વાહ કરવા લાગ્યાં. પછી તેમણે તીર્થાટન કર્યું. દુણ્ણે તે સંન્યાસિની જ છે, વાળ કાઢી નાખ્યા છે અને બિંદા માગવામાં વર્ણવેલું ને બેદ પાળના નથી.

રામયોગી: આ બકત તેજસ્વર જીવ્હાના પુત્રિયેડી પાસેના તાલુકા પાસેના “અન્નારેડી પાસેમ” ગામના એક જમીનદાર છે. એકલા જ છે. ધનની જરૂરે અઠત નથી. તે એ ૧૮ વર્ષની વયે જ ભોગ પ્રત્યે એમના મનમાં વિરક્તિ પેદા થઇ. કોઇ બ્રાહ્મણશુરુ પામે જઈને, શ્રી રામતારક મંત્રના ઉપદેશ માટે પ્રાર્થના કરી ગુરુ પાસેથી રામયોગીએ મન્ત્રદીક્ષા લીધી એક દિવસમાં પાંચ હજાર જપ કરવાની આજ્ઞા હતી રામયોગી ગમે તે કામમાં શકાયેલા સહેવા છતાં જપ છોડતા નહિ. એક દિવસ વૈરાગ્યની તીનતા થતાં, ધરબાર છોડીને કાશીયાત્રાએ નીકળી પડ્યા રસ્તામાં તેમને ગુરુજનો ભેટો થયો. ગુરુજીએ પૂછ્યું: “શું માતાજીની આજ્ઞા મળી ગઇ?” રામયોગીએ કહ્યું: “તેમને અગર પણ આપી નથી” આથી ગુરુજીએ તેમને પાછા જવાની તથા ગામની વાડીમાં એકાંતમાં રહી જપધ્યાન કરવાની આજ્ઞા કરી. તેમને દિવાસો આપતા ગુરુજીએ કહ્યું કે વચ્ચે વચ્ચે પોતે આવીને એમને મળી જશે.

રામયોગી સાત્ત્વિક ભોજન જ કરે છે ધંધિયોનો સંયમ કરી, ગુરુની કોઇ પણ જાતની મદદ વગર, તેમણે પ્રાણુયામનો અભ્યાસ કર્યો સાધનાના તીવ્ર વેગ તથા જપની નિષ્ઠાથી તેમને જલદી સમાધિની દૃશ્ય પ્રાપ્ત થઇ. સમાધિ થવા પહેલાં તેમને રામના સ્વરૂપના દર્શન થયા હતા જ્યારે એ રામરૂપનો સમાધિમાં લય થયો ત્યારે કેવલ આત્મચૈતન્ય જ રીત રહ્યું અને દૃશ્ય તથા દૃશ્યનો ભેદ નષ્ટપ્રાય થઇ ગયો, તે વખતે તેમના મનમાં એક શંકા ઉત્પન્ન થઇ. તેમણે આસપાસના પડિતોને પૂછ્યું પણ કોઈના ઉત્તરથી તેમને સંતોષ થયો નહિ. આથી એ અરુણાચલ જવા ઊપડ્યા.

અને મહર્ષિજીની સમક્ષ શ્રી ગણપતિ મુનિને પોતાની શંકા વિશે પ્રશ્ન કર્યો. ગણપતિજીએ જવાબ આપ્યો : “દૃઢ અને દૃશ્ય બિન્ન છે.” મહર્ષિજીએ એ ઉક્તિને આ પ્રમાણે ખદલી નાખી : “બ્યાવહારિક જગતમાં સાધારણ મનુષ્યને માટે દૃઢ અને દૃશ્ય જરૂર બિન્ન સત્તાઓ છે, પણ સમાધિમાં બનતે તું એક રૂપ, એક આકાર થઈ જાય છે.” તે દિવસથી રામચોગીએ ભગવાન શ્રીરમજી મહર્ષિને પોતાના ગુરુ કર્યા. રામચોગીને પોતાના ગામમાં રહે છે અને કોઈ કોઈ વાર આશ્રમમાં આવે છે. વચ્ચે ધણા વખત સુધી એ મૌન પાળતા હતા. મહર્ષિજી તેમના પર વિશેષ પ્રેમ રાખતા. તેમને માટે જ શ્રી ભગવાને પોતે ‘ઉબળદુ નાર્પદુ’ અને ‘ઉપદેશ સાર’ના અનુવાદો તેલુગુમાં કરી આપ્યા હતા. પાલિતીર્યની મરામતમાં, આશ્રમનું દિવાનખાનું બનાવવામાં તથા ‘રમણતીર્ય’ બાંધીને તેમાં નળ વિગેરે મૂકાવવામાં રામચોગીનું ધણું ધન ખર્ચાયું છે.

‘નરસિંહચર : આમણે જ શ્રીભગવાનનું જીવનચરિત્ર તથા ‘ઉપદેશ સાર’નું વિવરણ અંગ્રેજીમાં લખ્યું છે. એ મેલમના રહેવામી છે. પહેલાં વક્રાક્ષાતમાં ખૂબ વખણાતા હતા રાજદારી ચળવળમાં પણ તેમણે સારા ભાગ લીધો છે. સૌથી પહેલાં મદ્રાસની લેજિસ્લેટીવ કાઉન્સિલમાં કોઈની જે પરવાહ કર્યા વિના દેશી ભાષામાં ભાષણ આપવાનું માન એમને ફાળે જાય છે. કૌટુંબિક જીવનમાં એમને ઘણો જખરો આઘાત થયો. તેમના એ પુત્ર એક જ દિવસમાં પાણીમાં ડૂબી ગયા, તે દિવસથી સાંસારિક વિષયો પરથી તેમની મમતા છૂટી ગઈ અને આધ્યાત્મિક વિચારો તરફ મન ખેંચાયું. સને ૧૯૨૮થી લાગલગાટ ત્રણ વર્ષ સુધી એ આશ્રમમાં જ રહ્યો. ખૂબ મહેનત કરીને શ્રીભગવાનના ભક્તો પાસેથી એક એક કરીને સામગ્રી એકઠી કરી અને શ્રીભગવાનનું જીવનચરિત્ર લખ્યું. પાશ્ચાત્ય મનોવિજ્ઞાનના એ સારા જ્ઞાતા છે અને સંસ્કૃતમાં વેદાંતનો અભ્યાસ કર્યો છે શ્રીભગવાન પર એમની ભારે ભક્તિ છે, છતાં એ એમણે જીવનચરિત્ર લખવામાં બૂલે-

ચૂકે પણ અતિશયોક્તિ કરી નથી. એમણે આ ચરિત્ર એવી સરસ રીતે લખ્યું છે કે તે વાંચાને અત્રહાણુ પણ મહાપિંછનો ભક્ત બની જાય. પશ્ચિમ અને પૂર્વની વિચારધારાઓનો સમન્વય કરવાનું એમને બહુ ગમે છે. એમનો એવો મત છે કે સુપુમિમાં ચે મનનો લય થતો નથી. તે બાબતમાં એમની એવી દલીલ છે કે મન ન રહે તો સુખની રમૂતિ તથા જીવંતમાંથી ધારણે વખતે જાગવાની શક્તિ સ્તેવી ન જોઈએ પણ તે તો રહે છે. એ કહે છે કે જાગૃત દરાની ભાવનાઓ અને વૃત્તિઓ સિધ્ધિ થઈને મનનો અભાવ, જાગૃતસ્વપ્ન અને સુપુમિના રૂપમાં પરિણત થાય છે. આ દલીલના જવાબમાં શ્રી જાગવાને એમ કહ્યું છે કે સુપુમિમાં મન રહે છે ખરું પણ તે ધણું કમજોર હોય છે, એ કારણથી એને નહિજેતું મણુવામાં કંઈ દોષ નથી.

શુદ્ધાનંદ સારતી : આમણે શ્રી જાગવાનનું જીવન ચરિત્ર તામિલમાં લખ્યું છે. જીવાનીમાં જ એ જાપાંઓના તંત્રીપણા માટે મંશહર થઈ ગયા. એમનામાં દેશપ્રેમ ખૂબ છે. તામિલમાં 'ભારતશક્તિ' નામનું પુસ્તક એમણે જ લખ્યું છે. જાતીય સંસ્કૃતિ અને શિક્ષણ માટે એમને બારે અભિમાન છે. આથી થોડાક વખત માટે એમણે શ્રી. વિ. વિ. એસ. અધ્યર જેડે શર્મદેવીમાં ગ્રન્થુળ ચલાવ્યું હતું. નિસર્ગોપચારનો એમને બારે શ્રેષ્ઠ છે. એમણે દર્શનશાસ્ત્રનો સારો અભ્યાસ કર્યો છે. પોતાના ઉચ્ચ આશયો અમલમાં મૂકવા માટે એમને શક્તિ મેળવવાની જરૂરીઆત જણાઈ. આટલા માટે તેમણે પ્રાણાયામ આદિનો અમુક હદ સુધી અભ્યાસ કર્યો છે. નાદ, કલા અને લય આદિનો તેમને અનુભવ થયો છે.

મૈસૂર રાજ્યમાં થ્રમણ-મેલગોલા નામનું એક જૈન તીર્થ છે. ત્યાં ભારતીજ જૈન ધાર્મિક સાહિત્યનો અભ્યાસ કરી રહ્યા હતા તે દરમિયાન એક દિવસ તેમને શ્રી રમણનાં દર્શન કરવાની બારે ઉત્કંઠા થઈ. તરત જ એ અરુણાચલ પહોંચી ગયા અને મહાપિંછનાં દર્શન કર્યાં. પહેલાં તો તેમને મહાપિંછનું રૂપ નજરે પડ્યું નહિ, પણ તેઓશ્રીની વિભૂતિની કાન્તિ જ

દેખાઇ. થોડીવાર પછી તે જ્યોતિસ્તંભના રૂપમાં દેખાઇ. પછી એ જ્યોતિસ્તંભે શિવલિંગનું રૂપ ધારણ કર્યું અને છેલ્લે મહર્ષિજીનું ભૌતિક રૂપ દેખાયું. ભારતીએ મહર્ષિજીને પ્રણામ કર્યા. પાસે કાવ્યકંઠે શ્રીગણપતિ મુનીન્દ્ર બેઠા હતા. તેમને પણ ભારતીએ પ્રણામ કર્યા. મહર્ષિજીએ ગણપતિજીને પૂછ્યું: “કોણ ભારતી છે, ‘ભારતગકિત’ના લેખક?” આવો પ્રશંસાત્મક પ્રશ્નથી ભારતીજી ખુશ થયા. મહર્ષિજીએ તેમને ભોજન માટે રોકાવાનું કહ્યું. ભારતીએ નમ્ર ભાવે જવાબ આપ્યો. “હા જી, પણ હું તો આધ્યાત્મિક ભોજન કરવા આવ્યો છું.” ભારતીએ કંઈ જ પ્રશ્ન પૂછ્યા નહિ. એ મહર્ષિજીનાં દર્શનના આનંદમાં જ મગ્ન રહ્યા. તે જ વખતે કંઈ પણ પ્રયત્ન વિના તેમણે મહર્ષિજી વિષે કેટલાક શ્લોકો રચી કાઢ્યા.

ભારતીજી આશ્રમમાં ૭ મહિના રહ્યા હતા. શ્રીભગવાનની સન્નિધિમાં એમને અહંકાર છુટી ગયો અને ભારતી પોતાને માટે ‘આ’ કહીને નિર્દેશ કરવા લાગ્યા. એમની દષ્ટિ પૂર્ણપણે અંતર્મુખ બની ગઈ. એમને એમ લાગ્યું કે શકિતની ઉપાસના માટે શ્રી અરવિંદને આશ્રમ અનુકૂળ થઈ પડશે તેથી ત્યાં ગયા. મહર્ષિજી પર એમની અસીમ ભક્તિ છે. આનાંથી પ્રેરાઈને તેમણે શ્રીભગવાનનું સુંદર જીવનચરિત્ર તામિલમાં ‘રમણવિજયમ્’ના નામથી લખ્યું છે.

ખીજ થે કેટલાક શ્રી ભગવાનની સેવાચાકરી કરનારા ભક્તો છે, જેઓમાં ગમકૃષ્ણસ્વામી, ગમસ્વામી પિલ્લી આદિ છે. માધવસ્વામી પણ સાચા મેવક હતા, જે થોડા વખત પર જ સ્વર્ગવાસી થઈ ગયા. મૃદસ્થ ભક્તોમાં શ્રી સુંદરેશચર, ચમનાચર આદિ સંખ્યાનો આશ્રમના કામ-કાજમાં રસ લે છે અને સ્વામી નિરંજનનાંદજીને બનતી મદદ કરતા રહે છે.

આજકાલ ઘણા માણસોમાં એક અજ્ઞાત પ્રવૃત્તિ નજરે પડે છે. પોતાના સંસ્કારો પરિપકવ થવા સુધી રાહ જોવાનું તેઓને પસંદ પડતું નથી. ઠીક ઠીક વેસગથ આવ્યા દિના જ સંસાર અથવા કુટુંબનો ત્યાગ કર-

વાની તેઓ ઉતાવળ કરે છે. જેઓ મંડિ'ના અનુગ્રહથી બહુ જ જલદી જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા રાખતા, તેઓને નિરાશા સિવાય કશું હાથ લાગતું નહિ. આવાઓને સમજાવીને મંડિ'છ ઘણી ચે વાર એવો ઉપદેશ કરતા કે 'તેઓએ ધરખાગ્નેય ત્યાગ કરવો નહિ.' શ્રીભગવાન કહેતા કે 'ગમે ત્યાં જાઓ પણ મન કદી આપણો પીછે છોડતું નથી. મન જ બંધનતું કારણ છે. જંગલમાં રહેવા છતાં ચે જ્યાં સુધી મન છે ત્યાં સુધી બંધનતું કારણ પણ હો જ છે.' જો કોઈ મંડિ'છને પૂછતું કે 'તો પછી આપે કેમ ત્યાગ કર્યો?' તો જવાબમાં મંડિ'છ કહેતા : "શું એ મારા હાથની વાત હતી? કેને ખમર છે કે હું કેમ આવ્યો? બધાને માર્ગ એક તો હોતો જ નથી." તેઓશ્રીનો એવો મત હતો કે 'સાધક સૌથી પહેલાં સમાજમાં શક્તિની સ્થાપના કરે એટલે કે પરાર્થને જ સ્વાર્થ સમજી સમાજની સેવા કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરે અને પછી જ એકાંતની આકાંક્ષા રાખે.' (રમણ ગીતામાં યોગનાથજીના પ્રશ્નનો મંડિ'છએ આપેલો જવાબ જુઓ.) તિશ્વરજીમંથેના એક શિક્ષકે એવો નિર્ણય કર્યો હતો કે જ્યાં સુધી પોતે મુરિ'છ નેટલા પિરાગી ન બને ત્યાં સુધી એ મંડિ'છનાં દર્શન કરવા નહિ જાય. પણ એવું બન્યું કે વેરાગ્ય તો દૂર રહ્યો પણ ખરાબ ભાવનાઓની શ્રદ્ધ થવા લાગી. તેમને જખ મારીને મંડિ'છ પામે દેહવું પાડ્યું. તે જોઈને મંડિ'છ મલક્યા. આ મલકાટનો ભાવ એવો હતો કે 'પાંખ આવવા પહેલાં જ ઉડવાની કોશિશ કરી નીચે શા માટે પડકાવું?' પેલા શિક્ષક પછી પોતાના અનુકૂળ અને ઉચિત માર્ગ પર આવી ગયા.

એક દિવસ કૌટુંબિક જીવનથી કંટાળીને આ શિક્ષકે આપઘાત કરવાનું નક્કી કર્યું અને તેમ ન બને તો સંન્યાસ લેવો એમ ઠરાવ્યું. મંડિ'છને પૂછ્યા વગર તે કંઈ કરવા ચાડતા ન હતા. જ્યારે એ આત્મમમાં પહોંચ્યા ત્યારે શ્રી ભગવાન પત્રાણીએ જનાવી રહ્યા હતા. શિક્ષકે પોતાની કંઈ વાત કરવામાં જોડે તે પહેલાં જ મંડિ'છ બોલ્યા : "જો, પત્રાણી જનાવવાનું

સહેલું નથી, હો. પાંદડાં વીણી લાવવાં પડે, સળીઓ ભેગી કરવી પડે અને ભારે કાળછથી પત્રાળીઓ બનાવવી જોઈએ. ત્યારે ભોજન કરવા માટે એ તૈયાર થાય છે અને ઉપયોગી ગણાય છે. તેનો પૂરો ઉપયોગ કર્યા પછી જ તેને ફેંકી દેવામાં આવે છે.” શિક્ષક આ વાતનો ભાવાર્થ ખરાબર સમજી ગયા: કેટલા કષ્ટ પછી મનુષ્યોનીમાં જન્મ મળ્યો છે માટે સાધનામાં શરીરનો પૂરેપૂરો લાભ જઠાવવા પહેલાં તેનો ત્યાગ કરવો ન જ જોઈએ.

મકરણ પાંચમું : પરદેશી ભકતો

૧ નની જ્યોતિ પૂર્વમાં ઉદય પામે છે અને પશ્ચિમમાં ફેલાઈ જાય છે. આ વાત પુરાણા જમાનાથી ચાલી આવે છે. શ્રી રમણ ભગવાનની બામતમાં એ આ વાત સાચી પડી છે. શ્રીભગવાન વિશે સાંભળીને એમના દર્શનાર્થે યુરોપ અને અમેરિકાથી અનેક ભકતો લગભગ પંદર વર્ષથી રમણાશ્રમમાં આવવા લાગ્યા છે. એ સર્વેમાં પોલ ઇંટનનું નામ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

રાફેલ હર્ટ (લેખક તરીકેનું ઉપનામ પોલ ઇંટન) એક અંગ્રેજ છે. છાપાઓના સવાદક્ષતા છે. એ ભારતવાસીઓ તથા પશ્ચિમવાસીઓ વચ્ચે સાંસ્કૃતિક મેળ સાધવા માટે પ્રયત્નો કરનારાઓમાંના એક છે. આધ્યાત્મિક વિષયોનો અભ્યાસ કરવા માટે ઇંટન મહાશયે નાશિકવાળા શ્રી મહેરબાબા જોડે પત્રવહેવાર કર્યો હતો અને સને ૧૯૩૦-૩૧માં ભારતમાં પ્રવાસ કરવા માટે આવ્યા હતા. ખાસ કરીને સાધુઓ તથા તીર્થસ્થાનોનાં દર્શન કરીને એવા નિર્ણય પર આવ્યા હતા કે આધ્યાત્મિકતાની દૃષ્ટિએ મહાપિંછની

તોલે આવે એવો ખીન્નેકોઈ પુણ્ય ન હતો. આથી તે મહર્ષિજીના ભક્ત બન્યા. તેમની મારફત Self-Realisation આદિ સુંદર પુસ્તકોનો પશ્ચિમમાં બહોળો ફેલાવો થયો. આશ્રમમાં પોતાને માટે એક મૂંડી બંધાવીને એ તેમાં રહેતા હતા. તેમને શ્રી રમણ ભગવાનનું જે સંદેશન થયું તે વિશેનું એક પ્રકરણ હવે પછી આપવામાં આવ્યું છે.

આ સિવાય પ્રોફેસર પી. એન. રમ્મા નામના એક આંધ્રવાસી ભક્તે જર્મની, રશિયા, અમેરિકા આદિ દેશોમાં મહર્ષિજીના સંદેશનો પ્રચાર કર્યો છે.

રમણસંદેશથી ખાસ કરીને જર્મનીના અનેક વિદ્વાનો આકર્ષાયા છે. ઇંગ્લેંડ આદિ દેશોમાં મહર્ષિજીના જીવનચરિત્ર તથા ઉપદેશ વિશે અનેક લેખો પ્રગટ થયા છે અને થતા રહે છે.

હાલ શ્રીરમણાશ્રમમાં જે પરદેશી ભક્તો રહે છે તેઓમાં એક અંગ્રેજ ભક્ત ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. તેમનું નામ મેજર એ. ડબ્લ્યુ. ચેમ્પિક છે. એ ભગમગ ૧૫ વર્ષથી આશ્રમમાં રહે છે. તેમણે લશ્કરમાં મેજર તરીકે નોકરી બગતરી હતી અને રૂપેનની લગ્નમાં ભાગ લીધો હતો. મિ. પોલ પ્રેટનનું 'Search in Secret India' નામનું પુસ્તક તેમના વાંચવામાં આવ્યું, તેથી તે મહર્ષિજી તરફ આકર્ષાયા અને શ્રીરમણાશ્રમ આવવાનો નિર્ણય કર્યો, શ્રી ભગવાનનાં દર્શન કર્યા પછી, તેમણે કાપમને માટે અહીં રહેવાનો નિર્ધાર કર્યો. એ ધણુ 'ખર્ચ' એકાન્ત જીવન ગ્રામરે છે અને દોઢ પાંચ જાતની ગંડેરાતથી દૂર રહે છે. તેમણે શ્રી ભગવાનના કેટલાક ઉપદેશોનું અંગ્રેજી કાગ્યોમાં ભાષાતર કર્યું છે. પોતે નિરાશિય આદાર લે છે અને આશ્રમની અંદર બાંધેલી પોતાની કુટિરમાં સાધુજીવન ગાળે છે. આથી તેમનું ખીજું નામ 'સાધુ અખ્યાયણ' પણ છે.

શ્રી રમણ ભગવાન દિવ્ય સ્તોત્રિતિ હતા. એ દિવ્ય સ્તોત્રોને સીમા ન હતી. દિહ, કાલ આદિથી આ સ્તોત્રિતિ અનવચ્છિન્ન હતી ધણુ 'ખર્ચ'

આવી દિવ્ય જ્યોતિનો પ્રકાશ ગુફાઓમાં હોય છે પણ રંગભૂરૂપી જ્યોતિનો પ્રકાશ તો બહારના જગતમાં ખૂલેખૂલે ફેલાઈ ગયો છે. દિવસે દિવસે વધતી જતી તેમના દેશી તથા પરદેશી ભક્તોની સંખ્યા આ વાતનો મોટો પુરાવો છે.

પ્રકરણ છઠું : પોલ ઇન્ટન [૧]

પોલ ઇન્ટન 'લંડન ફોર્મ' નામના સામયિક પત્ર પર સમાલોચના માટે ભોક્ષવામાં આવતાં પુસ્તકોના સમાલોચક છે. તેમણે સને ૧૯૩૪માં 'ગ્રામ ભારતની ખેડ' નામનું અંગ્રેજી પુસ્તક લખ્યું. ત્રીજે જ દિવસે આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ છાપવી પડી અને ત્યાર પછી તેની કેટલીયે આવૃત્તિઓ બહાર પડી છે. કેટલાંયે અખબારોમાં એ પુસ્તકની પ્રશંસાત્મક સમાલોચનાઓ કરવામાં આવી છે, જે પરથી તેની લોકપ્રિયતા સાબિત થાય છે.

બાળપણથી જ ઇન્ટન આધ્યાત્મિક વિચારના પ્રેમી છે. તેમણે સાધના કરી દૃષ્ટિ તથા શ્રવણની સિદ્ધિઓ પ્રાપ્તિ કરી છે. ગ્રામ વિદ્યાઓ શીખવા માટે એ યિયોસોફિકલ સોસાયટીના સભાસદ બન્યા. બેત્રણ વર્ષ તેમાં રહ્યા પણ સતોષ થયો નહિ. તેમને એમ લાગ્યું કે જે મહાત્માઓએ ઉક્ત સોસાયટીની સ્થાપના કરી હતી તેઓનો હાથ હમણા તેમાં ન હતો. આથી તેમણે એ સોસાયટી જોડેના પોતાનો સંબંધ તોડી નાખ્યો. સને ૧૯૩૦માં તેમણે પ્રાચ્ય દેશોનો પ્રવાસ કર્યો અને કેટલાયે સાધુસન્તો અને મહાત્મા-

ઓનાં દર્શન કર્યાં. આ જોજની આગતમાં તેમણે જે પુસ્તક લખ્યું તેનું જ નામ 'ગુપ્ત ભારતની જોજ' છે. 'ગુપ્ત ભારત' એટલે ભારતનાં ગુપ્ત અથવા રહસ્યમય તત્ત્વો અથવા વિદ્યાઓ.

આ જ પુસ્તકમાં પોણ અંટને મહર્ષિજીની બારે પ્રશંસા કરી છે. તેમાં એમણે લખ્યું છે કે એમના જેવા બીજા કોઈ મહાત્મા હિંદુસ્થાનભરમાં ન હતા. તેમણે આ ગ્રંથમાં મહર્ષિને પોતાના ગુરુ કહ્યા છે. અંટને કોઈ વાત એમને એમ માની લેતા નથી. આલોચનાત્મક બુદ્ધિથી કેટલાકે મહાત્માઓનાં દર્શન કર્યા પછી જ, ઉપર જણાવેલો તેમનો મત નિશ્ચિત થયો. સંશયાત્માઓને વિશ્વાસ બેસે એ હેતુથી અમે એમના ગ્રંથમાંથી કેટલાક ઉત્તારાઓ આપી આપીએ છીએ.

ઉત્તારાઓ આપવા પહેલાં અંટનેની યાત્રાનું, થોડુંક વર્ણન આપવું ઉચિત જણાય છે. મુંબઈમાં સ્ટીમરમાંથી જિતરતાં જ મિસરના એક જાણીતા પુરંચં મહમ્મદ બેનો એમને પરિચય થયો. પછી નાશિકમાં શ્રી મહેશ્વરજીનાં દર્શન કર્યાં. મહેશ્વરજી પોતાને જગતના ઉદ્ધાર માટે મોકલવામાં આવેલા એક રક્ષક જણાવે છે. તેમણે પૂનાની 'બ્રાહ્મચર્ય' નામની એક યોગિનીની કૃપાથી અધ્યાત્મવિદ્યાની પ્રાપ્તિ કરી છે અંટને આ યોગિનીનાં પણ દર્શન કર્યાં. મદ્રાસ પાસે સંઘપેટમાં રહેતા હંફોંગી બ્રહ્મસુખાનંદ સંજોગપાળ સ્વામી નામના એક તપસ્વીનો તથા બીજા એક મૌની સાધુનો સમાગમ કર્યો. પછી ચેંગલપટમાં કુંભકોણમ્ મઠના અધિપતિ શ્રી કાચી કામરોદિ પંડિત સ્વામી શ્રીશંકરાચાર્યજીનાં દર્શન કર્યાં. સ્વામીજી ધણુ ખર્ચે પશ્ચિમવ્રાત્સીઓને દર્શન દેતા નથી જતાં વે અંટનેની બ્રાહ્મતમાં તેમણે પોતાનો નિયમ થોડોક દીલો કરીને તેમને ખાસ દર્શન દીધાં હતાં.

અંટને પર તેઓશ્રીએ વિશેષ કૃપા કરીને શ્રીરમણ ભગવાનનાં દર્શન કરવાની સલાહ આપી. તે વખતે અંટનેની સાથે ત્રિ વેંકટેશ્વરજી હતા, તેમને સ્વામીજીએ કહ્યું કે 'અંટને પહેલાં તો મહર્ષિજીને છેલ્લીને કેટલાંક

કારણસર આખા ભારતનો પ્રવાસ કરશે પણ આખરે મહર્ષિજીની પાસે જ પાછા ફરશે અને મહર્ષિજીને પોતાના ગુરુ બનાવશે.’

બરાબર એ જ આગાહી પ્રમાણે અંટન મહર્ષિજીની સન્નિધિમાં બેઠા. મહર્ષિજી પોતાના સ્વભાવ મુજબ ચૂપચાપ, શાંત સ્થિર દષ્ટિ રાખી બેસી રહ્યા હતા. બકતો ચારે તરફથી ઘેરીને બેઠા હતા. અંટનના મનમાં શંકા પેદા થઈ કે આ શાન્તિ અને ગંભીરતા બકતોને આજીવનના અભવા માટે માત્ર દેખાવ ખાતર ધાગણ કરી તો ન હોય ? પણ તરત જ તેમની આ શંકા દૂર થઈ ગઈ. તેમને જણાયું કે પોતાની અંદર ધીરેધીરે અમુક પ્રકારનું પરિવર્તન થઈ રહ્યું હતું. શાન્તિનો પ્રબળ પ્રવાહ તેમને ચારે તરફથી ઘેરી વળ્યો. હૃદયના જોડાણ સુધી શાંતિનો પ્રસાર થઈ ગયો. સંશયોને લીધે તેમના મનમાં જે અશાંતિ જાગી હતી તે દૂર થઈ તથા શાંતિ અને સુખનું આસ્વાદન મળવા લાગ્યું. આ બધાથી એમના મન પર આ વાત અંકિત થઈ ગઈ કે મન જ કરોળિયાની જેમ પોતાને માટે શંકાઓનું જાળું બનાવે છે અને એ પ્રશ્નોના જાળામાં ફસાઈને બહાર નીકળવાનો માર્ગ ન જડતાં દુઃખ વહોરી લે છે. અંટનને લાચાર થઈને કપૂલ કરવું પડ્યું કે પોતાનામાં જે શાંતિ અને વિજ્ઞાન એકાએક બાસવા લાગ્યાં હતાં તેનું કારણ મહર્ષિજીની સન્નિધિ જ હતું. તેમને જણાયું કે ફૂલની પાંખડીઓની મધુર સુગંધિની જેમ આ મહાં-પુરુષમાંથી ચારે તરફ આધ્યાત્મિક શાંતિ ફેલાઈ રહી હતી.

પરંતુ આ શાંતિ લાંબો વખત ટકી નહિ. તેના થોડોક સ્વાદ મળ્યા બાદ તે લુપ્ત થઈ ગઈ ફરી પાછાં મન અને તેની જટિલ સમસ્યાઓ જામરાઈ આવ્યાં. થોડી વાર પછી અંટને મહર્ષિજીને આ પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછ્યા :

અંટન-મનુષ્યને ભૌતિક જીવન ઉપરાંત બીજા કોઈ પ્રકારનું જીવન હોય છે કે નહિ ? જો હોય તો તેના સાક્ષાત્કાર હું ક્યાં સાધનાથી કરી શકું ?

મહર્ષિ-(થોડી વાર થોભીને) તમે જે કહો છો કે ‘હું’ જાણુવા ઇચ્છું, તો એ ‘હું’ કોણ છે તે કહો, બેઠાએ.

અ. —આપના કહેવાનો અર્થ હું સમજ્યો નહિ.

મ. —તું પ્રશ્ન સ્પષ્ટ નથી? ફરીથી જિયારી લુઓ.

અંટને પોતાની આંગળીથી પોતાને અર્થાત્ પોતાના શરીરને જતાવી પોતાનું નામ કહ્યું. અંટનની મતલબ એવી હતી કે નામરૂપવાળું ભૌતિક શરીર જ “હું” છું.

મ. —તો એને તમે જાણો છો?

અ. —બેશક; જન્મથી જ.

મ. —પણ તમે તો તમારું શરીર જતાવ્યું. મારે પ્રશ્ન એ નથી મારે પ્રશ્ન હજી બિગો જ છે. “તમે” કોણ છો? એની એ જ વાત કહેવાની છે. પોતાની અંદર જોઈ કરી લુઓ. બીતરમાં જોઈ કરો. સારી પેઠે ‘પોતાની’ જોઈ તમે કરી જોશો તો તમારા બધા જ પ્રશ્નોના ઉત્તર તમને મળી જશે.

અ. —તોને માટે શું કરવું? કયા માર્ગનું અવલંબન કરવું?

મ. —આત્મા વિશે અખંડ વિચાર કર્યા કરે એટલે માર્ગ આપોઆપ દેખાઈ આવશે.

અ. —સત્ય શું છે એ જાણવા માટે હું વારંવાર ક્યાન ધરું છું પણ કંઈ ફળ નજરે પડતું નથી.

મ. —તમે કેમ જાણ્યું કે ફળ મળતું નથી? આધ્યાત્મિક સાધનામાં ઉન્નતિ જલદી નજરે દેખાતી નથી.

અ. —તેમાં શું ગુરૂકૃપાની જરૂર છે?

મ. —જરૂર પડે પણ ખરી.

અ. —આપે કહ્યું તેમ આત્માનું અન્વેષણ કરવામાં શરૂ સદાચરતા કરી શકે ખરા?

મ.—અન્વેષણને માટે જે સામગ્રી જોઈએ તે બધી શુરુ એટલી કરી આપે છે પણ સાચી વાત એ છે કે પોતાની અનુભૂતિ તો શિષ્યને જાતે જ કરી લેવી પડે છે.

જ્ઞ.—જો શુરની કૃપા મળેલી હોય તો જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરી લેવા માટે કેટલો સમય લાગે ?

મ.—સાધકના મનની પરિપક્વતા પર એનો આધાર છે. દારૂને સળગી જાકવા માટે એક ફાણની જ જરૂર પડે છે પરંતુ કાલસાને સળગતાં થણી વાર લાગે છે.

મહર્ષિજીનું વાક્ય જીવનને સમજાવું નહિ. ફરી પાછું તેમનું મન સંસારના વિષયો તરફ ખેંચાયું. તેમણે પૂછ્યું કે (આ પ્રશ્નથી આધ્યાત્મિક જીવનને કશો જ લાભ થતો નથી) આપણે અત્યારે કંઈક કરીના મામલામાંથી પસાર થઈએ છીએ તો જગતનું શું થશે એ વિષે આપનો શો અભિપ્રાય છે ?

મ.—તમે વર્તમાનને જ બરાબર જાણતા નથી તો હવે પછી ધનાર ભવિષ્યની ચિંતા કરવાથી શો ફાયદો ? વર્તમાનને ઝોળખો એટલું જ બસ છે. તેથી ભવિષ્યનું પણ જ્ઞાન થઈ જશે.

જીવનને સતોષ થયો નહિ. ફરીથી એ જ પ્રશ્ન પૂછ્યો : “સંસારમાં મિત્રતા અને પરસ્પર સહાયનો નવયુગ સ્થપાશે કે જગતમાં લડાઈ અને અધેરનું રાજ ચાલશે ?”

મ.—જગતના એક માલિક તો છે જ. તે જ જગતની સંભાળ રાખે છે. જેણે જન્મ આપ્યો એ પાલન કરવાનું એ જાણે છે. પાલનપોષણનો બધો ભાર એમને માથે છે, નહિ કે તમારે માથે.

જ્ઞ.—અભિમાન છોડીને ચારે તરફ નજર નાખવા છતાં એ જગતના એ માલિકનો પ્રેમ કે કૃપા ક્યાં એ નજરે પડતા નથી.

મ.—જેવા તમે, તેવું જગત. પોતાની જાતને ઝોળખ્યા વિના જગતને ઝોળખવાનો પ્રયત્ન કરવો એ નિર્ણય છે. સત્યની શોધ કરનારાઓ માટે

આ પ્રશ્નોનો વિચાર ફાકટ છે. જો તમે પોતાને ઓળખી લેશો તો જેનું તમે એક અંગ છે એવા જગતને ઓળખવું એ તમને વધારે સહેલું જણાશે.

ત્યાર પછી મહર્ષિજીની સન્નિધિમાં જ જાંટનને એક પ્રકારની તંદ્રા-વસ્થાનો અનુભવ થયો. એ ઊંઘ અને જાગૃતિની વચ્ચેની દશા હતી. જગત-નની સન્નિધિની શાંતિમાં એ પોતે લુપ્ત થઈ ગયા. થોડી વાર પછી એ અસ્પષ્ટ ભાવ પાણી લુપ્ત થઈ ગયું અને તેમણે એવું સ્વપ્ન જોયું કે પોતે એક નાનું બાળક બની ગયા હતા. શ્રી મહર્ષિ તેમને અરણ્યગિરિની ટોચ પર લઈ જઈ રહ્યા હતા. પાછું વાળીને મહર્ષિજીએ તેમની તરફ નિહાળ્યું. પોતે પણ કોઈ વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છાથી મહર્ષિજીના મુખ તરફ જોઈ રહ્યા હતા.

આનું પરિણામ એ આવ્યું કે પોતાના હૃદયમાં જે પૂર્વવાસનાઓ ઊભયપાથસ મથાવી રહી હતી તે બંધીનો નાશ થઈ ગયો હોય એમ જાંટનને જણાયું. કોઈ પણ કારણ વગરજ તેમના હૃદયમાં એક મહાન ત્રિવિત્ર પરિવર્તન થતું દેખાવા લાગ્યું.

હજી સ્વપ્ન ચાલુ જ હતું એકદમ શ્રી મહર્ષિજીએ જાંટનને કહ્યું, “પહોડની નીચે જુઓ.” જાંટને જોયું તો તળેટીમાં પશ્ચિમની દુનિયા પથરાયેલી હતી. સર્વત્ર લાખોની બીડ હતી બધે અંધારું જવાયેલું હતું. થોડો એકઠો થયેલા જણાતા હતા પણ તેઓની આકૃતિઓ સાફ દેખાતી ન હતી. મહર્ષિજીએ જાંટનને કહ્યું, “જયારે તમે ત્યાં જશો ત્યારે પશું તમારા મનની આ શાંતિ જળવાઈ રહેશે. પણ તમારા પર એક કામની જવાબદારી છે. તમે શરીર છે કે તમે મનજ છે એવો વિચાર તમારે કાઢી નાખવો જોઈએ. તમે આ શાંતિ અનુભવવા સામે કે તરત જ તમારે તમારો અકબાવ ખૂલી જવો જોઈએ, કારણ કે એ સમયે તમે તમારું જીવન એ ‘તત્’ અથવા સદસ્તુમાં પરાવ્યું હશે.” આમ કહી મહર્ષિજીએ તેમના હાથમાં એક રૂપેરી જોતિનો છોડો મૂક્યો. તરત જાંટનની ઊંઘ ભીડી ગઈ અને આંખ ખૂલી ગઈ.

સ્વપ્નની વાતો તથા એ મહાન ભાવનાઓ મનશ્વસુ સામે તરવરી રહી. આંખ જીઘાડીને જોયું તો મહર્ષિજી સ્થિર દૃષ્ટિએ તેમની તરફ જોઈ રહ્યા હતા. પણ અંટને ધારેલી એવી સફળતા મહર્ષિજીમાં નજરે પડી નહિ, તેનું કારણ મહર્ષિની ઉદ્ધસીનતા અને મૌન હતાં. કોઈને ઉપદેશ કરવા માટે શ્રી ભગવાન કદી આતુર રહેતા નહિ. બીજી વાત એ હતી કે અંટન મહર્ષિજીની જ્યોતિ તથા તેજની સામે ય્હા શક્યા નહિ. મહર્ષિજી જોડે વાદવિવાદ કરીને પોતાની વાત માન્ય કરાવવાનું સહેલું ન હતું. તેઓશ્રીની સમક્ષ પહોંચતાં જ અંટનનું મોં સિવાઈ જતું હતું. ત્રીજી વાત એ કે અંટનને સંકેત જણાતો હતો. મહર્ષિજીની સન્નિધિમાં હમેશાં કોઈને કોઈ રહેતું જ હતું. તેઓની સમક્ષ પોતે મહર્ષિજીની જોડે વાદવિવાદ કરી તો એ કોઈક શું ધારશે એવો ઠર તેમને રહેતો હતો.

પંદર દિવસ વીતી ગયા. અંટનને કોઈ પ્રકારની કાયમની શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ નહિ. તેમને લાગ્યું કે મહર્ષિજી પહાડ જેવા અચલ હતા, હંદોથી અતીત હતા અને દુઃખ એમની પાસે આવવા પણ પામતું ન હતું. પહેલા વાર્તાલાપમાં કોઈ વાત નક્કી થયેલી ન જણાઈ આખરે મહર્ષિજીના એક બકત દ્વારા પોલિ અંટનને એકાંતમાં પોતાની સમસ્યાઓ રજૂ કરવાની આજ્ઞા મળી.

આ વખતે મહર્ષિજી સુક્ષ્મ માલૂમ પડ્યા એ ખેડા ખેડા મલક્યા કરતા હતા.

અંટન-યોગીઓ કહે છે કે સત્યની જોજ કરવા માટે સમાજને તિલાંજલિ આપીને જંગલનો આશ્રય લેવો જોઈએ અમારા દેશમાં આમ કરવું અસંભવિત જણાય છે અમારી રહેણીકરણી જ જુદી છે. શું મહર્ષિજી એ યોગીઓના મતના છે ?

મહર્ષિ-કર્મનું આચરણ છોડવાની કંઈ જ જરૂર નથી દરરોજ નિયમપૂર્વક એક બે કલાક ધ્યાન કરીને પોતપોતાના કામમાં લાગી શકાય

હે. આવી જાતના ધ્યાનથી બીજાં કામો કરતી વખતે પણ આ વિચારધારા વહેતી ગેરેશો અર્થાત્ એક જ ભાવ એ રીતે પ્રકટ થશે તાત્પર્ય એ છે કે જેવી રીતે ધ્યાનમાં લક્ષ્ય તરફ એકાગ્ર બની ગએ છો તેવી જ રીતે કર્મના આચરણમાં એ તમે એકાગ્ર બની જશો.

પ્ર.-તેનાથી શો લાભ થશે ?

મ.-તમે દુનિયા, મનુષ્યો તેમ જ ઘટનાઓને બીજી જ દૃષ્ટિએ જોવા લાગશો. તમારાં બધાં કામ આપોઆપ ધ્યાનને અનુકૂળ થઈ જશે. સ્વાર્થ એક પ્રકારનું બંધન છે. તેને છોડવો જ પડે. આ લુપ્ત જીવનને છેલ્લું એ જ સાચો ત્યાગ છે.

પ્ર.-દુનિયામાં કઈ તથા સ્વાર્થનો ત્યાગ બંને એક સાથે કેવી રીતે બની શકે ?

મ.-કર્મ અને વિવેક બંનેમાં દ્રાઢ વાસ્તવિક વિશ્લેષ જ નથી.

પ્ર.-શું આપ એમ કહો છો કે નોકરીમાં બધાં કામ કરતાં કરતાં એ જ્ઞાન મેળવી શકાય છે ?

મ.-જરૂર. કેમ મેળવી ન શકાય ? પણ એક વાત છે. એ કાર્યો કરનાં ગેરવા છતાં સાધક પોતાને પહેલાંની બ્યક્તિ ન સમજે કારણ કે તેનું કુદ જીવન (અકમ) લુપ્ત થઈ જાય અને ચિત્ત વિક્ષીર્ણ “તત્”માં લીન થઈ જાય ત્યારે જ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ થાય છે.

પ્ર.-કામમાં દિલોગ્નનથી મશગૂલ રહીએ તો ધ્યાનને માટે સમય કેવી રીતે મળે ?

મ.-આધ્યાત્મિક જીવનના આરંભમાં જ ધ્યાનને માટે લુપ્ત સમયની જરૂર રહે છે. જે સાધક એ માર્ગ પર ચોડે. પણ આગળ વધ્યો હોય તેને કામ હોય કે ન હોય-તો એ તેના આનંદના અનુભવનો સોપ થશે નહિ.

હાથ બસે દુનિયાના કામકાજમાં રોકાયેલા રહે પણ મગજ તો દુનિયાથી પર અને અલગ જ રહેશે.

બ્રં.-આપ યોગમાર્ગનું પ્રતિપાદન તો કરતા નથી ને ?

મ.-એ માર્ગમાં જેવી રીતેગોવાળ લાકડી બતાવીને ગાયોને વાડામાં બાંધી દે છે તેવી રીતે સાધક જમરજરતીથી મનને ગમ્ય સ્થાને પહોંચાડે છે પણ હું જે માર્ગનું પ્રતિપાદન કરું છું, તેમાં ધાસ બતાવીને ગાયને જેની રીતે આકર્ષિત કરવામાં આવે છે તેવી જ રીતે લાલન કરીને સાધક ચિત્તને ગમ્ય સ્થાને પહોંચાડી દે છે.

બ્રં.-ચિત્તનું લાલન શી રીતે કરાય ?

મ.-પોતાને પ્રશ્ન પૂછવો કે “હું કોણ?” આ રીતે પ્રશ્ન પૂછવા કરવાથી અન્તે તમને માલુમ પડશે કે મનની કોંડાઇની યે નીચે એક તરવ છૂપું રહેલું છે. આ સમસ્યાનો કોંકલ કરવાથી બધી સમસ્યાઓનો કોંકલ થઇ જશે. બધા છુપે એના નિભેળ સુખની ધમ્છા કરે છે કે જેમાં દુઃખનો અંશ પણ ન હોય. જે સુખનો અન્ત આવે નહિ એવું સુખ બધાને લોછએ છે. બેશક, આ ધમ્છા સહજ છે. પણ તમને કદી પ્રતીત થયું છે ખરું કે બધા પોતાની જાત પર સૌથી વધારે પ્રેમ રાખે છે ?

બ્રં.-હું, પછી ?

મ.-આ વાત સારી પેઠે જાણી લેવી ઘટે કે બધા જ કોઇ ને કોઇ પ્રકારે પે તાના આનંદ માટે જાણે કે અજાણે કોશિશ કરતા રહે છે કોઇ દારૂ પીને એ આનંદની મોજ લૂટવા ચાહે છે તો વળી કોઇ ઉત્તમ માર્ગનું અવલંબન કરે છે પરંતુ મુદ્દો એક જ છે કે સૌ કોઇ એ આનંદ માટે તપસ્યા કરી રહ્યા છે. આટલું સમજી જશે તો મનુષ્યનો સાચો સ્વભાવ સમજવામાં વાર લાગશે નહિ.

બ્રં.-એ બધું મારી સમજામાં ન આવ્યું.

મ.—(ગંભીર બનીને) આનંદ જ મનુષ્યોનો સાચો સાચો અને સકલ સ્વભાવ છે. ખરું જોતાં આનંદની ઉત્પત્તિ આત્મામાંથી થાય છે. આનંદની શોધનો સાચો અર્થ નહિ બાંધવા છતાં જે તેની શોધ કરવામાં બધાં મનુષ્યો આત્માની જ શોધ કરી રહ્યાં છે. આત્મા અવિનાશી છે તેથી આત્માની ઉપસંધિ થઈ જતાં પાગવાર આનંદનો અનુભવ થાય છે.

પ્ર.—પણ આખા જગતમાં દુઃખ જ દુઃખ કેમ નજરે પડે છે ?

મ.—ખરું છે. માણસ પોતાનું સ્વરૂપ ઓળખતો નથી એ કારણથી દુઃખ દેખાય છે છતાં જે સવેં લોકો એ સ્વરૂપની જ ઓળખ કરી રહ્યા છે.

પ્ર.—શું લુચ્છા, પાછળ, બદમાશ બધા જ એ સ્વરૂપની ઓળખ કરી રહ્યા છે ?

મ.—તેઓ પણ પોતાના દરેક પાપાચરણમાંથી સ્વાનંદ મેળવવાની ઇચ્છા રાખે છે. આવી ઇચ્છા મનુષ્યને મારે ખૂબ જ સ્વાભાવિક છે પણ એ લોકોને ખબર હોતી નથી કે તેઓ પોતાના સાચા સ્વરૂપની ઓળખ કરી રહ્યા છે. આનું પરિણામ એ આવે છે કે તેઓ આનંદ મેળવવાના સાધન તરીકે ખરાબ માર્ગનું અવલંબન કરે છે એ માર્ગ જરૂર ખોટો છે, એટલે દરેકને પોતે કરેલા કર્મનું ફળ ભોગવવું જ પડે છે.

પ્ર.—તાત્પર્ય એ છે કે જે નિર્કર્તૃત્વને ઓળખે છે તેને શાશ્વત મુખ્ય પ્રાપ્તિ થાય છે.

મ.—નિઃસંદેહ

પ્ર.—તને લાગ્યું કે વાક્ય તો સરળ અને સુગમ છે પણ તેનો અર્થ કેટલો બધો જોડો છે ! મર્યાદા કોઈ તકવાદીની માફક પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરી રહ્યા ન હતા, પણ સ્વાનુભવ દ્વારા તેઓશ્રીનાં મર્યાદાઓ ઉચ્ચાગ્રાહ રહ્યાં હતાં.

ધ્ર.-જોને 'અહમ' કહે છે તેનું અર્થ રૂપ શું છે? આપનાં વચનો પરથી પ્રતીત થાય છે કે મનુષ્યની અંદર ખીજ એક વ્યક્તિત્વ રૂપ રહેલું છે.

મ.- (મલકાતા) એકને બે વ્યક્તિત્વ અથવા બે રૂપ હોય છે કે નહિ તે જાણવા માટે આત્મવિવેકની આવશ્યકતા છે. આત્માર મુધી આપણે ખીજના વિચારથી જ આપણા સ્વભાવનો નિર્ણય કરતા આજ્યા છીએ. આપણે વિષે ખીજનો જે મત હોય તે જ મત આપણે હોય છે. 'અહ'નો અર્થ શરીર છે કે મગજ, એનો વિચાર કોઈ જ કરતું નથી. આ ચીજ માણસોના દિલમાં જોડાં મૂળ ધાલીને બેઠી છે. આ જ કારણસર મેં તમને પહેલેથી જ 'હું કોણ?'ની વિચારણા સારી પેઠે કરવાનું કહ્યું હતું. (થોડીવાર શોકાઈને) તમે આત્માનું સ્વરૂપ, એટલે કે 'અહ'નું વર્ણન જાણવાની ઇચ્છા પ્રકટ કરી પણ તેનું વર્ણન શી રીતે થઈ શકે? જેના વડે 'હું'ની સત્તાની અથવા અહંકારથી ભરેલી બિન્ન વ્યક્તિની સત્તાની ભાવના ચાલી જાય અને જેમાં તે વિલીન થઈ જાય તેનું જ નામ 'અહમ' છે.

ધ્ર.-શું કહ્યું આપે? હું-પણાની ભાવના વિલીન થઈ જાય? શું માણસ પોતાના વ્યક્તિત્વને ભૂલી જઈ શકે?

મ.-મનુષ્યની પહેલી માનસિક વૃત્તિ 'અહ', બધી ભાવનાઓમાં પ્રથમ છે. જ્યાં મુધી 'અહ'ની ભાવના ઉત્પન્ન થાય નહિ ત્યાં મુધી ખીજ કોઈ ભાવના જોડી શકે નહિ. પહેલાં પુરુષ સર્વનામ 'હું'ની ભાવના જોડવા પછી જ તમને ખીજ પુરુષ 'તમે'નું જ્ઞાન થાય છે. આ અહંવૃત્તિનું અવલંબન કરીને તેના મૂળની બોજ અધાવશે તો સ્પષ્ટ જાણારો કે જેવી રીતે ઉત્પન્ન થનારી વૃત્તિઓમાં અહંવૃત્તિ સર્વથી પહેલી છે તેવી જ રીતે વિલીન થનારી વૃત્તિઓમાં તે છેલ્લી છે. આ વાત અનુભવથી સમજી શકાય છે.

ધ્ર.-શું આપ એમ કહો છો કે મનની સહાયતાથી આત્મવિચાર સાધી શકાય છે?

મ.—જરૂર. જ્યાં સુધી અહંભાવ નહિ થાય નહિ ત્યાં સુધી મનોલય પણ થતો નથી. મારે મન દ્વારા જ આત્મવિચાર કરી શકાય છે.

અ.—પણ છેવટે શું, બાકી રહે છે? અથવા જ ને? ત્યારે માણસ સ્મૃતિ-હીન અને બુદ્ધિહીન બની જતો નથી શું?

મ.—એમાંથી એકકે ચતુ' નથી. જરૂર તેને અવિનાશી પ્રજ્ઞા પ્રાપ્ત થાય છે અને એ સાચો જ્ઞાની બને છે. તેને સત્ય સ્વરૂપ ઓળખનારાઓની દશા પ્રાપ્ત થાય છે.

અ.—શું એ સમયે 'હું'તું' બાન બિલકુલ રહેતું નથી?

મ.—વ્યક્તિ, દેહ અને મગજ જેડે અકલ્પિતનો સંબંધ છે. આત્મ સ્વરૂપને ઓળખનાં વેંતે જ આપણામાં એક બીજા પ્રકારતું 'હું' પેદા થશે અને તેમાં જ આપણે હીન થઈ જઈશું. એ 'હું' મનથી ચે પર છે. તે અમાપ, અનંત અને દિવ્ય છે. કેટલાક લોકો તેને સ્વર્ગ કહે છે, કોઈ આત્મા કહે છે અને કોઈ નિર્વાણ કહે છે. હિંદુઓ એને મુક્તિ કહે છે. નામ ગમે તે હોય પણ તાત્પર્ય એ છે કે જે એ દશા પ્રાપ્ત કરે છે, તેનું વ્યક્તિત્વ નાશ પામતું નથી પણ તે પોતાના સાચા સ્વરૂપને ઓળખી લે છે.

૫) ઇશુ ખ્રિસ્તે પણ આમ જ કહ્યું છે કે મનુષ્ય જેને જાળવવા માગે છે તેને જ તે ખોઈ ભેમે છે અને જેને તે ખોઈ ભેમે છે તેને જ વાસ્તવમાં તે મેળવી લે છે.

જો આત્મવિચારનો પ્રારંભ કરવામાં ન આવે તો મરતાં સુધી શંકા રહેવાની જ છે. મોટા મોટા બાદશાહો બીજાઓ પર પ્રભુતા જમાવવાની મહેનત કરે છે પણ પોતાના આત્મા પર એમની પ્રભુતા હોતી નથી. જે ખરેખર આ આત્માની ખોજમાં હીન થઈ જાય છે તેને અનંત શક્તિ મળે છે. જારે બુદ્ધિમાન પુરુષો મોટા વિજ્ઞાનવેત્તા હોય છે, પણ તેમને પૂછી જુઓ કે તેમના આત્માઓ પર તેમનો કાબૂ છે કે નહિ.

અથવા માનવજીવનનો મર્મ તેમને માલુમ છે કે નહિ. એ વખતે તેઓ નિરુત્તર રહી શરમાઇ જશે. જો પોતાની જાતને આપણે ન જાણી શકીએ તો આખી દુનિયાને જાણવાથી ચે શું હાથમાં આવવાનું છે ? હજારોમાંથી એક આત્મજિજ્ઞાસા તરફ વળે છે. વાસ્તવમાં તેનાથી ચઢિયાતું મનુષ્ય માટે ક્યું કર્તવ્ય છે ?

બ્રં.—આપ જો માર્ગ જતાવો છો તે મનુષ્યોને માટે અસાધ્ય છે.

મ.—સાધ્ય છે કે અસાધ્ય એનો આધાર મનુષ્યોના અનુભવ પર રહે છે. તમે તેને જોટો કઠિન સમજો છો તેટલો જ તે સહેલો છે.

‘બ્રં.—અમે તો પશ્ચિમવાસીઓ છીએ અને દુનિયાના કામકાજમાં તથા વ્યવહારમાં નિમગ્ન રહીએ છીએ. અમારે માટે આત્મવિચાર તો.... (વાક્ય અધૂરું રાખે છે.)

મ.—સાચા અનુભવ માટે પૂર્વ-પશ્ચિમ વચ્ચે કંઈ જ ભેદ નથી. સાંસારિક કાર્યોમાં જોઈએ દુબેલા હોય છે તેઓને માટે આ માર્ગ જરૂર થોડો કઠિન છે પણ અસાધ્ય તો નથી જ. તેઓને માટે પણ આ માર્ગ સાધ્ય જ છે. તેની સાધના કર્યા વગર રહેવું એ અનુચિત છે. અભ્યાસ વડે ધ્યાન દશામાં પ્રાપ્ત થતી વિચારધારા બાહ્યના સમયમાં ચે કાયમ રહે છે. તે સમયે એ જ ધારામાં રહીને પણ આપણે પોતપોતાનું કામ કરી શકીએ છીએ. તેમાં કોઈ જાતનો ભંગ પડતો નહિ. પછી ધ્યાનની દશા અને બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓ વચ્ચે કશું અંતર રહેતો નહિ. ‘હું કોણ?’ એ વિચારનો આરંભ કરતાં જ માલુમ પડશે કે ‘હું’ શરીર નથી, મગજ નથી અને આશા આદિ ભાવનાઓ નથી. અંતે આ વિવેચનાદષ્ટિ તમારા અંતરમાંથી જ આ ઊંડા પ્રશ્નનો ઉચિત ઉત્તર તારવી લેશે. એ ઉત્તરનો અનુભવ તમને એની મેળે ઊંડા સાક્ષાત્કારરૂપે થશે. આત્માને ઓળખશો ત્યારે સત્ય તમારા હૃદયની ગુહામાં સૂર્યના પ્રકાશની માફક ચમકવા લાગશે, મન નિશ્ચલ બની જશે અને

સાચા આનંદની છોળોં ઊઠવા લાગશે, કારણ કે આનંદ અને આત્મા અભિન્ન છે. આ આત્મપ્રજ્ઞા એક વાર મેળવી લીધા પછી તમને શંકાઓ યશે જ નહિ.

*

*

*

જવાનો સમય પાસે આવી રહ્યો હતો. વિદાય લેવા માટે જાંટન મહર્ષિજીની પાસે આગ્યા. મહર્ષિજીએ મૌન જ રાખ્યું. તેઓશ્રીનું તેજ અસૌકિક હતું. તેમની આંખોમાંથી દિવ્ય તેજ ચારે તરફ છવાઈ રહ્યું હતું. જાંટનને ભારે આનંદ થયો. 'એ દૃષ્ટિથી કંઈ પણ જુઠું રહી શકે ખરું?' જાંટનની આંખો આપોઆપ મીંચાઈ ગઈ. તેમનું ચિત્ત કયાંક જૂપાઈ ગયું. પરમ દેશનો, કાલાતીત પ્રજાવસ્થાનો ચોડાક સ્વાદ મળ્યો. દ્વિધમાં આનંદ, પ્રસન્નતા અને શાંતિ વિરાજવા લાગ્યાં.

તે વખતે જેઓ ત્યાં બેઠા હતા તે બધા એક પછી એક ચાલ્યા ગયા. દિવાનખાનામાં મહર્ષિજી અને જાંટન બેજ રહ્યા.

મહર્ષિજીની આંખો બીકાતી માલુમ પડી અને સોય જેવી તીક્ષ્ણ બની ગઈ. તેની જમક સોગણી વધી ગઈ. જાંટનને જેતું લાગ્યું કે પોતાનું શરીર ગેય થઈ રહ્યું છે અને પછી એવો ભાસ થયો કે બન્ને અત્તરિક્ષમાં વિચરી રહ્યા છે.

જાંટનથી આ દશા સહન થઈ શકી નહિ. પોતાની બધી જ શક્તિનો ઉપયોગ કરીને તે પાછા બ્યાવહારિક જગતમાં આવી પડેલ્યા.

*

*

*

બીજા ધોર્ગીઓનાં દર્શન કરવાની જાંટનની ઇચ્છા હતી, એટલે એ પ્રણામ કરીને ઊઠ્યા અને તે જ દિવસે તિસ્વજ્ઞામયે છેડીને ભારતના પ્રવાસે જાંડી ગયા.

પ્રકરણ સાતમું : પોલ ઇન્ટન [૨]

પોલ ઇન્ટને આખા ભારતનો પ્રવાસ કર્યો. તે જ્યોતિષ, તંત્ર, મંત્રાદિમાં નિપુણ એવા અનેક પુરોહિતોને મળ્યા. પણ હૃદયને શાંતિ મળી નહિ. આથી કંટાળીને વિજ્ઞાનના આધારે જીવનની ઇચ્છાથી મુગ્ધ થઈ ગયા અને સ્ટીમરની ટિકીટ પણ કઢાવી કોઈ ઉત્તમ યોગીના શિષ્ય બનવાની પ્રત્યક્ષ ઇચ્છા તેમના દિલમાં હતી તેમના અંતરમાંથી અવાજ ઊઠતો હતો : “જાઓ, અસ્થાયીતાના મહર્ષિ પાસે જાઓ, દીક્ષા ન કરો.” એવામાં નરસિંહ સ્વામીજીનો પત્ર તેમને મળ્યો. યત્રમાં એક વાર ફરીથી આશ્રમમાં આવી જવાનું નોતરું હતું.

ઇન્ટને મનમાં વિચાર કર્યો : “મને મહર્ષિ ભવે શિષ્ય બનાવે કે ન બનાવે પણ જઈશ તો ખરો.” તે તિરવણામથે જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. આમ શ્રી કરાચાર્જીની આગાહી સાચી પડી.

આશ્રમમાં પહોંચતાં વેંત મહર્ષિજી પાસે પોતાની ઇચ્છા સાફ સાફ પ્રકટ કરી કે “હું આપનો શિષ્ય થવા ઇચ્છું છું.” મહર્ષિજીએ ધીરે ધીરે અંગ્રેજીમાં જવાબ આપ્યો : “ગુરુ અને શિષ્ય એવી વાતોની કંઈ જરૂર નથી. આ બધો બેદ શિષ્યની દૃષ્ટિમાં હોય છે સ્થિતપ્રજ્ઞની દૃષ્ટિમાં નથી હોતો. ગુરુ કે નથી હોતો શિષ્ય તેને બધા જ એક દેખાય છે.”

મહર્ષિજીના ઉત્તરથી ઇન્ટને ‘હા-ના’નો ખુલાસો મળ્યો નહિ.

મહર્ષિજી આગળ બોલવા લાગ્યા : “તમારો આત્મા જ તમારા ગુરુ છે. ગુરુ પોતાના શરીરને જેવું સમજે છે તેવું જ તમારે પણ સમજવું જોઈએ; શરીર કંઈ આત્મા નથી.”

અંટનને જાણાઇ ગયું કે મહર્ષિજી કોઇને શિષ્ય તરીકે સ્વીકારતા ન હતા છતાં તેમની કૃપા મેળવવાના દૃઢ સંકલ્પ સહિત ચોડા વખત સુધી આશ્રમમાં રહેવું જોઇએ.

મહર્ષિજીના સાન્નિધ્યમાં અંટન હમેશાં શાંતિના સમુદ્રમાં તરવા લાગ્યા. આશ્રમમાં પોતે કંઈ કામ કરતા હતા ત્યારે તેમને જાણવું કે તેમના મનની ચંચળતા દૂર થઇ ગઇ હતી અને હમેશાં એક અનન્ય તરફનો આનંદ મળતો. વ્યાવહારિક જગતમાં જે હિંદ્રજ એમને ધેરી હોતો તે હવે રહ્યો નહિ. આ બધું મહર્ષિજીની કૃપાનું ફળ હતું એમ અંટનને લાગ્યું. તેમને જાણવું કે મહર્ષિજીની પોતાના પર કૃપા હતી. આવી હાલતમાં મહર્ષિજીને પ્રશ્નો પૂછવા એ વ્યર્થ હતું; કારણ કે પ્રશ્નાદિ મનોવૃત્તિ જ છે અને તેમાં સાર શું છે? એ મનોવૃત્તિઓથી પર જે આપણું આત્મનત્વ છે, તેમાં આનંદનું સ્થાન સુપ્રતિષ્ઠિત છે. ત્યાં પહોંચ્યા પછી શંકાઓને સ્થાન રહેતું નથી. અનુભવથી જ બધા પ્રશ્નોનો જીકેલ થઇ જાય છે. તો પછી પ્રશ્ન પૂછવાની શી જરૂર? તેમને લાગ્યું કે પોતાનામાં જે અધ્યાત્મ તત્ત્વ છે તેની આરક્ત બધા પ્રશ્નોનો જીકેલ મેળવવાની મહેનત કરવી એ વધારે સારું છે. આથી અંટન મૌન ધારણ કરીને મહર્ષિજીની સામે બેઠા અને તેમનામાંથી શાંતિની જે લડકીઓ ચારે તરફ ફેલાતી તેની સદાયતાથી પાર ઊતરવાની આશા રાખવા લાગ્યા. પણ ચોડીજ વારમાં તેમને સ્પષ્ટ જાણાવું કે તેમ કરવાની પર્્યાપ્ત, શક્તિ પોતાનામાં ન હતી. તેમને પ્રશ્ન પૂછવાનું ઉચિત ન લાગ્યું હતાં તે આજ્ઞા તો બેલી બીડ્યા :

અં. આમાં માર્ગ બહુ વિકટ છે. હું મારી કમજોરી સારી પેટે જાણું છું.

મ. જો આવો દર રહે, પોતાની નિર્જાગતાનું સ્મરણ રહે તથા પ્રયત્ન નિષ્ફળ જશે એવો ભય રહે તો આ કામ દુસ્સાધ્ય જ નીવડવાનું છે. પણ મારું જોતાં આવો ભય રાખવલું કંઈ કારણ નથી સ્વભાવથી જ પોતાને

પાપી અને શક્તિહીન સમજી લેવો એ ભારે મૂર્ખતા છે. મનુષ્ય દિવ્ય પુરુષ છે. વસ્તુતઃ તેનામાં ભારે શક્તિ છે. બલહીન અને પાપી તો એની આદતો છે, એની કામનાઓ છે, એની ચિત્તવૃત્તિઓ છે. પણ મનુષ્ય પોતે દુષ્ટ છે જ નહિ.

અ. આપ તો જંગલની વચ્ચે આ આશ્રમમાં બેસી છો. આપની શાંતિમાં દખલ કરે એવી ચીજો અહીં નથી. આવી જગ્યાઓએ નિશ્ચય આધ્યાત્મિક અનુભૂતિનું સંપાદન અને તેની જાળવણી થણી જ આસાન છે. અમે તો શહેરોમાં રહીએ છીએ. અમારે મારે આ પ્રમાણે રહેવું અસંભવિત છે.

મ.-દૃષ્ટાને ઓળખ્યા પછી ગમે ત્યાં રહો તેની પરવાહ નથી. પછી લંકનની પ્રાસેશાન ધમારતોમાં રહો કે નીરવ નિબિડ વનમાં રહો; બન્ને સરખું જ છે.

અંતરે ત્યાર પછી મેળવેલા પોતાના અનુભવોનું વણું પોતાના પુસ્તકમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે :

“દરરોજ ધ્યાનને સમયે મહર્ષિજીની શાંતિદાયક સન્નિધિમાં બેસીને મારી દૃષ્ટિને અંતરુંખ કરીને હું ધીરે ધીરે અંતરના ઊંડાણમાં દૂબકી મારવા લાગ્યો. આ યાનસર્જની પાસે રહીને એમનાં કિરણોનાં દર્શન કરતાં રહીએ તો બીતરનો અધિકાર મટ્યા વગર રહે જ નહિ. પોતાના મૌનકાળ દરમિયાન મહર્ષિજી મારા મનને પોતાના શાંતિચક્ર તરફ ખેંચી રહ્યા હતા. આજે વખતે આટલું સ્પષ્ટ સમજાવું હતું કે તેઓશ્રીનું મૌન, તેમના બોલવા કરતાં વધારે અસરકારક હતું. તેમની નિરાકુલ સ્તબ્ધ ગંભીરતાની પાછળ પરિપૂર્ણ શક્તિ રહેલી હતી. એ શક્તિ દ્વારા, તેઓ આંગળી પણ ઉપાડ્યા વગર સૌને વશ કરી લેતા હતા. કોઈ કોઈ વાર મને એમની આ શક્તિ એટલી બધી પ્રજ્વળ જણાતી કે તેમની ગમે તે આસા ઊઠાવવા હું તૈયાર થઈ જતો. પણ મહર્ષિજી પોતાના ભકતોને આસા આપીને શુદ્ધાત્મ

બનાવવા માગતા ન હતા. સૌ પોતપોતાની ઈચ્છા અનુસાર વર્તી શકે છે. આ બાબતમાં મહર્ષિશુભનેશીજી ચેળીઓ વચ્ચે બારે અંતર દેખાઈ આવે છે.

“મહર્ષિશુભાં આડંબરની ગંધ પણ ન હતી. છતાં તેઓશ્રીની ઉત્તમ દશા સાફ દેખાઈ આવતી હતી. પોતાની સિદ્ધિ તથા ગુપ્ત વિદ્યાનની ટોચથી પીડીને તેઓ લોકોને અકિત કરવા ઈચ્છતા ન હતા. દોષતેમની પૂજા કરવાનો પ્રયત્ન કરે તો એ તેને તેમ કરવાની એકદમ મનાઈ કરતા હતા. બહારના કાઠમાફનો એમને જરા ચે શોખ ન હતો.

“આપણે માનવું જ પડે છે કે ભગવાન શ્રીરમણ મહર્ષિનો અવતાર આપણી જોડે તર્કવિતર્ક કરવા મટે નહિ પણ વિદ્યાનનું દાન દેવા મટે થયો હતો. તેમનામાં સિદ્ધિઓ ઘણી ન હતી તેમ જ તેઓશ્રીને અધશ્રદ્ધા ગમતી ન હતી તો ચે તેમનું જીવન અનુકરણીય હતું. મહર્ષિશુભાં એ ગંભીર આધ્યાત્મિક ભાવના અને તેમનો સહેતુક આત્મવિચારનો માર્ગ મને ખૂબ જ પસંદ પડ્યા. એમના માર્ગમાં ક્યાં ચે ઈશ્વરનું નામ પણ ન હતું.

આજમાના આવરણોને ‘નેતિ નેતિ’ કહીને કાપતાં કાપતાં, હૃદયની જે સદૃજ પૂર્ણ સ્થિતિ છે તેને પ્રાપ્ત કરવી એ કેટલું સરસ છે ? તેમાં પ્રત્નીન તથા નરીન તર્કપદ્ધતિઓની અથવા સામ્પ્રદાયિક શ્રદ્ધાની તક્ષમાર પણ જરૂર નથી. આ માર્ગનો વિશ્વાસ કરે કે ન કરે પણ એ તમને જરૂર ‘અહમ’ની સાચી સ્થિતિનો પરિચય કરાવે છે.

“મહર્ષિશુ મૌન શખતા હતા છતાં ચે મને એવો ભાસ થતો હતો કે દરેક ક્ષણે કેંક તેમના તરફથી નીકળીને મારામાં પ્રવેશ કરી રહ્યું હતું. એક દિવસ અરજીયાચેશ્વરના મંદિરનાં સહસ્થોની ખોજ કરીને ઉનાવળે હું આશ્રમમાં પહોંચ્યો. સંજનો ધ્યાનનો સમય અધ્યાયી વધારે વહી ગયો હતો. હું ચૂપચાપ બેઠો હતો. હું મારું સદૃજ આસન વાળીને ધ્યાન ધરવા લાગ્યો. થોડી ક્ષણમાં જ મનની ચંચળતા દૂર કરીને હું એકચિત બન્યો. મારી આંખો બંધ થઈ ગઈ પણ બાહ્ય સત્ત્વ અંતર્મુખ બન્યું નહિ.

“મનેતેત્રની સામે મહાવિજયું બેઠું સ્વરૂપ સાદુ નજરે પડતું હતું. તેમના એ સ્વરૂપના આવરણને તોડીને તેમના નિજ સ્વરૂપને, તેમના આત્માને, તેમની આકારરહિત સત્તાને જાળખવાનો હું પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.

“શરૂઆતમાં ધ્યાનના આરંભકાળે શંકાઓ ઊભી થતી હતી અને વિકર્ષો ઊઠતા હતા. થોડાક દિવસથી હવે તે ઊઠતાં નહિ. ભૌતિક બાવો અને મનોવૃત્તિઓની ખૂબ વિવેચના કરીને મેં નિશ્ચય કર્યો કે એ સર્વ આત્મા નથી. આથી ભાનને તથા તેના મૂળને જાળખવા માટે હું તે મૂળ તરફ પ્રવૃત્ત થયો. ભાનના મૂળની ખોજ કરતાં કરતાં મારે માટે અણુમોલક અવસર આવી પહોંચ્યો. એ સમસાંભ એકાગ્રતામાં મન આત્મેન્મુખ થઇ ગયું. આપું જગત છાયાવત જણાવા લાગ્યું. મને લાગ્યું કે હવે કદાચ મન આ દશાથી આગળ નહિ જઈ શકે. મારે તરફ શત્ત્વ જ શત્ત્વ નજરે પડતું હતું.

“આજે રાત્રે એ સ્થિતિમાં હું સહેલાઈથી પ્રવેશ કરી શક્યો. પહેલાંની જેમ ચિંત્તવૃત્તિઓ હવે વિદ્યો નાખતી ન હતી. કોઈ નવી શક્તિ ઉદય પામી હતી અને મને મારા આત્મા બધી જોશથી ધસડી રહી હતી. પહેલાં જે અઘચણો ઊભી થઇ હતી તેની જોડે લાલુભર લાગુ પડ્યું હતું. આને પરિણામે જ સફળતા મળી અને આનંદ અને વિશ્રાંતિના પરમ સુખનો અનુભવ થવા લાગ્યો.

“હું અત્યારે નવા જ શરીરમાં છું. મન મારાથી ભિન્ન છે, એમ મને સારી પેઠે જણાવા લાગ્યું. વિચાર કરનાર મન છે. કોઈ કારણથી એવું જ ભાન થવા લાગ્યું કે મન માત્ર કરણ જ છે. આ એક અજ્ઞાન દશા છે, વિચિત્ર નિરાળાપણું છે. હું આવી વૃત્તિઓનું પરિશીલન કરી રહ્યો છું. આટલા દિવસ હું આલોચનાશક્તિથી બધાયેયો હતો મને ગર્વ હતો કે એ શક્તિમાં હું કંઈ કમ નથી આજે મને સચનો પ્રકાશ

દેખાયો અને મેં સમને સ્પષ્ટ જોયું કે આ આલોચનાની શકિતની બળમાંથી મારે મુકન થવું જોઈએ. અચાનક મનથી બિન્ન થઈને ઉદાસીનપણે રહેવાનો સંકેશ થઈ ગયો. ક્ષણભર એવી ઇચ્છા થઈ કે વૃત્તિઓથી મેં જે પર છે તેવા સ્થાન પર પહોંચી જઈ અને જોઈ તો ખરો કે આ વૃત્તિઓની બેડીઓમાંથી છૂટે થાઉં ત્યારે મારી કેવી સ્થિતિ થાય છે પણ મારે સાવધાન રહેવું પડ્યું. મારે પોતાનું બાન ખોઈ બેસવું ન હતું.

“વૃત્તિનું મૂળ હાથ લાગી ગયું. જે શક્તિ દ્વારા હું આ દશાને પામ્યો હતો તેનો આશ્રય મેં છોડી દીધો. હું કેવલ સાક્ષીમાત્ર જ રહ્યો કાંચળી ઉતારેલા સાપની જેમ હું તવા જ્વેશમાં આવ્યો અને તીક્ષ્ણ તથા એકાગ્ર દષ્ટિએ તાકી જ રહ્યો. વૃત્તિના તરંગો શાંત થયા, નિશ્ચય કરવાના સાધન-રૂપી તર્કશુદ્ધિ ચત્યતાને પામી આ સાંચે જ વિચિત્ર અનુભવ હતો. મારે બાળુ સ્ફુરણ પ્રસરી રહ્યું અને અવ્યક્તની મેં પેલે પાર પહોંચ્યું. કાળની ભાવના ચક્કર ફરીને અદસ્ય થવા લાગી. શારીરિક વેદનાઓનું નામ ન રહ્યું. કોનો કંઈ સાંભળતા ન હતા. સ્મરણ પણ લુપ્ત થઈ ગયું. એક ક્ષણે હું પદ્મચોથી અનીત થઈ લોકરહસ્યનો પ્રેક્ષક બની જઈશ એમ જણાવા લાગ્યું.

“એ અવસ્થા મેં પૂરી થઈ. બુદ્ધિતા દીપકની જેમ વૃત્તિઓ અમૂળી જિંદી અને પછી શાન્ત થઈ ગઈ. બાન પણ કોઈ વૃત્તિઓની રુકાવટ વિના સ્વચ્છંદ વિચરી રહ્યું હતું. જે દશાનું મંદિરિણ વારંવાર વર્ણન કરતા હતા અને જે દશા પ્રાપ્ત કરવાની કેટલાક વખતથી મને ઇચ્છા થઈ હતી તે જ દશા મેં અનુભવવા માંડી. તેમાં મેં જોયું કે મનની ઉત્પત્તિ તેના અધ્યાત્મ મૂળમાંથી થાય છે. સુષુપ્તિમાં જેવી રીતે મગજ કંઈ કામ કરતું નથી તેવી રીતે જ હવે એ આપારશ્વર્ય થઈ ગયું, તો મેં બાનનો તતમાર પણ નાશ થયો નહિ. હું પૂર્ણ શાંતિ પ્રાપ્ત કરી નિશ્ચય બની ગયેલ. “હું કોણ ?”નું બાન થવા લાગ્યું. જે કંઈ થઈ રહ્યું હતું તે બધું માથા

પણ હવે પણ મારું ભાન બિન વ્યક્તિત્વના ભાનથી અલગ થઈ ગયું હતું. હવે મારું ભાન સર્વવ્યાપી, અપાર, દિવ્ય અને આત્મરૂપ બન્યું. એ ઉજ્જવલ હતું. આ મારો 'હું' એક નવો 'હું' બન્યો જૂનો 'હું' ક્ષુદ્ર હતો; આ પરમ ગંભીર અને દિવ્ય તત્ત્વ છે. આ જ પ્રણ છે. પ્રણ ઉદિત થતાં વેંત દિવ્ય 'અહમ'નો ચે ઉદય થયો. તે જ ક્ષણે અપૂર્વ વિમુક્તિની ભાવનાનું ચે ભાન થયું. ભાવનાઓની નિરંકુશ વૃત્તિથી છૂટવું એ બંધનમાંથી છૂટીને મુક્તિની હવા ખાવા જેવું છે.

"હવે મને જ્યોતનું ભાન ન રહ્યું. જે ગ્રહ ઉપર હું ઊભો હતો તે ઢંકાઈ ગયેલો જણાતો હતો. પછી હું જ્યોતિના સમુદ્રની વચ્ચે જઈ પડ્યો. કદાચ સૃષ્ટિની રચના પહેલાં જે જ્યોતિ હતી તે આવી જ હશે કદાચ આમાંથી જ આપું જગત ઉત્પન્ન થયું હશે તેની વિશાળતાની હદ જ ન હતી વાણીને અગમ અને અનન્ત એવા અવકાશમાં એ ફેલાયેલી હતી પ્રણાની એવી પ્રખર જ્યોતિ અમઝી રહી હતી કે એ વાતનો વિશ્વાસ પણ ખેસે નહિ.

"એક ક્ષણમાં હું પોતાની 'સ્થિતિ'ના મૂળ સુધી પહોંચી ગયો. અંત-રિક્ષમાં ભજનાયેલા આ વિશ્વનાટકનું રહસ્ય અને તેનો અર્થ હું સમજી ગયો. 'હું'—આ નવીન 'હું' પાવન અમૃતસાગરના તરંગો પર ઝૂલવા લાગ્યો. આથી ગઈ કાલનાં કડવાં સ્મરણો અને આવતી કાલની ચિંતાઓ પૂરેપૂરાં અદૃશ્ય થયા આ જ દિવ્ય મુક્તિ વાણીને અગમ એવા સુખની અનુભૂતિ તે આ જ આખી સૃષ્ટિને મારી બાહુલ્યકાઓ એક કેમળ આલિંગન આપી રહી હતી મેં જાણી લીધું કે બધાને ઝોળખવાનો અર્થ એવો નથી કે બધાના પાપો પોતે સહન કરવાં અથવા તો તેઓને પાપોની મારી આપવી પણ બધાને ઝોળખવા એટલે બધાને ચાહવા આનાથી વિશેષ કંઈ જાણવાનું રહેતું નથી જા પ્રકારના સ્પંદનથી મારું હૃદય પદ્મવિત થયું અને નવીન શોભાથી ઓપી રહ્યું."

“ચારે તરફ ઘેરું ‘આધાર’ છવાઈ રહ્યું હતું. મહર્ષિજીની આખો તારાઓની માફક ચમકી રહી હતી . . .

“મહર્ષિજી ભારતવર્ષના ત્રણોઆમાં પહેલા દેવજનના હતા. માનવ-અશુ વડે આવી દીપ્તિ દેખાતી નથી. જો મનુષ્યની આખો વડે દેવતાની શક્તિની ઝાંખી થઈ શકે તો સાચેસાચે ભગવાન શ્રીરમણમહર્ષિની આંખોમાં એવી જ્યોતિ હતી

“અધિક કહેવાની શી જરૂર છે? અમે ઐક્યીજનને એળખી ગયા પૂણી મૌન જ પર્યાય છે. એમાં જ અમારાં મન પરસ્પર કીન થઈ ગયાં. પરમ સુંદર એ શાંતિસદનમાં, એ દૃષ્ટિના પ્રકાશમાં મને એક મૂક સદેશ અંકિત થયેલો દેખાવા લાગ્યો.

“મહર્ષિજીની આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિનો મને પણ હાલુમર માટે અનુભવ થઈ ગયો. એ અનુભવ એવો સચોટ હતો કે ખૂલ્યો ખૂલાય તેમ નથી. મહર્ષિજીનું આધ્યાત્મિક જીવનતરુ આજીવી મારી આધ્યાત્મિક જીવન વૈવીનો આધાર બની ગયો. તેને વળગીને જ આ વેલી હવે ચડશે, ફરશે અને ફાટશે.”

[તા ૪-૪-૫૦ના દિવસે પીધેલા છેલ્લા ફેણ]

માથા ગળી, અડગળી તનુદાગમાધા
કાયા મની વરદા ગૃતિભયી તિતિક્ષા

પ્રકરણ આઠમું : મહાનિર્વાણ

ય ય લોક મનસા સવિમાતિ

વિશુદ્ધસત્ત્વ કામયતે યાદ્ય કામાન ।

તત્ત્વ લોભ જયતે તાદ્ય કામા-

સ્તત્સ્માદાત્મજ્ઞ હ્યવચયદ્મૂલિકામ ॥

શુદ્ધ બુદ્ધિવાળો પુરુષ જે જે લોકની મન વડે ઇચ્છા કરે છે અને જે જે કામનાઓને ઇચ્છે છે તે તે લોકને અને તે તે કામનાઓને તે મેળવે છે, આથી ઐશ્વર્યની ઇચ્છાવાળાઓએ આત્માજ્ઞાનીની પૂજા કરવી.

કુવજ મુ ૩, ખ ૧-૨ લેા ૧૦

કેવે આપણે આ અરિતામૃતની સર્વોત્કૃષ્ટ અને ભારે કરણ ધરાવતી કથા વાંચીશું એ ધર્મના આપણા જેવા મૂર્ખ માનવી ઓની દૃષ્ટિએ જો કે કરણ છે પરંતુ તિતિક્ષામૂર્તિ ભગવાન શ્રી રમણની દૃષ્ટિએ તો તે ભારે વીરતાપૂર્ણ છે.

સને ૧૮૪૮ના ડિસેમ્બરના પહેલા અઠવાડીયામાં ભગવાન શ્રી રમણ મહારિના ડામા હાથની પ્રેણી પર વટાણા જેવડી એક ગાઠ પહેલવેલી જોનામાં આવી એ નાનકડી ગાઠ આપ્લી જીવલેણ નીનડશે અને આલેલો મત્વર દેહાત લાનશે એવું શ્રી ભગવાનના એકે ભક્તે ધાર્યું ન હતું. શરૂઆતમાં ગાઠ દમાનવાથી જરાક પીડા થતી હતી અને કોઈ કંઈ વીજ તેની સામે દમાતી ત્યારે જ દુઃખ થતું હતું. બે મહિનામાં આ ગાઠ વધીને નાનકડી સોપારી જેવડી થઈ ગઈ ડોક્ટરે ઓપરેશન કરીને તે કાઢી નાખવાની સલાહ આપી, એવે તો ૮મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૪૮ને દિવસે પહેલું ઓપરેશન કરનામાં આ યુ એક અઠવાડીયામાં જખમ તદ્દન રૂબાઈ ગયો.

પરંતુ માર્ચની મધ્યમા એ ૮ ૮/૮માએ બીજી ગાંઠ ઊભી નીકળી, તેનું ઑપરેશન મદ્રાસથી આવેલા ડૉક્ટરોએ કર્યું. આ બીજી વારના નક્કર વખતે ગાંઠ ઉપરના આસપાસનું માંસ અને ઉપરની ચામડી પણ કાપીને કાઢી નાખવામાં આવી. સફળતાથી થઈ દારા જેવાથી માલૂમ પડ્યું કે એ ગાંઠ 'સારકોમા' (Sarcoma) ની હતી.

સારકોમા માંસની ઉગ્ર ગાંઠ છે, જે આમાન્ય રીતે જીવાન માણસોને થાય છે. વૃદ્ધ માણસોને 'ફેન્સર' થાય છે. 'સારકોમા'ની વાદકાષ પછી તેનો બીજીક તંતુ પણ જો રહી જાય તો તેમાંથી પાંચી નવી ગાંઠ ઊગે છે. ટોચ વાગે કેટલાક તંતુઓ લોહી દ્વારા શરીરના બીજા ભાગોમાં ફેલાઈ જાય છે અને તે તે ભાગોમાં ગઠિયો ઊભી નીકળે છે. 'સારકોમા' થયેલા પીડાકારક રોગ છે. તેને લીધે ભાગે ભોકાઈએ તેટલી પીડા થાય છે.

બીજા ઑપરેશન પછી અરણ્યાચનના મદદથી શ્રી રમણદેવની પરમ તિલિશ્શાનો કાળ શરૂ થયો. આ વખતે ઑપરેશનનો જખમ રૂઝાયો નહિ અને ગાંઠ વધીને મોટી થવા લાગી, એટલું જ નહિ પણ તેમાંથી પુષ્કળ લોહી વહેવા લાગ્યું. આથી કમચલાઉ મદત આપવા માટે ડૉક્ટરોએ ઉપચાર કરવામાં આવ્યો, તેનાથી ગાંઠની વૃદ્ધિ થોડેક અસર અટકી પરંતુ ૧૯૪૬ના જુલાઈમાં તે પાછી વધવા લાગી. આથી વનખતિનાં લીના પાદ્મ લગાડવાનો ઉપચાર અનુભવવામાં આવ્યો, પણ તેથી કંઈ ફાયદો જણાયો નહિ. શ્રી ભગવાન પોને તો અમુક ઉપચારના પદ્ધતિ કે વિરોધમાં નહતા, પણ તેમના રોગ પર ક્યો છલાસ કરવો તે આજતમા બકનોની અદર હમેશા મતભેદ ઘડા કરેનો હતો, તેથી જ જુદા જુદા ઉપચારો અનુભવવામાં આવતા હતા.

સને ૧૯૪૬ના ઑગસ્ટમાં ગાંઠ ઝપાટાખંધ વધી રહી હતી એટલે તા. ૧૪મી ઑગસ્ટના દિવસે મદ્રાસના સ્કર્જનોએ ત્રીજી વારનું ઑપરેશન કર્યું. ત્યાર પછી ત્રણ મહિના સુધી ગાંઠ દેખાઈ નહિ પણ સને ૧૯૪૭ના

ડિસેમ્બરના આરંભમાં ભુવનના મધ્ય ભાગમાં જૂની ગાંધી ચોડેક ઉપર એક નાનકડી ગાંઠ દેખા દીધી. વળી પાઞ મદ્રાસથી ડોક્ટરો આવ્યા. તેમને લાગ્યું કે નવી ગાંઠ મૂળ ગાંઠની ઉપગાંઠ હોવાથી, સહેલાઈથી કાઢી શકાયે એટલે તા. ૧૯મી ડિસેમ્બરના દિવસે એણે ઓપરેશન કરવામાં આવ્યું. જખમની અંદરના જિંડા ભાગમાં તપાસ કરતાં માલૂમ પડ્યું કે રોગ સ્નાયુઓની અંદર લેડો જિતરી ગયો હતો. આથી વધારે મોટા ઓપરેશનની જરૂર જણાઇ.

આ શસ્ત્રક્રિયાઓ વેળાના દુઃખનું પૂછવું જ શું? શ્રી ભગવાન વિના ખીલું કોણ એ તીવ્ર પીડા સહન કરી શકે? લગભગ એક વર્ષ સુધી આવા સતત વ્યાધિની જે વેદના સહેવામાં આવી તે શ્રીરમણદેવની અંશૈકિક તિતિક્ષા સિવાય બીજા કયા સાધન દ્વારા સહી શકાત?

આ અરસામાં ડામે હાથ તો ખોટો જ પડી ગયો હતો. ત્રીજા અને ચોથા ઓપરેશન પછી શ્રીભગવાનની શારીરિક સ્થિતિ કપાટાબંધ બગડતી જવાનાં સ્પષ્ટ ચિહ્નો દેખાઇ રહ્યાં હતાં. ઇ. સ. ૧૯૪૯ના ડિસેમ્બરની આખરમાં એમની કાયા કૃશ થઇ ગઇ હતી અને નજબાઇ એટલી બધી આવી ગઇ હતી કે ચાલી પણ શકાતું ન હતું. પરંતુ શ્રીભગવાન તો એ કારી વેદના પ્રત્યે નિર્ભય જ હતા. એમનું મુખારવિંદ હમેશાં આનંદથી પ્રકુલિત રહેતું હતું. છાયાઓમાં એમની બિમારીના સમાચાર વાંચીને અસંખ્ય લોકો એમનાં દર્શન કરવા માટે આવવા લાગ્યા હતા પણ એમાંના કોઇને એમના ચહેરા પર વેદનાની છાયા પણ દેખાઇ ન હતી. બિલ્કુલ, શ્રીમહર્ષિના સાદિધ્યમાં તેઓને સંપૂર્ણ અનુગ્રહ અને પરમ શાંતિનો ભરપૂર અનુભવ થતો હતો. કેટલાક શ્રદ્ધાળુ ભકતો એમ પણ માનતા હતા કે શ્રીભગવાન પોતાની મેળે સ્વાભસારા થઇ જશે.

ન્યારે ડોક્ટરો પામે પાચમા ઓપરેશન સિવાય બીજો કોઇ ઇલાજ રહ્યો નહિ ત્યારે દ્વિગોપધાનો ઉપચાર અજમાવવાનું નક્કી થયું અને

તે સુખ વીમેક દિવસ સુધી હામિરોપથી દ્વારા શ્રીમદ્દેવિની સારવાર
ચાલુ રહી પણ ગાંઠ ખાત્રી લીધી આવી આ વખતની ગાંઠ જુવના
કિપડા બાગમા હતી હામિરોપથી નધે કરવામા આવી અને મનઆગના
બજાગ બચવા મુન્દરેઘને બોનાવી તેમને કિપડા કરવામા આપ્યો રહે
શ્રીમદ્દેવિની ખાત્રી આપી ન હતી જ્ઞા પોને જાગતા બધા ક્યાએ
તેમણે અજમાવી નેયા પણ મધ્યે જણ્યો નહિ આ અજમામા ગાંઠ
વધીને ખૂન મોગી થઈ ગઈ હતી અને તેનો દેડાવો ખમાના દા મ સુધી
પહોચી ગયો પહેલી ગાંઠ કરના આવખતની ગાંઠ કેડા થે ગણી મોગી હતી
ચાર ચાર ઓપરેશન થઈ ચૂક્યા હતા એવે સગી ખૂન જ અશ્વન બની
ગયું હતું અને અધૂરમા પૂરુ આવડી મોગી ગાંઠ રહીમી શમિતુ પણ
ચોણુ કરી નહી હતી

જેમ્ણેને અતકાળ સમીપ આવતો જણ્યો એવે તેઓએ તમિયનની
લથ તી જતી સ્થિતિના સમાચાર જાપાના પ્રતિનિધિઓને આપ્યા આવી
ચિતાજનક દાક્ત્ર લેઈ મામ ગાળના મુખ્ય હાપાઓએ તો પોતાના
પ્રતિનિધિઓને તિગ્વરણુમનમ રહેવા માટે મોખ્લી આપ્યા બ્યાથી તેઓ
શ્રીભગવાનની તમિયનના તામ્ર સમ ચાર વખતો વખત પોતપોતાના હાપા
ઓને મોખ્લી આપવા લાગ્યા આ રીતે આપ્યા બારનના તેમ જ પંદરેશના
સોમેને ધુગળી દેના બચની ગણુ થઈ

સને ૧૯૫૦ના ફેબ્રુઆરી મંચ અને એપ્રિલના ખેર બે બદ
વાડિયા દમિયાન દર્દનાથીઓની સખ્યા ટુંકે ને બૂસડે વધવા લાગી
બારે અશ્મિતને દાર્જી શ્રી ગમ્લુવ પોતાની ખેલીની નદારના રવેશમા
પણુ આવી ચડના ન હતા એવે રવેશમા બેલીને લાંન આપવલુ પણ
અશ્મ્ય જ્યુ આથી બમ્ણોને સવાગસજ એ વખત ફર્ગન મળી રહ
એવી યવચ્ચા કરવામા આવી બમ્ણો દા મધિગોવાણે હિમા ગેના અને
એક પડી એ શ્રી ભગવાનની ખેલીની નદારના રવેશમા મો ૧ પામેથી
પસાર થના અને થોડીક શલુ માટે આથેથી દર્દન કરીને સતેલ માનના

પોતાના પરમપ્રિય ભગવાનને આ રીતે પથારીવશ પડેલા જોઈને તથા એવી દુઃખદ સ્થિતિમાં જે એક પણ અપવાદ વિના તેઓશ્રી દરરોજ દર્શન આપવા જોડેલા, કૃપાળુ હતા એ જોઈને કેટલાંયે ભક્તોની આખમાં આંસુ આવી જતાં હતાં. તા. ૧૪મી એપ્રિલે મહાનિર્વાણ પહેલાંની સાંજે ૬-૦ વાગે સુદાં તેઓશ્રીએ ભક્તોને દર્શન આપ્યાં હતાં. જુગ પર થયેલી જખ્મરજસ્ત ગાંઠની પ્રચંડ વેદના, રાતના ઊગ્મગરા, પુષ્ટિકારક ખોરાકની ઊણપ: આ બધાંથી એમના શરીરમાં ભારે નબળાઈ આવી ગઈ હતી. તેમ છતાં પોતાના ઔદિક જીવનના છેક છેલ્લા દિવસ સુધી તેમણે ભક્તોને દર્શન આપવાનો જે અત્યુચ્છ કયો હતો તેનું માપ કોણ કાઢી શકે? એમને પીડા તો જરૂર થતી હતી પણ તેઓશ્રી એનાથી સાવ અવિચલ હતા. આગામી અંતકાળની એમને ખબર હતી છતાં જે તેઓશ્રી ડોક્ટરો જોડે ગમત કરતા અને મજાક ઉડાવતા હતા તેમની શુશ્રૂષા કરનારા ભક્તોને તેમણે તા. ૧૪મી એપ્રિલની સવારે કહ્યું હતું કે : “તમારે હવે કંઈ જ કામ કરવાનું રહ્યું નથી; માટે જાઓ અને ધ્યાનમાં બેસો.”

સાંજે ૬-૦ વાગે દર્શન થઈ ગયા પછી શ્રી ભગવાન મહાનિર્વાણની રાહ જોતાં આરામ લેવા લાગ્યા. અર્ધા કલાક પહેલાં ડોક્ટરો અને પરિચારકો આગામી દેહાંતની ચિંતાપૂર્વક રાહ જોઈ રહ્યા હતા તેવે વખતે તેમણે બેસવાની ઇચ્છા દર્શાવી એટલે તેમને બેઠા કરવામાં આવ્યા અને તેઓશ્રી તકિયાને અડેલીને પગ લાંબા કરી પોતાના સહજ સુખાસનમાં બેઠા. લમણાને ટેકવીને હાથ પણ રાખવા પ્રયત્ન કર્યો પણ અશક્તિને લીધે હાથ પડી ગયો, એટલે નિરાંતે બેસી રહ્યા. આશ્રમવાસીઓ એક પછી એક ખોલીમાં ઘખમ્મ થયા અને શ્રી ભગવાનનાં ચરણોનો સ્પર્શ કરી, તેઓશ્રીનાં છેલ્લા દર્શન કરી બહાર નીકળ્યા.

રાતના ૮-૩૦ વાગ્યા હતા. લગભગ બધા જ ભક્તો ખાધાપીધા વિના આશ્રમમાં ઠેરઠેર ચિંતાગુર ચહેરે રાહ જોઈ રહ્યા હતા. કેટલાક ભક્તો

‘શ્રી અરુણાચલ અક્ષરવરમાળા’ ગાઇ રહ્યા હતા, કોઈ ધ્યાનસ્થ બેઠા હતા અને ઘણાખરા શ્રી ભગવાનની ખોલી તરફ ચિંતભરી નજરે મીટ માંડીને બિમા હતા. ડોક્ટરો શરીરની સ્થિતિમાં ક્ષણે ક્ષણે થતા ફેરફારનું નિરીક્ષણ કરી રહ્યા હતા. અંત સમીપ આવતો જણાયો. શરીર એક, બે અને ત્રણ વાર ધ્રુજ બિઠ્યું અને પછી નિઃશ્વાસ થઈ ગયું. ડોક્ટરોએ ૮-૪૭ વાંચ્યાનો સમય નોંધી લીધો.

આ જ વખતે બહાર કંઈક ધમાલ શરૂ થઈ. આશ્રમની બહાર રહેતા એક અમેરિકન છાપાના પ્રતિનિધિ દોડતા દોડતા આશ્રમમાં દાખલ થયા. તેમણે આકાશમાં દક્ષિણ-પશ્ચિમ દિશાએથી નીકળીને ઉતર-પૂર્વ દિશા તરફ ધીરે ધીરે પસાર થતો એક તેજસ્વી તારો જોયો હતો એટલે તે ખૂબ આશ્ચર્યચકિત જણાતા હતા. એ તારો એટલો બધો પ્રકાશમાન હતો કે થોડીક ક્ષણો માટે તો આસપાસનો પ્રદેશ વિજળીના ચમકારા જેવા એના પ્રકાશથી ખૂબ ઝળઝળી બેઠો. જે ક્ષણે ભગવાન શ્રીરમણમહર્ષિએ દેહોત્સર્ગ કર્યો, બરાબર તે જ ક્ષણે તેમની ખોલીની બરાબર ઉપર આકાશમાં એ તેજસ્વી તારો પ્રવાણ ફેરી રહ્યો હતો. કેવું ભવ્ય અને અલૌકિક દ્રશ્ય ? આવો અદ્ભુત દેખાવ જોઈ બહોળાં હૃદયો બહોળાં અકિતભાવથી કેટલાં બધાં ભભરાઈ ગયાં હશે ? વીસેક સેકન્ડ સુધી એ તારાનું પ્રવાણ દૃષ્ટિગોચર થયા પછી, તે અરુણાચલની પાછળ અદૃશ્ય થઈ ગયો. આ અનુપમ ઘટના કેટલા વાણે બની તેની નોંધ રાખવા માટે પેલા અમેરિકન છાપાના પ્રતિનિધિ મિ. બેરિંગને પોતાની કાંડા-ધડિયાળમાં જોડ્યું તો એ વર્ષતે નવમાં તેર મિનીટ કમ હતી. જ્યારે તેમને ડોક્ટરો પાસેથી સમાચાર મળ્યા કે શ્રી ભગવાનના દેહોત્સર્ગનો સમય પણ ૮-૪૭ વાંચ્યાનો એટલે કે બરાબર તારાદર્શનનો જ સમય હતો ત્યારે તેમની અન્યબીનો પાર રહ્યો નહિ. આ સમાચાર જાણી લોકો પણ ખૂબ આશ્ચર્ય પામ્યા.

દેહોત્સર્ગના સમાચારથી આશ્રમના યાંત્ર વાતાવરણમાં એકાએક ભંગ પડ્યો. કેટલાયે ભકતો મોટેથી રડવા લાગ્યા, કેટલાકનાં શોકાક્રુપ નયનો-

રહે છે એટલું જ નહિ પણ તેમના શિષ્યો અને ભકતોને યોગ્યા આધ્યાત્મિક અનુભવો પરથી પણ તે પ્રત્યક્ષ થાય છે.

પોતાના સત્ય સ્વરૂપના આ સ્વયંભૂ સાક્ષાત્કારની દશામાં જ શ્રી ભગવાને પોતાના જીવનનાં છેલ્લાં પૃષ્ઠવર્ષ બ્યતીત કર્યાં હતાં. છેક ૧૯૦૨માં તેમણે શ્રી શિવપ્રકાશમ્ પિંજીને ‘અઠમવિચારનાં મૂળતત્ત્વો’નો બોધ આપ્યો હતો. પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ જાણવાની ઇચ્છાથી શ્રી. પિંજીએ પૂછેલા પ્રશ્નના જવાબમાં શ્રીરમણદેવે તેમને નીચે મુજબ લખી આપ્યું હતું :

“આત્મા સ્થૂળ દેહ નથી, પાંચ યાનેન્દ્રિયો નથી કે પાંચ કર્મેન્દ્રિયો યે નથી. તે વાયુ નથી, પ્રાણ નથી કિંવા મન પણ નથી. આ બધી વસ્તુ-ઓનું જેમાં ભાન હોતું નથી એવી સુષુપ્તિ પણ તે નથી. ‘હું’ આ નથી; હું આ નથી’ એમ કહીને ઉપલી સર્વ ઉપાધિઓનો નિરોધ કર્યા પછી જે એક સર્વું જો શેષ રહે છે તે જ ‘હું’ હું અને તે જ શુદ્ધ ચૈતન્ય છે.”

જો મચીતન્યની દશામાં દેહ સ્થિતિ કરવી અથવા તો શુદ્ધ સદ્ભાવની વિચારરહિત દશામાં કેવલ સદૃષ્ય થઇ જવું એ યાનની પરમ દશા છે એવું ભગવાન શ્રીરમણનું કથન છે. આવી સદ્ગત્મનિષ્ઠામાં શ્રી મહર્ષિએ અર્ધા સૈકા કરતાં અધિક કાળ અરુણાચળની ગોદમાં ગાળ્યો હતો અને પૂર્વ તેમ જ પશ્ચિમમાં યુગો થયા મનુષ્ય જે સનાતન સત્યની શોધ કરી રહ્યો છે તેનું તેમણે પોતાના જીવનદ્વારા જાગૃતને પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાવ્યું હતું.

શ્રી રમણદેવ અરુણાચળની એક ગુફામાં રહેતા હતા તે વખતે તેમના એક ભિક્ષુક શિષ્યે તેમનું સત્ય સ્વરૂપ જાણવાની ઇચ્છાથી એક કાગળ પર મહાવાક્યમાં એક શ્લોક લખ્યો હતો અને તે કાગળ તેમની પાસે મૂકીને પોતે ક્યાંક ચાલ્યા ગયા હતા એ વાંચીને મહર્ષિજીએ મહાવાક્યમાં જ એ જ વૃત્તમાં બે શ્લોકો રચીને તે દ્વારા પેલા શિષ્યના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો હતો, જેનો મુજરાતી પદ્માનુવાદ આ રહ્યો :

વૈકુંઠવાસિ પ્રભુ વિષ્ણુ વિશે તથૈવ
 પ્રત્યેક મર્ત્ય અતિ પામર માનવીમાં,
 ચિદ્રૂપ ને હૃદયપદ્મ વિશે વિશાળે,
 એ છે સ્વયં રમણુ શ્રી અરુણાચલેશ.
 તહારે વસે હૃદયકદર ને પરાત્મા,
 એન બજ હૃદયમાં મન લીન થાયે;
 તત્કાળ દિવ્ય તુલ્યા આનંદચક્તુ ખૂલે,
 ચેતન્યરૂપ પરમાત્મા વિશુદ્ધ બાસે

— ૨૧. મે. ખસી

પ્રત્યેક ભક્ત અને સાધકના હૃદયમાં પરમાત્માએ વિરાગતા હે
 શ્રી રમણદેવ ! સંસ્તુતા દર્શન માટે કરવામાં આવતી તમારા ભક્તોની
 સાધનભક્તિમાં તમે માર્ગદર્શક થાઓ અને સદા તેઓની રક્ષા કરી
 સદાસર્વદા તેમની પર તમારી કૃપા વર્ષતી રહે! એ જ નમ્ર પ્રાર્થના

અંત ત્રીજો : વર્ણન

દર્શનાદ્યસહારી, મોનેન સ્વાત્મબોધકઃ ।

હૃન્મુદાતિકારસાન્નિધ્યઃ સ્મરણાદવધમોચકઃ ॥

દશને જાણ સંહારે, મૌનથી આત્મ બોધતા,
સાન્નિધ્યે શાંતિને આપે, સ્મરણે બંધનો હરે. (૧)

અતસ્તિમિર ચક્રાંશુ સસારાર્ણવતારક ।

સોનાકીસમ્પ્રતિદ્રષ્ટા હાર્દવિદ્યાપ્રકાશકઃ ॥

અતસ્તિમિરના સૂર્ય, તરારે ભરસિંધુ જે,
સોનાકીસદેવના સ્તોતા, હાર્દવિદ્યા તણા શુર. (૨)

અવિષ્ણુત નિજપ્રજો નૈસર્ગિક મહાત્મા ।

કમ્પદલુપરઃ શુન્નકૌયીતવસનો મુહઃ ॥

અવિષ્ણુત આત્મજ્ઞાની જે, લેન્મથી જ તપસ્વિ જે,
કમ્પદલુ હરે, ધારે શુન્ન કૌયીત જે વળી. (૩)

દહપાણિ કૃપાપૂર્ણો ભવરોગ મિશગ્ધર ।

સ્કન્દો દેવતમોઽમર્ત્યઃ સેનાની. પુરુષોત્તમ ॥

દહપાણિ, કૃપાપૂર્ણ, ભરશેત તણા ભિષક,
સ્કન્દ મૃત્યુમયી દેવ, સેનાની પુરુષોત્તમ. (૪)

પ્રકરણ પહેલું : નિત્યચર્યા

કપોલે વામે સ્વં કરકમલમાધાય વિમલે

શયાનસ્ત્રોત્તાન સિતિજગતનેત્રાઘ્નયુગલઃ ।

ઋપિઃ શાન્તઃ સોઽહસ્ફુરણપરમાનન્દમુદિતઃ

શિવઃ પૂર્ણઃ સાક્ષી જયતિ રમણઃ શોણકટકે ॥

જેમણે હાથા વિમલ લમણા નીચે પોતાને કંઈકમલ ટેકવ્યો છે, જે પગ લખાવીને મૂલેલા છે. જેમનાં બે નેત્રકમળ સિતિજગતને જોઈ રહ્યાં છે અને જે સોહસ્ફુ લુરૂપી પરમાનંદમાં મસ્ત છે એવા શાંત, શિવ, પૂર્ણ, સાક્ષી અને ઋષિ રમણ અરુણાચળમાં ખીરાળે છે.

— શ્રી રમણલુરૂ : શ્લોક ૨૬

૧ ગયાન શ્રીરમણ મહર્ષિ'નો સવા તથા જીવવાનો કોઈ નિયત સમય ન હોય. જે ત્રણે અવસ્થાઓથી પર હોય અને જે સદૃશ સ્થિતિમાં આરૂઢ થયેલા હોય, તેમની પાસે જોઈ શકાઈને શો અર્થ હોઈ શકે? તો પણ આપણી આ આંખોને જે દેખાય છે તેવી નિદ્રામાંથી તેઓશ્રી ધણુ ખડું રાત્રે ત્રણ અને ચાર વાગ્યાની વચ્ચે જાગતા હતા. ધણુ ખડું બધા જ આશ્રમવાસીઓ એ વખતે જાગી જતા અને સૌચાદિથી નિવૃત્ત થઈ પોતપોતાનાં કામોમાં મૂકાઈ જતા.

શ્રી મહર્ષિ'જી ધણું વર્ષ પહેલા સવારે શાકભાજી સમારતા હતા તથા કોઈ કોઈ વાર સવારનો નાસ્તો પણ પોતે તૈયાર કરતા હતા. તેઓશ્રી સામાજિક કાર્યોમાં શામિલ થવાની વિરૂદ્ધ ન હતા. જ્ઞાન અને નિત્ય વ્યવહાર વચ્ચે કંઈ જ વિરોધ નથી અને મહેનત કરવામાં કંઈ અપમાન માનવાની જરૂર નથી; આ બંને સત્યો મહર્ષિ'જીની આ ચર્યા પરથી સાફ માલુમ પડતાં. પ્રભાતે બધા આશ્રમવાસીઓ ચારે તરફ બેસી મહર્ષિ'જીએ

રમેલાં 'અક્ષરવરમાળા' આદિ સ્તોત્રો ગાતા. મહાકવિ મુગર્તે મુગ્ધનાર નામના એક ભકતે લગભગ ૫૦૦ તામિય પદોનું 'શ્રીરમણસન્નિધિ મુરૈ' નામનું એક પુસ્તક લખ્યું છે, એમાંનાં પદો પણ પ્રભાતે ગાવામાં આવતાં. કેટલાક ભકતો સ્નાનાદિયાં પરવારીને રસોડામાં નાસ્તો બનાવવાનું કામ કરવા લાગી જતા. પ્રભાતે પાંચ વાગે આશ્રમની વેદ પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કૃતમાં વેદપાઠપણુ કરતા, જેના શ્રવણથી સાંભળનારને પ્રાચીન સમયના ઋષિઆશ્રમનો ખ્યાલ આવી જતો.

આ પ્રકારનાં મંગળ ગીતોના ગાન વચ્ચે આશ્રમમાં સર્થનેા ઉદય થતો. આ બધો સમય મહર્ષિજી દિવાનખાનામાં કોઈ ઉપર જ બેસી રહેતા. તેઓશ્રીનાં દર્શન માટે વેદપારાયણના સમૂપથી જ લોકો આવવાં લાગતા. જે લોકો પાણિ, અગ્નિ તથા અગસ્ત્ય આદિ કુટુંબમાં સ્નાન કરવાં જતા તેઓ પણ પહેલાં મહર્ષિજીનાં દર્શન કરવા આવતા. થોડાક ભકતો મૌન ધારણ કરીને ધ્યાન કરવા બેસતા. છ વાગે વેદપારાયણ સમાપ્ત થતાં મહર્ષિજી સ્નાન કરવા માટે જાહેરતા. સ્નાન પછી નાસ્તો અપાતો. નાસ્તામાં ઘણુંખરું ઇંડલી તથા કોશી અમર ચા હોય

પછી બધા આશ્રમવાસીઓ પોતપોતાના કામમાં રોકાઈ જતા. કોઈ કૂચો ચૂંટીને પૂજા માટે હાર બનાવે, કોઈ અભિષેક માટે જળ લાવે તો કોઈ વળી ચંદનાદિ તૈયાર કરે અને શ્રીમાતૃભૂતેશ્વરના લિંગની તથા ત્યાં પ્રતિષ્ઠાપિત કરેલા શ્રીચક્રની, ગણેશની તેમજ સ્કંદની પૂજા દરરોજ અષ્ટોતરી ગાઈને અને ખાસ દિવસોએ સહસ્ત્ર નામ્નવલી ગાઈને કરે. મંદિરમાં શ્રીરમણ ભગવાનનું તરણ વચનું ચિત્ર રાખવામાં આવ્યું છે, તેની પૂજા દરરોજ અષ્ટોતરીના ઉચ્ચારણથી કરવામાં આવે.

આશ્રમનાં વિવિધ કાર્યો જેવાં કે બર્મરમાંથી સામાન ખરીદી લાવવાનું, બાગમગીચામાં પાણી સિંચવાનું, ગાયોને ધાસચારો આપવાનું,

રાષ્ટ્રઓમાં પાણી ભસ્વાનું, વિગેરે શ્રી નિરંજનાનદીની દેખરેખ નીચે નિયમિત થતા અને આજે પણ થયા કરે છે

શ્રી મણુની કૃતિઓના છુદી જુગી બાળાઓમાં અનુનાદો, તેને લગતા જ સ્વતંત્ર પુસ્તકોની રચના, છપખાનામાંથી આવતા પ્રકાશન વાચન, ચોપડીની બધાઈ વિગેરે કામોમાં પણ કેટલાક બકનો શેકાયેલા રહેતા

નાસ્તા પછી થોડી વારે મહર્ષિજી જેના કોચ પર આવીને બેસતા કે તરત જ લોકો દર્શન માટે આવવા લાગતા લોકો પાસે વિનિયમ ઉદ્દેશોથી આવતા મેઘ ખાલી જોવા આવતા, મેઘ સત્તાનની છ્જાથી, મેઘ પોતાના સાસાગિક દુ ખે બૂનના માટે, મેઘ પોતાનો શેગ મગાવવા માટે, મેઘ બૂત પિશાચનો વળગા હર કરવા માટે તો કોઈ મુક્તમાયાજીમાં જીત મેળવવાની છ્જાથી આવતા આવી છ્જાવાળા લોકો કા તો પ્રત્યક્ષ અથવા મનમાં મહર્ષિજીને પોતાની છ્જા પૂરી કરવાની પ્રાર્થના કરતા આશ્રમ પર આવતા પરોમાં પણ આવી લાનસાઓનો ઉલ્લેખ જોવામાં આવતો, પણ શ્રી ભગવાન આવી નામતોમાં કશું જ મોલતા નહિ તેઓથી દ્વારા જે શાંતિ અને અનુગ્રહ ચારે તરફ વ્યાપી રહેતો તે હાલ શાંતિ મેળવીને લોકો પાછા આત્મા જતા બકતોનો આ એક પ્રકારનો સમુદાય હતો

ધણા ઓછા માણસો મોક્ષ મેળવવાની છ્જાથી આવતા એલાક લોકો શ્રીરમણ ભગવાનને દેવ માનતા તો મેઘ વળી પરમ ગુરુ ગણતા તેવા લોકો ભગવાન વિષેના સ્તોત્રો પોતે રચાને તેમની સમક્ષ ગાતા અથવા ખીજતા રચેલા ગાંધ સંલગ્નતા શ્રદ્ધા વિનાના લોકો માત્ર પોતાની પદ્ધિતાદેખાડવા માટે જ સ્તોત્રાદિ રચતા કોઈ વળી શ્રીભગવાનને પોતાની વિહ્વતાથી દિગ કરવા છ્જાતા પણ ભગવાન તો શાંત અને નિર્નાશ જેવી રહેતા તેઓથીની એ સમાધિ શાંતિ વર્ધાવતી તેથી એના લોકો થોડી વાર પછી શરમાઈને જતા રહેતા કોઈ માણસો વળી પોતાની શકાઓનું નિવારણ કરાવવા માટે આવતા દર્શનશાસ્ત્રના મેઘ મથનો અજાસ કર-

વાથી આવી શંકાઓનું નિવારણ જરૂર થઈ જાય પણ શ્રીભગવાનના શ્રીમુખેથી પ્રજ્ઞાસો મેળવવા તેઓ આતુર રહેતા. લોકો જેવી જાતના પ્રશ્નો પૂછતા તેવી જ જાતના ઉત્તર મેળવતા, જેથી ખૂણ થઈને તેઓ ચાલ્યા જતા. કેટલાક બકતોને સાચેસાચ પરમાર્થ વિષે શંકાઓ હોય છે. મહેનત કરવા છતાંયે શંકાઓ જતી નથી. ઉપાસનામાંયે કેટલીક અવ્યક્તો નડે છે. આવા લોકો શ્રી ભગવાનને જ પોતાની પરમશક્તિ આનીને તેઓશ્રીની પામે દોડી આવતા. શ્રી ભગવાન પ્રેમપૂર્વક તેઓની શંકાઓનું નિવારણ કરતા તેમ જ બીજી જે કંઈ મદદ કરવા યોગ્ય જણાતી તે પણ કરતા. આવા બકતોમાંયે અગ્રજ માણસો ઝોરામાં આવતા.

કોઈ પોતાના પત્રમાં લખેને “હે ભગવન! આપના પર મારી અખીમ બકિત છે. આપ અમુક સમયે મને જરૂર સંદેહે દર્શન દેવા કૃપા કરજો અને આપ આપનો અનુબ્રહ્મ વર્ણવી મારા ખરાખર વિચારોનો નાશ કરજો.”

બલિલાઓ તો સૌથી વધારે પ્રશ્નો પૂછતા. એવામાંથી કોઈએ પૂછેલું: “પ્રારબ્ધ ચડે કે પુરુષાર્થ?” શ્રીભગવાને તરત જવાબ આપ્યો હતો:

“પ્રારબ્ધ અને પ્રયત્ન વિષે, તે બન્નેનું મૂળ નહિ જાણનારા અજ્ઞાની લોકો જ વાદવિવાદ કરે છે. પણ એ બન્નેના મૂળ કારણ જૂન સ્વરૂપને સ્પષ્ટ રીતે જાણનારા જ્ઞાનીને પ્રારબ્ધ નથી અને પ્રયત્ન પણ નથી.”

— સદ્દર્શન વાલીસી: પૃષ્ઠ ૨૪

કોઈ ભવિષ્ય જાણવા માગતા, તેઓને શ્રીભગવાન તરફથી કરો જ જવાબ મળતો નહિ. એક બકતે પૂછેલું: “સહિની ઉત્પત્તિ ક્રમિક છે કે આકસ્મિક?” આ પ્રશ્નનો શ્રીરમણભગવાને નીચે મુજબ જવાબ આપ્યો હતો:

“વેદોમાં ક્ષિપત્તિનો ક્રમ મતાઓ છે ખરો પણ તે માત્ર અર્થજ્ઞ છે. જ્યારે પોતાને પોતાનું જ્ઞાન થાય છે ત્યારે આખી સહિનું જ્ઞાન થઈ જાય છે.”

આ પ્રકારના શંકાસમાધાન ચાલ્યાં છતાં બકતોએ આ રીતે પડેલા પ્રશ્નો અને શ્રીભગવાને આપેલા ઉત્તરોમાના ક્રેટલાકનો સમ્બંધ કરીને તે પુસ્તકરૂપે બદાર પાઠનામાં આપ્યો છે. પડેલાં તેના બુદ્ધિ બુદ્ધિ બે બાગો બદાર પડ્યા હતા પણ હવે જન્મે બાગોનું એક જ બેગું પુસ્તક બદાર પડ્યું છે એ શુદ્ધચીત્તી પુસ્તકનું નામ “શ્રીરમભુગવાણી” છે.

આશ્રમમાં આવનારા બકતોમાંથી જેઓ સાધકો હોય તેઓને પ્રશ્નોત્તર થાય તે ગમનું નહિ. તેઓ આત્મવિચાર કરવા માટે શ્રીમગવાન પામે આવના તેઓને તેમની સન્નિધિમાં પરમ શાંતિ મળતી અને આશ્રમમાં કોઈ જાતની અડચણ નહીં નહિ. કોઈ કોઈ વાર શ્રીમભુગવાનનું સાન્નિધ્ય જ મુકિતનું કાગળ જાની જતું. શ્રીરમભુગવાનમાં શ્રીરમભુગવાને આમ જ કહ્યું છે. જે કોઈ આગમનું આપીને પ્રશ્ન પૂછે નહિ તે શ્રીમગવાન સદૃશ રિચિતિમાં પડ્યા રહી મૌન જ રાખતા. તે વખતે જાણે પામે વાયુઓ થંબી ગયેના હોય એવું લાગતું અને તેઓશ્રીની સન્નિધિમાં રહેનારાઓના બાવોનો વેગ અટકી જઈ તેઓનો શ્વાસ સમ અને મહાબલી જતો આવે વખતે આત્મવિચારનું ધ્યાન સહેલાઈથી થઈ શકતું.

ક્રેટલાક બકતો પેર ધ્યાન ધરના ત્યારે ધ્યાનમાં ભંગ પડેલો એટલે તેઓ શ્રીમગવાનની સન્નિધિમાં ચાલ્યા આવતા અડી સુગમતાથી તેઓને શાંતિ તથા પ્રસન્નતા મળતી, મન સમાધિ તરફ ઈન્દ્રિય થયું અને કોઈ કોઈ વાર અતર્ક્ય દર્શિતો લાભ પણ મળી જતો બકતો કહેતા કે આ બધો શ્રીરમભુગવાનની કૃપાનો જ પ્રતાપ હતો. ધણુ ખરૂં બકતો શ્રીમગવાને બતાવેલા આત્મવિચારના માર્ગનો આશ્રય લેતા આથી તેઓશ્રીની સન્નિધિમાં હમેશા આત્મવહરી હિલોળા લેતી એ લહરીમાં મગ્ન રહી, વિચારમાર્ગનો આશ્રય લેવામાં બકતોને ઘણી સુગમતા ગાલૂમ પડતી આ કારણથી તેઓ એમ ધમ્મતા કે કોઈ માણસ પ્રશ્ન પૂછી તેઓની શાંતિમાં ખતેવ ન પડેલા કે

આમ અનેક રીતે શ્રીભગવાનની સહાય તથા અનુક્રમ મેળવવા માટે આવનારા બકતોની સખ્યા મોટી હતી હિંદના જુદા જુદા પ્રાંતો ઉપરાંત યુરોપ, અમેરિકાથી પણ અનેક જાણીતાઓ આવતા આ ઉપરાંત કેટલાયે બકતો શ્રીભગવાનના સાન્નિધ્યનો સતત લાભ મેળવવા માટે કાયમનો વસવાટ કરીને અહીં રહ્યા હતા ઘણા બકતો કુટુંબો સહિત અહીં જોવા આવ્યા તેઓને રહેવા માટે આશ્રમની આજુબાજુ અનેક ઘરો જામા થયા અને આજે અહીં નાનકડું નગર નસી ગયું છે એમ કહીએ તો ચાલે બકતો આ રીતે વસેના નગરને 'રમણનગર' કહે છે

લોકોની બીડ દોડ કે ન હોય તો પણ શ્રીભગવાન તો કંઈ ને કંઈ કાર્યમાં શેઠાયેલા જ રહેતા ઘણા વર્ષ પર તેઓશ્રી રસોઈ બનાવવામાં જે મદદ કરતા, પત્રાણીઓ બનાવતા, શાકભાજી સમારતા અને મસાલાઓ બનાવતા આ બધા કામમાં તેઓશ્રી નિપુણ હતા આજે પણ તેઓ શ્રીની પદ્ધતિ અનુસાર જ આશ્રમની રસોઈ થાય છે તેઓશ્રી કમકસુ ઘણા સરસ બનાવતા અને પુસ્તકો બાંધવાનું કામ સુદૃઢ કરી જત્યુતા બકતોએ લખેલા પુસ્તકો જોઈ જવા, મુક સુધારવા વિગેરે કામોમાં તેઓશ્રીનો ઘણો સમય પસાર થતો આ પ્રત્યેક કામમાં તેઓની કુશળ હતા તેમણે બનાવેલી ચીજો સાફ અને સુદૃઢ બનતી

પોતાના દૈનિક કામમાંજ આ શ્રીરમણભગવાન 'ન પ્રહૃવ્યેત્ પ્રિય પ્રાપ્ત્ય, નોદિજેત્ પ્રાપ્ય વાપ્રિયમ્' ગમતું મળનાથી હરખાતું નહિ અને અણુગમતું મળનાથી ખેદ કરવો નહિ' એ સંકિતને ચરિતાર્થ કરતા મોંઘ કોઈ વાર આશ્રમ જોવા માટે મોટા ધનવાનો અને મદારાજો આવતા, તો જે શ્રીભગવાનને કંઈ થતું નહિ કે તેઓ તરફ ખાસ લક્ષ્ય પણ આપતા નહિ એક વાર રામનાથપુરના સ્વ શ્રી સેતુપતિજી આવ્યા હતા ઘણાઓને કહેતા તેમ શ્રી ભગવાને તેમને બેસવાનું કહ્યું પણ તેમને શ્રીભગવાન પર બારે શ્રદ્ધા દોનાથી તે ન બેસતા પદર મિનીટ સુધી જામા જ રહ્યા

ખીજ એક વાર સ્વ એન સી દી મુતખ્યા ચેટ્ટિયાર આળ્યા હતા તેમની જોડે આવેલા એક ચેટ્ટીએ શ્રી ભગવાનને કહ્યું “કાનાડુ કતાનના શાહુમર આળ્યા છે ” પણ શ્રી ભગવાન ન હાળ્યા કે ન ચાળ્યા એટ્ટિયાર જ્યાની જેમ દસ મિલીન સુધી જમીન પર બેઠા અને પડી આળ્યા ગયા ત્યારે એકએ કહ્યું કે ‘એમને ‘સગ’નો ખિતામ મળ્યો છે, સેહરસેમિવ કૌમિનના સમ્ય છે અને તમિન નાડના મોટા ધનિક છે ” તો શ્રી ગુણભગવાન તો ઉમરમીન જ રહ્યા હતા.

નામનાની ખાતર દાન દેનારાઓ કેટલાક દોષ છે એક શાહુકારના કાગડારીએ કહ્યું કે “જો મદ્દપિંછ કહે તો અમારા રોડ અશ્રમને બે ગાય આપે તેની માનજત અને ધાસચાગનો મદોમસ્ત મેક પોતે જ કરશે ” શ્રી ભગવાને ચોખ્ખો જવાબ આપી દીધો કે “આશ્રમને ગાયની જરૂર નથી ગાયને ચિત્તાથી જવાવતા જ અમારો દમ નીકળે છે ” ખીજ એક માણસે કહ્યું ‘જ્યતી માટે કંઈ જોઈતું હોય તો કહો, મોકલી આપીશ ’ આમ કૈનાર એક રાજના બાઇ હતા શ્રી ભગવાને જવાબ આપ્યો “કંઈ જોઈતું નથી જે કંઈ છે તે પણ જરૂરના લોકોને રહેતી દઇએ છીએ ”

શ્રી ભગવાન પામે પોતાની નિષ્ઠાકળા જતાવવા માટે કે નાક માણસો આપતા તેઓનો પ્રયોગ થઇ રહ્યા પછી શ્રીભગુદેવ માત્ર મો મયકાવતા આ જ તેઓને માટે કળામહત્વ આવી રીતે આનનારાઓમા સૌથી વધારે ગરવાઓ રહેતા શ્રીભગવાન ગાયન સાલમીને તેનો સ્વાદ લઇ શકતા પણ એક ગાતુ ત્યારે તેઓશ્રી પોતાનું માથું હલાવતા નદિ કે હાથ નડે તાલ દેતા નહિ, હાલ્યા ચાલ્યા વગર અચન મુતિની માફક બેસી રહેતા અમુક ગાયન સાડ છે કે અમુક સાડ નથી એવી ટીકા પણ કરતા નહિ પરંતુ સંગીતનો જ દાખલો આપીને એક વાર શ્રીભગવાને ઉપદેશ કર્યો હતો કે ‘સ્વર પર ધ્યાન ન રાખતા શ્રીત પર જ ધ્યાન ગજો આથી સર જરૂર

સબગારો પણ મન ગમને આંત્રીન નહિ થાય આ જ પ્રમાણે તમે પોતાના મનને 'અહમ' પર ચોટાડ્યો ત્યારે દર્યો દેખારો ખરા પણ તેઓ તમારા ચિત્તનું હરણ કરી શમ્શે નહિ હૃદય પર આત્મા પર પોતાની દૃષ્ટિ ફેરવીને તેમા નિમગ્ન થઇ જશે તો વિષયો તમને ખેંચી શકશે નહિ" આ જ શ્રી રમણભગવાનનો મુખ્ય ઉપદેશ હતો

એક વખત કોઇ મુદ્દચિયારે પોતાની રખાત વેસ્યાનું ગાણું રાખ્યું હતું ગાનાનું સમાપ્ત થતા પછી શ્રી ભગવાને નિયમ મુજબ મો મતકાન્યુ તે યુષ્ઠી પોતાના દાવભાવ દેખાડવા લાગી એ વખતે તેને ભગવાનની એવી મૂર્તિ દેખાઇ કે જાણે તેઓશ્રી ચિચારી રહ્યા હોય કે "આ એક પિજર છે, તે માસ અને ચામડીથી ઢકાયેલું છે અને બારાવેગ આ દાડપિજરને ચલાવી રહ્યો છે"

આ પ્રમાણે અગિયાર વાગતા, તે પહેલા આશ્રમ પર આવેલી બધી ટપાલ શ્રીભગવાન વાંચી જતા બસજર ૧૧ વાગે સૌ ભોજન કરવા બેઠતા શ્રીભગવાન પોતે બધા ભક્તોની જોડે જ ભોજન કરવા બેસતા અને બધાને જે કંઈ પીગસનામા આવતું તે જ તેઓશ્રીને પીરસાતું કોઇપણ કારણસર તેઓશ્રી ખાસ ખોરાક લેતા નહિ શ્રીભગવાનનો ખીજે એક એવો નિયમ હતો કે પીરસાયેલી મધી જ ખીજે તેઓશ્રી ખાઇ જતા, જરીકે છાડતા નહિ અને જમી રહ્યા પછી પત્રાળી એવી ચોકખી કરતા કે જાણે તેમા પીરસાયું જ ન હોય ભક્તો યાદ યાદ વાર પ્રેમાવેશમા ભગવાનને વધારે પડતું પીગસા દેતા, તેથી તેમને તકનીક થતી જતા મગાડ ન થાય એટલા માટે એ જાણુ ખાઇ જતા ડોકટરો જાણુ ખાવાનું કહે તો પણ ભક્તોનું મન ન હુ ખાવવા ખાતર પોતે જાણુ ખાઇ લેતા ભોજન પછી બધા આરામ કરે બપોરે અઢી વાગે ચાકોશી આપવામા આવે શ્રી ભગવાન હોતા કેટલાક વર્ષથી ચાકોશી પીતા ન હતા

ત્યાર બાદ લોકો પાછા દર્શન માટે આવવા લાગતા. તેઓ નમસ્કાર કરી ક્ષણાદિ ધરતા. સાંજના ૪-૩૦ વાગે આશ્રમ તરફથી બહાર જતી દ્વાર શ્રીભગવાન વાંચી જતા અને ૪-૪૫ વાગે જીને બહાર જતા અને ૫-૦ વાગે પાછા આવતા. થોડા વખત પછી આશ્રમની વેદપાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓ સાંજનું વેદપારાયણ કરતા. આ વખતે શ્રી ભગવાન દિવાનખાનાની બહાર બેસતા અને દર્શન કરવા આવનારાઓની બીડ પણ વધારે થતી. ચોતરફ ભારે શાન્તિ છવાઈ રહેતી અને મદ્વાકવિ કાલિદાસનું “શાંતમિદમાશ્રમવદમ્”નું શ્લોક પણ આવતું. ધીરે ધીરે રાત થતાં ચારે દિશાઓમાં ઘેરે અધેકાર છવાઈ જતો. આ પરથી લોકોને શીખવા મળતું કે જીવંતી પણ આવી જતના કાળના આવરણથી ઢંકાયેલી છે. રાત્રે સાત વાગે કેટલાક ભક્તો શ્રીભગવાનનાં રચેલાં તથા ભક્તોએ શ્રીભગવાન વિશે રચેલાં તામિલ સ્તોત્રો બાવપૂર્વક ગાતા. આ રીતનું ગાવાનું ચાલુ હોય તે દરમિયાન કેઈ ભક્ત કંઈ બૂલ કરે તો ભગવાન ગમે તેવી સમાધિમાં મગ્ન હોય તો એ જાગી જીને તરત જ તેની બૂલ સુધારતો. આ રીતે કેટલાયે ભક્તોને શ્રીભગવાનનાં સ્તોત્રો કંઠસ્થ થઈ જતાં.

આશ્રમવાસીઓ ગમે તે કામમાં શામલેલા હોય છતાં તેઓનું મન ભગવાનનાં ચરણોમા જ લાગેલું રહેતું. શ્રીભગવાને ‘ઉપદેશસાર’માં કહ્યું છે :

ईश्वरपितं नेच्छया कृतम् ।

वित्तसोपकं मुक्तिसाधकम् ॥

પ્રભુને અર્પી કર્મ કરાય, ફળ આપના વિષુ જો તે થાય;

સુદ્ધ કરે કર્તાનું મન, મોક્ષ તણું થાયે સાધન.

• —શ્લોક ૩

ભક્તો માટે શ્રીરમણભગવાનનું સાન્નિધ્ય દિવ્ય સાન્નિધ્ય હતું. તેઓને માટે એ સાચેસાચ ભગવાન જ હતા. આથી તેઓ સાંજના મનો-

હર સમયે મળતા ભાવામૃતના આસ્વાદનમાં પોતાનો આખા દિવસનો થાક ભૂલી, એક પ્રકારના દિવ્ય આનંદમાં મસ્ત થઈ જતા. આશ્રમમાં જે ભજનો અને સ્તોત્રો ગાવામાં આવતાં, તેમાં ભક્તિ અને જ્ઞાનનો વિમળ ઝરો વહેતો દેખાતો.

રાતના છા વાગે વાળુ કરવાનો ઘંટ વાગતો તે વખતે ફરી પાગ ભગવાન ભકતો જોડે જ જમવા બેસતા. વાળુ થઈ રહ્યા પછી, સૌ ભકતો વિખેગતા અને શ્રીભગવાન વિષે વાતો કરતાં કરતાં નિદ્રાધીન થતા.

કોઈ કોઈ વાર શ્રીભગવાન ભકતો પાસે ઋષુ ગીતા આદિ પુસ્તકો વંચાવતા. શ્લોક વાંચવા પહેલાં તેઓશ્રી તેનો અર્થ સમજાવતા અને પછી ગવાયા પછી તેની વિશ્લેષણ બ્યાખ્યા કરતા. તેના દરેક શ્લોકમાં એક જ ભાવ શું છે કે દેહાત્મખુદિ છોડવી જોઈએ, તમે આત્મા છો, ચરીર નથી.' આ જ ભાવ મન પર ઠસાવવામાં આવતો. નિરંતર વાંચનથી એ ભાવો હૃદયમાં દબ થાય છે અને ચિત્તને તદાકાર બનાવે છે. નિરંતર શ્રવણથી ધ્યાન એકતાન થાય છે અને આધ્યાત્મિક ભાવના બળવતી થાય છે. પદ, ભાવ, ધ્વનિ, અર્થ વિગેરે ધીરધીરે મનપટ પર અંકિત થતા જાય છે અને મનમાં રહેવું આ બીજા સમય મળતાં અકુચિત થઈ રહેલું છે.

આશ્રમનો એવો નિયમ છે કે સત્રે સ્ત્રીઓ ત્યાં નહીં ન રહે. કામિની-કાંચનની લાલસા જ વિષયોપબોગનું કારણ બને છે. અક્ષી કામિનીઓ નથી કે નથી તેઓના હાવભાવોનું વર્ણન કરનારી ચોપડીઓ. ભગવદ્-સૂંગારને બદલે પણ વિષયોપબોગની લાલસાને અક્ષી પોતાનું મનનું નરિ, કારણ કે તેનો મુયોચ્છેદ કરનારી જ્ઞાન-અસિ પણ અક્ષી મોભૂ હતી જે સૂંગાર બકિનિમિશ્રિત હોય તેને અને તેમાં જે ભગવાનના વિષયનું વર્ણન કરનાર સૂંગારને જ અક્ષી રચાન મળતું, અનુભવ-સૂંગારને અક્ષી રચાન જ ન હતું. શ્રી રમણભગવાનની સન્નિધિ જ વૈયમની ઉદ્દેશ્યક હતી. અક્ષી કદી પાપ

કે ચિંતા પેદા થનાં તો પણ ચારે તરફ ફેલાયેલો જ્ઞાનવિચારરૂપી અગ્નિ તેને ભસ્મસાત્ કરી દેતો. આ પ્રમાણે કોઈ પણ જાતની તકલીફ વિના કામવિજય પ્રાપ્ત થતો. અહીં રહેનારાઓને કાંચનની શી જરૂર ? જે કંઈ આપોઆપ આવે તે સૌને જ મળે, પછી પૈસાની શી જરૂર ?

ભગવાન શ્રીરમણમહર્ષિનું ચરિત્ર અનુકરણીય હોઈ, તેમની સન્નિધિ જ જ્ઞાનને ઉત્તેજીત કરતી એટલે ઈદ્રિયો આપોઆપ કાબૂમાં આવી જતી.

પ્રકરણ બીજું : ઉપદેશ

मस्य देवे परमवित्तः मया देवे तथा गुरौ ।

तस्यते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशन्ते महात्मनः ॥

જેને ભક્તિ સદા દેવે, દેવ શી ગુરુમાં વળી;
તેને આંહી કથ્યા અર્થો, પ્રકાશે છે મહાત્મને.

-શ્વેતાશ્વતર ઉપનિષદ

ગતમાં બધા જ મનુષ્યો આત્માશ્રદ્ધાસાના અધિકારી હોતા નથી. જેઓ અધિક પરિપક્વતા પામ્યા હોય તેઓ જ આત્મવિચાર માટે લાયક ગણાય છે. અધિકાર અનુસાર પ્રાપ્તની પણ વિવિધતા રહે છે એકાદ વાર એ પ્રાપ્તો પરથી પોતાનું મન ઊઠાવી લઈને, અકસ્માત આત્મવિચારના માર્ગનું અવલંબન ભાગ્યે જ કોઈ કરી શકે છે, કારણ કે એમ કરવામાં ધણુ ખર્ચ વાસનાઓ સામે જળપરસ્ત લડાઈ કરવી પડે છે. શ્રી રમણ ભગવાન પોતાના ભક્તોના અધિકારો અને અનધિકારો સારી પેઠે જાણુતા. તેઓશ્રીના ઉપદેશનું શ્રવણ કરનારાઓ પણ જાતજાતના રહેતા.

સાધકોને સૌથી ખરેખર વૈરાગ્યની જરૂર હોય છે. વૈરાગ્ય એટલે વિષય-લાલસામાંથી મન છાંટી લેવું તે. વૈરાગ્ય મેળવ્યા વિના આત્મજ્ઞાસા કરવી એ દાંસીપાત્ર છે અને એવી જ્ઞાસાથી કરો જ લાભ થતો નથી. જ્યાં તો બ્રહ્મજિજ્ઞાસા આ વેદાન્તસૂત્ર પર કરેલી બ્યાખ્યામાં કહ્યું છે કે રાગ, દમ, આદિ સાધનસંપત્તિ મેળવ્યા પછી જ (જય), એ કારણે (કારણ) બ્રહ્મજિજ્ઞાસા કરવી ધટે. શ્રી શંકરાચાર્યજીએ ઉક્ત સૂત્ર પર લખેલું બાહ્ય ધ્યાનમાં લેવાયોગ્ય છે. પણ એક જ જન્મમાં સાધનસંપત્તિ વડે પૂર્ણપણે સંજ્ઞા બનવાનું કોઈને મારે પણ સંભવિત નથી. કેટલાંયે જન્મો લીધા પછી કોઈ વિરલા મનુષ્યને એ સંપત્તિની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ આ પ્રકારનો વિચાર કરવાથી સાધકોની માનસિક ચિંતાઓ ઘણી ઓછી થઈ જાય છે.

શ્રી ભગવાનના મત પ્રમાણે તો પૂર્ણ વૈરાગ્ય અને જ્ઞાન વચ્ચે કંઈ ભેદ જ નથી. જ્ઞાન જ વૈરાગ્ય છે અને વિષયોના ત્યાગનું નામ જ જ્ઞાન છે. જ્યાં સુધી આત્મજ્ઞાસા થાય નહિ ત્યાં સુધી પૂર્ણ વૈરાગ્ય અને વિષયપરાંમ્યુપતા સંભવિત નથી, અને આત્મજ્ઞાસા મારે કેટલો વૈરાગ્ય જરૂરી છે એ બતાવનાર કોઈ માપ નથી. શ્રીરમણ ભગવાને નરનાનંદજીને જે ઉત્તર આપ્યો હતો તે પરથી એમનો મન રૂપરૂપ સમજાય છે. તેઓશ્રીએ કહ્યું હતું : “જો તમે સાચેસાચ અનધિકારી હો તો મદદમાઓના ઇર્ષાની ધમ્મજા જ શી રીતે ઉત્પન્ન થઈ?” સદ્ભાવના ઉત્પન્ન થાય એ જ આત્મજ્ઞાસાનો અધિકાર સચવે છે, પણ વૈરાગ્ય ન હોય તો આત્મજ્ઞાસામાં વિધ્ન નડે છે. શ્રી ભગવાને કહ્યું છે કે : “આત્મજ્ઞાસાથી જ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે.”

બક્તિથી જે થયો, મુદ્ધ પૂર્વજન્મ મુકર્મથી,
શરીર, વિષયે જેને થયું છે રોગદર્શન,
મન જે વાળતો મંદિર, કૃષિ ના વિષયે જરી,
દેહ નથર માને જે, તે પુરો અધિકારી છે.

— રમણચરિતા: અ. ૭-સો. ૬, ૧૦

વિષયજ્ઞાનસાના આવેગને દૂર કરવાના ઉપાયો શ્રી શંકરાચાર્યના 'મોહમુદ્ગર'માં તથા શ્રી ભટ્ટહરિના 'વિરામ્યગ્રંથ'માં તથા અન્ય ગ્રંથોમાં બતાવવામાં આવ્યા છે, 'શરીર, અસ્થિ, મેદ, રક્ત, માંસ, આંતરડાં આદિ' સધાન છે અને અસ્થિર છે. તેમાં શા માટે રતિ રાખો છો? ધણું ખડું આ જ એક ઉપાય અર્થાત્ જિહ્વી ભાવનાનો આ એકમાત્ર આધાર જ બતાવવામાં આવે છે. નાગાનંદ, પ્રબોધ-અંદ્રોદય આદિ નાટકોમાં યે આ ઉપાય પર જ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. વિરાગ મેળવવાનો ખીન્ને એક ઉપાય છે. 'વિગયોપ-ભોગ અમારે માટે નથી, એવી અનિત્ય વસ્તુમાં કેાણુ રમણુ કરે?' આવા વિચારથી યે વિરતિ પેદા થાય છે. આને શ્રી ભટ્ટહરિએ 'દુર્લભ રક્ત પદ્ધતિ' કહી છે. કૂડ આદિ પાશ્ર્વત્ય મનોવિરાગવેત્તાઓ કહે છે કે મનોવિકલનની સદાયતાથી સંસ્કારખીજના આવેગને શકયા વગર વહી જવા દેવામાં આવે તો એ ખીજની શક્તિ નહિ જેવી થઈ જાય છે. વામભાર્ગના અનુ-યાયીઓ 'મોગો યોગાયતે દેવિ' કહીને અનંત ભોગો ભોગવીને તેની વ્યર્થતા જાણી લે છે. આ બધા મતોમાં એક વાતની સમાનતા છે અને તે એ કે વિષય દુઃખદાયક છે અને તે શાંતિનો શત્રુ છે. તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. પરંતુ ઉપર બતાવેલા બધા મતોમાં વિષયની સત્તા જરૂર રહે છે.

ભગવાન શ્રી રમણ મંથિનેા પંચ અનોખો હતો. એક વાર પક્ષી જાળમાં ફસાઈ જાય પછી તે છૂટવાની જોટલી કોશિશ કરે છે તેટલું વધુ ને વધુ તે બંધાય છે વિષયેન્ધ્રાઓની વાત પણ આવી જ છે. આર્ગોનાટ જોસને જે રીત અજમાવી તે જુઓ. સાહરિનોના ગીત પ્રત્યે તેને મોહ હતો તેનો ત્યાગ ન કરતા તેણે તેનાથી વધારે મધુર અને વધારે મંજુલ અર્ધ-યસનું ગીત સાંભળ્યું. મુલિસિસે એ ગીતલક્ષરીનો સામનો કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો એટલે તેને ભારે તકલીફો વેઠવી પડી. શ્રી રમણ ભગવાનનું કથન છે કે વિષયોની તરફ જોતું પણ ન જોઈએ. જેવી રીતે ખીજના બાલ વિષયોની બાબતમાં કંઈ છે તેવી જ રીતે આતરિક લાલસાઓને પણ

‘નેતિ’ના માર્ગના અવલંબન વડે અથવા ‘આ વિચાર કોના છે, ક્યાંથી જો છે, શું આ મારા વિચાર છે, હું’ પોતે તો વિચાર નથી, તો ‘હું કોણ છું?’ આવી છતાસા વડે છિન્નભિન્ન કરી નાખવી જોઈએ આવી છતાસાથી એ વિષયવાસનારૂપી મહાન શક્તિની સાખાઓ, ક્ષણકૂલ વિગેરે આપોઆપ સ્ફટાઈને ખરી પડશે. આ જ રીતે શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ પોતાની પત્નીમાં જળ-માતાની ભાવના સેવીને માયાના મહાપાશમાંથી છૂટી ગયા હતા. ભગવાનના દિવ્ય નામામૃતનું પાન કર્યો પછી, વિષયમથનું પાન કરવાની ઇચ્છા કરે એવો મૂર્ખ કોણ હોય? શ્રી મુનિશ્રીઓ આ જ ઉપાય હતા. બધા વિષયોમાંથી મન ઊઠાવી લઈને પોતાની દૃષ્ટિને આત્મામાં પાંચવડી એ પરમ ઉપાય છે. કેટલાયે માણસો વિષયવાસનારૂપી જૂત જોડે લડીને હાર ખાધા પછી પ્રાણ અથાવણ શ્રીરમણ ભગવાન પાસે દોડી આવતા અને ત્વમેકં શરણં મમ કહી તેઓશ્રીનો આશ્રય લેતા. મારે આ સંગ્રામ લડવા કમ્મર કસો. બધી બાહ્ય શક્તિઓના મૂળમૂત ‘અકમ્’ (અકંકાર નહિ)ની છતાસા કરો. તો જ બધી વાસનાઓ શાંત થઈ જશે અને વિષયનું બંધન જરાયે રહેશે નહિ.

ખીજો ઉપદેશ વૈરાગ્યને તીવ્ર બનાવવાના ઉપાયો વિશે છે. સ્નાન, સંધ્યા, જપ, હોમ, સત્સંગ, મહાત્માઓની સન્નિધિ, આ બધા આત્માનુ-સંધાનમાં સ્ફાલ્યકર્તા છે. નિયમ રાખવો એ પણ ઉપયોગી છે, પણ નિયમ માત્ર સાધનરૂપે જ હોવો જોઈએ. નિયમોની અધિકતા એટલી બધી ન થવી જોઈએ કે જેથી મૂળ ધ્યેય આત્માનુસંધાન ગેય થઈ જાય. ‘સિદ્ધાન્ત કૃતવૃત્તાનાં ગલન્તિ નિયમાઃ સ્વયમ્’ આત્મસિદ્ધિ પામેલા પુરુષોના નિયમો આપોઆપ ગળી જાય છે.’ આ વાતને બૂઝ્યા વિના નિયમોનું પાલન કરતા રહેવાથી વૈરાગ્ય દંડતર થતો જાય છે.

હવે ધ્યેયની વ્યાપ્તમાં શ્રીરમણ ભગવાનના વિચારો પાંચીએ.

આશ્રમના વર્ણન પરથી હવે તો સાધુ સમજાયુ હશે કે ત્યાં નિર્ગુણ
ધ્યાન અને આત્માનુસંધાન સિવાય બીજા કોઈ માર્ગનું અવલંબન કર-
વામાં આવતું ન હતું. શ્રીભગવાન સારી પેઠે જાણુતા કે અધિકારીઓના
ભેદ તથા વાસનાની પ્રવળતાને કારણે જુના જુના ભક્તોના ધ્યેયો જુના
જુના રહે છે. આથી તેઓશ્રીની તરફથી જેવાને તેવો જ ઉપદેશ મળતો.
આ પરથી પ્રેરણાક લોકો મકરિંજીને શાકત માનતા, કોઈ તેમને વિશિષ્ટાદ્વિતી
માનતા તો કોઈ વળી તેમની પદ્ધતિને ખ્રિસ્તી પદ્ધતિ કહેતા. ખરૂં જોતા તો
તેઓ ત્રીનો મત ન બુદ્ધિમેદ જનયેત્ મજાનાં કમંસગિનામ્ હનો. જે અમુક
ખ્યાલ સાથે તેમની પામે જતો, તેને તે ખ્યાલ અગર માર્ગ તેઓશ્રી છોડા-
વતા નહિ. તેઓશ્રી કહેતા હતા કે સૌ પોતપોતાને માર્ગ સાધના કરી શકે છે,
કારણ કે તેમનો એવો મત હતો કે બીજી બધી સાધનાઓ આખરે નિર્ગુણ
આત્માનુસંધાન તરફ દોરી ગયા વગર સ્થેય નહિ. દરેક સાધકને માર્ગની
આમતમા પોતાની રચિ રહે છે એ ખરૂં છે તો પણ ભગવાન તેઓને કહી દેતા
કે ‘આપણે જે અતિમ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવાની છે તેને આપણે ભૂલવી
જોઈએ નહિ.’ જભીરમ શોભ્યસ્થને પ્રાણાયામમાં ભારે આસ્થા હતી અને
શ્રીભગવાને તેમને રનામી વિવેકાનુદ્યોતના મતઅનુસાર પ્રાણાયામનું બધું જ
રહસ્ય સમજાવ્યું હતું છતાં સાથે સાથે કહી દીધું હતું કે ‘ધ્યેય એનાથી
ભિન્ન છે અને યોગ, પ્રાણાયામ આદિ માત્ર સાધનો જ છે, જેનાથી એકામતા
પ્રાપ્ત થાય છે.’ વળી તેમને એમ પણ કહ્યું હતું કે ‘કોઈ દહાડો આત્માનું
સંધાન અનિર્વાય થઈ પડશે અને તે ક્યેં જ છૂટે એ ચશે.’

ઉપદેશની રીત

यस्य यस्य हि यो भावस्तेन तेन समाचरेत् ।

अनुप्रविश्य मेधावी क्षिप्रमात्मवश नयेत् ॥

જેનો જેવો ભાવ હોય તેની જોડે તેવા ભાવથી વર્તન કરીને
મેધાવી આખરે તેને વશ કરી લે છે.

શ્રીરમણ ભગવાને આ સંકિતનો અમલ કરી કેટલાંક ભકતોને મૂર્તિ-પૂજા કરવાનું જે ઉત્તેજન આપ્યું હતું. સને ૧૬૨૫માં મેલમના વડીલોની એક મંડળી શ્રી. વલ્લભમલ્લે મુરગરજની જોડે (મુરગરજ તિરુપુગલસ્વામીને નામે મગ્નહર થઈ ગયા છે) ભક્તિના તાનમાં આવી તિરુપુગલ ગાતાં ગાતાં શ્રીરમણ ભગવાનના દર્શન માટે આવી હતી. સંત અરણગિરિનાથે રચેલી સુબ્રહ્મણ્યની સ્તુતિને તિરુપુગલ કહે છે. મુરગરજની ગાવાની કમ અને એમના દિક્ષના ભાવ બધાના મનને મોહી લેતા હતા. મહર્ષિ^૧ જ્યે તેઓને એ સ્તુતિનો અર્થ સમજાવ્યો. મુરગરજ ભારે પડેલ નથી તો જે તે એટલી હદ સુધી પહોંચ્યા છે કે તિરુપુગલની વ્યાખ્યા કરવામાં આજકાલ એમની બરાબરી કરે એવું કોઈ નથી આ પ્રમાણે શ્રીભગવાને સચ્ચિદાનંદના દ્વારા મુરગરજને મદદ કરી હતી. પેલા વડીલોમાંથી એકે પૂછ્યું: “ગાયત્રીનો જાપ યથાક્ષર કરવાથી કંઈ લાભ થાય છે ખરો?” શ્રી રમણ ભગવાને કહ્યું: “યથાક્ષર જાપ કરવાથી એક જ બંધન મળે છે, પણ સરળતા વિનંતે ધ્યાનનું શક્ષ્મ બનાવવાથી અધિક ફળ મળે છે. ખાસ કરીને આખરના *વમસ્સવિત્રે જગદેકચક્ષુષે એ મંત્રથી ધ્યાનમાં સારી સહાયતા મળે છે.”

આ પ્રકારનું ધ્યાન કરવાથી સાધકનું મન ધ્યેયપદાર્થમાં લીન થાય છે અને એ સંકિતશાળી ધ્યેયપદાર્થની ચકિત ઉપાસકને કલ્યાણનું પ્રદાન કરે છે. લક્ષ્યનું પ્રતીક પહેલાં તો ગોચર હોય છે પણ ધ્યાનમાં આગળ વધતાં વધતાં સાધકને માત્ર પડે છે કે ધ્યેયપદાર્થ અતિ વ્યાપક છે તથા અચ્છ છે. આ રીતે સચ્ચિદાનંદના નિર્ગુણોપાસનામાં ફેરવાઈ જાય છે.

* આ મંત્રનો જ વ એવો છે કે સૂર્યના નિર્જામાં જે અધિષ્ઠાતા દેવતા છે તે જ વિશ્વનું એકમાત્ર નેત્ર છે, તે જ સૂર્ય, રિષિવિ વયા લયનું ધારણ છે, તે જ જ્ઞાનદાતા છે, તે જ ત્રિશુલોની મૂળબૂલ પરમાર્થસત્તા છે તથા તે જ ત્રિપૂર્ત્યા તમક છે. સવિતા પશ્ચાત્તરણ્ય છે, તેમજે કિરીટ ખેરેલો છે, તેમને સોનાનાં ધરોળ છે તથા તે રાખચક્રાદાત્રી છે. એ સર્વજ્ઞ, સર્વગત તેમ જ સર્વશક્તિમાન છે.

કોઇ ભક્તોના ઇષ્ટદેવ રામ-કૃષ્ણાદિના અવતારહોય છે તો કોઇ વળી શક્તિને ઉપાસે છે તેઓની ઉપાસનામાં ધ્યેયપદાર્થની શક્તિ ધ્યાતામાં પ્રવેશ કરીને વહેવા લાગે છે. જે સાધકનું મન મંત્રના અધિષ્ઠાતા દેવતાના રૂપમાં વિશ્વ પામે તો અદ્વિત દશા આપોઆપ ઉપસ્થિત થાય છે. શ્રી મદર્પિંછ કહે છે કે એ જ અનુપમ શક્તિ સાધકને નિર્ગુણની ઉપાસનામાં આગળ ને આગળ ખેંચી લેતી છે.

રમણભક્તોના ઇષ્ટદેવ શ્રીરમણ ભગવાન જ છે તેઓ એમના ચિત્રની પૂજા, ધૂપદીપ કરીને તથા રમણ અષ્ટોતર શતનામાવલી, રમણચત્વારિંશત આદિ સ્તોત્રોત્તરો પાઠ કરીને કરે છે તેઓને મદર્પિંછ તેમ કરતાં અટકાવતા નહતા તેઓશ્રી કહેતા કે ‘એ પણ ઠીક છે કારણ કે શ્વેતાશ્વતર ઉપનિષદમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે જ્યાં સુધી દગ્દસ્યના વેદોનો નાશ થાય નહિ ત્યાં સુધી ગુરુશિષ્યનો બેઠ હોનાનો જ છે, છતાં મેં ગુરુ તથા ભગવાન એ બન્નેનો અભેદ માનવો એમાં જ ક્ષેપ છે.’

કેટલાક ભક્તો શ્રીભગવાનની સન્નિધિમાં જ એમના શરીરની પૂજા કરવા ઇચ્છતા પણ તેઓશ્રીને એ પસંદ ન હતું ખીજા સ્વામીઓ પૂજા, અભિષેક આદિ પસંદ કરે છે પણ મદર્પિંછની દષ્ટિમાં શરીર કોઇ વીજ જ ન હતી એટલે તેમને પોતાની પૂજા થાય એ ગમતુ ન હતુ. મંદિરમાં જેમ ભૂતિની સામે કરવામાં આવે છે તેમ આ તી કરવી, નાળિયેર વધેલું, તેમના ચરણની ધૂળ માથા પર ચડાવવી વિગેરેથી તેઓશ્રી બહુ જ વિરુદ્ધ હતા. આથી ભક્તો જમીન પર પડીને તેઓશ્રીને દુરથી જ નમસ્કાર કરતા.

ધ્યાનમંત્ર : શ્રીરમણ ભગવાન વેલ્લન્ટના સ્વાસ ચાતા હતા, એટલે તેમને ઘણા મંત્રોનું જ્ઞાન હતું. તેઓશ્રી ભક્તોના અધિકારનો ખ્યાલ રાખીને, જેને જે મંત્ર યોગ્ય અને આણ હોય તે તેને બતાવતા. વેદોમાં પરમ પુરુષની અનેક પ્રકારે સ્તુતિ કરેલી છે, પુરુષસૂક્તમાં જેને સદસશીર્ષા, સદસ્રાક્ષ,

સહસ્રપાદ કહ્યું છે તે વિધિ જ છે. બીજી એક જગ્યાએ કહેલું છે કે તે અંગુઠ માત્ર જ છે. પરમાત્મા હૃદયમાં જ્યોતિરૂપે વસે છે એમ પણ અન્ય લખેલું છે તથા કોઈ જગ્યાએ એમ લખ્યું છે કે નારાયણ સુધાસિંધુમાં વટવૃક્ષની વડવાઈઓ પર ફીડા કરે છે. ક્યાંક નારાયણનો આકાર પદ્મ તળેલા કહ્નો છે તો ક્યાંક તેમાંથી વહેનારી નદી જોવા. ભક્તો આવાં અનેક વર્ણનો-માંથી શ્રીભગવાનની આશાનુસાર પોતાને માટે કોઈક મંત્ર પસંદ કરી લેતા.

મંત્રજપ કરવાનો વિધિ શો છે એ વિષે ગણપતિ મુનીન્દ્રને મદર્પિણએ જે ઉપદેશ આપ્યો હતો તે અગાઉ દર્શાવ્યો જ છે. વળી ‘ઉપદેશસાર’માં જે કીર્તન તથા જપની રીત વર્ણવેલી છે. તેમાં કહ્યું છે કે જપમાં વાચિક, ઉપાંશુ અને માનસિક એ એક પછી એક અધિક ઉત્તમ છે જપ કરનાર પોતાના આત્મા પર દૃષ્ટિ રાખીને જપ કરે તો તે અગ્રજપ કહેવાય છે.

સરુણ્ણપાસનાની બાબતમાં શ્રી રમણ ભગવાન પ્રાચીન આચાર્યો જેડે સદમત હતા ભક્તિનું વિવરણ કરતાં તેઓશ્રીએ કહ્યું છે કે ‘ધર્મી ધારના જેવું સરળ ચિંતન કરવું એ સૌથી ઉત્તમ છે.’

રમણગીતામાં પ્રાણાયામ આદિની વિગેષરૂપે ચર્ચા કરી છે. ભગવદ્ ગીતામાં પણ પ્રાણાયામ તથા તેને માટે જરૂરી નિયમ, આસન આદિનું વર્ણન છે. પરંતુ શ્રી ભગવાનના મત મુજબ એ બધાં લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરવાનાં માત્ર સાધનો જ છે. પરમ લક્ષ્ય તો આત્મોપલબ્ધિ છે આ કારણથી યોગ, મંત્ર આદિ કર્યા પછી આ પરમ પુરુષાર્થમાં લાગી જવું એ અત્યંત આવશ્યક છે.

યોગસાધનમાં પહેલાં પહેલાં દિવ્ય જ્યોતિઓ દેખાય છે. વિવિધરૂપે તથા વિવિધ રંગોમાં ઇન્દ્ર દેવતાનાં દર્શન થાય છે. અનેક પ્રકારના નાદો સંભળાય છે. આ બધી વાતોનું સવિસ્તર વર્ણન આપણા ધર્મગ્રંથોમાં છે. કોઈકેઈ વાર ધ્યાન કરતી વખતે રમણભક્તોને શ્રી રમણભગવાનના ઉજ્જવલ તેજોમય રૂપનાં દર્શન થાય છે.

રામનાથપુરી શાસ્ત્રાભાષાનામના એક વિધવા રમણાશ્રમમા આવીને રહ્યા છે તે એક અખત મહારિંછના ફેરેલી બારે શ્રદ્ધાથી પૂજા કરતા અખત દશામાયે તેમણે જ ગણુ કર્યા કરતા તેમને સ્વપ્નમા શ્રી ભગવાનના અનેક નાર દર્શન થયા હતા પ્રાઇ પ્રાઇ નાર શાસ્ત્રાભાષાને જિઘ્રા તેમ જ ભગતા દિવ્ય જ્યોતિઓ તથા ઉજ્જ્વલન ધરાવ તેમની મધ્યમા મહારિંછણુ રૂપદેખાયુ હતુ આ ઘડના દક્ષત અગ્રણ્યન ધામમા જ થતી એવુ નહતુ પણ ધેર સુદા તેમને આના જ અનુભવો થતા હતા આ મધી વાત તેમણે મહારિંછને કરી ત્યારે શ્રીમહારિંએ જવાબ આપ્યો કે “રંગને ચિત્કેના અથવા કના કહે છે આ જ્યોતિઓનુ દર્શન એ લક્ષ્ય નથી લક્ષ્ય તો આત્માપરિધિ જ છે આવી જ્યોતિઓનુ દર્શન ધ્યાનમા ખતેન કરે છે માટે સાધકે એનાથી મોહિત થવુ ન જોઇએ એ જ્યોતિઓ ખાલુ સસારમા રથૂળ રૂપ દેખાય કે મનમા સ્વપ્નમા રૂપ દેખાય તો એ તે વિધ જ છે પ્રપન્ન તો કરવાનો છે વિધથીના દર્શન કરના માટે, નહિ - વિધના માટે આવી જ્યોતિઓના દર્શનથી પ્રસન્ન થવુ એ ઉચિત નથી”

શક્તિઓ તથા સિદ્ધિઓ પણ આ જ્યોતિઓના જોવી જ છે તે વિધે જુના પ્રકરણમા ચર્ચા કરેલી જ છે

હવે વાચકોને શ્રીરમણાશ્રમનાનો માર્ગ સાફ સમજાઇ ગયો હશે રમણાશ્રમમા જે ઉપાસના પર ભક્તનુ દિન ચોદતુ તેનુ તે અનુસરણ કરતો ભગવદ્ગીતામા પણ લખ્યુ છે કે આત્મવિસાદ જ મુક્તિનુ મારણુ છે અને સ્વભાવ પરથી જ મુક્તિની પ્રાપ્તિનો માર્ગ નક્કી થાય છે

ભગવાન શ્રીરમણ મહારિં નો ઉપદેશ શુ હતો એ કહેવાની હવે વધુ જરૂર નથી, કારણ કે તેઓ ત્રીનુ જીવન જ એમનો ઉપદેશ અને એમના ઉપદેશનુ જીવન ત ઉદાહરણુ હતુ તેમની પ્રતેક અનુભૂતિમા કદ ને કદ ઉપદેશ છૂપાયેલા જ રહેતા તેમની વાતોમાની એક પણ એવી ન હતી કે જેમાથી કદાચ પણ ઉપદેશ ગળ્યા વગર રહે કોઇ મો ખોલીને પ્રશ્ન ન પણ મૂકે તો એ

તેનો જવાબ ત્યાં ને ત્યાં જ અથવા બીજા ઓછે અપાતા જવાબ દ્વારા મળી જતો નડનાનદ્વની જીવનકથા પરથી જણાય છે કે સ્વપ્નમાં પણ મદરિંછા ઉપદેશ કરતા તેઓશ્રી આમ અનેક રીતે ઉપદેશ કરતા રહ્યા હતા.

શ્રી રમણભગવાને ઓછ પણ બહુતને સન્યાસની દીક્ષા દીધી નહતી, પણ એમ જણાય છે કે સ્વપ્નમાં શ્રી નડનાનદ્વ જેવા કેટલાક બહુતોને પોતાના હાથ અથવા પગથી અગ્નિ દીક્ષા આપી હતી. મણુપતિ મુનિને પણ આવી જ દીક્ષા મળી હતી. આ એક પ્રત્યક્ષ અનુભવની વાત છે કે મદરિંછાએ કેટલાક લોકોને તેમની પાતી પર, જે જગ્યાએ હંમ્ય નામક નાડીયક છે ત્યાં હાથ રાખવાનું કહ્યું હતું અને જેવા હાથ રાખવામાં આવતો કે તુરત ત્યાં ઝપાગળ થી નાના નાના ત્રણ રૂપડો થવા પડી, સાચો નિરામ અનુભવાતો જણાયો હતો. જેઓએ આ પ્રમાણે ક્યું હતું તેઓના શરીરમાં જાણે વીજળીનો સચાર થયો હતો અને આખા શરીર માં શક્તિનો પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો હતો.

શ્રી હમસ્વામયરજીની જીવનકથા પરથી માલુમ પડે છે કે શ્રીમગવાન ઓછ ઓછ નાર ચિતરનથી દીક્ષા દેતા હતા.

પ્રકરણ ત્રીજું : મહિમા

૧ વાજમાનાના લોકો મહિમાએ અને સિદ્ધિઓમાં વિશ્વાસ રાખતા નથી અને શિવ લોક, વૈકુંઠ આદિ અપ્રત્યક્ષ વાતોને ટાળી પહેરતી ગપ સમજે છે તેઓ પ્રત્યક્ષ જેવા સિવાય ઓછ વાતને પ્રમાણુજન માનતા નથી આવી માન્યતાવાળા મહુરાના એક વહીવે શ્રીમદરિંછાને એક

વાર પૃથ્વી હવુ : "શુ દેવો, ભૂતપિશાચો નિગેરુ સાચેસાચ અસ્તિત્વ છે ખરૂં ?" મહર્ષિહરએ જવાબ આપ્યો હતો. "હા, જરૂર છે પણ જેમ આ જગતની સત્યતા વ્યાવહારિક છે તેમ તેઓની સત્યતા પણ વ્યાવહારિક જ છે."

વધીય-શિવ આદિ દેવો સસલાના શી ગણ સમાન નથી શું ? શું સાચેસાચ તેઓની હસ્તી છે ?

મહર્ષિ-ખચીત, તેઓની હસ્તી છે

વ-જો તેઓ આપણા જેવા હોય તો તેઓ પણ પ્રલયકાળમાં નારા પામશે જ ને ?

મ-જો તમે જ્ઞાન મેળવીને મુક્ત થઈ શકો છો અને મરણને છૂટી અચ્યુત બ્રહ્મપદ મેળવી શકો છો તો પછી શિવાદિ દેવો તો તમારાથી કેટલા યે અદિયાતા છે એટલે તેઓ જ્ઞાની ન હોય કે અમર બ્રહ્મપદ મેળવ્યું ન હોય એ શી રીતે બને ?

અમૃતનાથજીને પણ આવી જ શકા હતી ભગવાને તેમને સમગ્રવ્યુ' હવુ કે હાલ પણ સિદ્ધ પુરષો છે અને તેઓ શિવાદિ દેવોની માફક શાપ તથા વરદાન આપવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે (લુઓ રમણગીતા અ ૧૭, શ્લોક ૨૬)

એક વખત નગસિંહસ્વામીજી શ્રી ભગવાન પાસે બેસીને 'સ્વામી વિવેકાનંદુ' જીવન અને ઉપદેશ' નામના પુસ્તકનું તામિલ ભાષાતર લખી રહ્યા હતા, એ વેળાએ તેમના મનમાં શકા બીડી કે જેવી રીતે શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસે દર્શન અને સ્પર્શથી બંધુ જ બ્રહ્મમય જોવાની શક્તિ આપી હતી તેવી જ શક્તિ ભગવાન શ્રીરમણ મહર્ષિ આપી શકે કે નહિ ? આવી શક્તિ હોય તો કેટલું સારું ? એયમ્માળ ત્યા જ બેઠા હતા તેમને ખબર ન હતી કે નરસિંહસ્વામીજીના મનમાં શો વિચાર ચાલી રહ્યો હતો, અને તે શ્રી ભગવાનને કંઈ પૂછે તે પહેલા જ એયમ્માળે જ પ્રશ્ન પૂછી કાઢ્યો. "શું અમને પણ સિદ્ધિઓ મળી શકે છે ?"

બંનેના જવાબમાં શ્રી ભગવાને સદૃશ ન આવીતી ના ઉપમા સ્તોત્રનો ઉલ્લેખ કર્યો

“જે (નિત્ય) સિદ્ધ સત્ય છે તેને ઓળખવું અને તેમાં સ્થિત થવું એ જ (એકમાત્ર) સાચી સિદ્ધિ છે બીજી સર્વ સિદ્ધિઓ રૂપરંગના મેળ વેશી પ્રાપ્તિ જેવી છે જ્યારે જી જીડી જીર છે ત્યારે એ પ્રાપ્તિઓ સાચી હાથે છે ખરી? જોઓ (પરમ) સદાની અવસ્થામાં દૃઢ થયા દોષ અને અસત્યથી મુક્ત હોય તેઓ (આવી વસ્તુઓની) ચિંતા કરશે ખરા?”

શ્રી ભગવાને આવે જ ઉપદેશ હમ્મીસને પણ આપ્યો હતો (જુઓ રમણુચરિતા અ ૧૪-શ્લોક ૧૦ થી ૧૭) આત્માએ મુક્ત લોકોની ક’પના પોતાની અદર જ કરી છે પરિપક્વતા મેળ થા પછી જ્ઞાની પણ આ ભોમિમાં નિહાર કરી શકે છે

‘ પરિપાકેન કાલે સ્યુસ્તિદયસ્તાત પરપત’ ।

પ્રારબ્ધ મદિ તામિ સ્યાત્ વેહારો જ્ઞાનિનોઽપિ ચ ॥

હે તાત! આવી પરિપક્વતાને લીધે કાળક્રમે સિદ્ધિ મળેલી કેબાય છે ને પ્રારબ્ધ હોય તો જ્ઞાનીઓને ભાગે એ સિદ્ધિઓ જોડે વિહાર કરવાનું આવે છે-મિદ્ધિઓ કેબાડવી પડે છે

-અ ૧૧, શ્લોક ૨૦

મવેગ્ન યસ્ય પ્રારબ્ધ શકિન પૂર્ણોપવાય મુનિ ।

અતરગ દવાવોષિ- ચ કિંચિદપિ ચેષ્ટતે ॥

અર્થઃ જેવું પ્રારબ્ધ એવું ન હોય તેવો મુનિ (જ્ઞાની) શકિત પૂર્ણ હોવા છતાં, તરંગ વિનાના મહાસાગરની જેમ ઠંડ ન કરતા સ્વસ્થ રહે છે.

-અ ૧૧, શ્લોક ૨૨

તે સદસ્ય આત્મપદાર્થ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો એમ જ સમજાવે કે
જાત જ હાય લાગ્યું છે સાધનામાર્ગની વચ્ચે આવતી આ સિદ્ધિઓથી
યોજાવું ધો નહિ

શ્રી રમણભગવાનના ભક્તો તેમના આ મતને માન્ય રાખે છે ભક્તો
કહે છે કે તેઓશ્રી કાર્તિકેશ્વરશ્રીનો અવતાર હતા અને જ્ઞાની હતા, તેથી
એ અનન્ત મહિમાવાળા હતા સાધારણ જનતાને ઘણું ખડું સિદ્ધિઓ
વડે જ વિશ્વાસ પેદા થાય છે અને તે દૃઢ પણ થાય છે આ કાળથી જ
અહીં બી રમણભગવાનના મહેમાન વર્ણન કરવાની પ્રશિષ્ટ કરીએ છીએ
જેથી તેમના ભક્તો તથા સાધારણ જનતાને સંતોષ થાય જે સિદ્ધિઓ
નિમે વિશ્વાસપાત્ર અમર મળી છે તેવીનું જ અહીં વર્ણન કર્યું છે

હવે આપણે ભગવાનને લગતી ૨૨લી મુદ્રાદ વાતો રાચીશું

૧૫નું પ્રારબ્ધ ટાળ્યું ટાળી શકાયું નથી આ ૧૧મતમા મદદિ
છએ એક વખત પોતાનો એ અનુભવ કરી સભળાએ હતા અશ્રમમા
ભક્તો તેમને જે કંઈ ખવડાવતા તેનાથી તેઓશ્રી ગળા સુધી ધરાઈ જતા
છતાં જે ખાવાની વધુ ચીજો આનંદથી તેમને અરચિ પેદા થતી ત્યારે
તેઓશ્રી કહેતા ' મારી તમ્બાકી મને જ માલૂમ છે તમને જુખ ન લાગી
હાય તો તમે નહિ ખાઓ અને તમને પ્રાઈ કંઈ કહેશે જે નહિ પણુ જે
હું ન ખાઉ તો તમે પ્રાઈ ખાશો નહિ આથી બીજાઓની ખાતર પણુ
મારે ખાવું પડે છે

એક દિવસ શ્રી ભગવાને એમ ધારીને એના બહાર ફરવા જવાનો
વિચાર કર્યો કે મહાર આઘ્યા જવાથી ખાવાની પીડા ટળશે આથી તેઓશ્રી
ગિરિમૂળની પશ્ચિમે એક નાનકડા જંગલમા ફરવા આઘ્યા ગયા ત્યાં તેમને
છ સ્ત્રીઓ મળી જેઓ ઘાસ ભેગું કરતા ત્યાં આવી હતી તેઓમાથી
એક સ્ત્રીએ પાંદેના ઘણી જે નાર ભગવાનના દર્શન કર્યા હતા તે તેમને

ઓળખી ગઇ અને તેમને ફોળા ધરી, તે ખાવાનો ખૂબ જ આગ્રહ કર્યો. લાચાર બનીને તેમને એ ફળ ખાવા પડ્યાં. પેટ ભરાઇ ગયું તો એ એ સ્ત્રીઓએ તેમને છોડ્યા નહિ. તેઓએ કહ્યું કે “ભોળા માટે આપ ક્યાં એ જશે નહિ. અમે અહીં આપની રાહ જોઇશું.” આમ કહી એ સ્ત્રીઓ ત્યાંથી ચાલી ગઇ. મહાપિંછ ખૂબ કર્યા અને અગિયાર વાગે પેલી જગ્યાએ પાછા ફર્યા. ત્યાં પેલી સ્ત્રીઓ હાજર જ હતી. એકે ભાત અને શાક, બીજાએ ચિત્રાસ, ત્રીજાએ હડીભાત એમ દરેકે ભુકું ભુકું ખાવાનું આપ્યું. મહાપિંછ અજળ મૂંઝવણમાં પડી ગયા. એક મોટી કેરીનું જે રસમ (મોસામણ) બનાવેલું હતું, તે જ એટલું બધું હતું કે તે ચાર માણસો પણ ખાઇ શકે નહિ. આ પરથી શ્રીભગવાનને ખાતરી થઇ ગઇ કે બહાર જવાને બદલે આશ્રમમાં રહેવું એ જ સારું હતું.

એક વખત એવું બન્યું કે શ્રીરમણ ભગવાન પશ્ચિમવર્તીની જોડે વિરૂપાક્ષિ ગુફાએથી નીકળી પશ્ચિમ દિશામાં આવેલા જંગલની સહેલગાહે જોડયા. ત્યાં એક ભંગિયણ થોડાંક લાકડાં એકઠાં કરી રહી હતી શ્રી ‘ભગવાનને જોઇને તે ભારે ગુસ્સામાં આવી ગઇ અને બોલી બીડી: ‘હવે તારી ઠાઠડી નીકળે” ભગવાન વિચારમાં પડી ગયા કે તે એમને નકામી ગાળ શા માટે દેતી હશે? બીજાઓ પણ વિચારમ્મ પડી ગયા કે કશી એ પરવાહ વગર તે આવા સાધુને ફાવે તેમ ગાળો કેમ દે છે? પેલી સ્ત્રીએ વધુ બોલતાં કહ્યું કે “અમારે પેટને માટે લાકડા વીણવા નીકળવું પડે છે, તેની તમને લોકોને શી પડી છે? ઘરમાં ખેસીને શંકરનું રટણ કરવાને બદલે આમ જંગલની સહેલગાહે શાના નીકળી પડ્યા છે?” આટલું બોલી તે ત્યાંથી ચાલી ગઇ. શ્રી ભગવાનને લાગ્યું કે એ સ્ત્રીએ એમને વેદાન્તનો સરો પાડી શીખવ્યો એટલે આગળ જવાને બદલે તેઓશ્રી ગુફા બહાર જ પાછા ફર્યા.

મહાપિંછની તિતિલા અનુષ્ઠાન હતી. તેઓશ્રી એક દિવસ મહાડ પરથી જોતરીને નીચે આવ્યા અને થોડુંક ફરીને એક નવે માગે મહાડ પર ચડ્યા.

લાગ્યા. એ માર્ગ તદ્દન નવો હતો અને ત્યાં કોઈની અવરજવર થયેલી ન હતી.. માર્ગમાં એક ઝાડીમાં મધમાખીઓએ મધપૂડા બનાવ્યો હતો. પોતે ચાકેલા હોવાથી ભગવાનને તે દેખાયો નહિ એટલે તેમની ડાખી જાંઘ મધપૂડા સાથે અથડાઈ. ચાર ડગલાં ચે આગળ ચાલ્યા નહિ હોય ત્યાં તો માખીઓ તેમને ઘેરી વળી અને પેલી ડાખી જાંઘ પર વળગી પડી, ડાખવા લાગી એ વખતની પીડાતું તો પૂછતું જ શું? ભગવાને કહ્યું કે ‘જાંઘે અપરાધ કર્યો છે નાટે તેને એનું ફળ જરૂર મળવું જોઈએ.’ માખીઓ કંઈ થોડું સમજતી હતી કે ક્ષમા ઉત્તમ ગુણ છે? મધમાખીઓ ડાખી ડાખીને થાકી ગઈ અને ઊડી ગઈ ત્યારે જ ભગવાન ત્યાંથી ઊઠ્યા. ડાખથી આખી જાંઘ પર જાલાં પડી ગયાં અને પગ સજીને ચાંબચા જેવો થઈ ગયો.

ભગવાને પોતાની માતાને કહ્યું હતું કે પ્રારબ્ધ કોઈ ટાળી શકતું નથી. તેમનું આ કથન કહેવાપૂરતું જ વેદાન્ત ન હતું પરંતુ પોતાના દરરોજના જીવનમા તેઓશ્રીનો આ ઉપદેશ અરિતાઈ થનો માલમ પડતો હતો.

એક દિવસ વાસુદેવ શાસ્ત્રી તથા બીજાઓ જોડે ભગવાન નડાવા માટે પરચેયમન મંદિરે જવા નીકળ્યા. ત્યાં નડાવાની સારી સગવડ છે. સ્નાન કર્યા પછી એક પગદંડીને રસ્તે સૌ ગુફા તરફ પાછા ચાલ્યા. સ્નાન અને તેના પર દશ વાગ્યાનો તડકો. ભગવાન થાકી ગયા હતા એટલે મુકેલીથી ચઢાવું હતું. પળનિરવામી, વાસુદેવ શાસ્ત્રી આદિ ભક્તો તેઓશ્રીની પાછળ પાછળ ચાલતા હતા. માર્ગમા એક શિલા આવે છે તેને “કાચમાની શિલા” કહે છે. ત્યા પહોંચતાં ભગવાનને એક વિચિત્ર અનુભવ થયો. તેઓશ્રીના શબ્દોમા જ એ ઘટનાનું વર્ણન આ રત્યું :

“એકાએક સામેનું દશ્ય જેમ થઈ ગયું અને એવું ભાન થયું કે સામે એક સફેદ પહોડો લટકાવ્યો છે. થોડી થોડી વારે આ બે દશ્યો વારાફરતી દેખાયા કરવાં હતાં : પ્રકૃતિનું દશ્ય જેમ થાય અને

પડે. પડે. થોડા સમય પછી દૃશ્ય એકદમ અદૃશ્ય થઈ ગયું. આ વિચિત્ર દેખાવ નજરે પડવાથી મેં ચાલવાનું બંધ કર્યું; પડે દૂર થતાં જ કેંઈ ચાલવા લાગ્યું વળી પાછું એ જ દૃશ્ય દેખાવા લાગ્યું. કમળેરી વધી ગઈ એટલે એક પૃથ્વીને ટેકો લઈ જમા રહેવું પડ્યું. ત્રીણવાર પણ આમ જ બન્યું, એટલે હું એ પૃથ્વીની પાસે ખેંચી ગયો.

આરે તરફ એ જ પડે પથરાયેલા હતા. માથું ભમવા લાગ્યું. લોહીનું વહેવું અને હૃદયનું ધગકવું બંધ થઈ ગયું. શરીરનો રંગ કાળો પડી ગયો; મરણ પહેલા શરીરનો રંગ જેવો થઈ જાય છે તેવો થવા લાગ્યો. મારી તે સમયની ક્રિકકાશ ખૂબ વધી પડી વાસુને લાગ્યું કે માઝ મોત પાસે આપ્યું છે તેથી તે મારી છાતીએ વળગીને જોરથી રડવા લાગ્યો.

મને બધું ભાન હતું. મારા શરીરનો રંગ કાળો પડ્યો, વાસુ મને વળગી પડ્યો, તેનું શરીર મૂલ્ય રહ્યું હતું, બધા જ રોકકળ કરતા હતા અને તેઓ બધા જે વાતો કરતા હતા, એ બધું મને ખરાખરા માન્ય પડતું હતું. હાથપગ ઠંડા પડી ગયા અને હૃદય ચાલતું બંધ થઈ ગયું. પણ મને ઠોધ પણ જાગતો ભય લાગ્યો નહિ. ધ્યાનની ધારા વધા અહીં સ્ફુરણ મિલકુલ અટક્યું નહિ. પચામન લગાવીને હું ખેંચી ગયો. પાછળના પૃથ્વીને પણ માઝ શરીર અટકતું, ન હતું અને લોહી ફરતું ન હતું તો એ આમનનો ભંગ થયો નહિ. આ રીતે પંદર મિનીટ વીતી ગઈ.

પછી અચાનક નખસિખમાં શકિતનો મચ્ચાર થવા લાગ્યો અને હૃદય જોરથી ધગકવા લાગ્યું. શરીરની એ સ્થામતા ચાલી ગઈ અને આપું શરીર પસીનાથી ભીંજાઈ ગયું. મારી આંખો ભીંજી અને જડીને મેં કહ્યું 'આવો, આપણે જઈએ.' અમે વિક્ષાસિ ગયા.

પર પહોંચ્યા એક જ વાર દોહાડીનું વહેણ અને શ્વાસનું ચલન બંને બંધ થઇ ગયા હતા. મારી ઇચ્છાથી મેં આની સ્થિતિનો અનુભવ કર્યો ન હતો. મૃત્યુની અવસ્થા કેની હોય તે મેંવાનો સંકલ્પ પણ ન હતો. અગાઉ કદી કદી આવી ઘટનાઓ બનતી હતી પણ આ વખતે તે બહુ જોરદાર હતી.”

આ ઉપરાંત શ્રીભગવાન બગનાનના ટેનાક અનુભવો પણ છે, જેને લગતી એમના શ્રીમુખેથી સાબળેલી ટેલીક વાતો અહીં રજૂ કરીએ છીએ.

એક દિવસ શ્રીભગવાન પહાડ પરથી ઊતરીને ગિરિપ્રદક્ષિણા કરવા ઊપડ્યા તે સમયે આકાશમાંથી તારાઓ નીચે ઊતરીને તેમની કમરની ચારે બાજુ ગોળચક્કર ફરતા તેમને દેખાયા હતા. વળી એક દિવસે ગિરિ પ્રદક્ષિણા કરતી વખતે એક મહામા આરામ કરી રહ્યા હતા ત્યારે દિવ્ય તેજની આકૃતિઓ અમુક ક્રમમાં પસાર થતી તેમને દેખાઇ હતી. ત્યાં બીજાઓ હાજર હતા, તેઓને કંઈ જ દેખાયું ન હતું એક નખત ભગવાન અને થોડાક ભક્તો. ક્યાંક જઈ રહ્યા હતા તે વખતે તેઓશ્રીને એક પ્રકાશે ઘેરી લીધા હતા. આ વખતે ત્યાં જે જે ભક્તો હતા તે બધાને આ દિવ્ય પ્રકાશ દેખાયો હતો.

શ્રી ગણપતિ મુનિના જીવનચરિત્રમાં કેટલીક આશ્ચર્યકારક વાતો નજરે પડે છે તેમણે કહ્યું છે કે ઉમાસહસ્રીનો છેલ્લો શ્લોક શ્રી ભગવાને જ તેમના મોઝેથી કહેવરાવ્યો હતો. પરંપરાગત મંદિરમાં જ તારાવાળી એક જ્યોતિ દીપરાશિક્ષે આવી ભગવાનની ચારે તરફ જે જ્યોતિ હતી તેમાં ભળી જઈ હતી આ અદ્ભુત ઘટના કાનકડે ગણપતિમુનિએ પોતાની આંખે જોઈ હતી.

સને ૧૮૦૮માં ગણપતિજી તપશ્ચર્યા કરવા માટે તિરુવત્તિપૂર ગયા હતા અને ત્યાં જઈ ગણપતિના એક મંદિરમાં મૌન ધારણ કરીને તપ કરવા લાગ્યા. છેલ્લે દિવસે તે જાગતા પડ્યા હતા એવામાં અચાનક રમણ

ભગવાન ત્યાં આવી લાગ્યા અને એમની બાજુમાં બેસી ગયા. ગણપતિજી આશ્ચર્યચકિત થયો અને જિભા ચલા લાગ્યા પણ ભગવાને તેમને જિભા ચલા અટકાવ્યા અને તેમના શરીર પર પોતાનો હાથ મૂક્યો. આપી ગણપતિ મુનિના શરીરમાં વીજળીની માફક શક્તિનો સંચાર થયો. ગણપતિજીએ આને જ ભગવાન તરફથી પોતાને હસ્તદીક્ષા મળેલી માની હતી. આપણે જાણીએ છીએ કે શ્રી રમણભગવાન સને ૧૮૯૫થી મહાનિર્વાણ પર્વ ત અરુણાચલમાં જ રહેતા હતા અને કદી ય બહાર ગયા ન હતા. તે પછી ગણપતિજીને ઉપર જણાવેલો અનુભવ શી રીતે થયો ? ત્યાર પછી તા. ૧૭-૧૦-૧૯૨૬ના રોજ ગણપતિજીએ આ આખી વાત ભગવાનને રૂબરૂમાં કહી હતી, તે સાંભળીને ભગવાન બોલ્યા હતા.

“યોડાં વર્ષ પર હું સૂતો હતો પણ સમાધિમાં લીન ન હતો. તે વખતે મને માફ શરીર ઉપર કોંચકાઈ અને જીડતું જણાઈ. જીડતી વખતે મને ઠોઠ બાજુ વસ્તુ દેખાતી ન હતી પણ ચારે બાજુ ધવલ કાંતિદ્રુજ જ હતો. પછી શરીર પાછું નીચે જીવરવા લાગ્યું, ત્યારે બાજુ વસ્તુઓ દેખાવા લાગી. તે વખતે મને લાગ્યું કે મિલિયો આવી જ હોવી જોઈએ, મને ખબર પડી કે એ સ્વળ તિરવત્તિપૂર હવું. હું એક પાકી સડક પર ચાલવા લાગ્યો અને થોડી વારે ગણપતિના મઠિર આગળ પહોંચ્યો. હું અંદર ગયો, આસપાસ બોમ્બ અને કંઈ વાવચીવ પણ કરી. તે સમયે મેં છું કશું અને છું કશું તે યાદ આવતું નથી. એકાએક મારી આંખો જાંઘડી વધ ત્યારે જાણ્યું કે હું વિસ્પાસિ ગુફામાં જ સૂતો હતો. પછી એ આખી વાવ મેં પળનિ સ્વામીને કહી હતી.”

ગણપતિજીએ કહ્યું કે ભગવાને તિરવત્તિપૂરનું જે વર્ણન કર્યું હતું તે સોજે આના બરાબર હતું.

એચમ્માળ કેવી રીતે લગવાન પાસે આવ્યાં અને તેમની દારા તેમને કેવી રીતે શાંતિ મળી એ કથા પણ અજ્ઞાપ્યભરેલી અને શ્રદાવર્ધક છે.

એચમ્માળનું પહેલું સંતાન ગુન્ઠરી ગણું હતું. તે પછી ત્રણ વર્ષ સુધી ખીજા બાળકનો જન્મ થયો નહિ. તે વખતે એ પોતાના પતિ બેડે નેલ્લર જીલ્લાના કરેડૂ નામના ગામમાં રહેતાં હતાં. એક દિવસ સ્વપ્નમાં એમને કૌપીનધારી અને માથું મૂંડાવેલા સંન્યાસી દેખાયા અને એમના હાથમાં કોઇ સ્ત્રીજ આપીને અંતર્ધાન થઇ ગયા. જાંઘમાંથી જાગ્યા પછી તેમણે એ વાત પોતાના પતિને કહી. તેમણે કોઇ માત્રિકને બોલાવ્યો. માત્રિકે કહ્યું કે સ્વપ્નમાં દેખાયેલા સંન્યાસી સુશ્વસ્ય હતા. વળી એક વાર જ્યારે એ કંડુરમાં હતાં ત્યારે ફરી પાછી એ જ મૂર્તિ સ્વપ્નમાં દેખાઇ અને નાગરીમાં લખેલો પત્ર તેમના હાથમાં મૂકયો, જેમાં લખ્યું હતું કે “વિશ્વનાથ તમને બોલાવી રહ્યા છે.” સ્વપ્નમાં જ એચમ્માળે કહ્યું કે “હું દેવનાગરી જાણતી નથી” એટલે તેમણે એમને અમુક પંડિત પાસે એ પત્ર વંચાવવાનું કહ્યું.

એ પંડિત એ જ ગામમાં રહેતા હતા. તેમનું નામ પરદેશી શાસ્ત્રી હતું. તેમણે પણ કહ્યું કે સ્વપ્નમાં દેખાયેલી મૂર્તિ સુશ્વસ્યદેવની જ હતી. પછી શાસ્ત્રીજીએ એચમ્માળને સુશ્વસ્યદેવનો મંત્ર આપ્યો. એચમ્માળના પતિના કુલદેવ સુશ્વસ્ય જ હતા. પતિના અવસાન પછી એ પોતાની એકની એક દીકરી સાથે પોતાના ગામમાં રહેવા લાગ્યાં. છોકરીના લગ્નને વીસ દિવસ બાકી હતા તે વખતે છોકરી બિમાર પડી. બે ત્રણ દિવસ પછી ફરી પાછી એ મૂર્તિએ દર્શન દીધા અને ફરીથી કહ્યું કે “તમને

• આ વાક્યનો અર્થ એવો સમજવાનો કે રમણભગવાન એચમ્માળને સાંસારિક જીવનથી વિરક્ત થવાનો બોધ આપતા હતા. એચમ્માળ માનતાં હતાં કે રમણભગવાન સુશ્વસ્યદેવના અવતાર હતા અને એમના પતિના કુલદેવ પણ સુશ્વસ્ય જ હતા.

વિશ્વનાથ બોલાવી રહ્યા છે.” તે પછી ચોથા દિવસમાં જ છોકરી ચુગરી ગઇ. તીર્થયાત્રા કરતાં કરતાં એયમ્માળ કેવી રીતે અરુણાયત્ર મ્યાં એ અગાઉ વર્ણવેલું જ છે અરુણાયત્ર આરીને જોયું તો ખમર પડી કે તેમને સ્વપ્નમાં દેખાયેલા પુરુષ મહર્ષિજી જ હતા !

એક દિવસ એયમ્માળ બોજનની સામગ્રી લઇને ભગવાન પાસે જવા માટે પહોંચ ચક્રતાં હતાં તે વખતે જોરથી વરસાદ વැડી પડ્યો અને હવા સુસવાટાબંધ ફૂંકવા લાગી. આથી એ ઉપર ચઢી ચક્રયાં નહિ અને એક જગ્યાએ બેસી ગયાં. આંખ ફેરવીને જોયું તો ભગવાન પોતાની નજીક જ બેઠા હતા ! તેમની આંખે જાણુ થોડી જગ્યામાં પાણીનું એક દીપું પણ પડ્યું ન હતું, પણ થોડે જ દૂર ધોધમાર વરસાદ પડી રહ્યો હતો !

ઉત્તરમાંથી કોઇ રાત્રી દશ નાથે આગ્યા હતા અને ભગવાન જોડે માતથીત કરી રહ્યા હતા તે વખતે હમિશ મુજબ આવતું લઇને એયમ્માળ ભગવાન પાસે પહોંચ્યાં. કેને ખમર એ શા માટે કૂજ રહ્યાં હતાં અને એમનું મોં ફિક્કું પડી ગયું હતું. ભગવાને એનું કારણ પૂછ્યું એટલે એયમ્માળે કહ્યું કે પોતે પગથિયાં ચઢીને આવતાં હતાં ત્યારે સદૃશ સ્વામીની પ્રકાશામળ તેમને બે વ્યક્તિઓ દેખાઇ હતી, જેમાંના એક રમણભગવાન હતા અને બીજા કોઇ નવા માણસ હતા. પણ તેમણે ચક્રતાં ચાલુ જ રાખ્યું એટલે પાછળથી અવાજ સંભળાયો કે ‘હું’ અગ્ની જ છું તો પછી પહોંચ ચક્રતાં તકલીફ રા માટે લેવી ?’ પાછું વાળીને જોયું તો કોઇ જ દેખાયું નહિ. પહેલાં ત્યાં બે વ્યક્તિઓ દેખાઇ હતી ત્યાં તેઓનું નામનિશાને ન હતું. આથી તેમને બીક લાગી અને કાંપતાં કાંપતાં આશ્રમમાં આગ્યાં. આવન સાંભળીને પેલા ચાલુ બેલી બોલ્યા : “ભગવાન ! આપ અહીં મારી જોડે વાતો કરી રહ્યા હતા અને ત્યાં આપે એયમ્માળને દર્શન દીધાં ! મુજ રંક પર તો આપે આવી કૃપા કરી નથી કરી.” શ્રી ભગવાને ખુલાસો કર્યો કે

“એચમ્માળ હમેશાં; તેમનું ધ્યાન કર્યા કરતાં હતાં એટલે તેમને એવો ભાસ થયો હશે.”

અહીં પ્રશ્ન એ થાય છે કે ખીજી મૂર્તિ શી રીતે દેખાઈ અને તે પણ પેલા શાસ્ત્રીજીની જ કેમ?

વળી એક દિવસ એચમ્માળ મહર્ષિજીની ગુફા ભણી જઈ રહ્યાં હતાં એ વખતે રસ્તામાં તેમણે એક પોપટને ધાવણ થઈને પડેલો જોયો. કોઈ કાગડાએ તેને જીખી કર્યો હતો. એચમ્માળે વિચાર કર્યો કે “રમણભગવાન અનાથોના નાથ છે માટે આ પોપટને એમના ચરણમાં જ ધરી દઉં.” આમ કહી પોપટને ઉપાડ્યો અને ગુફા પર પહોંચી ભગવાનને સોંપ્યો. શ્રી ભગવાને ચારપાંચ દિવસ સુધી પોપટની સેવા કરી પણ આખરે તે મરી ગયો. તેના શબને દાડીને તેના પર સમાધિ બનાવવામાં આવી તે વખતે ભગવાનના મોમાંથી એકાએક બોલાઈ ગયું કે ‘આ જગ્યાએ એક મકાન બંધાશે.’ તે મુજબ આજે ત્યાં એક મકાન બંધાયું છે અને પાસેની ગુફાનું નામ કિસિ-ગુફા (પોપટ ગુફા) પાડ્યું છે. આથી જ મોટાઓએ કહ્યું છે કે ઋષીના પુનરાવાસના વ વ્યવસ્થાનુષાસકિ !

એક જ્યંતીને દિવસે કોઈ નોળિયો, માણુમોની પાણુ પરવાહ કર્યા વગર પહાડ પર ચાલ્યો આવ્યો અને માણુસો જોડે એને મહોબ્બત થઈ ગઈ. આશ્ચર્યની વાત એ હતી કે તેના વણું સોનેરી હતો કોઈએ કોઈ નોળિયાની આવી કાતિ જોઈ ન હતી પહેલાં તે વિરુપાક્ષિ ગુફામાં ગયો અને પળનિરવાળીને પોતાના જૂના દોસ્ત સમજીને આખી ગુફાની પરિક્રમા કરી આવ્યો. પછી સંદેશ્રમ ગયો અને રમણભગવાનની પ્રદક્ષિણા કરી. ભગવાને એને હાથમાં લીધો અને એ ધન્ય નોળિયો તેમના બોળામાં મંત્રમુગ્ધ બનીને પડી રહ્યો થોડી વારે તે ત્યાંથી છીડીને બધી જગ્યાએ ફરી, તપાસ કરી આવ્યો. પછી જ્યાં બોજન થતું હતું તે તરફ ભારે ગંભીર-તાથી નિહાળી રહ્યો પણ પોતે અનાજનો એક દાણો પણ ખાધો નહિ. ત્યાં

એ મોર હતા, તેઓ પણ તેનાથી ડર્યા નહિ ફરી પાછો થોડા વખત સુધી નોળિયો ભગવાન પામે બેઠો અને પછી રોકથી પહાળી દક્ષિણ માળુએ ચાલ્યો ગયો ત્યાર પછી તે ફરીથી કદી દેખાયો નહિ સુધિષ્ટિર રાગના યશમા પણ આવો એક સોનેરી નોળિયો આ યો હતો

સને ૧૮૦૮ની વાત છે તે વખતે ભગવાન પન્થેયગ્નન મંદિરમા રહેતા હતા શહેરમા ધ્યેમનો ઉપદ્રવ હતો, એને લોભ ધરે ખાલી કરી ગયા હતા અને રમ્તાઓ સ્ત્રમસામ પડ્યા હતા એ મંદિરમા એ વખતે શ્રી રગસ્વામી અધ્યગાર પણ આગ્યા હતા તે એક દિવસ સૌચ માટે બહાર ગયા ત્યાં એક ચિત્તાને મેડેનો બેયો તેમણે તેને નસાવવાની મહેનત કરી પણ તે સામો ઘૂરકવા લાગ્યો એને પોતે જ બચતીત યદ ગયા અને છત્ર બચાવવા રમણુ ભગવાનનું નામ જપતા જપતા મુઠી વાળી નાદા થણુ ખડ દોડનારાઓને ચિત્તો છેડતો નથી સારે નશીબે થોડે દૂર ગયા પછી ભગવાન દેખાયા અને તેઓશ્રી શ્રી અધ્યગાર બેડે એ ચિત્તો હતો ત્યાં ગયા પરણ ત્યાં એનું નામનિશાન પણ ન હતું !

વળી એક બીજી ઘટના આ પ્રમાણે બની હતી મદ્રાસથી આવેના એક ભક્ત સાજના ધૂધળા અજવાળામા કુળને કાઠે સ્નાન કરી રહ્યા હતા શ્રી ભગવાન એ વખતે મંદિરમા કેાઈની જોડે વાત કરી રહ્યા હતા, તેમને જાણે કંઈ યાદ આન્યુ દોય તેમ તેઓશ્રી એકાએક જોડીને બહાર આગ્યા પેના બકત નડાતા હતા તેમની પાસે ભગવાન પહોંચ્યા તે જ વખતે તે બકત પર એક વાઘ હુમલો કરવાની તૈયારીમા હતો જમિનાને તેને ચાલ્યા જવાની આજ્ઞા કરી એણે તે વાઘ જંગમમા ચાલ્યો ગયો અને પેના બકતનો છત્ર બચી ગયો

શ્રી રાધવાચારિયર નામના એક સબજ્ઞન તિરવળ્લામતેમા ઇ સ. ૧૯૧૦થી ઓવરસિયર હતા તે મેાઇ કોઇ વાર ભગવાનના દર્શન કરવા

આવતા. તે જ્યારે પણ ત્યાં જતા ત્યારે લોકોની બીડ જ રહેતી એટલે તે ભગવાનની જોડે વાત કરી શકતા ન હતા. ત્યારબાદ એક દિવસ તેમને ભારે આશ્ચર્યભર્યો અનુભવ થયો, તેનું વર્ણન તેમના જ શબ્દોમાં વાંચીએ :

“એક દિવસ મેં ત્રણ પ્રશ્નો પૂછવાનો ઇરાદો કર્યો. એ પ્રશ્નોને પ્રાર્થના કહીએ તો યે ચાલે તે પ્રશ્નો આ પ્રમાણે હતા :

(૧) ભગવાન મારી જોડે એકાંતમાં વાત કરવાની કૃપા કરશે ?

(૨) હું ચિયોસોફિકલ સોસાયટીનો સભાસદ છું. એ સોસાયટી વિષે આપનો શો અભિપ્રાય છે ?

(૩) જો આપ મને યોગ્ય ગણતા હો તો આપના મૂળ સ્વરૂપનાં દર્શન આપીને મને કૃતાર્થ કરશે ?

હું ભગવાન પાસે પહોંચ્યો ત્યારે તેમની પાસે ત્રીસેક માણસો બેઠા હતા. મારા ગયા બાદ એક પછી એક બધા જડી ગયા અને હું એકલો જ ત્યાં રહ્યો. પહેલા પ્રશ્નનો જવાબ આમ આપેલાપ મળી ગયો. આથી મને અનન્યબી થઈ. એવામાં ભગવાને પોતે જ મને પૂછ્યું : ‘તમારા હાથમાં કયું પુસ્તક છે ? ગીતા છે ? શું તમે ચિયોસોફિકલ સોસાયટીના સભાસદ છો ?’ અને હું કંઈ જવાબ આપું તે પહેલાં જ તેઓથી બોલ્યા, ‘એ લોકો સારું કામ કરે છે.’ આમ પૂછ્યા વિના જ મારા બીજા પ્રશ્નનો પણ જવાબ મળી ગયો.

અડધા કલાક પછી મેં ભગવાનને વિનંતી કરી કે ‘જેમ અર્જુનને શ્રીકૃષ્ણભગવાનનું વિશ્વરૂપ જોવાની ઇચ્છા થઈ હતી તેમ મને પણ આપના સ્વરૂપનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા થાય છે. મને આપ યોગ્ય ગણતા હો તો આટલી કૃપા કરો.’ એ વખતે મહર્ષિજી એક ઓટલા પર બેઠા હતા અને બાલુની બીંત પર દક્ષિણામૂર્તિનું ચિત્ર દેરેલું હતું. હું મહર્ષિજીની આજ્ઞા તરફ તાકીને જોઈ રહ્યો હતો. એવામાં એક આશ્ચર્યકારક ઘટના બની ! મહર્ષિજી અને દક્ષિણામૂર્તિ જન્મેની મૂર્તિઓ અદસ્ય થઈ ગઈ. આંખની

સામે આકાર સિવાય કંઈ દેખાતું ન હતું. પછી એક સંદેહ વાળું દેખાતું. ધીરે ધીરે એ વાદળું મહર્ષિજી અને દક્ષિણામૂર્તિના આકારવાળું થઈ ગયું. પહેલાં માત્ર રેખાઓની જ આકૃતિઓ હતી ક્રમશઃ રેખાની આકૃતિઓમાં નાક, આંખ, કાન વિગેરે દેખાવા લાગ્યાં પછી એ આકૃતિઓની રેખાઓ વીજળીની જેમ ચમકવા લાગી અને આકૃતિઓની રેખાઓ મોટી થઈ અને અતે એટલી બધી તેજસ્વી થઈ અજાણવા લાગી કે જોવાનું મુશ્કેલ બની ગયું. મેં મારી આંખ મીચી દીધી. થોડીક મિનીટ સુધી મેં આંખ બંધ જ રાખી. જ્યારે મહર્ષિજી અને દક્ષિણામૂર્તિજીના આકારો પહેલાં જેવા સૌમ્ય રૂપે દેખાયા ત્યારે મેં આંખ ઊંધાડી મહર્ષિજીને હંડવત પ્રણામ કર્યા અને પછી હું પહાડ પરથી નીચે જતરી આવ્યો.

આ દૃશ્યની મારી પર એટલી બધી જાડી અસર થઈ કે તે પછી એક મહિના સુધી ભગવાનનાં દર્શન કરવાની મારી હિંમત ચાલી નહિ. એક મહિના પછી હું ફરી તેમનાં દર્શને ગયો અને તેમને કહ્યું કે 'એક મહિના પહેલાં મેં આપના નિજ સ્વરૂપના દર્શનની ઇચ્છા કરી હતી ત્યારે મને આવું દૃશ્ય દેખાયું હતું' એમ કહી મેં એ દૃશ્યનું વર્ણન કર્યું. ભગવાન થોડી વાર ચૂપ રહ્યા અને પછી બોલ્યા, "તમને મારું સ્વરૂપ જોવાની ઇચ્છા થઈ પણ તમે મને અદૃશ્ય થતો જોયો. આનો અર્થ એ જ છે કે મારો કેાઈ આકાર કે રૂપ નથી. હું નિરાકાર છું. મારે તમે જોયેલી આકૃતિ યથાર્થ નથી તમે મીતા આદિ ત્રયો વાચ્યો છે તેમાંથી મેળવેલી ભાવનાને કારણે જ બીજાં દર્શ્યો તમને કલ્પિત રૂપે દેખાયાં હશે ગણ્યપતિજીને પણ આવી જાતનું દૃશ્ય દેખાયું હતું, એમને પૂછી જોજો"

આ પરથી સમજાય છે કે શ્રી ભગવાન ચિત્તવેદી હતા અને બીજાના મનની વાતો જાણી શકતા હતા નટનાનંદના ભાઈને થયેલા એક અનુભવ પરથી આ વાત વધારે સ્પષ્ટપણે સમજશે.

લગભગ પચીસ વર્ષ પહેલાં એક દિવસ નટનાનંદજીના ભાઈ ભગવાન પાસે ખેતીને વિચાર કરવા લાગ્યા કે 'મહર્ષિજીને હું ઈશ્વરના અંશાવતાર

ગણુ' હું. આ જો સાચું હોય તો તેઓશ્રી મારા મનની વાત કેમ જાણી શે નહિ? અને મને આત્મસ્વરૂપનું તત્ત્વ કેમ સમજાવી દે નહિ?' પ્રજ્ઞા વિના ભગવાન કંઈ બોલતા નહિ તો એ તે દિવસે તેઓશ્રી આત્મસ્વરૂપની વ્યાખ્યા કરવા લાગ્યા! નટનાનંદજીના બાધના મનની ઇચ્છા આ પ્રમાણે પૂર્ણ થઈ હતી.

શ્રી કુંજુભણિ નારાયણ શાસ્ત્રીજીને પણ આવો જ અનુભવ થયે હતો. તેમની પ્રત્યે ભગવાન તથા શેષાદિ સ્વામી ભારે આદરની દૃષ્ટિએ જોતા હતા. તેમણે સંસ્કૃત ગદ્યમાં વાલ્મીકિ રામાયણનું એક સંકલન તૈયાર કર્યું હતું, એ વાતની કોઈને ખબર ન હતી શાસ્ત્રીજીની ઇચ્છા સૌથી પહેલાં એ સંકલન મહર્ષિજીની સમક્ષ વાંચવાની હતી. આથી એ ચોપડી લખીને તે મહર્ષિજીનાં દર્શનાર્થે ગયા. મોટાઓનું કથન છે કે સંન્યાસીનાં દર્શન ખાલી હાથે કરવાં ન જોઈએ. આથી તેમણે ધરવા માટે થોડાં કેળાં લીધાં. કેળાં ખરીદ્યા પછી મંદિરમાં યજ્ઞને જતી વખતે તેમની દૃષ્ટિ ગણુપતિની મૂર્તિ પર પડી. તેમણે પેલાં કેળાઓમાંનું એક મનથી ગણુપતિની મૂર્તિને ધ્યુ' અને એ કેળું જુદું રાખ્યું નહિ. પછી અધાં કેળાં ચરણાચર્યેશ્વરને મનથી ધરાવી દીધાં અને મહાદેવના પ્રસાદરૂપે એ કેળા લખીને ગિરિ પર ચઢવા લાગ્યા. ત્યાં જઈ એ કેળાં મહર્ષિજીને ધર્યાં પણ એ ફળોમાંનું એક ગણુપતિને ધરેલું હતું એ વાત તેમણે કોઈને કહી ન હતી. છતાં એક ભક્ત કેળાં અદર મૂકવા જતો જ હતો એવામાં ભગવાને કહ્યું: “જામા રહો, જામા રહો! ગણુપતિનું કેળું બાણુ પર રાખી લો.” નારાયણ શાસ્ત્રી અચળે પામ્યા અને દિલથી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા: “ભગવાન! આપ ચિત્તવેદી છો. આપને મારા દિલની ઇચ્છાની જરૂર ખબર છે. મારે મોઝેથી શા માટે નકામું કહેવડવો છો?” તરત જ મહર્ષિજીએ કહ્યું: “રામાયણ કેમ વાંચતા નથી?” આમ શાસ્ત્રીજીની ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ અને મહર્ષિજી ચિત્તની વાત જાણી શકતા હતા એ વાત પણ પુરવાર થઈ ગઈ.

અગાઉ કરેલું જ છે કે પદા પર ત્યાં મહર્ષિજી રહેતા હતા ત્યાં એક ઝરણું હતું હતું । મહાત્માઓ સિવાય કોઈના જે પ્રભાવથી આ યાત્રી જતી શકે નહિ.

દેવયાગે ભક્તો શ્રી રમણભગવાનને અમુક પ્રશ્નો પૂછવા આવતા હતા અને તેઓ મોં ખોલે એ પહેલા જ ભગવાન તેઓને એ પ્રશ્નોના જવાબ કોઈ ને કોઈ રીતે આપી દેતા. આવું તો લગભગ દરેક જનનું હતું. જ્યારે પણ શ્રી ભગવાન ‘અમુક યીજ અહીં હોય તો સાડ’ એમ કહેતા તે જ સમયે એ યીજ કોઈ ને કોઈ રીતે ત્યાં આવી જ જતી । કોઈ માણસને જોવાની તેમને ઇચ્છા થતી તો એજ માણસ ત્યાં હાજર થઈ જતો ।

સિદ્ધ પુરોના જે જે લક્ષણો ગણાવવામાં આવે છે તે બધા ભગવાન શ્રીરમણમહર્ષિમા જોવામાં આવતા હતાં. આ ચરિતામૃતનું પાન કરનારને સ્પષ્ટપણે વિદિત થશે કે તેમનામાં અણિમા, લક્ષિમા, ચરિમા, મહિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકાશ, ધર્શિત્વ અને વર્ણિત્વ એ આઠે મહાસિદ્ધિઓ વિદ્યમાન હતી, તે છતાં શ્રીભગવાન આ સિદ્ધિઓને જરા જે મહત્ત્વ આપતા ન હતા અને તેના ઉપયોગ પણ રવેન્ગથી કરતા ન હતા. તેઓશ્રી તો સર્વાતીત, સર્વશ્રેષ્ઠ અને નિત્ય સુખરૂપ શુદ્ધ જ્ઞાનનો જ બોધ કરતા હતા તેમના ઉપદેશનું નવનીલ આ જ છે કે “આત્માને ઓળખશો તો બધું સમજાઈ જશે અને આત્મજ્ઞાન મેળવવાનો સરળ માર્ગ મનોવૃત્તિઓના મૂળની ખોજ કરીને તેમાં સલસલ થઈ જવાનો છે.”

આ ઉપદેશનું જવલંત ઉદાહરણ શ્રીરમણભગવાનનું પાવન ચરિત્ર જ છે એ ચરિતામૃતની ખવિત્ર કથા વાંચીને આપણે સૌ તેઓશ્રીના પુનિત બોધ આપણા છવનમાં વણી લઈ કૃતકૃત્ય થઈએ એવું પ્રાર્થી ॥ શ્રીરમણાર્પણમસ્તુ ।

એવા ગુરુ રમણને કરતો પ્રણામ :

‘હું કોણ’નો સરલ ઉત્તર આપનાર,
આત્મોન્નતિ પથપ્રકાશ બતાવનાર,
ગૂઢરત્ન જે મહત્ત્વ ગમ્ય બનાવનાર,
દૃષ્ટા મહત્ત્વ શુચિ માર્ગ સનાવનાર
એના ગુરુ રમણને કરતો પ્રણામ ૧

જેણે સમર્થ ઉપદેશથી બ્રાતિ ટાળી,
સતોત્ર શાંતિ મધ્ય મૌન વિષે જણાવી
શિષ્યો તણી તરસભૂખતમા મગડી
ધર્મસ્વના પરિચયે જડતા હઠાવી
એના ગુરુ રમણને કરતો પ્રણામ ૨

જેની અમીષ વસતા દિલ રાત્રિ થાતુ,
જે દર્શને હૃદયકૂદરમા જતાતુ,
જે તેનથી અમૃતનર્ષણુ નિત્ય થાતુ,
તે રથૂન સક્ષમ તનમા મન લીન થાતુ
એવા ગુરુ રમણને કરતો પ્રણામ ૩

એ સાત પ્રેમપ્રતિમા છળ ભેદનાર,
આ મદના નયનરંગ ઉડાવનાર,
દોરી રહી નિમનતાપથ દિગ્વિદ્યાર
જોધી રહી વચન એક ન બોલનાર
એ દિગ્વિજ્યોતિ રમણાશ્રયને પ્રણામ ૪

પ્રત્યક્ષ દર્શન કરુ યદિ ના કરુ વા,
જો સિદ્ધ શ્રી રમણ અકિત અતરે આ,
એના મહત્ત્વ પુરુષોત્તમ ભર્ગ્યાન
તેને નમુ નિત નમુ, કરતો પ્રણામ ૫

श्रीरमणश्रमद्वारा प्रसिद्ध थयेलां पुस्तकेनी सूचि

हुं कोण?—बोधी आवृत्ति	८—३—१
विचारमल्लिभाषा	०—३—०
श्री गीता संकलन (सन्तुं साहित्य)	८—३—०
श्रीरमल ध्यान—वीछ आवृत्ति	०—१—१
नित्य प्रार्थना	८—१—१
अष्टाव्यस पञ्चस्तोत्र	०—८—१
श्रीरमलवाणी भाग १ ने २ साथे	१—०—०
श्रीरमलवि (सन्धि संहिस यस्त्रि)	१—४—१
उपदेश सार—वीछ आवृत्ति	०—४—०
आत्मनुसंधान	०—१—१
तत्त्वबोध	छापवानी
सद्दर्शन बालीसी—भीछ आवृत्ति
रमलश्रमनी भारी यात्रा
श्रीरमल गीता

हिन्दी

मैं कीत हूँ?	०—३—०
--------------	-----	-----	-----	-------

मराठी

मी कोण ?	०—३—०
----------	-----	-----	-----	-------

बंगाली

उपदेश सार—मूल श्लोक, पद्यानुवाद और सरलार्थ	०—३—०
जामि के ?	०—४—०

उर्दू

मैं कौन हूँ ?	०—२—०
गास्पेल भाग १	०—८—०
.. २	०—१२—०

मिलनेका पता : श्रीरमणश्रमम्, तिरुवण्णामलै (दक्षिण भारत)